

Львівський державний університет внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

*Тези доповідей учасників
регіональної науково-практичної конференції*

14 грудня 2018 року

Львів

УДК 34(477)(063)
Т33

*Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 28.11.2018 № 4)*

*Упорядники:
І. В. Красницький,
кандидат юридичних наук, доцент,
Н. М. Парасюк,
кандидат юридичних наук, доцент*

Т33 **Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези доповідей регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 14 грудня 2018 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 464 с.**

У збірнику подано тези доповідей, оприлюднені на регіональній науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні», що відбулась у Львівському державному університеті внутрішніх справ 14 грудня 2018 року. Проаналізовано теоретичні та практичні проблеми сучасного стану розвитку правової системи України, а також окремі її елементи.

Для наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкого читацького загалу.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 34(477)(063)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2018

ТРАНСФОРМАЦІЇ Й ТЕНДЕНЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ У 2018 РОЦІ

Задекларована тема регіональної науково-практичної конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні», яка щорічно організовується юридичним факультетом Львівського державного університету внутрішніх справ, обумовлює необхідність підбити своєрідні підсумки правового життя держави у році, що минає.

Доцільно зазначити, що у сфері конституційно-правових відносин для України, яка знаходиться у трансформаційному стані, коли кардинально змінюють суспільно-політичні напрями державно-правового розвитку, актуальним питанням і надалі є проблема вдосконалення окремих конституційних норм, зокрема щодо: дотримання й ефективного захисту державою прав і свобод людини та громадянина; збереження державного суверенітету та територіальної цілісності України; подолання виявів сепаратизму; глибинного реформування засад конституційного ладу; перерозподілу владних повноважень між центром і регіонами; надання реальних важелів впливу органам місцевого самоврядування, територіальним громадам; а також щодо розвитку форм безпосередньої демократії в нашій державі та увідповіднення законодавства України до стандартів ЄС.

Конституція України як Основний Закон нашої держави має залишатися інтегративним правовим базисом, стабільним договором між центральною владою та місцевими громадами, який гарантуватиме їх самоврядний правовий статус, сприятиме збереженню регіональної багатоманітності, збалансованому соціально-економічному та суспільно-політичному розвитку різних регіонів Української держави, громадянській злагоді та миру, розвитку суспільства й утвердження демократії.

Із метою врахування та запровадження кращого світового досвіду становлення та розвитку Конституції України доцільно:

– оптимізувати стан реального виконання положень Конституції України, особливо тих, що стосуються прав і свобод людини та громадянина, правоохоронної сфери, правосуддя тощо;

- виявити критерії ефективності дії відповідних конституційно-правових норм, інститутів із метою напрацювання рекомендацій стосовно підвищення їх дієвості й продуктивності;

- визнати, що важливим чинником створення ефективно діючої системи законодавства України є високий рівень законодавчої техніки – способу вироблення законодавчих актів уповноваженими суб'єктами законотворення, що охоплює процедурні, логічні та лінгвістичні правила їх створення;

- констатувати, що реалізація норм Конституції України повинна бути забезпечена спеціальними засобами та механізмами, які можуть забезпечити максимальний рівень реалізації конституційних приписів: удосконалення правотворчої діяльності відповідних органів і посадових осіб, розвиток поточного конституційного законодавства, забезпечення залучення до парламенту представників різних соціальних груп та професіоналів (технократів) у різних сферах життєдіяльності суспільства;

- здійснити всебічний аналіз практики взаємодії України з міжнародними інституціями в питаннях конституційної реформи, творчого осягнення здобутків європейського правового і політичного простору, інтегруватися до якого прагне Україна, насамперед у контексті підписаної Угоди про асоціацію.

Цей рік став новим етапом у *сфері господарсько-правового регулювання* в Україні, адже прийнято важливі законодавчі акти, зокрема Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII, який набув чинності 17 червня 2018 р., та Кодекс України з процедур банкрутства, прийнятий Верховною Радою України 18 жовтня 2018 р. у другому читанні.

Найважливіші зміни, що задекларовані у цьому документі:

- запроваджено, зокрема, можливість створення наглядової ради, відмінено обов'язок обрання голови і ревізійної комісії;

- змінено порядок прийняття рішень загальними зборами;

- запроваджено інститут корпоративного договору та можливість видачі безвідкличної довіреності;

- передбачено нові особливості порядку збільшення статутного капіталу;

- урегульовано процедуру укладення значних правочинів і правочинів із заінтересованістю;

- сформульовано нові правила припинення корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю;

– скасовано обмеження максимальної кількості учасників тощо.

Відповідні зміни та доповнення були внесені й до Цивільного кодексу України.

Прийняття Кодексу України з процедур банкрутства сприяє підвищенню ефективності процедур банкрутства, зокрема рівня захищеності прав кредиторів, удосконалення процедури продажу майна боржника на аукціоні, підвищення рівня виконання контрактів і судових рішень, урегулювання відносин з відновлення платоспроможності фізичних осіб, у тому числі сімейних фермерських господарств.

Також прийняття Кодексу України з процедур банкрутства забезпечить суттєве поліпшення умов ведення бізнесу в Україні за напрямками, що враховуються Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією під час складання рейтингу «Doing Business», маючи за стратегічну мету входження України до провідної двадцятки країн світу за умовами ведення бізнесу; гарантування рівних прав і можливостей для однакового захисту всіма кредиторами боржника своїх законних інтересів у процедурі банкрутства; зменшення можливості зловживань у процедурах банкрутства.

За оцінками експертів, ухвалення Кодексу України з процедур банкрутства дає Україні змогу суттєво підвищити ефективність процедур банкрутства та піднятися в рейтингу «Doing Business» на 81 пункт за компонентом (із 149-го на 68-ме місце) та на 9 позицій у загальному рейтингу.

Сфера цивільно-правового регулювання також характеризується новими тенденціями, які запроваджені 2018 р. Доречно зауважити, що на недосконалість судового захисту в Україні неодноразово наголошував у своїх рішеннях щодо України Європейський суд з прав людини, вказуючи на такі проблеми української судової системи, як недостатня правова визначеність, недотримання розумних строків розгляду справ, обмеження права доступу до суду, недостатнє дотримання принципів незалежності і безсторонності суду тощо. Задля вирішення зазначених проблем у контексті новелізації приватно-правового регулювання особистих немайнових і майнових відносин прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України й інших законодавчих актів», який, власне, і сприяє подоланню процесуальних проблем, що перешкоджають ефективному судовому захисту в Україні.

Хоча цей Закон набрав чинності 15 грудня 2017 р., проте основні його переваги та недоліки громадяни відчули саме у 2018 р. Варто зазначити, що цей нормативно-правовий акт вніс суттєві новації до чинного цивільного процесуального законодавства України. Зокрема, закріплено, що представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, установлених законом. Звісно, це положення застосовувалося з урахуванням ч. 11 п. 16 Перехідних положень Конституції України, відповідно до яких представництво виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 р.; у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 р.; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 р.

Окрім того, у вітчизняний правовий обіг введено таке поняття, як «малозначні справи». Важливою новелою ЦПК України є поява такого процесуального суб'єкта, як експерт з питань права. Експертом з питань права може бути особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права.

Суттєвими нововведеннями є: порядок допиту свідків; можливість письмового опитування учасників справи як свідків; те, що станом на сьогодні кожен письмовий доказ повинен бути поданий до суду в оригіналі або належним чином посвідченій копії; при поданні першої заяви по суті вимог необхідно надавати суду попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат, які вона понесла й які очікує понести у зв'язку із розглядом справи; можливість застосування до сторони чи її представника санкцій за зловживання процесуальними правами; зустрічне забезпечення, відповідно до якого суд може вимагати від особи, яка звернулась із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення).

Із початку дії змін до ЦПК України значно складніше зупинити провадження у справі, адже, згідно з ст. 201 ЦПК України, зупинити провадження у справі можна у разі об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі; суд не може посилатися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового

розгляду. Не допускається зупинення провадження у справі про стягнення аліментів з підстави наявності спору про батьківство (материнство), визначення місця проживання дитини, про участь одного з батьків або родичів у вихованні дитини, спілкуванні з дитиною.

Зміни відбулися також і у розгляді справ в апеляційній інстанції. З 15 грудня 2017 р. докази, які не були подані до суду першої інстанції, можуть бути прийняті судом апеляційної інстанції лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

07 березня 2018 р. набрав чинності новий Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», який регулює правові, економічні й організаційні основи приватизації державного і комунального майна та майна, що належить Автономній Республіці Крим.

Сучасна *сфера кримінально-правового регулювання* є чи не найчутливішим індикатором суспільних змін. Поява нових правовідносин, їх реформування, задекларовані напрями на гуманізацію, гармонізацію та уніфікацію законодавства відповідно до міжнародних домовленостей, зміни напрямів внутрішньої та зовнішньої політики миттєво відображаються у кримінально-правових приписах. На перший погляд, таке явище ніби й позитивне, свідчить про динамічність галузі, її соціальну виваженість, обґрунтованість, урешті, мобільність, здатність законодавця ефективно реагувати на нові суспільні виклики. Однак, попри такі тенденції, у літературі авторитетно вказується, що поява нових статей у КК України не супроводжується збільшенням кола кримінально караних діянь. Грубо кажучи, все, що визнавалось злочинним і кримінально караним півтора сотні років тому, продовжує бути таким і зараз¹. Ця позиція на тлі постійних змін кримінального законодавства є ніби іронічною, однак абсолютно справедливою.

Чи повинно кримінальне право «обслуговувати» всі суспільні коливання? Чи, можливо, йдеться про недооцінку наявного потенціалу кримінально-правових норм? Адже ті постійні зміни кримінального закону, які нині відбуваються, призводять до безсисте-

¹ Навроцкий В. А. Общие, специальные и казуистические уголовно-правовые нормы. *Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы шестой Международной научно-практической конференции* (29–30 января 2009 г.). М.: Проспект, 2009. С. 123.

мності; необґрунтованої диференціації; надмірної спеціалізації кримінально-правових норм; довільності у формуванні санкцій норм; неузгодженості положень нових норм із нормами, які містяться у КК України; нелогічності; часткового дублювання закону. Результатом законодавчих хиб є правозастосовні помилки.

Загалом наявний напрям кримінально-правового регулювання, не маючи науково обґрунтованої основи, принципів, якими слід було б керуватися, нагадає рух корабля без штурвала. Тому завданням науки є формування чітких орієнтирів кримінально-правового курсу. Завдання ж законодавця – соціально та науково виважено об'єктивно оцінити наявний кримінально-правовий потенціал закону, а не керуватися внутрішньополітичними примхами чи абсолютним виконанням будь-яких міжнародних вимог.

Науково-практичні заходи (зокрема й нинішній) – це бастион для виявлення проблем правового регулювання та, головне, пошуку способів їх вирішення.

Отож правова наука має складне завдання – інтенсивний пошук можливих варіантів вирішення та врегулювання нових і дискусійних моментів у правовому регулюванні, зокрема й тих, що виникли в останній період.

Бажаю учасникам конференції творчого натхнення не лише щодо виокремлення проблемних питань, але й висловлення раціональних пропозицій стосовно вдосконалення механізму застосування норм права.

Р. І. Благуца,

*ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник поліції*

І. В. Красницький,
кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. декана факультету № 6
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

УЗГОДЖЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

1. Питання взаємообумовленості та взаємоузгодженості кримінального та кримінального процесуального законодавства були і залишаються беззаперечно актуальним для правової системи будь-якої держави.

Відома фраза, що будь-який найкращий закон можна зіпсувати його поганим виконанням. Саме така ситуація, як видається, може мати місце і у випадку розбіжностей у кримінально-правовому та кримінальному процесуальному регулюванні, коли правильні і позитивні цілі кримінально-правового регулювання не знаходять підтвердження (продовження, розвитку) у кримінальному процесі.

З іншого боку, слід пам'ятати, що кримінальний процес може корегувати вади кримінально-правового регулювання.

2. Очевидно, що взаємовплив кримінального та кримінального процесуального законодавства та регулювання в цілому величезний, але недопустимо, щоб цей процес був безсистемним. Інакше це призведе до хаосу в правовій системі держави.

Традиційно, у країнах романо-германської правової сім'ї, де має місце розмежування кримінального та кримінального процесуально законодавства принциповим є положення про «визначальність» норм власне матеріального права. Лише вони повинні містити (визначати, закріплювати) підстави, межі, форми застосування кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру, звільнення від відповідальності та покарання тощо. А в процесуальних нормах повинна міститись лише процедура реалізації таких кримінально-правових приписів.

Зрозуміло, що ці постулати чітко усвідомлюються, але, на жаль, не завжди дотримуються державними мужами. Зміни в законодавстві, що стосуються формування кримінально-правового та кримінально процесуального регулювання не завжди мають комплексних характер, далеко не завжди стосуються одночасно обидвох сфер законодавства.

3. Можемо констатувати, що в останній час спостерігається «перетягування ковдри» між сферою кримінально-правового та кримінального процесуального регулювання.

Найпершою такою «спробою», з якою і досі не погоджуються «матеріалісти», є запровадження в кримінальне процесуальне законодавство поняття (інституту) кримінального правопорушення (проступку).

З одного боку питання ніби суто термінологічне, а з іншого це очевидне ігнорування законодавцем базових принципів взаємозв'язку матеріального та процесуального законодавства.

На сьогодні це питання вже вирішене. Прийнято Закон про внесення до КК України відповідних змін, поняття кримінального правопорушення знайшло офіційне закріплення, але, як кажуть, «осад залишився», що це не еволюційні зміни кримінального законодавства, а зміни з метою приведення його у відповідність до кримінального процесуального.

4. Не вдаючись до аналізу відповідного закону та змін до КК України, не можемо не відзначити одного моменту. Відповідним Законом ст. 89 КК України має бути доповнена пунктом 2-1 такого змісту: «2-1) особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання». Нагадаю, ст. 88 КК України «Правові наслідки судимості» у ч. 1 передбачає: «особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості». А ст. 89 КК «Строки погашення судимості» передбачає, що «Такими, що не мають судимості, визнаються:» і з поміж інших це будуть особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання. Постає питання, а породжуватиме засудження за вчинення кримінального проступку судимість. З огляду на вищенаведене, думається,

що таки так. Адже така судимість «погашатиметься» (враховуючи розташування п. 2-1 у статті під назвою «Погашення судимості»).

5. Потребує наукового дослідження і низка інших питань, а саме: а) впливу окремих інститутів, передбачених нормами кримінального процесуального законодавства, на матеріальне кримінальне право (зокрема, інституту угоди про визнання винуватості (як остання узгоджується з положенням про підставу кримінальної відповідальності та загальними засадами призначення покарання) тощо; б) значення для сучасних кримінально-правового та кримінального процесуального регулювання змін у судовій системі (створення нової системи судів), зміни юридичної природи та значення правових позицій Верховного Суду тощо. Чи не можна розцінювати це як «завуальовану» зміну кримінально-правової та кримінальної процесуальної сфер регулювання?

6. Справедливості ради слід відзначити, що у кримінальному законодавстві також все частіше з'являються положення, які за своїм змістом є суто процесуальними.

Це обумовлює потребу пошуку відповіді на питання: можливо стираються чіткі межі між сферами кримінально-правового і кримінально-процесуального регулювання і в цьому немає нічого поганого? Можливо це вимога часу? Якщо ні, то де і як ці межі порушені?

7. Очевидно, що у межах цієї розвідки виявити всі проблеми взаємодії та взаємообумовленості кримінально-правового та кримінально-процесуального регулювання неможливо. Тому ми почнемо з самого початку. З намагання привернути увагу до питання, а чи в одному напрямку розвиваються відповідні сфери правового регулювання.

Ознайомлення зі змінами та доповненнями до чинного КК України за період із лютого 2014 року до нині дають змогу виокремити такі тенденції у сучасній кримінально-правовій політиці України (на законодавчому рівні): а) посилення відповідальності за посягання на основи національної безпеки України та її територіальну цілісність (у зв'язку з подіями в Криму та на сході України); б) посилення відповідальності

за корупційні злочини; в) намагання реалізувати міжнародно-правові зобов'язання України (йдеться насамперед про зміни у розділі IV Особливої частини КК); г) вдосконалення сфери застосування кримінально-правових заходів (спеціальної конфіскації, кримінально-правових заходів до юридичних осіб тощо). А поряд з тим, одна важлива негативна тенденція – відсутність якості та стабільності у кримінально-правовій політиці та кримінально-правовому регулюванні. До прикладу, ст. 96-1 КК України з 2013 року має вже шосту (!) редакцію.

8. Що ж відбувається у сфері кримінального процесуального законодавства. Навряд чи можна говорити про узгодженість та кореспондування відповідних тенденцій.

Наприклад, з приводу посилення відповідальності за посягання на основи національної безпеки України та її територіальну цілісність (у зв'язку з подіями в Криму та на сході України) то в КПК України законодавець стосовно встановлення особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції, обмежився однією статтею. Очевидно, що цього недостатньо.

З приводу посилення відповідальності за корупційні злочини, то інститут угоди про визнання винуватості істотно нівелює цю тенденцію кримінально-правового регулювання.

Натомість, акцент на захист прав людини у кримінальному провадженні, часто-густо виглядає як акцент на захисті правопорушника, і створенні додаткових труднощів для правоохоронних органів в питанні швидкого виявлення, розкриття та розслідування злочинів.

9. Підсумовуючи, можемо констатувати, що в Україні останнім часом спостерігаються тенденції, з одного боку злиття, з іншого «перетягування ковдри» між сферою кримінального та кримінального процесуального регулювання. Така ситуація є неприпустимою. Науковцям та законодавцям слід пригадати постулат про розмежування та призначення цих галузей права, і провести комплексну ревізію з питань їх відповідності та узгодженості.

Секція 1

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Я. С. Андрушко,

кандидат психологічних наук,
в. о. завідувача кафедри психології
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

І. І. Соломон,

здобувач вищої освіти групи МП-61
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНА АРХІТЕКТУРА ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Людську внутрішню архітектуру людини складають провідні психічні модулі або функції: емоції, логіка, фізика та воля. Це твердження швидше аксіоматичного спрямування, а що дійсно вартує розшифрування, то це розуміння цих функцій.

Отже, емоція як функція є частиною почуттів, настрою та переживання особистості. З емоційною функцією найчастіше поєднується поняття «душа», «серце», художня спрямованість особистості.

Логіка як функція є здатністю бачити на рівні мислення суть речей, зв'язок між ними та якісні характеристики. До основних логічних функцій належить поняття «розум», «інтелект», «мозок».

Фізична функція має на меті забезпечення функціонування всіх внутрішніх систем організму: від роботи серця до роботи вестибулярного апарату. А також важливо враховувати

власні відчуття, які пов'язані з цим. Тут мова йде радше про фізичну енергетику, а не фізіологію.

Вольова функція є частиною внутрішнього життя індивіда, яке яскраво виражається в зовнішньому житті в якості характеру, норову, власного я особистості, духу та силі духу тощо.

Ці функції притаманні абсолютно кожній особистості на рівні атропометричних характеристик.

Натомість поняття «правосвідомості» вміщує в собі два елементи: правову ідеологію та правову психологію.

Правова ідеологія трактується як сукупність правових поглядів, які базуються на певному соціальному досвіді та наукових знаннях. Це поняття тісно пов'язує з пізнанням правових цінностей, що в подальшому допомагає перетворити ці постулати в нормативи поведінки, які регулюватимуть біхевіоральні вияви особистості. В основі цього лежить юридична практика, правова культура, соціально-економічні взаємовідносини. Правова ідеологія покликана формувати правосвідомість особистості, її правову культуру та рівень обізнаності.

Правова психологія є складовою правосвідомості та допомагає виразити правові почуття, переконання, ідеї, думки, погляди, традиції. Вона може бути як стимулом так перешкодою до саморозвитку особистості. Як зауважують М. Абдулаєв та С. Комарова правова психологія містить такі складові: суспільний інтерес, мотив діяльності соціальних груп, психологічні уклади (традиції, переконання), уявлення про правознавство, емоції, почуття, настрої, які стосуються права безпосередньо.

Поняття правової ідеології та правової психології є тісно пов'язаними. Оскільки правова ідеологія доповнює правову психологію ціннісно-нормативними орієнтирами, а правова психологія є першоджерелом у формуванні правових норм. Правова психологія є доволі мобільним поняттям, адже здатна швидко відреагувати на зміни, які притаманні для юридичної практики, що може відобразитися в емоціях, почуттях, настроях тощо.

Окрім окреслених елементів правосвідомості виокремлюються її рівні, які залежні від ступеня знання права. Звичай-

ний рівень має місце при конкретних життєвих ситуація, наявності особистого правового досвіду та рівня освіти та визначає ставлення людини до права на побутовому рівні.

Професійний рівень визначає ставлення до права людей професійно спрямованих, юристів-практиків тощо. Це виражається у вмінні застосувати свої знання та правові засади загалом в професійній практиці та різних сферах суспільства.

Науковий рівень правосвідомості виявляється в контексті науково-дослідних робіт, грантових дослідженнях тощо.

Таким чином, правосвідомість є провідною формою суспільної свідомості, яка складається із сукупності понять, ідей, переконань, цінностей, принципів, які мають прямий взаємозв'язок з сутністю права та всіх інших юридичних явищ.

Правосвідомість в Україні розвивається в рамках правового виховання, що виявляється у відображенні правової дійсності та базується на морально-етичних засадах.

Н. П. Бортник,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
та інформаційного права

(Національний університет «Львівська політехніка»)

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Правотворча, правозастосовна та правоохоронна практика створює умови необхідності для уточнення підходу теоретико-методологічного розуміння міграційних процесів і вдосконалення адміністративно-правового регулювання. Розкриття природи, змісту та логіки міграційних процесів на стику історичного, теоретико-правового та власне адміністративно-правового розуміння сприяє уточненню природи, сутності даного явища в сучасних умовах. Даний підхід до розуміння сутності міграційних процесів на основі сучасної адміністративно-

правової науки дозволяє виробити адекватну предмету пізнавального завдання методологію.

По-друге, у міру накопичення і ускладнення завдань в сфері міграції в діяльність МВС України включаються нові напрями щодо вдосконалення боротьби з нелегальною міграцією, імміграційного контролю тощо [1]. Ці проблеми стоять перед іншими країнами. Для їх вирішення необхідно враховувати особливості держави, етнокультурну різноманітність, економічну та соціальну диференційованість, особливо в умовах трансформації суспільства щодо європейської інтеграції України. Для ефективного управління міграційними процесами потрібна більш чітка, ясна мета, що дозволяє удосконалювати єдину міграційну стратегію та різні тактики – конкретні програми, відповідні специфічним особливостям конкретних держав.

По-третє, масштабність і складність міграційної політики не дозволяють однозначно встановити перелік органів виконавчої влади, які здійснюють регулювання міграції в Україні. У даному процесі в тій чи іншій мірі бере участь ряд органів виконавчої влади, проте більшість з них бере участь у реалізації міграційної політики, зачіпаючи лише окремі її аспекти, що позначається на ефективності боротьби з нелегальною міграцією та іншими видами правопорушень у даній сфері.

По-четверте, кажучи про закордонний досвід регулювання міграції, слід зазначити, що цей досвід суперечливий, спадкоємність державної політики в галузі міграції населення так само, як і в Україні, відсутня. У країнах Європейського Союзу існує чимало невирішених проблем. Однак в європейських державах є досвід правового регулювання міграції, захисту прав і законних інтересів осіб, що здійснюють професійну діяльність за межами своїх держав, забезпечення національної безпеки. Їх вивчення і узагальнення сприятиме вдосконаленню міграційних відносин в Україні, не повторюючи їх помилок.

По-п'яте, недостатньо розроблено правове регулювання міграційних відносин, що знайшло відображення у Стратегії міграційної політики України до 2025 року [2]. Незважаючи на активний розвиток в останні роки міграційного законодавства,

міграційне право ще не виділилося в самостійну галузь права. У даний час нормативно-правову основу для реалізації міграційної політики України становлять десятки законодавчих актів, Указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, міжнародних угод, відомчих нормативних актів. Однак ряд вчених вважають, що сьогодні немає повноцінного міграційного законодавства, відсутній спеціалізований законодавчий акт, присвячений питанням міграційної сфери в цілому. В Україні немає основного визначального вектора розвитку міграційного законодавства, що не дозволяє в достатній мірі забезпечити ефективність міграційної політики.

По-шосте, явище нелегальної міграції – найбільш актуальне питання для України і держав Європейського Союзу. Адміністративно-правове регулювання міграції здійснюється в системі національної безпеки. Певні загрози національній безпеці України виходять від нелегальної міграції.

Протидія нелегальній міграції – одне з важливих напрямів роботи уповноважених органів з питань міграції, яке здійснюється спільними зусиллями держав ЄС. Постійний моніторинг міграції в Україні; створення регіональних центрів та служб з соціальної адаптації та інтеграції мігрантів; створення пільг і соціальних привілеїв для мігрантів, які працюють легально; створення інституту повідомлення про незаконне перебування мігрантів будуть сприяти зниженню рівня нелегальної міграції як це передбачено Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [3].

Дослідження проблем адміністративно-правового регулювання міграційних процесів має значення для практичної діяльності МВС України, оскільки вивчення сутності впливає на забезпечення громадського порядку, національної та громадської безпеки, політичної та ідеологічної діяльності держави [4]. У цьому контексті актуальність адміністративно-правового дослідження проблеми регулювання міграційних процесів визначається важливістю предмета як феномена, взаємозалежного з адміністративно-правовою практикою, розширенням міг-

раційної сфери, необхідної в сучасних соціально-економічних відносинах, пов'язаних з вдосконаленням в Україні оптимально розмежованою адміністративно-правовою системою регулювання міграційних процесів.

Удосконалення та функціонування даної системи – важливе завдання, вирішення якого сприяє виробленню адміністративно-правових форм і методів призначених для забезпечення захисту прав посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування та інших осіб, які беруть участь в міграційних процесах, спрямованих на вирішення спірних ситуацій з метою ефективної реалізації державної міграційної політики.

Аналізуючи проблеми в сфері міграційних відносин, слід зазначити, що міграційне право, як спеціальна наукова дисципліна еволюціонує. В сучасних умовах оформляються інституційно-функціональні властивості міграційних процесів, що дозволяє розглядати міграцію з точки зору значення в системі адміністративно-правових відносин. Однак ряд питань, пов'язаних із сутністю міграційних процесів форм і методів їх адміністративно-правового регулювання є недостатньо дослідженими.

Процеси, що відбуваються в сфері міграції в суспільстві визначають суспільну потребу та необхідність в розробці цілісної концепції адміністративно-правового регулювання міграційних процесів та внесення в діяльність уповноважених органів у сфері міграції конкретних пропозицій щодо їх подальшого вдосконалення. Така зумовленість постановки проблеми зумовила методологію адміністративно-правове регулювання міграційних процесів.

Багатоаспектний аналіз адміністративно-правового регулювання міграційних процесів при акцентуванні уваги на методологію адміністративно-правового регулювання унікальний, так як позитивний досвід адміністративно-правового дослідження дозволить вирішити ряд наукових і науководослідних завдань.

Одне з них – розгляд питань адміністративно-правового регулювання міграційних процесів на основі логічного зв'язку

різних викладів з позиції теоретико-правового та адміністративно-правового напрямів наукових досліджень.

1. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80> (дата звернення 21.11.2018).

2. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/25014964> (дата звернення 21.11.2018).

3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.

4. Публічний звіт Голови Державної міграційної служби України за результатами діяльності Служби у 2017 році. Офіційний веб-сайт Державної міграційної служби України. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/publicnij-zvit-golovi-derzhavnoj-migracziyjnoj-sluzhbi-ukrajni.html> (дата звернення 22.11.2018).

М. П. Вавринчук,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин та туризму,

О. В. Когут,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин та туризму
(*Хмельницький національний університет*)

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ ПРИМУСУ

Тимчасове обмеження прав і свобод людини може відбуватись під час застосування працівниками поліції дій превентивного або примусового характеру – поліцейських заходів, детальне врегулювання яких є однією із новел Закону України «Про Національну поліцію» [1] (далі – Закон про поліцію). Вперше законодавець дав визначення поняттю поліцейського

заходу, розкрив вимоги, які висуваються до нього та передбачив чіткий перелік як самих поліцейських заходів, так і підстав їх застосування. Але запропонований законодавцем поділ поліцейських заходів відходить від найбільш визнаної в теорії адміністративного права класифікації заходів адміністративного примусу, яка бере за основу мету застосування заходів і поділяє заходи адміністративного примусу на три види (групи): адміністративно-попереджувальні заходи; заходи адміністративного припинення (загального і спеціального призначення); заходи адміністративної відповідальності [2, с. 251–254]. А Закон про поліцію (ст. 30) виділяє *заходи реагування на правопорушення* (які містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення і Кримінальному процесуальному кодексі України) та визначені цим Законом *поліцейські превентивні заходи і заходи примусу*. Превентивні заходи застосовуються переважно з метою попередження та недопущення вчинення громадянами правопорушень, а поліцейські заходи другої групи (примусові) застосовуються з метою припинення правопорушень, подолання спротиву правопорушника, його затримання, захисту від нападу тощо [3, с. 103]. Але при такому розподілі поліцейських заходів на превентивні заходи та заходи примусу напрошується висновок про те, що всі поліцейські превентивні заходи не містять у собі примусу, а це не відповідає сутності окремих заходів. Так, наприклад, такий захід як поліцейське піклування (ст. 41) є «чисто» запобіжним, адміністративно-попереджувальним превентивним заходом, а от про превенцію при застосуванні обмеження пересування особи (ст. 37) можна говорити з «натяжкою», як і про такі заходи, як обмеження доступу до визначеної території чи проникнення до житла чи іншого володіння особи. Отже, на нашу думку, більшість видів поліцейських заходів, про які йдеться в ст. 30 Закону про поліцію, відносяться до заходів адміністративного примусу. Превентивні поліцейські заходи носять адміністративно-попереджувальний характер або відносяться до заходів припинення загального призначення.

Розглянемо виділені Законом про поліцію поліцейські заходи примусу. Якщо повернутись до теорії адміністративного

примусу, то ці заходи по своїй природі виступають заходами адміністративного припинення спеціального призначення. Закон про поліцію у ст. 42 виділяє такі заходи примусу: 1) фізичний вплив (сила); 2) застосування спеціальних засобів; 3) застосування вогнепальної зброї. Але у ст. 23, яка присвячена основним повноваженням поліції не зазначено право поліції на застосування таких заходів, а щодо зброї, то вона згадується лише при здійсненні контролю за дотриманням правил її зберігання і використання (п. 21 ст. 23) та при прийманні та зберіганні вилученої, добровільно зданої або знайденої зброї (п. 22 ст. 23). Необхідність проходження спеціальної підготовки при застосовуванні спеціальних засобів та при зберіганні, носінні, застосування вогнепальної зброї передбачають відповідно ч. 2 ст. 45 та ч. 2 ст. 46 Закону про поліцію. Але в контексті протидії злочинності заходи примусу по своїй суті є одними з основних повноважень поліції, тому підтримуємо думку доктора юридичних наук В. І. Осадчого про те, що право на застосування поліцейських заходів примусу має бути зазначено саме серед основних повноважень поліції [4, с. 154].

Формулювання деяких норм щодо застосування поліцейських примусових засобів потребують вивірності та конкретизації. Так, в ч. 4 ст. 42 Закону про поліцію перераховано тринадцять спеціальних заходів, серед яких є службові собаки та службові коні (п. 7), але в ч. 3 цієї ж статті дається визначення спеціальним засобам (як сукупності певних пристроїв, приладів і предметів) та зазначається про чітке регулюванням підстав і правил застосування *таких засобів та службових тварин*. Отже, законодавець або розмежовує поняття спеціальні засоби та службові тварини, або їх ототожнює. Узгодженості потребують і відповідні положення, які регулюють порядок застосування фізичного впливу. Так, ч. 2 ст. 42 Закону про поліцію як мету застосування фізичного впливу називає припинення протиправних дій порушника, а ч. 1 ст. 44 вказує не лише на припинення правопорушення, а і на забезпечення особистої безпеки, безпеки інших осіб, затримання особи.

Заслугує на увагу і порядок правового регулювання такого спеціального заходу, як *водомети*. Так, п. 4 ч. 4 ст. 45

Закону про поліцію забороняє використання водометів при температурі повітря нижче +10 за Цельсієм. Але доцільно також було б зазначити максимально можливий тиск вивільнення води, адже від того, якою буде сила струменя води, залежить рівень ушкоджень людей, які потраплять під нього.

Окремо слід зупинитись на найбільш суворому заході поліцейського примусу – застосування вогнепальної зброї. Так, п. 5 ч. 4 ст. 46 Закону про поліцію встановлює, що зброя може бути застосована з метою затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти. Щодо врахування кваліфікації злочину, то доцільність такої підстави як вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину викликає сумнів, адже особа може бути відома і її можна буде затримати у інший спосіб без застосування вогнепальної зброї. Наприклад, втручання службової особи у здійснення виборчою комісією повноважень шляхом незаконної вимоги чи вказівки (ч. 4 ст. 157) відноситься до тяжких злочинів, але навряд чи доцільно застосовувати зброю якщо ця особа намагається втекти, адже вона відома і її можна пізніше можна буде затримати. Підтримуємо думку В. Осадчого про те, що такий злочин повинен носити насильницьке чи корисливо-насильницьке спрямування [4, с. 56]. Щодо положення «намагається втекти», то сам по собі факт спроби втечі не повинен бути достатньою підставою для застосування вогнепальної зброї. Європейський суд з прав людини чітко визначив, що не може ні при яких обставинах вважатися «абсолютно необхідним» застосування вогнепальної зброї з метою затримання особи, яка підозрюється у вчиненні ненасильницького злочину [5].

Отже, виділені Законом про поліцію поліцейські заходи примусу по своїй природі виступають заходами адміністративного припинення спеціального призначення, а нормативне регулювання підстав та умов їх застосування потребує вивірності формулювань.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.

2. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс. К.: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

3. Науково-практичний коментар розділу IV «Повноваження поліції» та розділу V «Поліцейські заходи» Закону України «Про Національну поліцію» / Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, В. А. Глуховець та ін.; за заг. ред. Т. П. Мінки. Х.: Право, 2016. 178 с.

4. Осадчий В. І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію». *Юридичний вісник*. 2015. № 4 (37). С. 154–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_4_31

5. Case of Nachova and others v. Bulgaria (Applications nos. 43577/98 and 43579/98) Judgment of The European Court of Human Rights, Strasbourg, 6 July 2005 / HUDOC European Court of Human Rights. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69630>.

М. Т. Гаврильців,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-

правових дисциплін

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВИЙ ІМУНІТЕТ І СУМІЖНІ ЮРИДИЧНІ КАТЕГОРІЇ: КОМПАРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У правовій системі кожної сучасної держави існує чимало різних юридичних засобів, які складають правову основу для реалізації принципу рівності та найвищої соціальної цінності людини. Проте, конституційно гарантований принцип рівності людей не виключає необхідності у правовій диференціації, яка представляє собою встановлення особливостей у правовому регулюванні окремих категорій фізичних осіб у зв'язку з їх віком, фізіологічними особливостями, умовами праці тощо.

Спеціальними юридичними засобами, з допомогою яких в українській системі законодавства закріплюється і реалізується диференційний підхід у правовому регулюванні статусу окремих категорій фізичних осіб в Україні є правові привілеї,

пільги та імунітети. Ці поняття близькі за значеннями, проте не є тотожними, і їх розмежування дозволить уникнути випадків плутанини у правозастосовній практиці.

Виразного відмежування правових імунітетів від інших правових винятків, ні у національному законодавстві, ні в міжнародно-правових актах немає. Таку ситуацію можна обґрунтувати тим, що усі правові імунітети процесуального чи матеріального характеру, не можуть існувати у чистому вигляді, а завжди є сукупність правил, яким у властиві ознаки і імунітетів, і пільг.

Пільги є передусім соціальною мірою, відображенням суспільних цінностей. У сучасних нестабільних соціально-економічних умовах важливою є радикальна зміна системи пільг з тим, щоб подолати зростання негативних тенденцій у цій сфері та підтримати тих, хто потребує соціального захисту.

Варто згадати, що відповідно до положень науки загальної теорії права, зокрема, на думку О. Скакун, пільги – «це правомірне полегшення становища суб'єкта права через надання будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених загальних правил і обов'язків» [1, с. 259].

Як підкреслює О. Ткаля: «Правові пільги мають чітко визначений юридичний характер, який зводиться до правомірного, тобто у повній відповідності до норм права, впливу на фактичне становище особи з метою створення умов для особливої, тобто пільгового становища, яке базується на наданні особі окремих переваг шляхом визначення додаткових прав особи. Таким чином, якісною ознакою правової пільги слід визнати її «позитивний» характер, який не допускає звільнення від виконання юридичних обов'язків, а впливає на становище особи через надання додаткових, не передбачених для загального використання, прав і свобод» [2, с. 412].

Пільги є додатковим, допоміжним способом у системі правового регулювання, який виконує доволі специфічну роль у регулюванні діяльності суб'єктів та суспільних відносин, що виникають на основі визначеної законом діяльності. Насамперед, зазначимо, що пільги виступають соціальною категорією, відображенням певних соціальних цінностей. Слід погодитись

з позицією вчених, що пільги – один із видів стимулювання у праві, «...спосіб координування інтересів особи та суспільства у цілому, раціонально поєднуючи інтереси учасників суспільних відносин, що залежить від пріоритетів політики держави» [3, с. 7].

Іншою спорідненою категорією є правовий феномен привілеїв. Останні є спеціальним (винятковим) правовим полегшеннями, що встановлюються для конкретних суб'єктів правовідносин в державі. У загальній, побутовій свідомості людей привілеї асоціюються з надмірними благами для окремих можновладців: політиків, представників влади, посадовців.

Беручи до уваги те, що привілеї є винятковими правами, специфічними пільгами, винятком із винятків, вони постають більш деталізованими й персоніфікованими юридичними засобами, наступним, порівняно з пільгами, рівнем диференціації правового регулювання. Привілеї – це винятки як із загальних, так і з особливих норм права [4, с. 68].

З цього можна зробити висновок, що поняття правові пільги не є тотожним правовому привілею. Правовий привілей – це додаткові суб'єктивні права, якими наділяється особа за окремих умов та підстав, що свідчать про переважне право порівняно з іншими особи. Пільги також є додатковими правами, натомість мета їх встановлення – надання можливості для найповнішої реалізації особою своїх прав та набуття певних благ.

Поняття правові пільги не є тотожним правовому привілею. Правовий привілей – це додаткові суб'єктивні права, якими наділяється особа за окремих умов та підстав, що свідчать про переважне право порівняно з іншими особи. Пільги також є додатковими правами, натомість мета їх встановлення – надання можливості для найповнішої реалізації особою своїх прав та набуття певних благ у разі наявності в особи менших (за юридично визначеними критеріями) можливостей застосування своїх здібностей в силу різних обставин (соціальні пільги) або з метою матеріально-побутового забезпечення працівників окремих професій (професійно-побутові пільги).

Таким чином, правові імунітети і правові пільги є одиницями, суміжними, наближеними об'єктивними реаліями.

Проте, слід відзначити, що вони характеризуються різнорідними формами впливу на правове становище суб'єкта правовідносин: правові пільги відзначаються наданням особі додаткових прав, свобод, законних інтересів, що є додатковими порівняно з загальними, ординарними правами та свободами, а правові імунітети – це звільнення конкретної особи від виконання яких-небудь обов'язків чи юридичної відповідальності, виведення з-під загальної юрисдикції суду або застосовування специфічного порядку притягнення особи до юридичної відповідальності згідно з чинним законодавством.

Можна зробити висновок, що правові імунітети виступають самостійною формою правових винятків, які являють собою систему юридичних вилучень з загальних або спеціальних правил, чим створюється особливий правовий режим для чітко визначеного кола осіб, яким надаються додаткові права, або які звільняються від виконання юридичних обов'язків, юридичної відповідальності, чи порядок притягнення яких до відповідальності відзначається спеціальним характером.

Отже, порівняння категорій правових імунітетів, правових пільг і привілеїв дає змогу зробити логічний висновок про те, що усі вони мають єдину юридичну природу, оскільки представляють собою правові виключення і орієнтовані на формування особливого виду правосуб'єктності конкретної особи, на яку вони поширюються. Проте, слід відзначити, що вони характеризуються різними формами впливу на правове становище суб'єкта правовідносин: правові пільги означають надання особі додаткових прав, свобод, що є додатковими порівняно з загальними, правами та свободами, що надаються будь-кому іншому, а правові імунітети – це звільнення конкретної особи від виконання певних обов'язків чи юридичної відповідальності, виведення з-під загальної юрисдикції суду або застосовування специфічного порядку притягнення особи до юридичної відповідальності згідно з чинним законодавством.

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 4-ге вид. К.: Алерта, 2014. 528 с.

2. Ткаля О. В. Правовий імунітет та суміжні правові категорії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 50. С. 411–418.

3. Серебрянський Д. М. та ін. Теоретико-прикладні аспекти інвентаризації податкових пільг, передбачених українським законодавством: Науково-аналітична доповідь / кер. авт. кол. М. В. Кармаліта. Ірпінь: НДІ фінансового права, 2013. 60 с.

4. Пікуля Т. О. Поняття та співвідношення правових пільг та привілеїв. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України*. 2010. № 4. С. 68.

М. Т. Гаврильців,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ),

С. Ю. Іщенко,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ІМУНІТЕТУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Для сучасної України, яка ще наприкінці минулого століття задекларувала мету – формування демократичної правової держави – вкрай необхідним є проведення конституційно-правової реформи, спрямованої на удосконалення демократичних засад формування і функціонування ключових інститутів державності. Передусім мова йде про реформування основного інституту демократичного представництва – парламентаризму.

Гострою проблемою внутрішньої реформи українського парламенту постає питання юридичної відповідальності його посадових осіб, що тісно пов'язане з правовим імунітетом парламентарів як гарантії їх ефективної діяльності та незалежності. Поряд з обґрунтуванням теоретичних основ і механізмів підвищення відповідальності народних депутатів, значної актуальності набуває проблематика недоторканності, що забез-

печує їх посилений правовий захист у сфері притягнення до різних видів юридичної відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільної тощо).

Узагальнення існуючих у правознавстві підходів до імунітету дало можливість визначити правовий імунітет як вид юридичних гарантій діяльності окремих категорій осіб, які надаються державою за виконання важливих державних чи соціальних функцій, і полягають у наданні їм правового захисту, звільненні від певних обов'язків, або встановленні для них особливого порядку відповідальності [1, с. 20].

Історичний розвиток зумовив закріплення у законодавстві сучасних демократичних держав з демократичною формою правління двох основних категорій привілеїв для парламентарів: 1) принцип невідповідальності за висловлювання депутата у зв'язку з виконанням своїх повноважень; 2) принцип недоторканності. Зазначені складові отримали закріплення в ст. 80 Конституції України: народний депутат України не може бути без згоди Верховної Ради України притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований; народний депутат не несе юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп [2].

Ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» суттєво розширює зміст положень ст. 80 Конституції. Зокрема, обшук, огляд особистих речей і багажу, транспорту, житлового і службового приміщення народного депутата України, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, коли парламентом надано згоду на притягнення до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [4].

Імунітет депутата парламенту як елемент його правового статусу є важливою гарантією, завдяки якій забезпечується безперешкодне та ефективне здійснення депутатом покладених на нього повноважень, усуваються можливості для неза-

конного, необґрунтованого тиску з боку державних та недержавних структур. Проте правовий імунітет народних депутатів викликає негативну оцінку з боку народу. Така ситуація зумовлена тим, що народні обранці досить часто використовують надані їм гарантії не за призначенням, результатом чого є зловживання правом, що і викликає невдоволення народу. Через це у свідомості людей конституційно правовий імунітет народних депутатів сприймається здебільшого як невинуваті переваги, привілеї, які покращують якість і умови життя конкретних осіб, що сприяє зростанню корупції у державі [3, с. 4–5].

Депутатський імунітет є найбільш дискусійним правовим імунітетом, який може розглядатися як додаткова гарантія законності застосування до депутатів заходів державного примусу. Парламентський імунітет – це недоторканність депутатів, що означає заборону арешту або притягнення до юридичної відповідальності депутата за всі його дії, у тому числі зроблені й не при виконанні парламентських повноважень. Парламентським імунітетом депутат користується тільки під час дії депутатського мандата. Він може бути позбавлений недоторканності тільки Верховною Радою України.

Також депутатський імунітет в Україні передбачає, що народні депутати України користуються захистом парламенту від арешту та інших дій примусового юрисдикційного характеру, що можуть обмежувати їхні особисті права і свободи, а також від переслідування на підставі визнання його обвинуваченим у будь-якій кримінальній справі.

Зазначена обставина виступає одним з основних аргументів намагання набути депутатських повноважень злочинними особами або ж представниками олігархічних кланів. Тому на сьогодні у вітчизняних мас-медіа активно обговорюється питання скасування депутатського імунітету.

Проте, на наше переконання, повністю скасувати імунітет народних депутатів сьогодні було б помилковим рішенням. Проте, привілеї депутатського імунітету потребують обмеження: імунітет повинен стосуватися тільки тих дій, що належать до виконання депутатських повноважень; не повинен поширюватися на злочини (особливо коли його затримали на місці

вчинення злочину, він може бути затриманий на загальних підставах).

Вирішуючи проблему депутатського імунітету в Україні, слід врахувати, що повна його ліквідація, як і розмите врегулювання якогось із його елементів, не узгоджується із міжнародними стандартами. Україні необхідно вдосконалити конституційно-правове регулювання депутатського імунітету і при цьому чітко встановити, що депутатський імунітет – це публічно-правовий інститут, що є гарантією депутатської діяльності, а не особливий привілей депутата. Необхідно чітко врегулювати порядок притягнення парламентарія до відповідальності, звузивши межі депутатської недоторканності: 1) передбачити, що парламентський імунітет не поширюється на випадки, коли депутата затримано на місці вчинення злочину; 2) у разі вчинення депутатом злочину прокуратура має порушити справу без згоди парламенту на притягнення його до відповідальності, а суд – розглянути таку справу; 3) у разі винесення звинувачувального вироку суду щодо народного депутата не потрібна згода Верховної Ради України на позбавлення волі засудженого [1, с. 23–24].

Зважаючи на те, що Україна – держава молодій демократії, а це породжує свої соціально-економічні та політичні обставини, питання про обсяг депутатської недоторканності в Україні є надзвичайно складним і неоднозначним. Вважаємо, що в нашій державі, де ще відбувається інтенсивний розвиток інститутів демократії та громадянського суспільства, депутат має бути захищений. Парламентський імунітет не потрібно сприймати як особистий привілей народного депутата, а як необхідну складову, що забезпечує розвиток парламентаризму. Проте імунітет народних обранців не має залишатись у нинішньому «безмежному» вигляді – якщо депутата застали на місці вчинення злочину, його повинні затримати і притягнути до відповідальності у встановленому законом порядку.

1. Гаврильців М. Т. Конституційно-правове закріплення правових імунітетів посадових осіб в Україні. *Право і суспільство: науковий фаховий журнал*. 2018. № 3/2. С. 22–27.

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Майданник О. Конституційно-правовий імунітет народного депутата України: проблеми та перспективи. *Юридична Україна*. 2015. № 4–5. С. 4–8.

4. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.

О. О. Галус,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
(Хмельницький університет управління та права)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ ГРОМАДЯН ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ

Загальні збори громадян за місцем проживання є однією з найбільш поширених та масових форм безпосереднього народовладдя на місцевому рівні. Під ними в ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» розуміється зібрання всіх чи частини жителів села (сіл), селища, міста для вирішення питань місцевого значення [1].

Загальні збори громадян за місцем проживання можна визначити як форму безпосереднього народовладдя, яка полягає у колективному обговоренні та вирішенні територіальною громадою або її частиною питань місцевого значення шляхом зібрання їх у заздалегідь визначеному місці у заздалегідь визначений час.

Можна погодитися із В. В. Комаровою, що збори є багатофункціональними, їх можна розглядати в ролі засобу народовладдя та форми здійснення місцевого самоврядування; організаційної форми діяльності громадських організацій та структурного елементу інших форм народовладдя; форми реалізації конституційних прав і свобод – засіб волевиявлення; комплекс

природних прав; засіб зворотного зв'язку між громадянами та публічною владою [2, с. 195–196].

Загальні збори громадян за місцем проживання на даний час регулюються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 8) [1], статутами територіальних громад, Положенням про загальні збори громадян за місцем проживання, затвердженим Верховною Радою України [3] тощо.

Згідно із ч. 3 ст. 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом та статутом територіальної громади [1]. Що ж стосується Постанови Верховної Ради України, якою затверджено Положення про загальні збори громадян за місцем проживання, то її законом не визначено в якості нормативно-правової бази щодо регулювання порядку проведення цих зборів. Крім того дана Постанова прийнята ще до набрання чинності Конституцією України 1996 р. та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р., і багато її положень є такими, що суперечать Конституції і законам.

Якщо проаналізувати статuti територіальних громад, то вони обмежено регулюють порядок скликання і проведення зборів громадян, і в більшості випадків відсилають саме до згаданої постанови.

Можливі два варіанти виходу із цієї ситуації: або прийняття спеціального законодавчого акту, який би детально врегулював процедуру скликання і проведення загальних зборів, або ж врегулювання всіх питань скликання і проведення загальних зборів органами місцевого самоврядування самостійно у своїх статутах або інших рішеннях.

Другий варіант видається нам більш виправданим, оскільки законодавство України повинно містити лише загальні засади місцевого самоврядування і давати ширші можливості органам місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення (у т. ч. і питання проведення загальних зборів громадян за місцем проживання, громадських слухань, місцевих ініціатив тощо).

Така практика є загальноновизнаною у більшості демократичних держав світу.

24 березня 2015 року до Верховної Ради України народними депутатами С. В. Власенко, І. І. Подоляк, О. Р. Березюком та ін. було подано проект Закону України «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання» № 2467 [4].

Позитивним видається пропозиція авторів визнавати членами територіальної громади не лише громадян України, але й іноземців, осіб без громадянства, біженців та вимушених переселенців, які зареєстровані у встановленому законом порядку та на законних підставах проживають на території села, селища, міста. При цьому брати участь у загальних зборах (конференціях) з правом вирішального голосу можуть члени територіальної громади (мікрोगромади), які досягли вісімнадцятирічного віку, не визнані судом недієздатними та на законних підставах проживають на території, в межах якої проводяться загальні збори (конференція).

Загальні збори громадян скликаються за місцем проживання громадян (села, селища, мікрорайону, житлового комплексу, вулиці, кварталу, будинку та іншого територіального утворення) для обговорення найважливіших питань місцевого життя.

Предметом загальних зборів в Україні є: створення з дозволу відповідної ради будинкових, вуличних, квартальних, дільничних комітетів, комітетів мікрорайонів та вирішення інших питань щодо керівництва цими органами; попереднє обговорення рішень рад та їхніх виконавчих комітетів; заслуховування звітів та інформації сільського, селищного, міського голови, керівників підприємств, установ і організацій, що належать до комунальної власності територіальної громади; порушення перед відповідними органами місцевого самоврядування питань щодо колективних потреб жителів відповідного будинку, вулиці, кварталу, а також села, селища, міста в цілому; обговорення питань, пов'язаних із залученням членів територіальної громади до виконання робіт з благоустрою населених пунктів тощо [5, с. 188–189].

Істотним моментом, який відрізняє збори громадян від референдуму, плебісциту, відкликання, виборів, є одночасна

присутність учасників в одному місці, прийняття ними рішення безпосередньо, обговорення винесеного на порядок денний рішення. При цьому рішення загальних зборів не набуває юридичної сили акта органів місцевого самоврядування [5, с. 194]. Рішення загальних зборів громадян враховується органами місцевого самоврядування в їх діяльності.

У випадку, коли скликання зборів пов'язане з певними труднощами проводиться конференція представників громадян мікрорайонів, житлових масивів, вулиць, кварталів, будинків та інших територіальних утворень. Передбачаються і норми представництва на таких конференціях представників громадян.

Підсумовуючи, варто зазначити, що широке застосування форм безпосереднього народовладдя в незалежній Україні, подальший розвиток форм місцевої демократії свідчить про становлення України як демократичної та правової держави.

Однак до цих пір залишається не вирішеними питання належного законодавчого врегулювання загальних зборів громадян за місцем проживання та запровадження нових прогресивних форм безпосереднього народовладдя на місцях.

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (редакція від 24.02.2018 р.). URL: zakon5.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

2. Комарова В. В. Формы непосредственной демократии в России: учеб. пособие. М.: Изд-во «Ось-89», 1998. 304 с.

3. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні: Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3748-12

4. Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання: проект Закону України № 2467 від 24 березня 2015 р.: поданий до Верховної Ради України народними депутатами С. В. Власенко, І. І. Подоляк, О. Р. Березюком та ін. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54539

5. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.

А. Б. Грищук,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

В. Ю. Чабак,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

В контексті адміністративної реформи, сьогодні в Україні будується нова модель державного управління. Одним з основних питань реформування та державотворення соціально-правових інститутів є проблема професіоналізму і компетентності державних службовців, переформатуванні окремих інститутів державного управління. В даному випадку мова йде про підвищення кваліфікації, професіоналізації вже працюючих фахівців та керівників, про підготовку нових, висококваліфікованих спеціалістів, а також формування дієвого резерву кадрів нового прийому.

На думку автора, розвиток державної служби в Україні, професіоналізація її персоналу є не можливим без реалізації поетапного, систематизованого комплексу адміністративно-правових, організаційних, економічних заходів, покликаних забезпечити єдність усіх інституційних елементів проходження державної служби. Так, у Постанові Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2001 р. № 953 визначені першочергові завдання реформування системи державної служби. До них слід віднести:

- удосконалення структури управління державною службою;
- удосконалення правових засад державної служби;

- забезпечення професіоналізму державних службовців і сумлінного виконання ними своїх посадових обов'язків;
- забезпечення дієвого контролю в системі державної служби, включаючи заходи щодо запобігання корупції та іншим зловживанням;
- поліпшення інформаційного, фінансового, матеріально-технічного забезпечення державної служби;
- організація наукових розробок і аналітичного супроводження реформи державної служби» [3].

Цілком слушною є позиція В. Я. Малиновського, який зазначає, що: «...організація та функціонування системи підвищення кваліфікації державних службовців базується на таких принципах, які відображають її сутність та призначення, а саме: системності; функціональності; єдності; диференційованості; обов'язковості та безперервності навчання; випереджувально-го характеру навчання; встановлення взаємних прав, обов'язків та відповідальності; встановлення правових наслідків; забезпечення високої якості та ефективності навчання; державного управління та координації діяльності усіх елементів системи підвищення кваліфікації державних службовців; урахування вітчизняного та зарубіжного досвіду підвищення кваліфікації державних службовців» [6].

Можна з впевненістю зазначити, що сьогодні в Україні триває процес удосконалення професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, спрямований на підготовку державних службовців європейського зразку. Позаяк, саме від професійних якостей державних службовців, їхнього уміння приймати виважені управлінські рішення залежить майбутнє держави України.

«...Ефективність та результативність діяльності системи професійного навчання може бути досягнута за умови відповідності професійної підготовки та післядипломної освіти вимогам освіти для суспільства, побудованого на знаннях і інформації, а саме:

- освіта протягом усього життя;
- освіта без кордонів, що ґрунтується на інформаційно-комп'ютерних технологіях і доповнює традиційні методи і технології новими можливостями;

- освіта за креативними моделями навчання та індивідуальними освітніми траєкторіями;
- освіта, що розвивається на основі фундаментальних знань» [7].

Поняття «професіоналізм державних службовців», на думку В. К. Колпакова, є «...якісно-ціннісним комплексом поєднання глибоких різносторонніх знань, умінь, професійних управлінських навиків, практичного досвіду, загальнолюдської культури, що відображає ступінь самоорганізації особи, рівень її професійної діяльності, забезпечує ефективність державної служби та сприяє зростанню її авторитету» [5, с. 322].

С. В. Ківалов, який вважає, що зростання вимог до професіоналізму державних службовців вимагає від них постійного удосконалення професійної майстерності. Тому, під професійною підготовкою він пропонує вважати «...здобуття освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня за спеціальностями, спрямованими для професійної діяльності на державній службі, а також навчання в аспірантурі, докторантурі Національної академії державного управління при Президентові України, інших навчальних закладах або наукових установах за спеціальностями освітньої галузі «Державне управління»; навчання за програмами функціональної спеціалізації «Державна служба», здобуття вищої освіти за спеціальностями інших галузей, спрямованих на діяльність у певній сфері державного управління. Тобто, професійна підготовка представляє собою процес, спрямований на систематичне зростання знань, навичок, умінь державних службовців» [4, с. 250–251].

Стратегія реформування державної служби передбачає реалізацію низки завдань, покликаних удосконалювати якісний склад кадрового потенціалу державних службовців, які відповідатимуть європейським стандартам, здатних професійно, якісно виконувати покладені на них функції. Так, Указом Президента України від 9 листопада 2000 р. № 1212 затверджено Комплексну програму підготовки державних службовців (надалі – Програма), в якій визначено цілі та завдання органів державної влади та органів місцевого самоврядування у справі розвитку професійного кадрового потенціалу державного

управління та місцевого самоврядування шляхом якісного вдосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності у цих органах. Так, у Програмі зазначено, що «... державна система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців – це сукупність таких складових:

- органів, що здійснюють управління системою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців;

- освітньо-професійних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців;

- акредитованих навчальних закладів, інститутів і центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації, які реалізують зазначені програми»[2].

Як свідчить практика, на сьогодні професійний розвиток державного службовця тісно взаємопов'язаний із кар'єрним зростанням по службі, рівнем грошового забезпечення, черговістю присвоєння чергових рангів і категорій, застосування заходів заохочення тощо. Так, у статті 48 «Підвищення професійної компетентності державних службовців» Закону України «Про державну службу» зазначено, що «Державним службовцям створюються умови для підвищення рівня професійної компетентності шляхом професійного навчання, яке проводиться постійно. Підвищення рівня професійної компетентності державних службовців проводиться протягом проходження служби, а підвищення кваліфікації – не рідше одного разу на три роки» [1].

Слушною є думка О. Ю. Оболенського: «...у сучасному законодавстві про державну службу повинні бути чітко сформульовані насамперед її завдання. До них належать: професійне сприяння формуванню державної політики; забезпечення результативності й ефективності державної служби; сприяння політичному та соціальному партнерству шляхом професіоналізації регулювання суспільних відносин; адміністративно-процесуальний супровід виконання положень Конституції і законів держави; забезпечення реалізації державної політики

на умовах політичної та конфесійної нейтральності; професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації персоналу державної служби» [8, с. 9–33].

Реформування державної служби в Україні є невід’ємною частиною демократизації суспільного життя та побудови правової держави. Також слід зазначити й те, що проведення адміністративної реформи і реформи системи державної служби передбачають підготовку державних службовців, які здатні: неухильно відстоювати права і свободи людини і громадянина; володіють професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях; наділені аналітичними здібностями та майстерністю застосування засобів і методів управлінської науки; стратегічним мисленням та особистісними якостями, необхідними для прийняття та успішної реалізації управлінських рішень. Слід зазначити, що реалії сьогодення дають підстави стверджувати про те, що державний службовець повинен повсякчас удосконалювати свою професійну майстерність, а це, у свою чергу, зобов’язує його підвищувати свій теоретичний рівень впродовж усієї професійної діяльності в органах державної влади чи місцевого самоврядування.

1. Про затвердження наукової програми дослідження розвитку державної служби та вдосконалення кадрового забезпечення державного управління: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2001 р. № 953. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

2. Малиновський В. Я. Державна служба: теорія і практика: навч. посібник. К.: Атіка, 2003. 160 с.

3. Матеріали офіційного веб-сайту Голодержслужби України. URL: <http://www.guds.gov.ua/>

4. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.

5. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Державна служба в Україні: підручник. Одеса: Юридична література, 2003. 368 с.

6. Про Комплексну програму підготовки державних службовців: Указ Президента України від 9 листопада 2000 р. №1212/2000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1212/2000>.

7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

8. Оболенський О. Ю. Державне управління і державна служба України: реформування в світлі світового досвіду. К.: УАДУ, 2002. 344 с.

А. Б. Гришук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СУЧАСНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

За роки незалежності України склалися конституційні основи державної служби як механізму державного управління, що принципово відрізняється від попередньої адміністративної системи управління. Однак у цей період не вирішено основного завдання – створення комплексної нормативно-правової бази, яка б повною мірою забезпечувала реалізацію Конституції України та загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Відтак знадобився новий етап адміністративної реформи, найважливішою складовою якої стало подальше реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

Цілями реформування є підвищення її ефективності за для розвитку громадянського суспільства та зміцнення держави, створення цілісної системи державної служби з урахуванням історичних, культурних, національних та інших особливостей України у рамках інтеграції в Європейське співтовариство.

Сучасне нормативно-правове регулювання діяльності державних службовців охоплює ряд нормативно-правових актів, серед них варто виділити в першу чергу Конституцію України, яка у статті 38 розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» визначає право громадян брати участь в управлінні державними справами. Зокрема вона визначає рівне для всіх громадян право доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [1].

Ці конституційні положення відповідають Міжнародному пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [2], згідно з яким кожний громадянин повинен мати, без будь-якої дискримінації та необґрунтованих обмежень, право й можливість брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і через вільно обраних представників. Під час прийому на державну службу не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками, а також інших обставин для громадян, чия професійна підготовка відповідає вимогам щодо відповідної посади.

Діяльність державних службовців регулюють, певною мірою, Закони України «Про Кабінет Міністрів України» [3], «Про центральні органи виконавчої влади» [4], «Про запобігання корупції» [5] тощо.

За необхідності Президент видає укази, розпорядження, зокрема і в галузі державної служби, які мають обов'язкову силу на території України [1].

Важливими є укази Президента України:

щодо схвалення Концепції адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу [7];

про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік [8];

про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки [9] тощо.

Слід виокремити Постанову Кабінету Міністрів України: від 25 березня 2015 р. № 171 щодо Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад з підвищеним корупційним ризиком; від 29 квітня 2015 р. щодо Антикорупційної стратегії на 2015–2017 роки» та інші [10].

Основні цілі реалізації державної кадрової політики у сфері проходження державної служби визначені в Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 рр., у якій передбачаються подолання негативних тенденцій розвитку людських ресурсів та стимулювання позитивних процесів кадрового роз-

витку; створення правового, організаційного, ресурсного забезпечення для всебічної реалізації трудового, творчого та інтелектуального потенціалу особистості; консолідацію зусиль усіх суб'єктів державної кадрової політики в процесі її узгодженого формування і реалізації; забезпечення високої динаміки професійного зростання кадрів та ефективного використання їх потенціалу [9].

Україна прагне до вступу у європейське співтовариство, що зумовлює необхідність адаптації норм вітчизняного законодавства до європейських стандартів, зокрема це стосується трудового законодавства, а також тісно пов'язаного з ним законодавства про державну службу.

Реформування державної служби як висококваліфікованої та професійної діяльності уповноважених на виконання функцій держави осіб, зумовлює настання суттєвих змін в інституті державної служби, зокрема зміни стосуються порядку прийняття на державну службу, її проходження та припинення.

Слід наголосити на тому, що на виконання Плану заходів щодо реалізації Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року [11] було розроблено та прийнято новий Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 року № 889 [7], який бере до уваги всі основні напрями реалізації Стратегії щодо створення правових передумов для підвищення престижності державної служби, встановлення та врегулювання статусу державного службовця, рівного доступу громадян до державної служби, використання прозорого механізму прийняття на державну службу та її проходження відповідно до європейських принципів демократичного врядування, основні з яких виділяє Ю. Ю. Кізілов, а саме:

- 1) Гарантування політичної нейтральності державної служби шляхом розмежування політичних і адміністративних посад;

- 2) Політичну неупередженість державних службовців (ст. 10 Закону України «Про державну службу»);

3) забезпечення рівного доступу громадян до державної служби, усунення корупційного механізму шляхом проведення виключно відкритого конкурсу на обіймання вакантних посад;

4) запровадження персональної відповідальності державних службовців;

5) формування ефективної системи управління людськими ресурсами на державній службі, що базуватиметься на врахуванні знань, умінь, навичок, а також особистісних якостей державних службовців;

6) удосконалено процедуру проходження державної служби;

7) підвищення ефективності професійного навчання державних службовців шляхом оптимізації системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації, зокрема у сфері державного та регіонального управління, запровадження індивідуальних програм розвитку персоналу і планування кар'єри;

8) установлення прозорості моделі оплати праці та уніфікація порядку встановлення розмірів посадових окладів відповідно до юрисдикції державного органу;

9) забезпечення прозорості, відкритості й підзвітності державних органів шляхом залучення організацій громадянського суспільства, наукових та експертних установ до розгляду питань з формування й реалізації державної політики у сфері державної служби [8, с. 30–34].

Удосконалення законодавства, що регламентує службові відносини державних службовців, прямо пов'язане з виконанням завдання кардинального підвищення ефективності державної служби. Законодавство про державну службу спрямоване на створення стимулів до сумлінного й ініціативного виконання службових обов'язків, введення необхідних обмежень і заборон, встановлення адекватно витраченим зусиллям винагороди за працю.

Ці чинники, своєю чергою, безпосередньо впливають на результати професійної діяльності державних службовців, а отже, на здійснення відповідним органом покладених на нього функцій.

Завдання формування обґрунтованої системи нормативно-правового регулювання діяльності державних службовців України покликане сприяти ефективному і сталому розвитку держави.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

4. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

6. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

7. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу: Указ Президента України від 05.03.2004 № 278/2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/278/2004>

8. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО на 2015 рік: Указ Президента України від 23.04.2015 № 238/2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/238/2015>

9. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки: Указ Президента України від 01.02.2012 № 45/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/2012/para8#n8>

10. Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на зайняття посад, які передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища, та посад з підвищеним корупційним ризиком, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 № 171. URL: zakon.rada.gov.ua/go/171-2015-p

11. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 № 227-р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/227-2015-p

12. Кізілов Ю. Ю. Напрями вдосконалення проходження державної служби в Україні в умовах її модернізації. *Національний юридический журнал: теорія і практика*. 2016. С. 30–35.

І. Л. Гула,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЯК СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

У даний час система виконавчої влади України є дуже потужним і розгалуженим організмом У дисертаційному дослідженні «Органи публічної адміністрації як суб'єкти адміністративно-процесуального права: теорія та практика» І. Артеменко розглянув органи виконавчої влади як суб'єкти адміністративно-процесуального права [1].

Сенс феномена виконавчої влади в Україні вивчений в національній теоретичній юриспруденції досліджується достатньо активно. Однак в теорії адміністративного та адміністративного процесуального права не вироблено єдиного визначення поняття виконавчої влади. У світі, пише М. Теличко, порізнному підходять до правового регулювання адміністративної процедури. Так, починаючи з 20-х років ХХ століття і до сьогодні багато держав стало на шлях систематизації законодавства про адміністративну процедуру та прийняття окремих законодавчих актів. Саме з процесом кодифікації пов'язують виникнення адміністративного процедурного права. В західних демократичних країнах розвиток законодавства про адміністративну процедуру характеризує здебільшого діяльність публічної адміністрації (виконавчої влади) [2, с. 34]

Змістом діяльності органів виконавчої влади є управлінський адміністративний процес, що розкривається у всьому різноманітті адміністративних процедур. При цьому виконавчо-розпорядча діяльність органів виконавчої влади, що реалізується через управлінський адміністративний процес має загальні процесуальні положення, що характеризують саме цей вид адміністративного процесу.

Питання про адміністративні процедури безпосередньо пов'язаний з розумінням такого інституту адміністративного права як адміністративний процес. Інститут законодавства являє собою відокремлену, відносно самостійну систему нормативно-правових актів, зміст яких становить система відповідних правових норм, що мають в якості предмета регулювання сферу однорідних суспільних відносин. Говорити про існування правового інституту можна лише в тому випадку, коли розглянута сукупність правових норм має власний специфічний предмет регулювання, являє собою логічно побудовану систему, має самостійність. Виходячи із зазначених критеріїв, слід констатувати, що в даний час адміністративний процес, і в тому числі адміністративні процедури, як його складова частина, ще не сформувався як самостійний процесуального інституту. Цьому в чималою мірою сприяє та обставина, що в даний час відсутній кодифікований нормативний правовий акт (Кодекс або Основи законодавства), який би систематизував основні адміністративно-процесуальні норми і тим самим створив би правову базу для побудови всієї системи адміністративно-процесуального законодавства.

Відсутність системності адміністративно-процесуальних норм не дозволяє провести їх реальне відокремлення від відповідних матеріальних норм адміністративного права. Саме тому більшість адміністративно-процесуальних норм, що регулюють порядок вирішення різних категорій адміністративних справ, зосереджені в тих нормативних актах, які містять матеріальні адміністративно-правові норми, що визначають систему та компетенцію органів управління, які вирішують ці справи. Наприклад: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII «Про державну службу».

З нашої точки зору, питання про виділення адміністративного процесу в якості самостійного виду юридичного процесу слід вирішувати тільки в площині зовнішньої правозастосовної діяльності органів виконавчої влади.

Розширення поняття «адміністративний процес» за рахунок включення в нього внутрішніх організаційно-управлінських процесів, що відбуваються в усіх без винятку органах

державної влади, державних установах і організаціях, органах місцевого самоврядування, а також правотворчого процесу вносить плутанину у вирішення питання про розмежування юридичних процесів.

На мою погляд, було б доцільно назвати такий нормативно-правовий акт-законом «Про адміністративні процедури» і не використовувати термін «адміністративний процес», так як спори про зміст його визначення ще довго будуть вестися серед вчених, а потреба в чіткому законодавчому регулюванні даних відносин назріла вже зараз. Закон був би основою для законодавчого регулювання цієї сфери діяльності органів місцевої виконавчої влади.

Внутрішні управлінські (організаційні) адміністративні процедури, що включають в себе: порядок нормотворчості, інформаційне забезпечення, організацію роботи органів, рішення функціональних завдань, взаємини між різними органами виконавчої влади та місцевого самоврядування (в тому числі, можливість розв'язання спорів), внутрішній і міжвідомчий контроль, доцільно об'єднати у межах Закону «Про управлінські процедури» або Кодексу управління. Доцільно згадати що Україна має практику розробки відповідних документів. У 1927 році було прийнято Адміністративний кодекс Української соціалістичної радянської республіки, де значна увага була надана адміністративним процедурам.

Виконавча влада є самостійною та незалежною гілкою державної влади яка отримала конституційну інституціоналізацію, має універсальний, предметний і організуючий характер, виражена системою органів виконавчої влади, наділених державно-владними повноваженнями, головне призначення якої полягає у виконанні та реалізацію нормативно-правових актів організаційно-управлінськими і адміністративно-процесуальними методами, передбаченими законодавством щодо забезпечення прав і свобод людини, економічного розвитку, виконання міжнародно-правових зобов'язань, територіальної цілісності та суверенітету держави. Під адміністративною процедурою слід розуміти порядок послідовного, взаємопов'язаного та взаємообумовленого здійснення діяльності органами

виконавчої влади, і їх посадових осіб у межах виконавчо-розпорядчої, контрольно-наглядової, правозастосовної та правоохоронної функцій з метою підготовки, прийняття та виконання адміністративно-правового акта, а також розгляду адміністративних заяв і скарг, спрямованих на вирішення питань з організаційно-правового, організаційно-технічного, право встановлювального забезпечення діяльності суб'єктів виконавчої влади і інших учасників державно-управлінського процесу, реалізації прав і свобод людини та громадянина, прав і обов'язків юридичних осіб.

1. Артеменко І. А. Органи публічної адміністрації як суб'єкти адміністративно-процесуального права: теорія та практика: дис. ... д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.07. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ. 433 с.

2. Теличко М. В. Адміністративні процедури та їх роль в інституті державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 33–42.

А. І. Годяк,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

«САНІТАРНІ ТА ФІТОСАНІТАРНІ ЗАХОДИ» УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ: СТАН ВИКОНАННЯ

Підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами [1], Україна взяла на себе ряд зобов'язань щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів при здійсненні торгівлі.

Зазначені зобов'язання передбачені главою IV «Санітарні та фітосанітарні заходи» розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію. Метою цієї глави є сприяння здійсненню торгівлі товарами, що охоплюються санітарними та фітосанітарними заходами між сторонами, забезпечуючи при цьому охорону життя і здоров'я людей, тварин та рослин, шляхом: забезпечення повної прозорості стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, що застосовуються у торгівлі; наближення законів України до законів ЄС; визнання стану здоров'я тварин і рослин Сторін та застосування принципу регіоналізації; встановлення механізму визнання еквівалентності стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, що застосовуються Сторонами; подальшого впровадження принципів Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів; встановлення механізмів та процедур щодо сприяння торгівлі; покращення взаємозв'язку та співробітництва між Сторонами з питань санітарних та фітосанітарних заходів.

Стан виконання зобов'язань, передбачених цією главою, ми можемо простежити за звітами про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Так, у Звіті за 2017 році, підготовленому Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції, Офісом Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України спільно з експертами Проекту Європейського Союзу «Association4U» [2] зазначається, що у рамках виконання Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію Україна вже ухвалила низку законодавчих актів, які закладають основи для реформування системи безпечності харчової продукції на основі впровадження базових європейських принципів та практик.

Зокрема, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» (в редакції від 22 липня 2014 року) передбачає запровадження в Україні європейської моделі системи безпечності та якості харчових продуктів, яка побудована на принципі «від лану до столу» та

вимогах простежуваності (відповідно до вимог Регламенту (ЄС) 178/2002), а також встановлює поступовий перехід операторами ринку на обов'язкове використання процедур, заснованих на принципах HACCP (Системи аналізу небезпечних факторів і контролю у критичних точках – Hazard Analysis and Critical Control Point).

Також ухвалені Закони стосовно питань запровадження обов'язкової ідентифікації та реєстрації усіх сільськогосподарських тварин, поводження з побічними продуктами тваринного походження, не призначеними для споживання людиною, гармонізації системи сертифікації насіння і садивного матеріалу з вимогами Європейського Союзу.

В 2017 році прийнятий Закон України «Про державний контроль, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству про харчові продукти та корми, здоров'я та благополуччя тварин», який впроваджує положення Регламенту (ЄС) 854/2004, Регламенту (ЄС) 669/2009, Регламенту (ЄС) 882/2004, Директиви 97/78/ЄС, Рішення Комісії 2006/778. Закон передбачає повне оновлення системи державного контролю, що базується на вимогах законодавства Європейського Союзу.

Також у цьому ж році прийнято Закон України «Про безпечність та гігієну кормів», який запроваджує європейські вимоги (всього 12 актів Європейського Союзу, в т.ч. Регламент (ЄС) 183/2005, Регламент (ЄС) 1831/2003, Регламент (ЄС) 767/2009, Директива Комісії 2008/38, Регламент Комісії (ЄС) 429/2008, Регламент Комісії (ЄС) 378/2005, Регламент (ЄС) 178/2002 та ін.) для виробництва та обігу безпечних для тварин кормів та є важливим елементом усієї системи контролю безпечності харчових продуктів «від лану до столу».

З метою реалізації ухвалених законів розробляється більше 40 нормативно-правових актів. Адаптація та належне виконання цих законів та підзаконних актів запровадить в Україні ефективну та збалансовану систему державного контролю безпечності харчових продуктів, яка відповідає вимогам Європейського Союзу та визнається у світі, забезпечує належний

рівень захисту життя і здоров'я українських споживачів, дозволяє розвиватися сумлінним виробникам харчової продукції.

Крім того, у 2017 році на рівні наказів відповідальних центральних органів виконавчої влади були ухвалені та запроваджені: порядок затвердження експортних потужностей, внесення та виключення їх з реєстру затверджених експортних потужностей, порядку проведення державної реєстрації потужностей, ведення державного реєстру потужностей операторів ринку та надання інформації з нього заінтересованим суб'єктам, порядку ведення реєстру операторів ринку та потужностей, на які видано експлуатаційний дозвіл; методичні рекомендації щодо процедур здійснення відбору зразків на виконання плану державного моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднювачів у живих тваринах і необроблених харчових продуктах тваринного походження; інструкція з профілактики та боротьби з африканською чумою свиней тощо.

Як зазначено у Звіті, відповідно до графіку Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи), на 2017 рік заплановано, але не виконано лише одне зобов'язання щодо приведення вимог до меду у відповідність до положень Директиви 2001/110/ЄС. Міністерство аграрної політики та продовольства України підготувало проект наказу «Про затвердження вимог до окремих показників якості меду», який був погоджений з Міністерством охорони здоров'я України із зауваженнями.

Проект проходить погодження з представниками галузі бджільництва. У зв'язку з цим Українська сторона надіслала пропозиції Стороні Європейського Союзу визначити термін виконання цього завдання – кінець 2019 року.

У 2018 році Україна запланувала реалізувати значний обсяг зобов'язань стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, зокрема передбачено виконання 144 заходів з адаптації законодавства.

Враховуючи потребу в ухваленні значної кількості нормативно-правових актів, постає необхідність прискорення та оптимізації процедури зовнішнього погодження проектів нормативно-правових актів на виконання євроінтеграційних

зобов'язань зацікавленими центральними органами виконавчої влади. Як показує практика, найбільші труднощі та значні затримки зазвичай викликає процес погодження проектів актів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів Державною регуляторною службою України та Міністерством юстиції України.

Про необхідність забезпечення потужної координації між різними міністерствами, які задіяні в імplementації Угоди про асоціацію, як однієї з умов для її ефективного впровадження заявив також Голова представництва Європейського Союзу в Україні ХьюгМінгареллі, виступаючи на засіданні Кабінету Міністрів України, яке відбулося 25 жовтня 2017 року.

За його словами, мають відбуватися регулярні зустрічі між усіма зацікавленими сторонами: уряд, профільні міністерства, відповідні комітети Верховної Ради України і представництво Європейського Союзу в Україні – для того, щоб оцінити стан впровадження Угоди про асоціацію, усунути перешкоди, які стоять на шляху інтеграції, і разом вивчати можливі рішення [3].

Як ми бачимо, Україна докладає чимало зусиль для виконання взятих на себе зобов'язань згідно Угоди про асоціацію. Безумовно, не все так просто. Є ряд проблем, які потребують тривалого вирішення. Однак, при цьому не треба забувати, що Європейський Союз здійснює постійний моніторинг проведеної роботи та тих зусиль, які докладає Україна, реалізуючи Угоду про асоціацію.

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.

2. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2017 році. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2018/02/26/20180226091316-95.pdf> (дата звернення: 09.11.2018).

3. Посол ЄС назвав чотири основні умови для ефективного впровадження Угоди про асоціацію. URL: <http://tyzhden.ua/News/202502> (дата звернення: 09.11.2018).

А. Б. Дмитрик,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРО ТАКТИЧНІ ПЕРЕВАГИ ПОЗИВАЧА У СПРАВІ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Як відзначено у наукових дослідженнях, саме позивач у справі має найбільший обсяг прав, свобода розпорядження якими дає йому можливість впливати на розвиток адміністративного процесу та використовувати нормативні положення [1, с. 207].

При цьому, як відзначає В. М. Котенко, для повної реалізації зазначених прав сторони повинні мати певний процесуальний статус, який розглядається як сукупність: правосуб'єктності (адміністративної процесуальної правоздатності і адміністративної процесуальної дієздатності); єдності невід'ємних прав, свобод і обов'язків; юридичних гарантій їх реалізації [2, с. 11].

Позивач першим з'являється у справі, тому він має певні переваги порівняно із стороною, яка захищається (відповідачем).

Позивач розпочинає процес. Це, багато в чому, визначає його тактичні переваги. Позивач має можливість вибору:

- 1) способу порушення справи (самостійно чи через інших осіб);
- 2) відповідача;
- 3) часу для пред'явлення позову;
- 4) підсудності;
- 5) підстав та предмету позову, а отже і меж судового розгляду [3, с. 125].

Ці тактичні переваги виокремлюють, зважаючи на загальні засади адміністративного судочинства, а статті 49 та 51

КАС України декларують рівність прав та обов'язків сторін адміністративної справи і вважаються основою процесуального статусу.

Так, позивач має право:

1) знати про дату, час і місце судового розгляду справи, про всі судові рішення, які ухвалюються у справі та стосуються їхніх інтересів;

2) знайомитися з матеріалами справи;

3) заявляти клопотання і відводи;

4) давати усні та письмові пояснення, доводи та заперечення;

5) подавати докази, брати участь у дослідженні доказів;

6) висловлювати свою думку з питань, які виникають під час розгляду справи, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам;

7) подавати заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

8) знайомитися з технічним записом, журналом судового засідання, протоколом про вчинення окремої процесуальної дії і подавати письмові зауваження до них;

9) робити із матеріалів справи виписки, знімати копії з матеріалів справи, одержувати копії судових рішень;

10) оскаржувати судові рішення у частині, що стосується їхніх інтересів;

11) користуватися іншими процесуальними правами, наданими їм КАС України.

Крім того, позивач має право:

– в будь-який час до закінчення судового розгляду збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від адміністративного позову;

– відмовитися від адміністративного позову у суді апеляційної чи касаційної інстанції до закінчення відповідно апеляційного чи касаційного розгляду;

– до початку судового розгляду справи по суті змінити предмет або підставу позову шляхом подання письмової заяви.

Особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами і неухильно виконувати процесуальні обов'язки.

Серед таких обов'язків слід виокремити обов'язок: сплати судовий збір при зверненні до адміністративного суду (за загальним правилом якщо у строк, встановлений судом, судові витрати не будуть оплачені, позовна заява залишається без розгляду – ч. 2 ст. 88 КАС України), повідомити про зміну адреси та причини неприбуття в судове засідання (ст. 40 КАС України), беззаперечно виконувати розпорядження головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил (ст. 134 КАС України) тощо.

Реалізація цих прав та обов'язків дає можливість виокремити наступні ознаки та особливості правового статусу позивача в адміністративному судочинстві:

1. Розпорядник (одержувач) бюджетних коштів чи інша особа як позивач у справах про оскарження рішення про застосування заходів впливу за порушення бюджетного законодавства ініціює адміністративне судочинство, веде процес від свого власного імені, на його ім'я виноситься та повною мірою поширюється сила судового рішення. Оскільки позивачем у цих справах є юридична особа, то використовуються норми КАС України щодо представництва. Представником може бути фізична особа, яка має адміністративну процесуальну дієздатність та бере участь в адміністративному процесі на основі договору або закону. Законним представником розпорядника (одержувача) бюджетних коштів чи місцевого фінансового органу в суді є його керівник чи інша особа, уповноважена законом, положенням, статутом.

2. На позивача поширюються судові витрати. Пред'являючи позов до суду він повинен сплатити передбачену законодавством суму судового збору. У багатьох випадках саме на підставі невиконання чи неналежного цього обов'язку

адміністративні суди залишають позовну заяву без руху та її повертають.

3. У випадку вибуття або заміни позивача у відносинах, щодо яких виник спір, суд допускає на будь-якій стадії адміністративного процесу його заміну правонаступником. Відповідно ст. 55 КАС України усі дії, вчинені в процесі до вступу правонаступника, є обов'язковими для нього в такій самій мірі, у якій вони були б обов'язковими для особи, яку він замінив.

4. Юридична заінтересованість позивача. Характерною рисою заінтересованості позивача є те, що існування видів юридичної заінтересованості (матеріально-правової та процесуально-правової) для позивача полягає у нерозривній єдності. Зокрема, юридична заінтересованість в адміністративному процесі позивача полягає в отриманні того блага, яке принесе йому рішення адміністративного суду про задоволення позову (матеріально-правовий інтерес) й у винесенні відповідного рішення про задоволення позову (процесуально-правовий інтерес) [4, с. 820–821].

5. Юридична заінтересованість позивачів – учасників бюджетного процесу полягає у зацікавленості досягти процесуальної мети – задоволення позовних вимог, зміст яких, як правило, складає прохання визнати незаконним та скасувати (матеріально-правовий інтерес) рішення про застосування до них заходів впливу за порушення бюджетного законодавства.

1. Ситніков О. Ф. Реалізація правового статусу позивача в адміністративному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 206–211.

2. Котенко В. М. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2011. 21 с.

3. Кравчук В. М. *Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України*. Х., 2011. 798 с.

4. Ситніков О. Ф. Особливості правового положення позивача в адміністративному судочинстві. *Форум права*. 2012. № 4. С. 819–823.

А. Б. Дмитрик,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

Л. О. Коробій,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Аналіз державної молодіжної політики в Україні слід розпочати з приділення уваги нормативно-правовим документам, положення яких визначають та закріплюють концептуальні основи започаткування, здійснення та розвитку пріоритетного та важливого напрямку для держави – реалізації молодіжної політики. Адміністративно – правові засади державної молодіжної політики втілені у цілій системі нормативних актів [4]:

- Принципи державної молодіжної політики в Україні;
- Закони України;
- Укази та Розпорядження Президента України;
- Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів України;
- Рекомендації парламентських слухань у Верховній Раді України втілені у Постановах Верховної Ради України;
- інші нормативно-правові акти державної молодіжної політики в Україні;
- обласні програми молодіжної політики;
- міські програми молодіжної політики.

Першим концептуально-правовим документом державної молодіжної політики в Україні вважається Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні, яку прийнято 15 грудня 1992 року.

Відповідно до загальних засад якої, державна молодіжна політика в Україні є пріоритетним і специфічним напрямом діяльності держави і здійснюється:

- в інтересах молодої людини, суспільства, держави;
- з урахуванням можливостей України, її економічного, соціального, історичного, культурного розвитку і світового досвіду підтримки молоді [1].

Отже, перше місце у здійсненні державної молодіжної політики віддано інтересам молодої людини, а потім уже суспільству та державі, що прямо відповідає основоположним правам, які закріплює Основний Закон держави.

У Декларації про загальні засади державної молодіжної політики в Україні визначені головні завдання, принципи та напрями державної молодіжної політики в Україні. Окремий розділ документу присвячений механізму формування та реалізації державної молодіжної політики, в якому закріплені шляхи її реалізації, а саме:

- прийняття законодавчих актів, рішень державних органів, спрямованих на реалізацію державної молодіжної політики;

- проведення у Верховній Раді України щорічних слухань про становище молоді та підготовки доповіді з цього питання Верховній Раді України, Президенту України;

- діяльності в органах державної влади та управління всіх рівнів структурних підрозділів, що займаються проблемами молоді;

- створення соціальних служб для молоді та підготовки соціальних працівників; розробки та реалізації державних цільових програм з питань молодіжної політики тощо.

Одним із перших нормативних актів, що втілює адміністративно – правові засади державної молодіжної політики Закон України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді України» [2]. Даний закон визначає загальні засади створення та реалізації організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави.

Значущість Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» полягає в тому, що у практику запроваджено та забезпечується на центральному, регіональному та місцевому рівнях наступні елементи та інструменти української моделі державної молодіжної політики:

- розробка молодіжного законодавства як окремого напрямку нормотворення;
- створення органів управління з молодіжних питань;
- виділення бюджетного фінансування молодіжних програм;
- запровадження цільових молодіжних програм;
- запровадження комплексу стипендій, грантів, премій;
- гарантування пільг на проїзд студентам та учням;
- запровадження молодіжного житлового та освітнього кредитування;
- визначення правового статусу та гарантування діяльності молодіжних громадських організацій.

Отже, Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» гарантує забезпечення соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молоді. З часу прийняття закон зазнав багатьох суттєвих змін, які в цілому сприяли розширенню сфер та засобів працевлаштування молоді.

Також важливим етапом розвитку адміністративно – правових засад державної молодіжної політики було прийняття Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [3]. Даний закон визначає особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних і дитячих громадських організацій, а також державні гарантії забезпечення їх діяльності. Загалом цей документ містить 12 статей. У ньому подано визначення понять «молодіжні громадські організації» та «дитячі громадські організації», визначено їх статус та права.

Ухвалення Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» позитивно вплинуло на розвиток молодіжної ініціативи, формування багатоманітності молодіжного руху. До найважливіших наслідків його запровадження нале-

жать отримані громадськими об'єднаннями можливості залучення до розроблення й обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді; отримання інформації про державну молодіжну політику; методичної, організаційної допомоги з питань соціального становлення та розвитку молоді; фінансової підтримки з боку органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Отже, молодіжна політика базується на визнанні відповідальності держави за успішне входження в суспільні відносини всієї молоді, а тому молодіжна політика має бути направлена на реалізацію довготермінових програм, орієнтованих на всі категорії молоді.

1. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація Верховна Рада України від 15.12.1992 № 2859-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>.

2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 № 2998-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.

3. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 № 281-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/281-14>.

4. Довідник нормативно-правових актів державної молодіжної політики / упоряд.: А. В. Коновалов, М. О. Шишкова. Х.: Громадський інформаційно-аналітичний Центр для молоді, 2007. 191 с.

О. М. Ілюшик,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СТАНДАРТИ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Починаючи з 1993 р. здійснюється розробка правил (стандартів) аудиторської діяльності. Формування національних стандартів аудиту здійснювалось на основі міжнародних стан-

дартів в даній сфері. Міжнародні стандарти аудиту є загально-визнаним гарантом забезпечення надійності інформації, представленої у фінансовій звітності. Спочатку їх розробка здійснювалася, виходячи з принципів необхідного нормативного та методичного забезпечення найбільш значущих ділянок роботи аудиторських організацій.

Під стандартами в теорії та практиці аудиту розуміють основні правила чи основоположні принципи аудиторських процедур. Даний мінімум правил дає змогу аудитору визначити масштаб аудиту та методику його проведення, а також є критерієм оцінки результатів. Стандарти аудиту необхідні перш за все для того, щоб підтримувати аудиторську діяльність на належному рівні, що відповідає вимогам міжнародних стандартів. Вони сприяють підвищенню знань та кваліфікації аудиторів, забезпечують можливість порівняти якість роботи окремих аудиторських фірм, раціоналізують та полегшують аудиторську роботу. А, починаючи з 1 січня 2007 року, Рішенням Аудиторської палати від 30.11.2006 року. Встановлено обов'язкове застосування суб'єктами аудиторської діяльності Міжнародних стандартів аудиту в якості Національних стандартів [1].

В новому ЗУ «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» є й законодавчо закріплене поняття міжнародних стандартів, котре закріплено в ст.1. Зокрема зазначено, що міжнародні стандарти аудиту – це сукупність професійних стандартів, що встановлюють правила надання аудиторських послуг і розкривають питання етики та контролю якості, які визначені міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, що прийняті Радою з міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості, а також Міжнародним кодексом етики, прийнятим Радою з міжнародних стандартів етики для бухгалтерів та оприлюдненим Міжнародною федерацією бухгалтерів [2].

Окрім міжнародних стандартів (правил) аудиту та національних (загальнодержавних), в якості яких використовуються міжнародні, виділяють також внутрішні правила (стандарти) аудиторської діяльності, що діють в професійних аудиторських

об'єднаннях та стандарти внутрішнього аудиту в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери управління міністерств, інших центральних органів виконавчої влади [3], а також виокремлюють правила (стандарти) аудиторської діяльності аудиторських організацій та індивідуальних аудиторів.

Внутрішні стандарти можуть забезпечувати додаткові основи для врегулювання конфліктів, котрі можливі між співробітниками і адміністрацією аудиторської фірми, аудиторами та клієнтами, аудиторами та контролюючими органами. Внутрішні правила визначають єдині вимоги до порядку проведення аудиту та його якості, створюють при їх дотриманні додатковий рівень гарантії результатів аудиторської перевірки. Використання внутрішніх стандартів сприяють підвищенню якості перевірок, ефективності їх результатів, зменшує трудомісткість аудиторської роботи, дає можливість застосовувати в аудиторській практиці нові технології і методики перевірки.

У міжнародній практиці, а на сьогодні і у вітчизняній, розрізняють стандарти аудиту, які розробляються для приватного сектора та державного сектора управління [4].

Потреба в стандартах аудиторської діяльності надзвичайно велика. З одного боку вони необхідні аудитору при складанні аудиторського висновку, він повинен ними керуватися при проведенні аудиту бухгалтерської та фінансової звітності. Вони регламентують порядок проведення аудиту, форму складання аудиторського висновку. Це якісь внутрішні правила (норми), яких необхідно дотримуватися при проведенні аудиту і складанні підсумкового висновку. З іншого боку, стандарти аудиторської діяльності встановлюють правила поведінки аудиторів, в тому числі всередині аудиторської спільноти, слугують орієнтиром у професійній діяльності аудитора. Українські стандарти аудиторської діяльності формуються на основі Міжнародних стандартів аудиту, тому природно, що змінюватися вони будуть в міру розвитку міжнародних стандартів і в міру того, як буде накопичуватися міжнародний та вітчизняний досвід.

Слушно зауважила Р. Рудніцька, «що будь-які стандарти повинні періодично переглядатися, уточнюватися та оновлюватися. Це забезпечує постійний процес навчання та приведення документів у відповідність до потреб середовища, що своєю чергою вимагає постійного навчання та підготовки аудиторів, які володіють не лише теоретичними знаннями щодо Стандартів, але і практичним досвідом щодо їх запровадження»[4].

1. Про застосування Міжнародних стандартів аудиту видання 2006 року: Рішення Аудиторської палати від 30.11.06 року № 168/7. URL: http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr16_230-06

2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/...](http://zakon.rada.gov.ua/laws/)

3. Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 № 1247. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11>

4. Рудніцька Р. Міжнародні та вітчизняні стандарти аудиту в державному управлінні – спільні та відмінні риси. *Науковий вісник «Демократичне врядування» Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 10. URL: [http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/...](http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/)

О. М. Ілюшик,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

Я. М. Петрашик,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ

На сьогоднішній день важко уявити собі таку державу у світі яка могла б повністю функціонувати й існувати без свого власного бюджету, адже бюджет є основним інструментом,

важелем регулювання та впливу на економічний розвиток держави. Сам процес складання бюджету є доволі складним і тривалим. Якщо звернутися до законодавчої дефініції поняття «державний процес», то можна зазначити що його розглядають як регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства [1].

Ефективність бюджетного процесу залежить перш за все від досконалості організаційних форм, чіткої визначеності їхнього змісту та складу. Варто зазначити що в Україні бюджетний процес має періодичний і циклічний характер. Якщо говорити про бюджетний цикл, то він містить у собі проміжок часу від початку формування бюджету на рік, що планується, до затвердження звіту про його виконання [2]. Отже, бюджетний цикл в Україні включає:

- період формування бюджету;
- виконання бюджету;
- пільгові бюджетні терміни (час дії минулорічних асигнувань по капітальних вкладеннях);
- період звітності.

Нині в Україні бюджетний цикл дорівнює близько 2,5 років.

У сфері бюджету державними органами здійснюється діяльність, яка проходить постійно, певними етапами, в послідовності, що визначена Бюджетним кодексом України [3, с. 152]. Ці етапи і мають назву стадій бюджетного процесу.

До них належать:

- складання проектів бюджетів;
- розгляд проекту та прийняття Закону про Державний бюджет України (Рішення про місцевий бюджет);
- виконання бюджету, включаючи внесення змін до Закону про Державний бюджет України (Рішення про місцевий бюджет);
- підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Зазначені вище стадії проходять бюджети всіх рівнів, що становлять бюджетну систему України: Державний бюджет

і місцеві бюджети. Усі стадії бюджетного процесу ретельно регламентовані процесуальними нормами бюджетного права.

Проте це не означає що ці всі норми правильно і своєчасно виконуються та є ефективними саме у своїй структурній побудові. На даний час існує ціла низка проблемних питань у бюджетному процесі України.

Варто почати з того, що бюджетний процес в нашій державі володіє низькою якістю. Чим це зумовлено? А тим, що в Україні процедура планування бюджету відбувається за схемою «згори-донизу», тобто спочатку затверджується державний бюджет, у якому визначаються основні доходні джерела місцевих бюджетів, а потім плануються місцеві бюджети. Така процедура є не зовсім оптимальною, оскільки затвердження бюджету державного рівня та затвердження місцевих бюджетів – це складові двох самостійних бюджетних процесів.

Важливим недоліком бюджетного процесу в Україні є його недостатня прозорість. Так, відповідно до Індексу відкритості бюджету 2017 року [4], що проводиться кожні два роки і базується на обсязі інформації, яку уряд надає громадськості в ході бюджетного процесу, показник Україні щодо прозорості бюджету становив 54 бали (за шкалою від 0 до 100 балів). Для порівняння з іншими країнами Європи цей показник можна віднести до категорії «середній». Наприклад, такі країни як Польща, Хорватія та Молдова мають схожий з Україною результат, а саме: 59, 57 та 58 відповідно [4].

Проте нічого хорошого тут немає, адже порівняно з 2010 роком наш показник зменшився на 8 пунктів і це говорить про те, що наша держава у цьому питанні рухається далеко не в правильному напрямку. Таким чином, варто зазначити що наш бюджетний процес потребує впровадження ряду змін. Зокрема таких, які б забезпечили належний рівень прозорості формування та виконання бюджету.

1. Бюджетний Кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. Ст. 572.

2. Бугай Т. В. Сучасні проблеми та вектори розвитку бюджетного процесу в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2.

3. Фінансове право: підручник / Ю. С. Назар, Л. М. Сукмановська, О. Б. Мороз, М. М. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 580 с.

4. Open Budget Survey 2017: International Budget Partnership. URL: <https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/open-budget-survey-2017-report-english.pdf>

О. В. Ільницький,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

НОРМАТИВНІ КОЛІЗІЇ ПРИ ОБРАННІ ФОРМИ ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Масштабні зміни процесуального законодавства із істотним оновленням підходів до правового регулювання процесуальної судової форми є причиною низки проблем у правозастосовній практиці, зумовлених поспішністю такої новелізації. Однією з проблем, яка виникла на практиці стало об'єднання в рамках єдиного судового провадження розгляд двох вимог різної правової природи, які при тому визначають різні форми адміністративного судового процесу – спрощене та загальне провадження. Дослідження змісту нової редакції КАС України стверджує не просто наявність колізій у регулюванні цього питання, але й відверто непослідовний підхід щодо правил визначення та застосування форм судового провадження, який у перспективі повинен бути виправлений шляхом внесення відповідних законодавчих змін.

Згідно з ч. 2 ст. 12 КАС України спрощене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи, в той час як ч. 3 ст. 12 КАС України вказує на те, що загальне позовне провадження призначене для розгляду справ,

які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні. Таким чином, сутнісно підставами для розмежування видів процесу є, в першу чергу, складність справи. При цьому, системний аналіз норм Кодексу дає підстави вважати, що така визначається виходячи з: 1) характеру спірних правовідносин (значення справи для сторін та чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес, обраного позивачем способу захисту, категорії справи), 2) предмету доказування (обсягу та характеру доказів у справі), 3) складу учасників (кількості сторін та інших учасників справи), що й зумовлюють можливість спрощення судового провадження без шкоди для повного та всебічного встановлення її обставин, однак у нормативно встановлених межах, які гарантують навіть при такій формі судового розгляду не заподіяння шкоди самій суті конституційного права особи на судовий захист (п. 20 ч. 1 ст. 4, ст.ст. 12, 257).

Аналіз назви та змісту § 1 Глави 11 КАС України – «Розгляд окремих категорій складних справ», у якому міститься і ст. 266 «Особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів» вказує на те, що в ній сформульовані особливості провадження «складних» справ, що закономірно зумовлює вимоги у ч. 8 ст. 264, ч. 4 ст. 267 КАС України розгляд інших справ з цього параграфу проводити лише за правилами загального позовного провадження.

Згідно з ч. 4 ст. 22, ч. 2 ст. 266 КАС України досліджувана категорія справ розглядається Верховним Судом як судом першої інстанції. Досліджуючи природу вказаних виняткових правил інстанційної підсудності справ, Конституційний Суд України вказував, що затверджений порядок судового розгляду таких справ вищою судовою інстанцією як судом першої інстанції має на меті забезпечити незалежність та безсторонність тих суддів, які повинні розглядати зазначені справи. Крім того, встановленням особливого порядку судового оскарження таких актів дотримано співмірність між захистом прав суддів

та прокурорів як громадян України та їх обов'язками і обмеженнями як представників державної влади (абз. 14 п. 3.3 Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2011 р. № 2-рп/2011). Цим додатково стверджується відповідність вказаних справ ознакам «процесуальної складності».

Натомість, ч. 2 ст. 266 КАС України визначає розгляд справ, вказаних у п.п. 1-3 ч. 1 цієї ж статті, лише за правилами спрощеного позовного провадження, допускаючи застосування «усіченої» процесуальної форми для їхнього вирішення (без проведення підготовчого засідання, широким розсудом суду щодо можливості розгляду справи без повідомлення (виклику) сторін за наявними матеріалами, без судових дебатів, при скорочених строках подання заяв по суті).

Ускладнюється це питання застосуванням поруч із основною позовною вимогою ще й про відшкодування шкоди. За загальним правилом, вимога про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин за змістом норм КАС України не є підсудною адміністративним судам. І лише в цілях процесуальної економії та ефективного захисту прав, свобод та інтересів учасників справи вона може бути розглянута адміністративним судом, якщо вона заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір (ч. 5 ст. 21 КАС України). Аналогічно п. 6 ч. 1 ст. 5 та п. 2 ч. 2 ст. 245 Кодексу вказує на можливість заявлення відповідної вимоги та прийняття рішення із застосування відповідного способу захисту лише у сукупності з іншими, пов'язаними з оцінкою законності рішень, дій чи бездіяльності відповідача. Відповідно до цього, за п. 23 ч. 1 ст. 4 КАС України вимога про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин завжди є похідною, тобто вимогою, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги).

Вказане свідчить про «несамостійне» процесуальне значення у конкретній справі та адміністративному судочинстві в

цілому вимоги про відшкодування шкоди, яка розглядається всупереч своєї правової природи з огляду на конституційне право осіб на відшкодування такої шкоди (ст. 56 Конституції України) та «усічений» склад проступку як підстави для відповідальності (ст.ст. 1173–1175 ЦК України), фактично презюмуючи наслідком незаконних рішень, дій чи бездіяльності щодо особи суб'єкта владних повноважень особи заподіяння шкоди, яка повинна бути відшкодована.

У цих умовах використання ознаки похідної позовної вимоги як ключового елементу для визначення форми судового провадження є неспроможною концепцією, оскільки похідна вимога за своїм процесуальним значенням не може здійснювати визначального впливу на хід судового процесу. Натомість, саме такий підхід в рамках уніфікації процесуальних підходів обрав законодавець, в тому числі, імплементувавши його у КАС України. Таким чином, системний аналіз норм про визначення процесуальної форми провадження вказує на те, що заявлення похідної вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, у сумі, що перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб імперативно визначає застосування форми загального позовного провадження при розгляді справ (п. 2 ч. 4 ст. 12, п. 2 ч. 4 ст. 257 КАС України).

В перспективі зміни правового регулювання, вважаю за необхідне запропонувати ініціювати зміни до ч. 2 ст. 266 КАС України в частині форми провадження для справ щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів на загальне позовне провадження; відмовитися при обранні форми провадження від врахування змісту і розміру похідної позовної вимоги, орієнтуючись на характеристику основної позовної вимоги; передбачити правила обрання форми провадження в разі розгляду декількох позовних вимог в межах однієї справи за правилами загального позовного провадження (як пріоритетної форми судового провадження, що гарантує повніше забезпечення прав особи при судовому розгляді спору за її участі).

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИБОРЧЕ ПРАВО: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ АБО САМОСТІЙНА ГАЛУЗЬ ПРАВА

У даний час йде дискусія з проблеми визначення виборчого права: як конституційно-правового інституту або як самостійної галузі права. Розглядаючи виборче право як конституційно-правовий інститут, важливо зупинитися на тому, що інститут права, в цілому, являє собою упорядковану сукупність юридичних норм, що регулюють певний групу суспільних відносин і характеризується наступними ознаками: являє собою сукупність норм права; є структурним елементом галузі права; носить об'єктивний характер; характеризується цілісністю, внутрішньою єдністю; спрямований на регулювання певної групи суспільних відносин; володіє відносною автономією.

Питанням віднесення виборчого права до категорії конституційно-правового інституту займалися ряд науковців. Серед наукових видань де обґрунтовано вище вказане належить монографія І. М. Панкевича. Думки вчених сходяться на тому, що виборче право являє собою самостійну систему правових норм, що містяться в Конституції України, законодавчих та інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини, діяльність суб'єктів виборчого процесу, встановлюють права та обов'язки в сфері здійснення народовладдя при проведенні вільних виборів до органів державної влади та у представницькі (виборні) органи місцевого самоврядування, які обираються безпосередньо громадянами України [1, с. 22].

На підставі цього, можна сказати, що виборче право можна розглянути як інститут конституційного права, тому що

воно є складовою частиною виборчої системи. Виборче право та виборча система знаходяться в органічній єдності, що включає їх віднесення до різних правових інститутів конституційного права, в іншому випадку одне без іншого позбавляється сенсу. Між виборчою системою та виборчим правом існує нерозривний зв'язок, що не дозволяє їх ні протиставляти ні ототожнювати.

Але не вщухають суперечки про те, що виборче право відокремлено від конституційного права, але поряд з ним, а також кримінальним, адміністративним правом, виступає в системі національного права як самостійна галузь публічного права.

Під галуззю права розуміється сукупність норм права, що регулюють якісно однорідну групу суспільних відносин. Вона характеризується рядом ознак: предмет правового регулювання (своєрідність суспільних відносин, їх якісна однорідність, а також питома вага); особливий метод правового регулювання; неможливість врегулювати сферу суспільних відносин іншими галузями системи права; автономність норми, які складають зміст галузі права; великий елемент системи права.

Формою вираження галузі права є кодифікований акт – кодекс. Відповідно кожній галузі права притаманний свій кодекс, наприклад, галузь кримінального права – Кримінальний кодекс України, галузь адміністративного права – Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс адміністративного судочинства України.

Таким чином, переносючи це до теми нашого питання, та визначаючи виборче право як комплексну галузь права, складно сказати про наявність кодексу, ми можемо лише вказати на наявність ряду законів України про вибори: Закон України від 5 березня 1999 року № 474-XIV «Про вибори Президента України», Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI «Про вибори народних депутатів», Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII «Про місцеві вибори» [2; 3; 4].

Якщо порівняти закони про вибори з чинним Кримінальним кодексом України або Кодексом України про адміністративні правопорушення, то можна виділити суттєві відмінності

в розбіжності структури нормативно-правових актів. Це виражається в тому, що норми Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, на відміну від Законів України передбачають наявність гіпотез, диспозицій і санкцій. Останні є більш важливою складовою, оскільки передбачають заходи державного впливу за недотримання встановлених правил.

Для вирішення цієї проблеми, і як наслідок, віднесення виборчого права до самостійної галузі публічного права, необхідно переглянути структуру і зміст чинних законів про вибори, на підставі чого пропонується закріпити таку форму нормативно-правового акта і його найменування, як «Виборчий кодекс України».

Окрема глава повинна відображати в санкції за недотримання встановлених норм. Виникає питання, хто буде вирішувати дані суперечки. У зв'язку з цим слід передбачити віднесення ряду норм під кримінальну, інші – дисциплінарну, треті – адміністративну відповідальність, виходячи з чого виникає необхідність внесення редакцій до чинних Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення. Питання визначення приналежності виборчого права зберігає свою невирішеність. З одного боку, ми розглянули виборче право як конституційно-правовий інститут, а з іншого як самостійну галузь права.

Аналізуючи чинне законодавство, статті та думки різних авторів, ми приходимо до висновку, що ряд питань залишається не вирішеним, з однієї проблеми починає з'являтися нова, що полягає в круговорот проблем виборчого права та суміжного законодавства. Хочеться відзначити, що необхідно врахувати безліч аспектів даної проблеми, думок різних авторів, щоб можна було сміливо та точно віднести виборче право до інституту конституційного права або, більш кардинально, виділити в якості самостійної комплексної галузі права.

1. Панкевич І. М. Традиція виборності влади в Україні: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 488 с.

2. Про вибори Президента України: Закон України від 05.03.1999 р. № 474-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 14. Ст. 81.

3. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10–11. Ст. 73.

4. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 37–38. Ст. 366.

С. С. Єсімов,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

Р. І. Муравйов,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах глобалізації для процвітання та сталого розвитку країни питання забезпечення інформаційної безпеки набуває все більшої актуальності. У межах науково-технічного прогресу розвиток інформаційного простору дозволяє безмежний обмін інформації, що відповідним чином впливати на національну безпеку країни. На сучасній стадії інформатизації суспільства в Інтернет ресурсах зустрічаються чимало загроз, які завдають шкоди повноцінній реалізації прав і свобод громадян в державі, що в свою чергу, актуалізує необхідність запобігання таких негативних проявів.

У країнах Європейського Союзу органами державної влади вживаються дієві заходи щодо вдосконалення розвитку інформаційної безпеки через призму забезпечення кібербезпеки безпеки.

У даному контексті, необхідно дати поняття «інформаційної безпеки». На нашу думку, інформаційна безпека визначається як стан захищеності національних інтересів в інформа-

ційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства та держави.

У 1998 році Україна представила проект резолюції про проблему інформаційної безпеки на засіданні Першого комітету Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. Узагальнюючи зазначену проблему Організація Об'єднаних Націй в щорічній резолюції «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки» публікує стан зведені дані про стан інформаційної безпеки. В Європейському Союзі визнали важливість кіберзлочинності і вважають його першорядною загрозою держав. Відповідно 23 листопада 2001 року Рада Європи прийняла Конвенцію про кіберзлочинність, яка була ратифікована Законом України від 7 вересня 2005 року № 2824-IV «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» [1].

У 2017 році Міжнародним союзом електрозв'язку (спеціальний заклад Організації Об'єднаних Націй) проведено дослідження у сфері інформаційної безпеки. В результаті, був підготовлений міжнародний документ під назвою «Глобальний індекс кібербезпеки». Відповідно до цього документа, в країнах визначається рівень забезпечення інформаційної безпеки за п'яти критеріями, у тому числі показник законодавчої бази, технічних даних, організаційних питань, підвищення якості та кооперації. Наприклад, з 193 країн світу Україна займає 10-е групове місце з індексом 0,788.

Юридична дефініція забезпечення інформаційної безпеки не визначена.

Забезпечення інформаційної безпеки це здійснення взаємопов'язаних правових, організаційних, оперативно-розшукових, розвідувальних, контррозвідувальних, науково-технічних, інформаційно-аналітичних, кадрових, економічних та інших заходів з прогнозування, виявлення, стримування, запобігання, відбиття інформаційних загроз і ліквідації наслідків їх прояви.

У повсякденної життєдіяльності в процесі використання глобальної мережі Інтернет, спостерігається тенденція порушення прав і свобод громадян за допомогою фішингових

сайтів. Дані ресурси націлені на отримання доступу до конфіденційної інформації та персональних відомостей користувачів Інтернету, у тому числі протиправним шляхом.

У даних умовах в Україні функціонує спеціалізований структурний підрозділ Державного центру кіберзахисту та протидії кіберзагрозам Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, заснований у 2007 році «CERT-UA». Це центр реагування на комп'ютерні надзвичайні події (англ. Computer Emergency Response Team of Ukraine, CERT-UA) акредитований у Форуму команд реагування на інциденти інформаційної безпеки (FIRST) [2].

Зазначене підприємство сприяє національним і закордонним юридичним та фізичним особам щодо виявлення, попередження та припинення протиправної діяльності на території України.

Наведемо приклад зі звітів «CERT-UA» з моніторингу фішинг-сторінок. У 2016 році центр виявив 7378 фішинг-сторінок, розміщених на 150051 доменах. Як правило, зловмисники вибирають в якості цільової аудиторії користувачів і клієнтів відомих банків, платіжних сервісних центрів, соціальних мереж та інших фірм, що надають послуги через Інтернет. Зокрема, тільки за 2016 рік було виявлено 261 підроблених сайтів на території України. Найбільше фішингові атаки були зафіксовані на сайтах соціальних мереж «Вконтакте» та «Однокласники». Неодноразово піддавався таким атакам відділення «Сбербанк Росії» розташовані на території України.

Поряд з цим, відповідно до статистики Державної служби статистики України питома вага організацій, які використовували інформаційні та комунікаційні ресурси у 2003 році становив 43,4%, а через п'ятнадцять років цей показник вже досяг 88,9%.

Зазначені проблеми виникають внаслідок нестачі компетентних фахівців у галузі інформаційних технологій в державних органах та комп'ютерної неграмотності населення. У зв'язку з цим, вбачається необхідність підвищення інформованості та обізнаності громадян про небезпеку кіберзлочинності через засоби масової інформації, за місцем навчання та

роботи. Більш того, потрібно впровадити суспільну свідомість серед населення щодо дотримання правил інформаційної безпеки.

Беручи до уваги перспективу розвитку даної проблематики, необхідно проводити аналіз, моніторинг нових загроз у сфері інформаційної безпеки та відповідно оновлювати та впроваджувати нові підходи і заходи з протидії кіберзлочинам на законодавчому рівні.

1. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 07.09.2005 р. № 2824-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 5–6. Ст. 71.

2. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2014 р. № 411. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2014-%D0%BF> (дата звернення 09.11.2018).

М. В. Ковалів,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

У сфері дії адміністративного права можна виділити два неоднорідні типи відповідальності – негативну (або ретроспективну) і позитивну (або перспективну). Перший тип відповідальності завжди пов'язаний із вчиненням особою протиправного діяння і супроводжується негативними для неї наслідками у вигляді певних санкцій. Другий тип відповідальності виражається в обов'язку здійснити належним чином певні «позитивні» дії в будь-яких регулятивних правовідносинах і харак-

теризується психічним ставленням до виконання покладених на суб'єкт правовідносин обов'язків. Отже, адміністративна відповідальність належить до першого типу, тобто до негативної (ретроспективної), відповідальності.

Адміністративна відповідальність відповідно до українського законодавства – це відповідальність за вчинення адміністративного проступку (правопорушення).

Вітчизняна правова доктрина адміністративної відповідальності базується на розмежуванні кримінальних злочинів і адміністративних проступків, а відтак окремих видів юридичної відповідальності – кримінальної та адміністративної. Натомість за законодавством західних країн аналогічні діяння обіймаються поняттям кримінального правопорушення, в якому виокремлюються проступки, що не тягнуть за собою певних наслідків, скажімо, судимості.

Адміністративна відповідальність характеризується негативною реакцією держави на протиправні прояви окремих фізичних (а в деяких випадках і юридичних) осіб шляхом встановлення відповідних правил, заборон і адекватних порушенням санкцій щодо порушників. Адміністративна відповідальність має всі ознаки юридичної відповідальності, позаяк є різновидом останньої. Це, з одного боку, державний примус, міра стягнення за вчинене правопорушення, а з іншого – обов'язок винного зазнавати негативних для нього наслідків. Відповідальність може наставати тільки в тому випадку, коли це передбачено нормою права. Наявність норми і органу, що її застосовує, – це лише передумова. Але вони недостатні для накладення стягнення, для притягнення до адміністративної відповідальності обов'язковою підставою є адміністративний проступок.

Основні риси адміністративної відповідальності виявляються в тому, що: підставою для її настання є адміністративний проступок; вона реалізується за умов неслужбової непідлеглості; існує велика кількість уповноважених органів (посадових осіб), що накладають адміністративні стягнення; порядок накладання адміністративних стягнень визначається нормами адміністративного права.

Отже, адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень. Законодавче регулювання адміністративної відповідальності здійснюється на підставі Кодексу України про адміністративні правопорушення[1], Митного кодексу України [2], а також інших законодавчих актів.

Сутність адміністративної відповідальності виявляється в накладенні адміністративних стягнень на осіб, які вчинили протиправні дії або бездіяльність.

Адміністративне стягнення – це визначена в законі міра покарання у вигляді певних несприятливих заходів морального, матеріального або фізичного характеру, яка застосовується щодо суб'єкта адміністративного проступку за його протиправне діяння.

Метою адміністративного стягнення, як зазначено в статті 23 КУпАП, є виховання особи, яка вчинила адміністративний проступок, в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Адміністративні стягнення характеризуються тим, що несуть в собі елементи репресивного (карального), виховного та запобіжного характеру, як це впливає із ст. 23 КУпАП. Крім того, вони мають за мету захист громадської безпеки, власності, встановленого порядку управління та інших суспільних відносин. Кожне адміністративне стягнення – це несприятливі юридичні наслідки, це покарання за шкоду, завдану проступком суспільним відносинам.

Розмаїття відносин державного управління зумовлює і значну кількість різновидів суб'єктів, які є учасниками адміністративно-правових відносин взагалі й відносин адміністративної відповідальності зокрема. У зв'язку з цим виділяють загальний і спеціальний суб'єкти адміністративного правопорушення.

Загальним суб'єктом адміністративного проступку (правопорушення) вважається осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Спеціальним суб'єктом є особа, яка може бути визнана суб'єктом конкретного адміністративного правопорушення, а відтак притягнута до адміністративної відповідальності за наявності у неї, крім ознак загального суб'єкта, певних додаткових ознак.

Такими додатковими ознаками, зокрема, можуть бути: громадянство; вік; наявність статусу посадової особи або конкретна займана посада; стан здоров'я або фізіологічний стан особи; родинні зв'язки; професія; сфера професійної діяльності; факт наділення певними правами, обов'язками або факт позбавлення суб'єктивного права чи його відсутності; факт попереднього притягнення особи до адміністративної відповідальності; спеціальний правовий статус, деякі інші ознаки.

Особливості адміністративної відповідальності стосуються іноземців та осіб без громадянства. Відповідно до ст. 16 КУпАП іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах з громадянами України, а питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, вчинені на території України іноземцями, які відповідно до чинних законів та міжнародних договорів України користуються імунітетом щодо адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом.

Певні особливості адміністративної відповідальності існують для неповнолітніх осіб віком від 16 до 18 років.

До осіб, які вчинили адміністративні правопорушення у зазначеному віці, застосовуються не визначені адміністративні стягнення, а заходи впливу, передбачені статтею 24-1 КУпАП: зобов'язання публічно чи в іншій формі просити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувородогана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, що їх замінюють, або під нагляд педагогічному чи трудовому колективу, а також окремим громадянам на їх прохання.

Що стосується посадових осіб, то відповідно до ст. 14 КУпАП вони підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні проступки, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного і громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків.

Суттєві особливості має адміністративна відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів (або спеціальних положень про дисципліну). Так, відповідно до ст. 15 КУпАП військовослужбовці й призовані на збори військовозобов'язані, а також особи рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ несуть відповідальність за вчинення адміністративних проступків за дисциплінарними статутами.

Водночас ці особи за порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, неправомірним використанням державного майна, невжиттям заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді, щодо подання органу дізнання, слідчого або протесту, припису чи подання прокурора, ухиленням від виконання законних вимог прокурора, порушенням законодавства про державну таємницю, несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. Але при цьому до зазначених осіб не може бути застосовано такі види адміністративних стягнень, як виправні роботи і адміністративний арешт.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

2. Митний кодекс України: Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–48. Ст. 552. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

М. В. Ковалів,

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-
правових дисциплін

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

М. В. Самардак,

здобувач освітнього ступеня бакалавр

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ЯК РІЗНОВИД ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

Адміністративний примус – це різновид державного примусу, тобто він здійснюється від імені і в інтересах держави її офіційними представниками, має юридичну форму. У власному розумінні цей юридичний примус застосовується при ігноруванні тих чи інших обов'язкових приписів, що виходять від держави в особі її уповноважених органів. У певних випадках виникає необхідність у примусовому забезпеченні виконання таких велінь. Стосовно до сфери державного управління, він є засобом забезпечення виконання приписів адміністративно-правових норм.

Адміністративний примус є засобом вольового забезпечення відповідності правовій нормі поведінки громадян, посадових та юридичних осіб при допомозі заходів впливу, врегульованих адміністративно-правовими нормами, з метою досягнення відповідного порядку, припинення та попередження правопорушень, притягнення до відповідальності правопорушників.

Разом з тим, примус є одним з атрибутів державної влади. Він є знаряддям забезпечення безумовного виконання приписів правових норм усіма членами суспільства.

Для адміністративного примусу характерно:

– позасудове виконання передбачених законом або підзаконними адміністративно-правовими нормами примусових

заходів уповноваженим державним органом (посадовою особою);

- адміністративний примус пов'язаний зі сферою позаслужбових управлінських відносин (накладення стягнення керівником на свого підлеглого працівника регламентується правовим інститутом державної служби, а не є видом адміністративного примусу);

- застосування примусових засобів органом виконавчої влади щодо осіб, які не є у державно-службових відносинах з цим органом;

- застосування заходів адміністративного примусу є прерогативою тільки тих органів управління і посадових осіб, що наділені повноваженнями представників адміністративної влади;

- адміністративний примус може бути застосований лише у випадку порушення правових норм у сфері державного управління;

- адміністративний примус проявляється, перш за все, як юридична відповідальність, яку несуть особи, що допустили правопорушення перед державою в особі уповноважених нею органів управління (посадових осіб);

- практичне використання адміністративно-примусових заходів з метою попередження правопорушень, а також забезпечення громадської безпеки, не пов'язане із вчиненням правопорушення (наприклад, введення карантину при епідеміях),

- додержання принципу законності при застосуванні адміністративного примусу;

- адміністративний примус є особливим видом державного примусу. Він призначений охороняти суспільні відносини, що складаються, переважно, у сфері державного управління.

Заходи адміністративного примусу, підстави і порядок їх застосування визначаються державою. Всім заходам адміністративного примусу притаманний державно-владний характер.

Заходи адміністративного примусу досить численні і різноманітні. В залежності від мети і способу забезпечення право-

порядку, всі заходи адміністративного примусу поділяються на чотири групи:

I. Адміністративно-попереджувальні заходи (митний огляд; перевірка документів; введення карантину: припинення руху транспорту; примусовий медичний огляд; адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі тощо).

II. Заходи адміністративного припинення (адміністративне затримання і доставляння особи; заборона експлуатації несправного транспорту; відсторонення водіїв від керування транспортними засобами; заборона експлуатації об'єктів дозвільної системи; особистий огляд; огляд речей і документів. вимоги щодо припинення неправомірної поведінки тощо).

III. Заходи адміністративно-процесуального забезпечення (адміністративне затримання особи; особистий огляд; огляд речей; складення протоколу; вилучення речей і документів).

IV. Адміністративні стягнення [1, с. 42–43] (попередження; штраф; позбавлення спеціального права; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом правопорушення, грошей, отриманих внаслідок скоєння адміністративного правопорушення; виправні роботи; адміністративний арешт).

Адміністративно-попереджувальні заходи мають на меті попередження і профілактику правопорушень, а також охорону громадської безпеки. Підставою для їх застосування є не правопорушення, а настання особливих, визначених законодавством умов, як пов'язаних так і не пов'язаних з діяльністю людини. Це можуть бути, наприклад, пожежі, повені, епідемії, аварії, розшук злочинця та інші випадки.

Заходи адміністративного припинення полягають у примусовому припиненні протиправних дій громадян, посадових осіб та інших, які порушують встановлений порядок. Заходи адміністративного припинення групують у кілька видів, об'єднаних спільною правовою нормою, що регламентує їх застосування; однорідністю правових відносин, що при цьому вини-

кають, а також за органами виконавчої влади, в компетенцію яких входить застосування заходів адміністративного припинення:

1. Заходи адміністративного припинення, що застосовуються безпосередньо щодо особи правопорушника (вимога припинити неправомірну поведінку, безпосередній фізичний вплив, адміністративне затримання тощо).

2. Заходи припинення майнового характеру (вилучення майна, знесення самовільно зведених будов тощо).

3. Заходи припинення технічного характеру (заборона експлуатації несправного транспорту тощо).

4. Заходи припинення фінансового характеру (припинення кредитування, скорочення бюджетного фінансування тощо).

5. Заходи припинення медико-санітарного характеру (відсторонення від роботи інфекційних хворих, заборона експлуатації підприємств громадського харчування у зв'язку з їх анти-санітарним станом тощо).

Заходи адміністративно-процесуального забезпечення – це такі заходи, які сприяють встановленню особи правопорушника, виявленню доказів, швидкому, всебічному об'єктивному законному вирішенню справи по суті і притягненню правопорушників до відповідальності.

У статті 260 КпАП України перераховані заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення:

- адміністративне затримання особи;
- особистий огляд;
- огляд речей;
- вилучення речей та документів [2].

Адміністративні стягнення являють собою вид покарання за вчинене адміністративне правопорушення. Адміністративні стягнення зазначені, як правило, в санкції конкретних норм адміністративного права.

Норми адміністративного права, що визначають види адміністративних правопорушень та міру покарання за їх вчинення містяться у Особливій частині II розділу Кодексу України про адміністративні правопорушення. Там же містяться і нор-

ми, які визначають компетенцію окремих органів виконавчої влади держави щодо застосування адміністративних стягнень до порушників.

1. Адміністративна діяльність поліції: підручник / В. В. Середа, М. П. Гурковський, Ю. С. Назар та ін.; за заг. ред. В. В. Середи. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 776 с.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Р. І. Когут,

здобувач освітнього ступеня магістр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОПЕРАТИВНОГО РЕАГУВАННЯ

Управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування (далі – УОАЗОР) здійснюють координацію, аналіз, планування, контроль та узгодження діяльності структурних підрозділів апарату Головних управлінь Національної поліції (далі – ГУ НП) та відокремлених структурних підрозділів ГУ з питань забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, а також надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Діяльність УОАЗОР має неабияке значення в діяльності органів національної поліції, адже дає можливість швидкого інформування та реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події.

Оперативне інформування – єдина система збирання, опрацювання та подання до чергової служби вищого рівня інформації про правопорушення або подію з метою організації контролю за встановленням і затриманням осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також оперативного реагування на надзвичайні ситуації[2].

Оперативне реагування у свою чергу вимагає скоординованих дій чергової служби, нарядів патрульної поліції, груп реагування патрульної поліції та інших нарядів, спрямованих на організацію невідкладного прибуття працівників поліції до заявника або на вказане місце події з метою припинення правопорушення, установлення особи та затримання ймовірного правопорушника, збереження слідів злочину, а також надання допомоги потерпілим особам у межах повноважень поліції [2].

Ситуаційні центри є невід’ємною складовою інформаційної інфраструктури електронного урядування, спрямованої, насамперед, на підвищення ефективності діяльності органів влади за рахунок оперативного формування більш обґрунтованих управлінських рішень. Ситуаційні центри містять інформаційний простір для ефективного моніторингу, прогнозування, прийняття рішень та контролю їх виконання, що дозволяє реалізувати новий формат управління в умовах жорсткого дефіциту часу та ресурсів, оцінювати можливі стратегічні, політичні, економічні, соціальні, екологічні ризики, які можуть виникати при різних сценаріях управлінських ситуацій. Для мінімізації ризиків використовують довгострокове прогнозування розвитку управлінських (кризових) ситуацій, розробку та моделювання різноманітних сценаріїв їх розвитку.

На сьогодні принциповими при прийнятті управлінського рішення є параметри: швидкість реагування на динаміку характеристик та показників стану об’єкта управління; високий ступінь відповідальності за результат управлінського впливу; інформаційна та взаємодія органів влади різного рівня; ефективні комунікації між державними службовцями та посадовими особами органів місцевого самоврядування щодо стану об’єкта управління за допомогою сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій [3].

Загалом, автоматизована система управління підрозділами поліції підвищить ефективність діяльності нарядів поліції, слідчих – оперативних груп, чергових частин, скоротить час реагування на повідомлення про злочин.

Застосування інтелектуальної системи відеоспостереження, робота аналітиків у режимі он-лайн, посилення контролю з боку диспетчерів за своєчасністю та якістю реагування нарядів поліції на злочини та правопорушення дасть можливість ситуаційному центру ГУ НП сприяти подальшому стабільному соціально-економічному розвитку, підвищенню захисту життя, здоров'я, власності від протиправних посягань та забезпечення життєдіяльності інфраструктури у державі в цілому. Тому можна зробити висновок що даний напрямок роботи варто розвивати, адже завдяки можливостям новітніх технологій робота поліцейського видозмінюється в ногу з часом і розвитком науки. Варто пам'ятати, що робота працівників УОАЗОР вимагає постійного вдосконалення, тому що технології розвиваються дуже стрімко, і варто діяти на випередження, так як злочинний світ також активно пристосовується до нових умов існування. Отже, інформаційно-аналітична робота в органах Національної поліції є однією із функцій процесу управління. Підрозділи УОАЗОР посідають провідне місце в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності органів Національної поліції, про що свідчить значний перелік їхніх завдань і функцій у цій сфері.

1. Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві: Наказ МВС України від 22.01.2016 № 39. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-16>

2. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України № 111 від 16.02.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18>

3. Ситуативні центри органів державної влади: наук / А. І. Семенченко, І. В. Клименко, А. В. Журавльов. К.: НАДУ, 2003. С. 3.

Ю. В. Кузьмочка,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

О. А. Васильцова,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Відповідні нормативно-правові акти тлумачать правове регулювання прикордонного контролю. Під правовим регулюванням прикордонного контролю потрібно відзначити систему правових норм, що містяться в актах різної юридичної сили, які визначають порядок організації та здійснення, правовий статус суб'єктів та об'єктів і процедуру здійснення прикордонного контролю. Правові норми містяться у нормативно-правових актах різної юридичної сили [1, с. 311].

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. У статті 92 Конституції України зазначено, що виключно законами України визначається правовий режим державного кордону [2]. З огляду на дане твердження, слід сказати, що сфера організації прикордонного контролю регулюється цілою низкою законів, які виконують пряму дію, наприклад, закони України «Про прикордонний контроль», «Про Державну прикордонну службу», так і опосередковану, наприклад, закони України «Про національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» тощо. Нормативно-правовим актом, який має спеціальне значення щодо організації прикордонного контролю є Закон України «Про прикордонний контроль» від 5 листопада 2009 року. Положення даного акта дають тлумачення поняття «прикордонний контроль», визначають мету його здійснення, об'єкти,

шляхи, принципи та місце здійснення прикордонного контролю, встановлює процедуру здійснення прикордонного контролю та його особливості щодо певних об'єктів, а також інші питання, які входять до компетенції даного Закону. Однак, у даному Законі України існують положення, які, на нашу думку, негативно впливають на розвиток даної сфери. По-перше, в такому об'ємному законі наведено визначення поняття «прикордонного контролю» як державний контроль, що здійснюється Державною прикордонною службою України, який включає комплекс дій і систему заходів, спрямованих на встановлення законних підстав для перетинання державного кордону особами, транспортними засобами і переміщення через нього вантажів. Як видно з даного визначення, прикордонний контроль – це вид державного контролю, а що законодавець розуміє під даним поняттям у законі не зазначено. По-друге, в даному Законі України зазначено, що прикордонний контроль здійснюється Державною прикордонною службою України, однак, на нашу думку, це положення є спірним. Ми вважаємо, що прикордонний контроль у більшості своїх випадків здійснюється у певній взаємодії з іншими публічними органами управління, наприклад з органами внутрішніх справ, із митними органами та іншими, і саме тому чітко стверджувати, що суб'єктом здійснення прикордонного контролю є лише Державна прикордонна служба є неправильно. Однак, слід зазначити, що при здійсненні прикордонного контролю Державна прикордонна служба виконує головні функції та є домінуючим органом, незважаючи на той публічний орган з яким вона взаємодіє. Отже, норми даного нормативно-правового акту досить широко регулюють питання організаційного та правового регулювання Державної прикордонної служби України. Варто виділити, що правове регулювання прикордонного контролю, крім того, здійснюється за допомогою ще низки законів, зокрема: «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про транзит вантажів», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про Службу безпеки України», «Про оперативно-розшукову діяльність» та

іншими. Одним із таких правових актів є Указ Президента України від 16 червня 2006 року № 546 «Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року» [3], яким визначено основні напрями розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року і яка спрямована на створення сучасної прикордонної служби європейського типу, що гарантовано забезпечуватиме захист національних інтересів на державному кордоні.

До основних заходів щодо розвитку Державної прикордонної служби України слід віднести:

1) заходи щодо вдосконалення правового регулювання діяльності Державної прикордонної служби України;

2) оптимізацію структури Державної прикордонної служби України та реформування системи управління;

3) створення сучасної інтегрованої системи охорони державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, для чого слід, зокрема, удосконалити прикордонний контроль шляхом розгортання новітніх технічних систем і комплексів, у тому числі для біометричного контролю, а також запровадити спільний контроль із відповідними органами суміжних держав за переміщенням у пунктах пропуску через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна;

4) удосконалення роботи з особовим складом Державної прикордонної служби України;

5) створення ефективної системи логістики;

6) розвиток прикордонного та міжнародного співробітництва;

7) розвиток демократичного цивільного контролю. Указом Президента України «Питання Адміністрації Державної прикордонної служби України» було закріплено правовий статус Адміністрації Державної прикордонної служби України як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону [4].

У системі нормативно-правових актів, що регулюють організацію прикордонного контролю, особливе значення мають

накази Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерств і державних служб. Наприклад, Наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України «Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України» [5].

Даний нормативно-правовий акт визначив організаційно-правовий статус одного з структурних елементів Державної прикордонної служби України органу охорони державного кордону, під яким слід розуміти оперативно-службову та адміністративно-господарську ланку Державної прикордонної служби України, яка безпосередньо виконує поставлені перед Державною прикордонною службою завдання у межах визначеної ділянки щодо забезпечення недоторканності державного кордону України. Таким чином, орган охорони державного кордону є невід'ємним структурним елементом Державної прикордонної служби України, який виконує ряд покладених на нього завдань.

Одним із головних завдань даного органу є збереження суверенітету, недоторканості державного кордону України, що означає не лише запобігання незаконному перетину державного кордону, але й захист прав та інтересів усіх громадян України від незаконних посягань з боку іноземних громадян, їх транспортних засобів і вантажів.

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Х.: Консум, 2001. 656 с.

2. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року: затв. Указом Президента України від 19 червня 2006 року № 546. *Офіційний вісник України*. 2006. № 25. Ст. 1807.

4. Питання Адміністрації Державної прикордонної служби України: затв. Указом Президента України від 4 серпня 2003 року № 797/2003. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/399/2011>

5. Про затвердження Положення про орган охорони державного кордону Державної прикордонної служби України: затв. Наказом Адміністрації Державної прикордонної служби 15 лютого 2005 року № 116. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0294-05>

Н. Я. Лепіш,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ВИДАННЯ АКТІВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА

Питання про чинники, що справляють вплив на процес видання актів тлумачення норм права, має досить важливе не тільки теоретичне, але й практичне значення. Це пов'язано в першу чергу з тим, що в епоху змін, що закономірно сталися на рубежі другого і третього тисячоліть, українська юридична наука опинилася без оновлених, адекватних сучасним реаліям загальнотеоретичних знань про тлумачення правових норм, чинників, що зумовлюють необхідність видання актів тлумачення.

Причин далекого від ідеалу стану вітчизняної правотворчості, інтерпретації та реалізації норм права багато. Серед них особливе і зовсім не другорядне місце займає дефіцит фундаментальних загально правових знань про ефективні методи тлумачення вже прийнятих нормативних актів, способах розумної, своєчасної, швидкої і економічної інтерпретації діючих юридичних норм.

Абсолютно очевидно, що без відповідної загальнотеоретичної бази методологічно правильне і практично результативне рішення проблем тлумачення норм права неможливе, адже мова повинна йти не стільки про конкретні чинники, що сприяють, чи, навпаки, перешкоджають успішній реалізації норм права, скільки про «вельми позитивний досвід, методіку та методологію, на кінець, про самий механізм та технологію даного процесу» [1, с. 121].

Взагалі необхідність самого тлумачення права власне зумовлена особливостями його предмета, а саме:

1) нормативністю права, загальним, абстрактним характером правових норм. Реалізація абстрактної норми права в конкретній життєвій ситуації без з'ясування її змісту виявляється неможливою;

2) формальною визначеністю правил поведінки в юридичному тексті, що зумовлює такі обставини, що викликають необхідність тлумачення:

– вживання термінів, які є більш вузькими чи більш широкими, ніж правове поняття, що вони виражають, або вживання слів-синонімів на позначення одного поняття (наприклад, одночасне використання у тексті слів «повинен», «зобов'язаний», «слід», «належить» тощо);

– наявність в юридичних текстах спеціальних юридичних термінів (іпотека, юридична особа, злочин та ін.) та оціночних категорій («тяжкі наслідки», «моральна шкода» тощо);

– вживання висловів, які вимагають з'ясування можливих варіантів поведінки, що ними передбачаються (наприклад, «і так далі», «тощо», «та інше», «інші»);

– недосконалість юридичної техніки, відсутність ясної, точної, зрозумілої мови юридичного акта, двозначність, розпливчатість формулювань;

3) системністю норми права, що зобов'язує суб'єкта тлумачення враховувати взаємозв'язок і взаємозумовленість норм права (наприклад, зв'язок між загальними та спеціальними, конкретизуючими, спеціалізованими правовими нормами);

4) необхідністю забезпечення органічної єдності «духу» і «букви» закону [2, с. 98].

Об'єктивні причини інтересу до проблеми тлумачення правових норм – це глобальні зміни у сфері формування нормативно правової бази, що вимагає принципово нових видів, форм, способів, прийомів і методів тлумачення. Зміна системи правотворчих органів, зміна масштабів, конструкції і «швидкості» правотворчості з неминучістю тягнуть і модифікацію сутності актів тлумачення норм права.

Дані причини зводяться до наступного. По-перше, в Україні відбувається активний розвиток нових політичних і соціально-економічних відносин. Вони вимагають ефектив-

ного правового регулювання, що потребує інтенсивної, оперативної роботи законодавчого органу – Верховної Ради України – щодо прийняття нових актів тлумачення, внесення змін та доповнень до чинного законодавства. Водночас Верховній Раді України ще не вистачає досвіду правотворчої роботи. Вона репрезентована різними соціальними силами, які переслідують власні політичні цілі. Тому українському парламенту важко впоратися з таким великим навантаженням, що своєю чергою, негативно позначається на ефективності правотворчої роботи і рівні законодавчої техніки.

У зв'язку з цим досить часто виникають нечіткості, неясності, суперечності у актах тлумачення норм права, їх невідповідність реальним умовам життя. Ці дефекти значно ускладнюють розуміння і реалізацію актів тлумачення. В окремих випадках такі дефекти можна виправити шляхом тлумачення правових норм [3, с. 58].

По-друге, у зв'язку з формуванням і розвитком української державності нині ще не досить чітко визначені та розмежовані повноваження між гілками влади. Ця обставина, помножена на недостатньо високу якість роботи правотворчого органу, зумовлює видання надто великої кількості конкретизуючи підзаконних актів, які дуже часто суперечать існуючим нормам і дедалі більше ускладнюють їх розуміння та реалізацію [3, с. 273].

По-третє, разом із становленням держави в Україні відбувається розвиток національної мови. З'являються нові слова, змінюються існуючі, деякі слова набувають нового значення, вводяться нові або змінюються деякі граматичні, морфологічні, синтаксичні правила, які певним чином впливають на мову актів тлумачення. Крім того, з'являються нові специфічні терміни, юридичні конструкції, засоби та прийоми юридичної техніки. Усе це, безумно, підвищує активність проблеми необхідності актів тлумачення норм права в сучасній Українській державі.

По-четверте, наше суспільство перебуває на шляху побудови правової держави. У громадян та державних службовців недостатньо високий рівень правової та моральної свідомості,

правової культури. Ця обставина призводить до невірною чи неповного розуміння дійсного змісту актів тлумачення і, як наслідок, призводить до порушення законності. Тому в цьому аспекті тлумачення правових норм та його результат (інтерпретаційні акти) набувають значної актуальності, особливо стосовно роз'яснення громадянам та державним службовцям дійсного змісту чинних правових норм з метою їх правильної реалізації [4, с. 64].

З огляду на означену проблему, варто зауважити, що нині досить часто в літературі порушується питання про те, який сенс і значення для правозастосовної практики має можливість офіційного тлумачення, здійснюваного з ініціативи законодавця?

Адже, з одного боку, на стадії розробки і прийняття законів у всіх учасників законодавчого процесу є можливість максимально врахувати всі виникаючі прорахунки і проблеми, які можуть бути вирішені до прийняття закону, а з іншого – неможливо врахувати всі життєві ситуації, при яких прийнятий закон буде ідеальним. Проблеми правозастосовної практики пов'язані в основному з низькою якістю прийнятих законів, що, у свою чергу, обумовлює необхідність їх тлумачення. Саме тому на перший план висувається завдання чіткості і визначеності формулювання всіх понять і визначень нормативно правових актів.

1. Теорія держави та права: навч. посібник / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС; Освіта України, 2017. 320 с.

2. Теорія держави і права: посібник для підгот. до держ. іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змінене. Х.: Право, 2016. 198 с.

3. Теорія держави і права: навч. посібник для підгот. фахівців з інформ. безпеки / О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.

4. Зубенко А. В. Акти тлумачення норм права у світлі концепцій праворозуміння. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18: Економіка і право. 2011. Вип. 16. С. 63–69.

Н. Я. Лепіш,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

І. Т. Дзюбак,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА В УКРАЇНІ ТА В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У більшості країн світу інститут президентства належить до найважливіших елементів системи державної влади. Президент – це, як правило, одноособовий виборний глава держави в країнах з республіканською формою правління. У юридичній літературі використовують терміни «інститут президентства» та «інститут Президента». Однак вони не тотожні. «Інститут президентства» – це система правових норм, які спрямовані на регулювання суспільних відносин, змістом яких є діяльність Президента України. Водночас під «інститутом Президента України» розуміється орган держави в цілісній системі вищих органів державної влади, діяльність якого регулюється нормами інституту президентства [3, с. 58].

В Конституції України 1996 р. стаття 102 визначає Президента України: главою держави, що виступає від її ім'я, гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [5].

Президент України за Конституцією посідає особливе місце у державно-правовому механізмі. Не будучи віднесеним Основним Законом до жодної з гілок влади, він бере активну участь у законотворенні, є ключовою фігурою у системі виконавчої влади, має деякі організаційні повноваження щодо функціонування судової влади. Це зумовлено встановленою Конституцією змішаною моделлю республіканського правління,

відповідно до якої Президент має значні компетенційні преференції (кадрові й установчі), але вони належать йому як главі держави, а не як главі виконавчої влади. Будучи функціонально носієм важливих повноважень виконавчої влади, Президент не належить до системи її органів.

До прикладу в Республіці Польща, відповідно до Конституції 1997 року виконавчу владу здійснюють Президент і Рада Міністрів. При цьому Президента визначено «верховним представником Польської Республіки і гарантом наступництва державної влади» (ст.126) Президент Республіки піклується про дотримання Конституції, стоїть на сторожі суверенітету і безпеки держави, а також непорушності і неподільності її території [4].

Президент Республіки обирається Народом шляхом загальних, рівних, прямих виборів і таємним голосуванням. Президент Республіки обирається на п'ятирічний термін повноважень і може бути обраний повторно тільки один раз.

Тоді як відповідно до Конституції України статті 103 одна і та сама особа не може бути Президентом України більше ніж два строки підряд. Таке формулювання дає можливість, особі яка перебувала на посту Президента два терміни підряд тобто – 10 років, після звершення терміну повноважень, через 5 років знову брати участь в президентських виборах, та бути обраним президентом.

Конституція Польської Республіки, виключає можливість перебування однієї особи на посаді президента більше 10 років. Адже відповідно до Конституції Президент Республіки може бути обраний повторно тільки один раз.

На нашу думку дане положення Конституції Польської Республіки є більш коректним, оскільки воно сприяє реальному оновленню влади, запобігає постійному поверненню старих політиків на найвищі державні посади.

Проте, не дивлячись на те, що Конституція України була прийнята ще у 1996 році, жоден Президент України не вніс на розгляд Верховної Ради України закон, який би регламентував здійснення Президентом України своїх конституційних повноважень, а також врегулював питання дострокового припинен-

ня повноважень Президента України, в тому числі процедури імпичменту.

Проте до цього часу діє Закон України РСР «Про Президента Української РСР», прийнятий 1991 році [2]. Також правовий статус Президента України регулюється Конституцією України. У Розділі 5 Основного Закону передбачений порядок вступу Новобраного Президента на пост, вичерпний перелік повноважень, умов дострокового припинення повноважень Президента України. Однією з таких умов відповідно до статті 108 є усунення з поста в порядку імпичменту.

Відповідно до статті 111 Конституції України Президент може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

В главі 30 Закону України Про Регламент Верховної Ради України передбачено Порядок дострокового припинення повноважень Президента України у зв'язку з неспроможністю виконання ним своїх повноважень за станом здоров'я, а також уразі усунення Президента з поста в порядку імпичменту. Зокрема у статтях 170-188 поетапно встановлена процедура імпичменту, від внесене на розгляд Верховної Ради України письмового подання про ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту, до прийняття такого рішення шляхом таємного голосування Верховною Радою [1].

Однак діючий Закон України РСР «Про Президента Української РСР» не передбачає дострокового припинення повноважень глави держави [2]. На нашу думку застосування даного закону на практиці є не можливим, адже з моменту його прийняття і до сьогодні інститут Президента України зазнав істотних змін які жодним чином не прописані в законі. Крім того вважаю що відповідальність за ситуацію коли Закон суперечить Конституції повністю лежить на єдиному законодавчому органі Верховній Раді України.

У 2017 році у Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону Про Президента України та порядок припинення його повноважень [6]. Головне науково-експертне управ-

ління у своєму висновку стосовно даного проекту закону не підтримало його прийняття у запропонованому вигляді з огляду на те що:

у багатьох приписах законопроекту дублюються чинні норми Конституції України. Зокрема, приписи статей 87, 90, 94, 102, 103, 104, 105, 106, 108 та інших статей Конституції України вміщено до статей 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10 та інших статей законопроекту. Головне управління не підтримує дублювання та цитування у тексті законів норм Конституції України, які мають найвищу юридичну силу та пряму дію, адже такий підхід не викликаний необхідністю і нівелює значення конституційних норм.

Крім того, окремі приписи Конституції України у проекті відтворені не зовсім точно, внаслідок чого зміст конституційних норм фактично змінюється, а іноді навіть спотворюється. Саме таким чином, наприклад, у п. 2 ч. 1 ст. 6 проекту відтворюється п. 2 ч. 1 ст. 106 Конституції України, у п. 16 ч. 1 ст. 6 проекту – п. 16 ч. 1 ст. 106 Конституції України, у п. 21 ч. 1 ст. 6 проекту – п. 21 ч. 1 ст. 106 Конституції України, у ч.ч. 3, 4 ст. 7 проекту – ч.ч. 2, 3 ст. 94 Конституції України тощо.

Окремі приписи проекту викликають істотний сумнів з точки зору їх відповідності Конституції України. Зокрема: у ст. 9 проекту встановлено, що «у разі дострокового припинення повноважень Президента України, обраного на попередніх виборах Президента України, новообраний Президент України здійснює свої повноваження до закінчення строку повноважень Президента України, обраного на попередніх виборах Президента України» [6].

Дане формулювання суперечить статті 103 Конституції України відповідно до якої Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Конституційний Суд України своєю Рішенні від 15 травня 2014 року № 5-рп/2014 постановив, що «положення частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України необхідно розуміти так, що Президент України обирається громадянами

України на позачергових, як і на чергових, виборах строком на п'ять років».

Відповідно до нової частини 3 статті 171 Регламенту Верховної Ради України «у разі прийняття рішення Верховною Радою щодо ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту: 1) Президент України відсторонюється від виконання обов'язків Президента України і на період процедури імпічменту виконання обов'язків Президента України покладається на Голову Верховної Ради України; 2) Президенту України забороняється виїжджати за межі території України без дозволу Верховної Ради...» [1].

Оцінюючи ці новели, слід зазначити, що відсторонення Президента України від виконання обов'язків на період процедури імпічменту не передбачено Конституцією України. Крім того, Голова Верховної Ради України згідно зі ст. 112 Конституції України може виконувати обов'язки Президента України на період до обрання і вступу на пост нового Президента України у разі відставки, неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я, усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, смерті (ст. 108). Отже відсторонення Президента України від виконання обов'язків на період процедури імпічменту не узгоджується з Конституцією України.

У ч. 2 ст. 171 Регламенту в редакції проекту передбачено, що «проект постанови Верховної Ради про ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту вноситься суб'єктом права законодавчої ініціативи та розглядається Верховною Радою без включення цього питання до порядку денного».

Головне управління не підтримує запропоновані новели, внаслідок яких процедура імпічменту може бути ініційована кожним окремим суб'єктом права законодавчої ініціативи, зокрема, кожним народним депутатом, і при цьому питання буде розглядатись парламентом без рішення про включення до порядку денного. Адже наслідком запропонованих змін може стати постійне зловживання цією процедурою та використання її виключно як інструменту політичної боротьби та політичного піару.

На мою думку висновки Головного експертного управління є об'єктивними і обґрунтованими.

Відповідно до статті 145 Конституції Польської Республіки:

1. Президент Республіки за порушення Конституції, закону або за вчинення злочину може бути притягнений до відповідальності перед Державним Трибуналом.

2. Обвинувачення Президенту Республіки може бути пред'явлене Національними Зборами шляхом прийняття постанови більшістю не менше ніж у 2/3 голосів від загального числа їх членів на пропозицію не менше ніж 140 членів Національних Зборів.

3. З дня прийняття постанови про пред'явлення Президенту Республіки обвинувачення здійснення повноважень Президентом Республіки зупиняється. Приписи статті 131 застосовуються відповідно [4].

Тобто прийняття постанови про пред'явлення Президенту Республіки обвинувачення є наслідком припинення повноважень Президента.

Отже, Конституції двох держав передбачають різний підхід до інституту Президента, різні повноваження, та порядок їх припинення. Варто зазначити що в Основному Законі Польської республіки взагалі не вживається термін імпичмент, тоді як в Україні передбачений порядок усунення Президента з поста в порядку імпичменту. Президент Польської Республіки відповідно до Конституції не користується правом недоторканності на час здійснення ним своїх повноважень, на відмінно від Президента України який таким правом користується.

1. Про Регламент Верховної Ради України[^] Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI. URL. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/stru#Stru>

2. Про Президента Української РСР[^] Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 05 липня 1991 р. № 1295-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>

3. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посібник / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан та ін.; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.

4. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В. М. Шаповал. К.: Москаленко О. М., 2018.

5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

6. Проект Закону Про Президента України та порядок припинення його повноважень від 31 жовтня 2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62818.

Ю. Р. Лозинський,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ

Загострення військових протистоянь та політичної ситуації в деяких регіонах світу, географічна близькість України до кордонів ЄС та «прозорість» східних кордонів України призвели до посилення міграційних процесів і загострення проблеми біженців як у Європі – так і в Україні.

Початок формування законодавства про біженців припадає на перші роки незалежності. Розробка законодавства щодо біженців не мала характеру спланованого і продуманого процесу, була по суті реагуванням, причому не завжди оперативним та адекватним, на гострі міграційні проблеми, висунуті бурхливими роками розвалу СРСР і створення власного державного організму. Нові суспільні відносини, які виникли у зв'язку з відкриттям кордонів, зумовили прийняття різноманітних актів, які стосувалися питань міграції, порядку перетину кордону, набуття громадянства тощо.

На сьогоднішній день нормативно-правова база з питання біженців в основному сформована. Разом із тим, розвиток

законодавства України про біженців відбувався безсистемно, значною мірою ситуативно. Реалізація закріплених у ньому прав і свобод біженців ускладнювалася перманентною реорганізацією державних органів, на які покладалося виконання законодавства у цій сфері.

Права біженців в Україні також забезпечують: парламент, Президент України, органи виконавчої влади, суди, органи місцевого самоврядування. За даними офіційного порталу Верховної Ради України за роки незалежності України було прийнято близько 159 законодавчих актів, в яких вживається термін «біженець» [1, с. 122]. Хоча деякі вчені дотримуються думки про доцільність систематизації певних нормативно-правових актів шляхом розробки й прийняття Міграційного кодексу України. Вони вважають, що такий кодекс упорядкує відповідні юридичні інститути, усуне суперечності між правовими нормами, сприятиме створенню нових нормативно-правових актів, які відповідатимуть сучасним потребам у зазначеній сфері [2, с. 65].

Вищим органом у системі органів виконавчої влади згідно зі ст. 113 Конституції України є Кабінет Міністрів. Його повноваження закріплені у ст. 116 Конституції України. Багато з них стосуються забезпечення прав біженців. Це, зокрема, повноваження щодо забезпечення здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; спрямування і координації роботи міністерств, інших органів виконавчої влади; утворення, реорганізації та ліквідації відповідно до Закону міністерств та інших центральних органів виконавчої влади; призначення на посади та звільнення з посад за поданням Прем'єр-міністра України керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України. Повноваження уряду у міграційній сфері встановлені Законом України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. Згідно з п. 2 частини першої ст. 20 цього Закону Кабінет Міністрів України регулює міграційні процеси. Інших повноважень уряду у сфері біженців цей Закон не містить.

Але слід зазначити, що згідно зі ст. 93 Конституції України уряду належить право законодавчої ініціативи, чим він успішно користується у сфері біженців. Адже саме Кабінетом Міністрів України були внесені проекти чинних нині основоположних для правового становища біженців Законів «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» та «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Так, Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» закріплює повноваження уряду у цій сфері в окремій ст. 26, згідно з якою «Кабінет Міністрів України: визначає у проекті Державного бюджету України обсяги фінансування заходів, що здійснюються на виконання цього Закону; затверджує положення про посвідчення біженця, про проїзний документ біженця, інші необхідні документи; визначає порядок працевлаштування, навчання, надання особам, щодо яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцями та яких визнано біженцями, медичної допомоги, грошової допомоги, пенсій, інших видів соціального забезпечення; встановлює порядок видачі в'їзних віз членам сім'ї осіб, яких визнано біженцями». Також у ст. 27 цього Закону визначено повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців. До них належать: прийняття рішень про визнання біженцем, про втрату, позбавлення статусу біженця і скасування рішення про визнання біженцем; координація взаємодії органів виконавчої влади з питань стосовно біженців; розгляд скарг на рішення про відмову у прийнятті заяви про визнання біженцем, про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем і скасування цих рішень, якщо вони були прийняті з порушенням законодавства; направлення запитів до компетентних органів влади інших країн щодо наявності в цих країнах членів сім'ї осіб, які подали заяви про визнання біженцями чи яких було визнано біженцями, і правових підстав для возз'єднання сімей; видача проїзних документів іноземцям та особам без громадянства тощо [3]. Сьогодні таким органом є Державна

міграційна служба України, на яку нині покладено основні функції з реалізації державної політики з питань громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, а також у справах міграції в межах, визначених законодавством про біженців.

1. Босий В. П. Інституційно-правова система забезпечення прав біженців в Україні. *Наукові праці МАУП*. К.: МАУП, 2015. Вип. 44. С. 118–125.

2. Ченшова Н. В. Проблематика вдосконалення законодавства України у сфері регулювання статусу біженця та його гармонізації з правом Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. 2015. Вип. 9. С. 64–72.

3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08 липня 2011 року № 3671. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

Г. Ю. Лук'янова,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін

(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ТА ФЕНОМЕН ВЛАДІ КРАЇН АЗІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЯПОНІЇ)

Традиційний погляд на вибори як формальну процедуру формування органів публічної влади є обмеженим і неповним в ситуації, коли вибори перетворюються в інститут народодавства, спосіб реалізації політичної правосуб'єктності громадян, конституційну основу державного ладу. В цьому контексті реальний зміст і різноманітні функції виборів можуть бути предметно розкриті і визначені в системі таких взаємопов'язаних категорій, як виборча система, виборче право і виборчий процес.

Вибори складають нову проблемну область і сферу професійної діяльності. У сучасній науці феномен влади взагалі і виборної влади зокрема опрацьовується представниками найрізноманітніших професій, насамперед юристами, істориками, політологами та політиками. Сучасне поняття виборної демократії та виборчого законодавства як системи державно-правових інститутів, заснованих на політичному волевиявленні громадян і регулюючих їх участь у виборчому процесі, відрізняється від уявлень, вироблених в минулому. Нове виборче право становить значну за своїм обсягом і впливу область юридичних дій, правил і процедур, що забезпечують політичну ротацію і передачу влади за підсумками регулярно проведених виборів.

Японія є однією з найстаріших демократій Азії. Саме Японія перша з держав регіону запозичила європейську демократичну традицію, в тому числі, інститут виборів. Пройшовши певний історичний етап приживання та інституціалізації в національному законодавстві, виборче право і виборча система Японії стали повноцінними інститутами конституційного права держави. Основоположні засади та принципи виборчого права отримали своє закріплення в чинній Конституції країни.

Для Японії, хоча її правова система не є в чистому вигляді континентальною, характерний галузевий розподіл права. Основні закони включаються в національний збір законів, в рамках якого інститут виборчого права виступає як базова частина галузі конституційного права [3, с. 31].

Японію часто називають «єдиною стабільною економічно розвиненою демократією в Азії», маючи на увазі тривалий, порівняно з країнами-сусідами, період існування Конституції, повноцінного парламенту, багатопартійної системи. Вчені відзначають, що вибір виборчої системи, – важливий, а часом вирішальний крок для держав, що знаходяться в процесі демократичного розвитку і становлення. Не дивно, що для ряду азійських держав – геополітичних сусідів, Японія виступає таким собі взірцем, стандартом формування та діяльності державних органів, у тому числі і з питань розвитку виборчого права і формування виборчої системи.

Японська виборча система, згідно з японським науковим підходом, включає три види виборів: загальні вибори в палату представників Парламенту, вибори в палату радників Парламенту та місцеві вибори, за допомогою яких обираються державні органи, як представницькі так і вищі посадові особи на рівні префектур і муніципалітетів. Для японської науки конституційного права, як, втім, і для праць англо-американських фахівців, характерна саме така типологія виборчої системи.

Більш виправданим з точки зору методології було б виділяти дві групи виборів – національні та місцеві. Або, якщо брати за основу японський науковий підхід, заснований на різному способі формування складу палат національного Парламенту, розглядати місцеві вибори в вигляді більш дробової класифікації, як мінімум, підрозділяючи їх на вибори в префектурах і вибори в муніципалітетах, як двох різних ланок адміністративно-територіальної системи країни. Об'єднання ж усіх видів місцевих виборів в одну групу в рамках прийнятої в Японії класифікації пояснюється тим, що вони мають єдине джерело регулювання – закон про місцеве самоврядування та єдиний порядок організації та проведення.

Вибори депутатів палати радників є черговими, якщо верхня палата не може бути розпущена указом Імператора з ініціативи кабінету міністрів, тому терміни проведення виборів незмінні – кожні 3 роки. Порядок визначення дати виборів у палату радників збігається з аналогічною процедурою для палати представників – протягом 30 днів до закінчення терміну повноважень [1, с. 62–82].

Додаткові вибори депутатів обох палат проводяться протягом 40 днів після виникнення підстави для їх проведення, якщо термін, що залишився повноважень перевищує 6 місяців. Підставою для проведення додаткових виборів до палати представників є наявність вакансій в якомусь виборчому окрузі, а для палати радників, – перевищення вакансій у загальнонаціональному чи регіональному виборчих.

В якості підстав для проведення повторних виборів є і анулювання рішення про обрання певного кандидата протягом трьох місяців після виборів за умови відсутності інших

кандидатів, що володіють необхідними кваліфікаціями. Дані обставини теоретично можуть бути викликані масовою неявкою на вибори, високим ступенем роздробленості політичних сил, які беруть участь у виборах і що виставляють власних кандидатів, або відсутність конкуруючих кандидатів. Всі ці чинники, як показує практика під час проведення національних виборів, не характерні для сучасної Японії, тому повторні вибори – це скоріше явище юридичної техніки, ніж політичної реальності [2, с. 70].

Місцеві вибори проходять кожні чотири роки, в рамках цих виборів формуються органи представницької та виконавчої влади на рівні префектур і муніципалітетів (міст, селищ і сіл). Відповідно виборчою реформою 1994 року, 280 депутатів палати представників обираються за мажоритарною системою від одномандатних округів, а 200 – з використанням пропорційної виборчої системи по 11 регіональним блокам за списками політичних партій. Формування палати радників відбувається наступним чином – 146 радників обираються від 47 багатомандатних округів (2-8 радників від округу в залежності від чисельності населення) з використанням системи єдиного непередаваного голосу. Створюється єдиний загальнонаціональний округ, від якого при використанні пропорційної виборчої системи обираються 96 радників. На проведення виборів в палату радників впливає та обставина, що при її формуванні передбачена ротація – кожні три роки її склад оновлюється на половину.

Різновид мажоритарної виборчої системи, що застосовується в Японії, практично не зустрічається в сучасних зарубіжних країнах. Особливість полягає в тому, що в багатомандатному виборчому окрузі виборець має тільки один голос, на відміну від поширеної системи, коли у виборця стільки голосів, скільки мандатів заміщається по округу. Ця система являє собою різновид обмеженого вотуму, при якій у виборця менше голосів, ніж число заміщаються у окрузі мандатів. Система єдиного непередаваного голосу відповідно до виборчої реформи 1994 застосовувалася при формуванні обох палат Парламенту Японії. У 1994 році для загальних виборів в палату представ-

ників вона була замінена змішаною, причому депутати, які обираються за мажоритарною системою, обираються тепер від одномандатних округів.

Місцеві органи влади відповідно до Конституції обираються прямими загальними виборами. У кожній адміністративній одиниці, і префектурі, і муніципалітеті обирається законодавчий орган і глава адміністрації. На всіх місцевих виборах до представницьких органів застосовується мажоритарна система відносної більшості, яка при виборах в законодавчі органи доповнюється системою єдиного непередаваного голосу.

1. Кругових І. Е. Процес прийняття зовнішньополітичних рішень в Японії в умовах кризових ситуацій // Актуальні проблеми зовнішньої та внутрішньої політики Японії. *Інформаційний бюлетень*. № 23 / АН СРСР. М.: Інститут Далекого Сходу, 1981. С. 62–82.

2. Куріцин А. Н. Управління в Японії: організація та методи. М.: Наука, 1981. С. 70.

3. Куріцин В. М. Конституційний лад Японії: лекція. М.: МЮИ МВС РФ, 1998. С. 31.

Г. Є. Миджин,

аспірант кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

АВТОРСЬКІ ПРАВА В ІНФОРМАЦІЙНО- ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Стрімкий інноваційний розвиток цифрового середовища в умовах глобалізації призвело до створення та використання нових об'єктів інтелектуальної власності, які потребують правового захисту. Спостерігається в останні роки активне формування і розвиток мережевого інформаційного простору зумовило необхідність модифікації і систематизації всіх нормативних положень, що діють в сфері авторських прав в глобальному інформаційному просторі.

У даний час Україна істотно зріс інтерес до правового регулювання відносин, що виникають в мережевий інформаційному середовищі: прийнятий закон України від 15 травня 2018 року № 2415-VIII «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [1].

Розвиток цифрових технологій і глобальних інформаційних мереж вимагає створення нових механізмів, головним чином, адміністративно-правових, захисту авторських прав в мережі Інтернет. Як показують порівняльно-правові дослідження, авторські правовідносини в реальному інформаційному середовищі, включаючи цифрове інформаційне поле, мають суттєві відмінності.

Використання та захист авторських прав щодо інтелектуальної власності в комп'ютерних мережах відрізняється від інших видів використання та захисту авторських прав, включаючи передачу в ефір, повідомлення кабелем для загального відома, що пояснюється появою нової системи суспільних відносин, пов'язаної з використанням сучасних технологій, іншими фізичними властивостями об'єктів виняткових прав в мережі Інтернет, юридичними особливостями цих відносин.

Обсяг порушень авторських прав в цифровому середовищі постійно збільшується, що зумовлює необхідність пошуку адміністративно-правових засобів, здатних забезпечити високий рівень захисту авторських прав в мережі Інтернет.

З розвитком цифрових технологій і розширенням мережі Інтернет інтелектуальна власність піддалася трансформації. Величезна кількість творів науки та літератури, мистецтва, фільмів, фонограм, зображень і комп'ютерних програм стали оцифровуватися за допомогою Інтернету, що дало можливість доступу користувачів до необмежених інформаційних ресурсів.

У зв'язку з цим можна констатувати, що створено єдиний світовий електронний інформаційний простір, якій в силу анонімності, саморозвитку, єдності і інтерактивності, вимагає комплексного підходу до розробки нової моделі адміністративно-правового регулювання та захисту авторських прав.

Судова практика свідчить про порушення таких видів авторських прав, як право на поширення, право на показ, право на виконання, право на відтворення об'єктів авторських прав тощо. Виникають значні труднощі реалізації права на судовий захист авторських прав у цифровому середовищі, викликані специфікою авторських прав в мережі Інтернет, наявністю пробілів у законодавстві, відсутністю єдиної судової практики у зазначеній сфері.

Перед юридичною наукою стоїть завдання всебічного наукового осмислення та подальшого розвитку адміністративно-правового захисту авторських прав в мережі Інтернет, пошук нових способів і засобів захисту прав та законних інтересів правласників, інформаційних посередників і споживачів, своєчасне усунення виникаючих конфліктів, гармонізація відносин між зазначеними категоріями осіб.

З метою ефективного адміністративно-правового регулювання пропонується визначення цифрового середовища: цифрове середовище – це системно організована сукупність програмних і технічних засобів обробки, зберігання та передачі інформації в електронному вигляді, яка забезпечує можливість пошуку і інтерактивної взаємодії з текстовою, аудіо, візуальною, мультимедійною та графічною інформацією.

Авторське право в цифровому середовищі – це комплексна система правових норм, що регулює суспільні відносини в інформаційно-комунікаційному середовищі між автором (правовласником), інформаційним посередником і споживачем, які пов'язані з обігом інформації, формуванням і використанням інформаційних ресурсів, створенням та функціонуванням інформаційних систем з метою забезпечення безпечного задоволення інформаційних потреб громадян, суспільства та держави.

Пропонується адаптувати поняття «опублікування твору» до відносин в мережі Інтернет, де таким є розміщення однієї електронної копії, що забезпечує комерційний або безкоштовний доступ до неї користувачів мережі Інтернет. Правовій охороні повинні підлягати не тільки твори, закріплені в тій або іншій матеріальній формі, а й твори в електронній формі. Коло

суб'єктів правовідносин при обігу об'єктів авторського права в мережі Інтернет ширше, ніж в традиційному авторському праві, не зводиться до дихотомії «автор-споживач», так як активну роль в цих відносинах відіграють інформаційні посередники, які створюють можливості для оцифрування результатів інтелектуальної діяльності та розміщення їх в мережі Інтернет.

Є доцільність застосування нового підходу до захисту авторських прав в мережі Інтернет – введення презумпції, згідно з якою використання об'єктів авторського права в мережі Інтернет вважається вільним, якщо автор або правовласник не заявить про інше. При цьому повинен бути передбачений мінімальний рівень захисту, який означає, що публікація в мережі Інтернет не переводить твір в суспільне надбання та не дає права на подальше копіювання твору.

1. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15.05.2018 р. № 2415-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 32. Ст. 242.

М. М. Микієвич,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедру європейського права
*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, на жаль, дуже актуальними залишаються проблеми реагування світового співтовариства на збройні виклики і загрози, які часто перетворюються на військові конфлікти із значними людськими жертвами. Яскравим прикладом є тривалий військовий

конфлікт на сході України, який спричинений агресивною політикою Росії. В цих умовах, на європейському континенті, зокрема, держави-члени ЄС змушені шукати нові інституційні форми організованої оборони на випадок розгортання можливої військової агресії. В рамках ЄС вже були спроби створення правових передумов формування і реалізації спільної оборонної політики його держав-членів, як механізму забезпечення миру на континенті, що і є, власне, предметом нашого аналізу.

Важливу роль у формуванні європейської системи безпеки й оборони відіграє міждержавне співробітництво в рамках європейського континенту, що функціонує паралельно з регіональними системами колективної безпеки. Йдеться про конкретні ініціативи у цій сфері, висунуті провідними європейськими країнами, – Великобританією, Францією та Німеччиною. Наприклад, на засіданні міністрів закордонних справ країн-членів НАТО в м. Берліні 03 червня 1996 р. сформульовано концепцію спільної європейської політики безпеки й оборони (СЄПБО), що виходила з необхідності розвитку складових європейської безпеки. Першим кроком до її створення стала неформальна зустріч міністрів оборони держав-членів ЄС у м. Відні в листопаді 1998 р.

Загальні засади СЄПБО визначали на дво- або тристоронніх зустрічах зазначених країн. Особливе місце серед них посіла вже згадана нами Спільна декларація про європейську оборону, прийнята на англо-французькому саміті у грудні 1998 р. у м. Сен-Мало (Франція). У документі записано, що Європі потрібні міцні збройні сили, які можуть швидко реагувати на нові небезпеки і забезпечені потужною та конкурентоспроможною європейською оборонною промисловістю й технологією. Європейський Союз повинен стати спроможним уживати автономних заходів за допомогою надійних збройних сил, і для цього він матиме ефективні засоби ухвалення рішень щодо кризових ситуацій, що можуть виникнути. Наголошено, що для досягнення згаданих цілей треба дотримуватися колективних зобов'язань, які країни-члени взяли на себе відповідно до статті 5 Вашингтонського договору та статті 5 Брюссельського договору. Для ухвалення рішень про застосування збройних сил

у випадках, коли НАТО не бере в них участі, у рамках ЄС необхідно створити відповідні структури, спроможні аналізувати ситуацію, отримувати розвідувальні дані та проводити стратегічне планування без дублювання. Завдяки цьому Європейський Союз буде здатним у необхідних випадках уживати відповідних воєнних заходів як у рамках НАТО, так і в рамках національних та багатонаціональних дій за його межами.

Принципи колективної оборони, визначені у м. Сен-Мало, конкретизовано у Спільній декларації Великобританії та Франції про європейську оборону і прийнято на саміті в м. Лондоні 25 листопада 1999 року. У цій декларації оцінено досвід участі європейських країн і НАТО у врегулюванні політичної кризи в Косово та підтверджено їхній намір у потребі вжиття заходів щодо зміцнення військового потенціалу що дало б змогу вести воєнні операції під керівництвом ЄС та відігравати важливішу роль в операціях НАТО. Для цього необхідно дати ЄС автономну змогу ухвалювати рішення і у випадках, коли НАТО не бере участі в таких діях, самостійно вести воєнні операції. З огляду на пріоритети у сфері оборони сторони закликали збільшити європейський військовий потенціал і звернутися до Європейської Ради на у її Гельсінському саміті вирішити цю проблему шляхом створення боєздатних бойових підрозділів на корпусному рівні з відповідним командуванням, тиловим забезпеченням, управлінням, розвідувальним потенціалом та іншими засобами бойового забезпечення, поряд із забезпеченням військово-морської та авіаційної підтримки. Передбачали що можливий термін розгортання цих сил має становити 60 днів, а тримати такі розгорнуті сиди треба протягом не менше одного року. Разом з цим сторони заявили про необхідність формування особливого європейського корпусу з відповідним штабом як спільної військової одиниці для вирішення завдань у сфері СЗППБ ЄС.

На сьогодні ініціатива ЄС у сфері оборони знаходить свої нові прояви, враховуючи нові військові загрози та виклики.

Зокрема, йдеться про пропозицію Франції щодо створення європейської армії для оперативного реагування в кризових ситуаціях. Дана ініціатива свідчить, з одного боку, про те, що

європейські лідери починають усвідомлювати серйозність і можливість розвитку військової агресії з боку Росії та необхідність боротьби з іншими викликами, такими як міжнародний тероризм, з іншого боку, вона викликає певні непорозуміння з НАТО, оскільки може призвести до розпорошування зусиль і ресурсів держав-членів НАТО і ЄС у сфері спільної оборони.

Для України важливо в цьому контексті не залишатись осторонь від розвитку оборонних ініціатив в Європі, оскільки це є її життєво важливим завданням забезпечення власної державності.

Н. Я. Отчак,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Питання ролі правоохоронних органів у забезпеченні порядку та безпеки завжди були важливими для суспільної діяльності. Особливо актуальними є проблеми визначення поняття публічного порядку та безпеки у законодавстві України; оцінки стану поліцейського права, як основи діяльності правоохоронних органів у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки поліцією; забезпечення публічного порядку та безпеки у поліцейській діяльності орієнтованій на громаду.

Вивченням даної тематики займалися науковці: В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, К. С. Бельський, В. М. Білик, Т. О. Білозерська, Ю. П. Битяк, М. М. Гнатівський, Н. А. Гнидюк, І. П. Голосніченко, І. С. Гриценко, В. В. Конопльов, А. П. Коренев,

Т. М. Кравцова, Л. А. Луць, Р. С. Мельник, О. М. Музичук, Ю. С. Небеський, В. Ф. Опришка, С. В. Петков, В. Ф. Погорілко.

Система МВС України потребує докорінних змін, в основі яких повинна лежати зовсім інша модель взаємодії з суспільством. Протягом тривалого часу експерти наголошують на необхідності перетворення існуючої міліції у т. зв. сервісну службу поліції, яка при здійсненні діяльності з попередження, припинення та розкриття правопорушень керувалася б у першу чергу принципами верховенства права і неухильного дотримання прав людини і основоположних свобод.

У Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України, затвердженій Кабінетом Міністрів України 22 жовтня 2014 р., вперше на державному рівні визнано необхідність встановлення виключно партнерських засад взаємодії поліції із громадами.

У світі існує чимало моделей організації діяльності поліції, орієнтованої на громаду, що пов'язано з відмінністю потреб у безпеці різних громад. Деякі з них спрямовані на вирішення проблеми підліткової злочинності, усунення таких криміногенних явищ, як пияцтво, вживання наркотиків, безробіття, незадіяність молоді в суспільному житті громади, для інших пріоритетним є налагодження ефективної та прозорої системи інформування про кримінальні правопорушення або попередження насильства у сім'ї тощо.

Відмова від звичних юридичних формул і заміну їх новими з позицій безпосереднього зв'язку сигніфікату та його мовного оформлення, насамперед, на прикладі таких частото вживаних понять, як «громадський» і «публічний».

Перша поява даних термінів відбувається при визначенні поняття поліції, де фактично закріплюється однією з головних функцій – підтримання публічної безпеки і порядку.

Відповідно до ст. 2 при визначенні завдань поліції [1]. Зокрема завдання щодо забезпечення публічної безпеки і порядку є одним із основних завдань поліції прямо визначених в законі.

1) Норма № 9 забезпечення форменним одягом осіб начальницького та рядового складу підрозділів поліції громадської безпеки особливого призначення;

2) Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини;

3) Про затвердження Положення про підрозділи поліції громадської безпеки особливого призначення.

Відтак, фактично можемо чітко відзначити та констатувати про те, що законодавець, незважаючи на важливість теми громадської безпеки, на жаль і надалі зберігає байдужість, щодо регулювання суспільних відносин у сфері громадської безпеки.

Здійснений лінгвістичний аналіз нормативної бази «Законодавство» ВРУ констатує про наявність визначення терміну громадська безпека лише в 2 нормативних актах:

1) громадська безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів, сконцентрованих у його матеріальних і духовних цінностях, від джерел небезпеки природного або штучного характеру під час підготовки та проведення футбольних матчів, за якого забезпечується запобігання загрозам заподіяння шкоди такими джерелами небезпеки [2];

2) громадська безпека – стан захищеності інтересів людини, суспільства й держави від суспільно небезпечних діянь і негативного впливу надзвичайних обставин, викликаних криміногенною ситуацією, стихійним лихом, катастрофами, аваріями і пожежами, епідеміями та іншими надзвичайними ситуаціями [3].

Єдине нормативне визначення, в якому був згаданий термін: спеціальні суб'єкти забезпечення громадського порядку та громадської безпеки – МВС та МНС в особі їх органів або підрозділів, які у встановленому законодавством порядку та у межах своєї компетенції відповідають за забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку із підготовкою та проведенням футбольного матчу [4].

Більше того, станом на сьогодні в жодному чинному нормативному акті не міститься визначення поняття «публічна безпека», таким чином дана проблема є нерегульованою в чинному законодавстві та потребує свого негайного розв'язання, шляхом внесення змін та доповнень у законодавство:

1) внесення змін та доповнень та здійснення відповідних змін до вже прийнятого ЗУ «Про Національну поліцію» і заміни невживаного в юридичній термінології для означення державної політики у сфері громадської безпеки терміну «публічна безпека» на термін «громадська безпека»;

2) внесення змін та доповнень в існуючий масив нормативно-правових актів (більше 5 000), а також визначення даного поняття через доповнення ЗУ «Про Національну поліцію» відповідною статтею щодо визначення термінів.

За інших умов цей новотвір фактично утворює юридичну колізію, коли центральний орган виконавчої влади здійснює функцію і завдання в тій сфері, яка законодавчо ніде не визначена, тобто її де-юре, не існує.

Іншими словами можна говорити про нелегітимність діяльності поліції у сфері громадської безпеки, а відтак це формує правові підстави для визнання не легітимності функціонування даного органу в цілому.

Важливим і таким, що дійсно підтверджує сучасну спрямованість діяльності поліції є те, що в п. 1 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про Національну поліцію» при визначенні основних повноважень Міністра внутрішніх справ України у відносинах з поліцією першим таким повноваженням виділено: забезпечує формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, а також надання поліцейських послуг та контролює її реалізацію поліцією [1].

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. Дата оновлення: 04.10.2018.

2. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 09.12.2015 р. № 766-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3673-17/ed20120514>. Дата оновлення 10.11.2015.

3. Приватне життя і поліція. Концептуальні підходи. Теорія та практика / під заг. ред. Ю. І. Римаренко. К.: КНТ, 2006. 740 с.

4. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підручник / за заг. ред. академіка НАПрН України О. М. Бандурки. Х.: Золота миля, 2011. 584 с.

Я. П. Павлович-Сенета
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кожна держава світу встановлює певні правила поведінки у всіх сферах суспільного життя. Зміст цих правил залежить від таких основних чинників, як організація та здійснення державної влади, форм та методів її здійснення, а загалом від політичної орієнтації держави. Невиконання, встановлених державою загальнообов'язкових правил, тягне за собою юридичну відповідальність, що полягає у застосуванні до правопорушника примусових заходів особистого, майнового, фізичного впливу.

Відомий німецький соціолог Макс Вебер фіксує, що «держава так само, як і політичні спілки, які їй передують, є відношенням панування людей над людьми, що спирається на легітимне (тобто таке, що вважається легітимним) насилля...» [1, с. 646].

Серед усіх видів юридичної відповідальності велике значення належить адміністративній відповідальності. Інститут адміністративної відповідальності є важливим засобом охорони громадського порядку. За його допомогою здійснюється захист не тільки адміністративно-правових відносин, а й відносин, врегульованих нормами фінансового, екологічного, трудового, митного, та інших галузей права. Суттєва особливість адміністративної відповідальності полягає у прагматичності її теоретичних концепцій, домінуюча спрямованість яких окреслена проблематикою Кодексу України про адміністративні правопорушення [2, с. 309].

Вітчизняна правова доктрина адміністративної відповідальності базується на розмежуванні кримінальних злочинів

і адміністративних правопорушень, а відтак окремих видів юридичної відповідальності – кримінальної та адміністративної. Натомість за законодавством західних країн аналогічні діяння обіймаються поняттям кримінального правопорушення, в якому виокремлюються проступки, що не тягнуть за собою певних наслідків, скажімо, судимості.

Так, адміністративне деліктне законодавство Німеччини історично завжди належало до карного права (Strafrecht), яке врегульовувало відповідальність за всі карні діяння. Такими діяннями з 19 століття в Німеччині визнавалися злочини (Verbrechen), проступок (Vergehen) і порушення (Übertretungen). Адміністративні делікти виникли на підставі карних порушень, які, своєю чергою, походили з поліцейських порушень (тобто порушень, які каралися одноособово поліцейським, представником поліцейської влади [3, с. 21]).

Карний кодекс ФРН (Strafgesetzbuch) нині встановлює відповідальність тільки за два види протиправних діянь (rechtswidrige Taten): злочини та проступки. Різниця між цими діяннями проводиться на підставі одного критерію – розміру покарання. Злочином визнається протиправне діяння, яке тягне за собою призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року. Вчинення проступку має наслідком призначення покарання у вигляді позбавлення волі на строк менше одного року або грошового покарання (Geldstrafe) [3, с. 22].

Подібним чином відбувався розвиток карного права і в інших європейських країнах «сталого демократії». Зокрема, у Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Іспанії, Греції передбачено тричленний поділ протиправних діянь [3, с. 21–71]. Разом з тим, у Західній Європі є країни де відбувся чіткий поділ адміністративної та кримінальної відповідальності. Голландське право, зокрема, належить до систем з чітким розподілом на карне та адміністративне деліктне право. Адміністративну відповідальність у Нідерландах передбачено у низкою законів: «Про економічні делікти», «Про податки», «Митний закон», «Про адміністративно-правове покарання за порушення приписів щодо дорожнього руху», «Про соціальне забезпечення»,

«Медійний закон» [3, с. 47–49]. Італійська Республіка однією з перших серед західноєвропейських країни почала формувати законодавство про адміністративні делікти та санкції. Предметом регулювання італійського адміністративного деліктного законодавства виступають порушення, які тягнуть за собою накладення адміністративних санкцій. Аналіз положень Закону «Про зміни карної системи» від 24 листопада 1981 року № 689 засвідчує, що ця система законодавства складається з двох рівнозначних частин: 1) карних порушень, передбачених Карним кодексом, але одночасно іменованих порушеннями, результатом яких є адміністративні санкції; 2) порушень, передбачених адміністративним законодавством [3, с. 51–53].

Для самих італійських вчених порушення адміністративного законодавства та карні порушення, адміністративні санкції і покарання мають одну мету (забезпечення правового порядку) і не дуже відрізняються за своїм змістом.

У країнах «молодої демократії» Польщі, Чехії, Словаччині, Хорватії, Сербії, Болгарії, Литві, Латвії, Естонії, формування матеріального деліктного законодавства перебуває у перехідному періоді. В окремих державах законодавство про адміністративні делікти становить частину карного законодавства (Естонія, Болгарія, Словенія, Сербія, Хорватія). Незвичайною в цьому ланцюжку була реформа в Естонській Республіці, яка полягала в перетворенні адміністративних деліктів на карні проступки як частину Карного кодексу. Адже в інших державах з широким карним правом нинішня ситуація є історично обумовленою і склалася в Болгарії в 1960-тих роках, а в балканських країнах – під час існування Федеративної Республіки Югославії. Характерною для цих країн є наявність одного роду протиправних діянь (проступків) – в особливому проступковому праві. А в самій системі законодавства про проступки ми маємо можливість виділити окрему підсистему адміністративних деліктів. При чому формально цю сукупність деліктів не виокремлюють.

Одним із визначальних критеріїв для такого виокремлення є процедура притягнення до відповідальності за вчинення проступків – судова чи адміністративна [3, с. 123].

В інших державах «молодої демократії» (Литва, Латвія, Польща, Чехія, Словаччина) законодавство про адміністративні

проступки майже повністю відокремлене від карного права. Такий стан у балтійських країнах зумовлено існуванням у них кодексів про адміністративні делікти, які врегульовують діяння відмінні від тих, що врегульовуються карним правом. Водночас законодавець Польщі свідомо розпочав створення законодавства про адміністративні делікти окремого від карного законодавства [3, с. 76–120].

Конституція України визначає адміністративну відповідальність, як різновид юридичної відповідальності (ст. 92) [4]. Ця відповідальність є реакцією держави на порушення адміністративного та іншого законодавства, та встановлюється виключно законом.

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить розділ 2 під назвою «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність», де у ст. 9 законодавець сформулював визначення адміністративного правопорушення, а щодо адміністративної відповідальності обмежився вказівкою на те, що її мірою є адміністративне стягнення (ст. 23) [5].

В Україні вивченню теми адміністративної відповідальності присвятили свої праці такі науковці, як В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Р. А. Калюжний, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, О. І. Остапенко, В. К. Шкарупа та багато інших.

В. К. Колпаков визначає адміністративну відповідальність, як примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником [6, с. 311].

О. В. Кузьменко, розглядаючи адміністративну відповідальність, називає такі ознаки: 1) є засобом охорони встановленого державного правопорядку; 2) нормативно визначена і полягає в застосуванні (реалізації) санкцій правових норм; 3) є наслідком винного антигромадського діяння; 4) супроводжується державним і громадським осудом правопорушника і вчиненого ним діяння; 5) пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками (морального або майнового характеру), яких він має зазнати; 6) реалізується у відповідних процесуальних формах [6, с. 252].

Отже, адміністративна відповідальність це один з інститутів адміністративного права, що є формою забезпечення одного із заходів адміністративного примусу (стягнення), різновидом юридичної (правової) відповідальності, ефективним засобом запобігання правопорушенням та забезпечення правопорядку.

-
1. Вебер М. Избранные произведения. М.: Прогресс, 1990. 804 с.
 2. Курс адміністративного права України: підручник / В.К. Колпаков та ін. К.: Юрінком Інтер, 2013. 808 с.
 3. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О. А. Банчук. К.: Книги для бізнесу, 2007. 912 с.
 4. Конституція України: офіц. текст. К.: КМ, 2018.96 с.
 5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Редакція від 27.09.2018 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
 6. Співвідношення адміністративної відповідальності з іншими заходами адміністративного примусу: монографія / Ю.В. Дрозд та ін. К.: МП Леся, 2013. 233 с.

Я. П. Павлович-Сенета

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

Х. О. Балакова,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРИВАТНІ ОСОБИ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Адміністративне право регулює широке коло суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення публічного управління, а це, своєю чергою, обумовлює наявність великої кількості суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Приватна особа, як суб'єкт адміністративного права – це особа, що діє від себе особисто, неофіційно. З погляду теорії публічного управління, приватна особа є об'єктом публічного управління, маючи на собі як позитивний, так і негативний управлінський вплив суб'єкта публічної адміністрації. У такому разі приватна особа зобов'язана виконувати законні вимоги суб'єкта публічної адміністрації.

Таким чином, приватна особа в системі суб'єктів адміністративного права характеризується такими особливостями:

- це особа, що діє від себе особисто, неофіційно, не є посадовою чи службовою особою або/та не виконує делегованих виконавчих функцій;

- з погляду спрямованості управлінського впливу публічної адміністрації, їй належить провідна роль, адже публічна адміністрація має якнайповніше задовольняти права, свободи та законні інтереси невіддільних фізичних і юридичних осіб;

- зміст поняття «приватна особа» в контексті адміністративного права містить тріаду: приватна особа як суб'єкт адміністративно-правових відносин; приватна особа як об'єкт публічного управління; приватна особа як суб'єкт адміністративно-деліктних відносин.

Також варто виділити адміністративно-правовий статус громадян, їх права і обов'язки у системі публічного адміністрування, та адміністративно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства, їх права та обов'язки у системі публічного адміністрування.

До основних індивідуальних приватних осіб, за адміністративним правом, належать громадяни України.

Громадяни – найбільша група суб'єктів адміністративно-правових відносин. Конституція України надає перевагу інтересам, правам і свободам громадян перед інтересами, правами та свободами інших учасників правових відносин, виходячи з пріоритету загальнолюдських цінностей. Людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку визнають в Україні найвищою соціальною цінністю. Права та обов'язки

людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1, с. 3].

В. К. Колпаков зазначає, що головною особливістю становища громадян за адміністративним правом є те, що вони виступають, як приватні особи, тобто реалізують свої особисті, загальногромадянські права та обов'язки у сфері публічного управління, а не права та обов'язки виконавчо-розпорядчих органів, громадських організацій чи посадових осіб [2, с. 152–153].

Адміністративно-правовий статус громадянина можна визначити як сукупність наданих йому прав і покладених на нього обов'язків, закріплених нормами адміністративного права. Реалізація яких забезпечується юридичними гарантіями.

Правовий статус є самостійною категорією. Тому він характеризується такими ознаками:

- має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів;

- відображає особливості особи та держави як учасників суспільних відносин та ступінь і характер їх взаємодії;

- права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватись без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності;

- забезпечує системність прав, свобод та обов'язків;

- елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими;

- характеризується відносною стабільністю [13, с. 96].

Права й обов'язки громадян, врегульовані нормами адміністративного права, є похідними від конституційних і визначаються в багатьох законах та підзаконних актах.

Якщо говорити про іноземців то слід зазначити, що перебування іноземців та осіб без громадянства на території іншої держави завжди пов'язане із встановленням відносно цієї категорії суб'єктів окремої системи дозволів та заборон, які мають правову природу.

Іноземець – це особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або

держав. Особа без громадянства – це особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином [17].

Розуміння адміністративно-правового статусу іноземців треба розглядати як частину його загального правового статусу, а до його складу входять елементи, які вказують на іноземців як самостійних суб'єктів адміністративних правовідносин. При такому підході структурні елементи адміністративно-правового статусу іноземців можна поділити на базові або основні (права, свободи та обов'язки), які обумовлюють існування так званих вторинних, або факультативних складових (принципи, відповідальність та ін.). Саме в базових елементах адміністративно-правового статусу іноземців відображається правова природа, сутність суб'єкта, його призначення в державі та суспільстві, розкривається необхідність його функціонування, принципи взаємодії з органами державної влади [18, с. 122].

У зв'язку з тим, що іноземці та особи без громадянства належать до спеціальних суб'єктів адміністративного права, вони мають спеціальну правосуб'єктність, яка характеризується наступними ознаками:

1) загальний обсяг прав та обов'язків іноземців та осіб без громадянства відрізняється від загальних прав та обов'язків громадян України, що зумовлено відсутністю у перших громадянства України;

2) під час перебування на території України на іноземців розповсюджується дія не тільки законодавства України, але й законодавства тієї країни, громадянами якої вони є, чи тієї країни де особа без громадянства постійно проживає;

3) перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства регулюється не тільки загальними, але й спеціальними нормами права, тому що в державі встановлюється визначений порядок їх перебування, реєстрації, пересування, працевлаштування тощо

На сьогоднішній день однією з головних умов суспільного розвитку держави є характер взаємостосунків між владою

і громадянами, підвищення довіри до влади, співпраці влади та громадськості.

Вважаємо, що перед державою стоїть важливе завдання з оптимізації управлінських структур, повноваження яких стосуються захисту законних інтересів громадян у сфері власності, удосконалення правового забезпечення їхньої діяльності, децентралізації сфери правового захисту законних інтересів громадян щодо володіння, користування та розпорядження майном, використання різних засобів демократичного контролю за діяльністю органів влади у сфері власності, залучення громадськості, громадських формувань, органів місцевого самоврядування до адміністративно-правового захисту законних інтересів громадян у сфері власності.

-
1. Конституція України: офіц. текст. К.: КМ, 2018. 96 с.
 2. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков та ін. К.: Юрінком Інтер, 2013. 808 с.
 3. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–97.
 4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. Редакція від 29.04.2018 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
 5. Тимчик Г. С. Теоретичні аспекти структури адміністративно-правового статусу біженців. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11–12. С. 117–126.

О. З. Панкевич,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СИНЕРГІЯ КОЛЕКТИВНИХ ПРАВ

8 лютого 2018 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 2287-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році», в якій передбачила необхідність «урочисто від-

значити на державному рівні» декілька десятків пам'ятних дат і ювілеїв (зокрема, 100 років з дня звільнення Криму від більшовиків (22.04.1918); 100 років з дня завершення Першої світової війни (11.11.1918); 80 років з дня заснування Центральних республіканських майстерень з реставрації цінних музейних експонатів (нині – Національний науково-дослідний реставраційний центр України) (27.06.1938)) [1].

Не применшуючи значення щойно названих та інших, передбачених у додатку до цієї Постанови, пам'ятних дат, викликає подив, чому у цьому переліку відсутня дата 10.12. 2018 р. Адже саме в цей день все цивілізоване людство відзначатиме семидесятирічний ювілей прийняття та проголошення резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН Загальної декларації прав людини.

Значущість цієї події, як, власне, і самої Декларації, неможливо переоцінити, надто з відстані років, що вже минули від «початку планетарного визнання основоположних прав і свобод людини» [2, с. 27].

Очевидно, що Загальна декларація прав людини була відображенням політико-правової ідеології лібералізму. Тому (враховуючи ліберальний постулат щодо пріоритетності індивіда перед колективом) не дивно, що вона проголосила права особи, практично залишивши поза увагою права соціальних спільнот.

Проте, на нашу думку, такі терміно-поняття, які містяться у Декларації, як от «члени людської сім'ї», «совість людства» (Преамбула), «в душі братерства» (ст. 1), «сім'я» як «природний і основний осередок суспільства» (ст. 16), «воля народу» (ч. 3 ст. 22), «кожна людина, як член суспільства» (ст. 22), «дружба між усіма народами, расовими або релігійними групами» (ст. 26), «культурне життя суспільства» (ст. 27), «соціальний і міжнародний порядок» (ст. 28), «обов'язки перед суспільством» (ст. 29), можна вважати щонайменше «паростками», які готували ґрунт для розвитку концепції та створення реальних міжнародно-правових і внутрішньодержавних механізмів забезпечення та захисту не лише індивідуальних, а й, власне, колективних людських прав. Прикметно, що на цю обставину

майже ніколи не звертали увагу дослідники Загальної декларації прав людини!

Видається, що проблеми співвідношення між індивідуальними та колективними вимірами свідомості, між особистими та суспільними переконаннями, інтерес до яких останнім часом значно посилюється у світовій соціальній філософії, фокусом свого дослідження у філософії права (насамперед, у філософії конституційного права) мають саме індивідуальні та колективні людські права.

Нині актуальність знаходження оптимального (або принаймні, більш-менш прийняттого) балансу між цією дихотомічною парою прав зростає з кожним днем, насамперед, з огляду на глобалізаційні процеси в цілому та потужну міграційну кризу зокрема.

Вже практично неконтрольований потік біженців із Сирії, Іраку, Афганістану та інших, переважно мусульманських, країн значно загострив на теренах Європейського Союзу існуючу ще до того проблему зіткнення національних ментальностей. У правовому вимірі ця проблема проявляється у зіткненні індивідуальних прав і свобод із колективними правами, які культивуються у неєвропейських суспільствах.

У більшості підручників й навчальних посібників із загальної теорії права і держави та конституційного права висвітлення проблеми оптимального співвідношення цієї дихотомічної пари прав фокусується (а часто-густо цим й обмежується) на констатації наявності, серед інших, такої класифікації, за якої всі права людини можуть бути розподілені за суб'єктним складом здійснення – на *індивідуальні* (здійснюються лише одноособовими діями – наприклад, право на свободу вираження поглядів, на виховання своєї дитини) та *колективні* (можуть бути реалізовані лише спільними діями учасників групи носіїв права – наприклад, право на утворення громадських об'єднань, проведення мітингів, демонстрацій) [3, с. 25; 4, с. 73].

Інше визначення – «колективні права і свободи людини – сукупність прав і свобод, особливість яких полягає в можливості реалізації їх групою осіб, колективно» [5] – як видається, теж далеке від досконалості і є доволі спрощеним розумінням

означеної категорії прав. До того ж певне логічне протиріччя, філологічну неузгодженість можна углядіти навіть в самій назві публікації («*Колективні права і свободи людини*»).

Більш коректною виглядає позиція О. Осипова, який зазначає: «термін («колективні права». – О. П.) виглядає таким же невизначеним, як і, наприклад, «мультикультуралізм», «ідентичність», «самобутність» і допускає як мінімум п'ять можливих прочитань:

1) індивідуальні права, які реалізуються в колективі, спільно з іншими людьми (т. зв. колективний вимір індивідуальних прав);

2) загальні (спільні) права людини і громадянина стосовно членів певної групи;

3) спеціальні права, якими володіють індивіди, що належать до певної категорії (т. зв. спеціальні права);

4) правоможності колективного суб'єкта права – організації;

5) права умовної або статистичної групи як такої (тут – «групові права»)» [6, с. 81].

При цьому К. Регеда слушно наголошує, що з «найпоширеніших в юридичному дискурсі підходів до розуміння сутності колективних прав найбільшу практичну значущість для теорії права являє підхід, який розуміє колективні права як правоможності певного групового суб'єкта». Далі вона зазначає: «Відповідно до цього підходу, колективні права – це права, які належать умовній або статистичній множині, які реалізуються цілою множиною як такою, які не є простою сумою індивідуальних прав осіб, що входять до цієї множини, а мають якісно нові властивості (синергетичний ефект), визначені певними цілями та інтересами даного колективного утворення. Колективні права можуть бути порушені відносно множини в цілому, вони вимагають певного відособлення в регламентації і створення належного інституційного середовища в національному законодавстві» [7, с. 8].

Наголос на *синергетичному ефекті* колективних прав є принциповим і надзвичайно важливим методологічним

положенням, що має значний евристичний потенціал для подальшого дослідження природи останніх.

У тій же філософській площині, у «зв'язці» із одним із законів діалектики, якому значну увагу приділяв Г. В. Ф. Гегель, – законом взаємного переходу кількісних змін у якісні, вважаємо можливим і перспективним розглядати синергію колективних прав також під іншим кутом зору – через призму спору про універсалії [8, с. 8].

Відтак наголосимо, що з перспективи крайніх номіналістських позицій в принципі неможливо визнати і пояснити синергетичний ефект.

Іншими словами, наявність (або, принаймні, визнання певним дослідником) останнього є аргументом на користь підходів, що відрізняються від постулатів номіналізму («реалістські» або ж «концептуалістські» інтерпретації).

1. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2018 році: Постанова Верховної Ради України від 8 лютого 2018 року № 2287-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 11. Ст. 65.

2. Рабінович П. М. Світова «Біблія» людських прав (до 60-річчя проголошення Всезагальної декларації прав людини). *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1. С. 21–30.

3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Львів: Край, 2008. 224 с.

4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. К.: Алерта, 2012. 524 с.

5. Шавцова А. В. Коллективные права и свободы человека. URL: <http://elib.bs.u.by/bitstream/123456789/51839/1/...pdf>

6. Осипов А. Г. Являются ли групповые права необходимым условием недискриминации и защиты меньшинств? *Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ*. М.: Институт философии РАН, 2002. С. 80–100.

7. Регада Е. В. Коллективные права этнических общностей в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. Пенза, 2009. 27 с.

8. Панкевич О. З. Спір про універсалії як методологічна основа сучасних досліджень про індивідуальні/колективні права (до постановки питання). *Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції*. Львів: БОНА, 2017. С. 161–166.

О. З. Панкевич,

доцент кафедри адміністративно-правових,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

С. Я. Лапан,

здобувач освітнього ступеня магістр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Слід відверто визнати, що значна кількість представників Українського народу незадоволені роботою єдиного законодавчого органу нашої держави – Верховної Ради України. Безперечно, що це розчарування та незадоволення має свої об'єктивні та суб'єктивні причини.

У зв'язку з необхідністю докорінного покращення роботи вітчизняного парламенту видається дуже важливим вивчення зарубіжного досвіду парламентаризму, діяльності парламентів розвинутих держав світу, насамперед, власне, у законодавчій царині. При цьому, очевидно, найбільший інтерес викликає досвід законотворчої діяльності парламенту тієї країни, яка справедливо вважається «батьківщиною парламентаризму». Зрозуміло, що йдеться про Великобританію.

Важливо зразу наголосити, що для парламенту сучасної Великої Британії «характерний несиметричний бікамералізм, зокрема у законодавчому процесі, який полягає у домінуванні нижньої палати: за формальної рівноправності щодо права законодавчої ініціативи палата лордів може внести поправки до законопроєкту, однак схвалений повторно нижньою палатою законопроєкт стає законом без згоди верхньої палати» [1, с. 173–174].

Законодавчий процес у Парламенті Сполученого Королівства врегульовано звичаями, конституційними угодами,

постійними і сесійними правилами палат Парламенту, актами Парламенту.

Багато парламентських звичаїв склалися в перші століття діяльності англійського парламенту і збереглися в якості важливого регулятора парламентської процедури до наших днів. «Прочитання білля» три рази само по собі є звичаєм. Його зародження описано Ієремією Бентамом у відомій праці «Тактика законодавчих зборів». Три чверті депутатів в середньовічному парламенті просто не вміли читати, і щоб ознайомити парламентаріїв з текстом законопроекту був потрібний глашатай, який тричі зачитував білля.

Перше читання відбувається до початку дебатів за тронною промовою Королеви. Тим самим, нібито підтверджується право Палати громад на свій розсуд обговорювати будь-яке питання, незалежно від того, які теми були підняті у виступі Королеви. Ця традиція має майже чотирьохсотрічну історію.

За традицією, під час голосування, пов'язаного зі зміною постійних або сесійних правил, члени Палати не зв'язані партійною дисципліною і можуть голосувати на свій розсуд [2, с. 194].

Існує також звичай, згідно якому члени Парламенту не можуть критикувати судових рішень. Наприклад, за словами члена Палати громад Д. Хауелла, «вироблені століттями традиції і звичаї дозволяють підтримувати в приміщенні, де народжуються закони, атмосферу урочистості, дух взаємоповаги і доброзичливості» [3, с. 67].

На перший погляд, наступним за значущістю джерелом законодавчого процесу в Парламенті Сполученого Королівства є конституційні угоди. У літературі можна зустріти різні назви цього джерела: конвенційні норми, конституційні звичаї, конвенції тощо. Існують й різноманітні визначення цього поняття. У підручнику Е. Уейда і Г. Філіпса читаємо, що «конституційні звичаї – це норми, які не мають сили закону, але якими, однак, не можна нехтувати, оскільки вони санкціоновані громадською думкою і, можливо, побічно – правом у власному розумінні цього слова» [4, с. 6].

За словами А. Дайсі, угоди поряд з конституційними законами є елементом конституційного права, системою «понять,

звичок або звичаїв, що регулюють дії осіб, підлеглих конституції», які в силу своєї природи не можуть користуватися судовою захистом [5, с. 128–129].

Основна відмінність угод від законів, згідно з А. Дайсі, полягає в тому, що для угод не передбачена спеціальна процедура їх опублікування або вступу в силу. Деякі угоди, наприклад, про те, що Король не може накласти вето на білль, котрий пройшов усі стадії в обох палатах Парламенту, мають таке ж важливе конституційне значення, що і конституційні закони. Їх порушення, по суті, означає порушення основних принципів конституції.

На початку XXI століття в Сполученому Королівстві постало питання про необхідності кодифікації численних угод. З цією метою в 2006 році Тоні Блер призначив лорда Канінгема головою Спільного комітету обох палат Парламенту, покликаною вивчити можливість такої кодифікації. Тож розглянемо дві найважливіші конституційні угоди, що були предметом вивчення Спільного комітету з кодифікації.

По-перше, це доктрина Солсбері–Еддісона, котра означає, що Палата лордів не повинна відкидати на стадії другого або третього читання урядовий білль, прийнятий в Палаті громад. Конвенція по своїй суті була угодою між партією лейбористів в Палаті громад і консерваторами в Палаті лордів. У 1945 році партія лейбористів виграла вибори і отримала абсолютну більшість в Палаті громад. Під час обговорення своїх подальших дій консерватори підтримали позицію графа Солсбері, який наголосив, що оскільки виборці підтримали передвиборний маніфест лейбористів, лорди не можуть протидіяти тим ініціативам, які в ньому містяться [2, с. 192].

Ще однією з важливих парламентських угод є положення про те, що лорди розглядають урядові законопроекти в «розумний строк», оскільки Уряд не може контролювати часові межі стадій законодавчого процесу в Палаті лордів.

Постійні правила більшою мірою схожі на норми регламентів законодавчих органів західноєвропейських держав. Вони приймаються, змінюються або скасовуються шляхом голосування в палаті. При колізії звичаю і постійного правила пріо-

ритет віддається останньому. Дія сесійних правил обмежена строком певної сесії, протягом якої вони були прийняті. За регульованими питаннями постійні правила Палати громад і Палати лордів поділяються на правила, що зачіпають публічні і приватні справи.

Серед Актів Парламенту, що регулюють законодавчу процедуру, варто назвати Акти про парламент 1911 і 1949 рр. Ухвалення Акта про Парламент 1911 року було викликано конституційною кризою, що стала наслідком відхилення Палатою лордів «народного бюджету» ліберала Ллойда Джорджа.

Цей Акт істотно скоротив повноваження перів, які, до початку ХХ століття мали досить сильний вплив на внутрішню і зовнішню політику держави. В силу конституційного звичаю повноваження Палати лордів в частині прийняття фінансових законопроектів із давніх-давен були сильно обмежені. Верхня палата не могла пропонувати або вносити поправки в законопроекти, що регламентують порядок отримання і витрачання державних коштів.

Акт про Парламент позбавив лордів права абсолютного вето щодо подібних біллів. Відповідно до нього за верхньою палатою зберігалось лише право суспензивного вето, закріплювалася особлива процедура прийняття «грошових біллів». Розглядуване правило не втратило своєї сили і в наш час. Якщо протягом місяця верхня палата не приймає фінансовий законопроект і не пропонує до нього своїх поправок, то він отримує королівську санкцію і без схвалення лордів.

У 1949 році в Акт про Парламент були внесені істотні зміни, що стосувалися строків законодавчого процесу та подальшого зменшення впливу верхньої палати на прийняття політичних рішень. Зокрема, повноваження Палати лордів по відкладанню розгляду нефінансових публічних біллів з двох років протягом трьох наступних одна за одною сесій були скорочені до одного року протягом двох сесій.

1. Панкевич О. З. Державне право закордонних країн: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 288 с.

2. Худoley К.К. Британский парламент в политической жизни страны. *Вестник межпарламентской Ассамблеи*. 1994. № 3. С. 188–201.
3. Хауэлл Д. На основе вековых традиций: О деятельности Парламента Великобритании. *Президент. Парламент. Правительство*. 1997. № 1. С. 66–69.
4. Уэйд Е. С., Филлипс Г. Г. Конституционное право: учебник. М.: Иностр. лит., 1950. 587 с.

М. М. Прокоф'єв,

ад'юнкт кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ У ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ

На сучасному етапі функціонування та розвитку органів державного управління в Україні складаються нові відносини між державою, з одного боку, та державними службовцями – з іншого.

У даний час державна служба України, що представляє собою законодавчо врегульовану професійну діяльність службовців державних органів щодо забезпечення повноважень держави, в інтересах подальшого вдосконалення суспільних відносин і зміцнення правової держави цілком піддана реформуванню, що зазначено у Стратегії реформування державного управління на 2016–2020 роки [1].

У рамках впровадження ефективних технологій і сучасних методів кадрової роботи при формуванні системи державної служби як єдиного державно-правового інституту поза увагою залишається правоохоронна сфера

Разом з тим проблеми, пов'язані з концептуальним розвитком системи МВС України відповідно до Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, що виникли в процесі реформи, торкнулися право-

вого регулювання припинення державної служби в установах і органах системи Міністерства внутрішніх справ України [2].

Порядок припинення державної служби в правоохоронній сфері, включаючи систему МВС України, регламентовані Законом України «Про державну службу», але в основному регулюється різними за юридичною силою нормативно-правовими актами, які нерідко дублюють один одного, а їх формулювання рясніють загальними фразами [3].

Крім цього, нормативно-правове регулювання порядку проходження державної служби та служби в цілому, припинення служби зокрема в МВС і в інших видах державної служби на посадах, за якими передбачено присвоєння спеціальних звань, до недавнього часу було єдиним, оскільки всі зазначені посади перебували в штатному розкладі одного органу державної влади – МВС України.

Однак згодом у зв'язку з поділом системи МВС України на кілька самостійних органів виконавчої влади та передачею Державної протипожежної служби у відання Міністерства надзвичайних ситуацій України нормативно-правове, Головного управління виконання покарань у віддання Міністерства юстиції України. регулювання розглянутих відносин у правоохоронній сфері розвивається по-різному.

У даний час, відповідно до Положення про МВС України в систему МВС входять: Національна поліція, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України, Державна служба з надзвичайних ситуацій України, Державна міграційна служба України, самостійним підрозділом є Державна експертно-криміналістична служба підпорядкована центральному апарату МВС України [4].

При аналізі проваджень щодо припиненню державної служби в правоохоронній сфері очевидно явне відставання нормативно-правового регулювання даного інституту від тих змін, які відбулися у галузі досліджуваної проблеми в інших органах державного управління на сучасному етапі розвитку.

Однією з важливих особливостей припинення служби (зокрема, звільнення) в органах системи МВС України є широкий перелік підстав звільнення, а також детальна регламента-

ція проведення процедури звільнення кадровими підрозділами, що, безумовно, в більшій мірі відповідає нинішнім реаліям і продиктовано сучасною епохою.

Слід зауважити, що деякі питання звільнення державних службовців з органів правоохоронної сфери досі залишаються неврегульованими спеціальними правовими актами та вимагають застосування норм Кодексу законів про працю України за аналогією. У зв'язку з тим, що правове регулювання державної служби в установах і органах правоохоронної сфери засноване на специфічних, відмінних від трудових відносин умовах, то проводити аналогію з трудовим законодавством при звільненні видається некоректним.

Однією з особливостей адміністративно-правового регулювання припинення державної служби у правоохоронній сфері є те, що, перебуваючи у віданні Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, МВС України та Мінюст України не правомочне здійснювати нормативно-правове регулювання в сфері проходження та припинення державної служби в правоохоронній сфері, а в межах своєї компетенції можуть видавати тільки індивідуальні правові акти.

Дані обставини перешкоджають оперативному прийняттю відповідних нормативно-правових актів, що регулюють, у тому числі, питання проходження державної служби в правоохоронній сфері, і фактично не дають можливості детально врегулювати інститут припинення служби.

У наукових працях, що стосуються проходження державної служби в правоохоронній сфері, переважає увага до питань, що стосуються прийому на службу, навчання кадрів, правового статусу, а також соціального забезпечення співробітників правоохоронної сфери. Така важлива проблема, як припинення державної служби в правоохоронній сфері, залишається маловивченою та недостатньо освітленою в науковій літературі.

У зв'язку з цим виникає потреба в науковому осмисленні цієї проблеми, комплексному її дослідженні та узагальненні практики застосування чинного законодавства в цій галузі. Особливу занепокоєність викликає той факт, що деякі співробітники допускають порушення службової дисципліни, внаслідок

док чого дані особи підлягають звільненню за негативними підставами.

У зв'язку з цим на перший план виходять питання вдосконалення законодавства у сфері припинення службових відносин, з огляду на специфіку державної служби в правоохоронній сфері.

Слід підкреслити, що в процесі проведення процедури звільнення співробітникам кадрових апаратів доводиться стикатися з проблемою підготовки матеріалів до звільнення, особливо за негативними підставами. Все це говорить про те, що правове регулювання діяльності кадрових апаратів має передбачати удосконалення не тільки правових норм, а й механізмів їх реалізації в ході підготовки матеріалів, необхідних при звільненні державних службовців з установ і органів правоохоронної сфери.

Розглядаючи проблему припинення державної служби в правоохоронній сфері, не можна скидати з рахунків, що співробітниками кадрових підрозділів допускаються порушення при проведенні процедури звільнення. Безумовно, застосування закону має здійснюватися в межах і на основі норм права і не може суперечити природним правам і свободам людини. Сьогодні ми є свідками наявності певної кількості порушень при проведенні процедури звільнення. У результаті неграмотних дій співробітників кадрових апаратів в процесі проведення процедури звільнення виникають ситуації, що не відповідають законодавству в результаті чого наглядові та судові органи приймають відповідне процесуальне рішення про відновлення звільнених співробітників на службі.

Наявні дані свідчать про те, що подібні випадки не є самотніми та тягнуть незаплановані витрати з державного бюджету, громадський осуд, негативний вплив на соціально-психологічний клімат в колективі, а також порушення порядку проведення заходів, спрямованих на оптимізацію штатної чисельності персоналу для установ і органів правоохоронної сфери.

Щоб вирішити зазначену проблему, потрібно, з одного боку, оновлення нормативно-правової бази, що регулює служ-

бові відносини у галузі припинення державної служби в правоохоронній сфері, з іншого – вдосконалення механізму даного виду діяльності.

1. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету міністрів України від 24.06.2016 р. № 474-р. URL. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-%D1%80> (дата звернення 21.11.2018).

2. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 15.11.2017 р. № 1023-р. URL. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80> (дата звернення 21.11.2018).

3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.

4. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2016 № 878. URL. www.kmu.gov.ua/ua/npras/... (дата звернення 21.11.2018).

І. М. Проць,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

В Україні на базах різних університетів, організацій проводяться дослідження волонтерства. Наприклад на базі Національного університету ім. О. О. Богомольця проводяться багатопланові дослідження волонтерської діяльності. Результати даної роботи допомагають у подальшому створювати програми з оптимізації та вдосконалення волонтерської діяльності в екстремальних умовах, а також дають важливу інформацію про те, як слід вдосконалювати психологічну роботу з волонте-

рами. У грудні 2014 року на заяву Організації Об'єднаних Націй компанія GfK Ukraine провела національне дослідження волонтерства в Україні. Волонтерський фонд «Альтернатива В» та «Український Форум Благодійників» взяли участь у цьому дослідженні.

Дослід проводився в Україні, навіть на тих територіях, де зараз зона АТО, але за винятком Криму. 20-26 листопада 2014 року, за допомогою методології CATI (телефонні інтерв'ю, дзвінки на мобільні номери). Було опитано 1000 респондентів у віці від 16 років і старше. Згідно висновків дослідження, українці визнають велику роль волонтерства у суспільних процесах: 62% визнають роль волонтерів у політичних змінах, 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства. Майже чверть українців (23%) мали досвід волонтерства, із них 9% почали займатись волонтерською діяльністю протягом останніх років. Основним напрямком волонтерства в останні роки стала допомога армії та пораненим – цим займались 70% волонтерів. До подій Майдану найбільш актуальними напрямками діяльності була допомога соціально незахищеним групам населення. Більшість волонтерів сказали, що вони займаються самостійно, та не зазначили участь у конкретних волонтерських проектах. 43% волонтерів належать до середнього класу. Під час дослідження учасники відповіли на питання стосовно благодійності. 74% українців коли-небудь жертвували кошти на різні цілі, з них 25% почали жертвувати протягом останніх років. Суми пожертв українців відрізняються та складаються від кількох гривень до 283000 гривень на рік [1, с. 120].

У 2014 році найбільш охоче українці жертвували на допомогу українській армії, пораненим, хворим дітям. У 2014 році кількість українців, які жертвують кошти, збільшилась – 63% робили пожертви, тоді як до 2014% жертвували кошти 49% українців. В 2014 році сума пожертв була більшою, а ніж в інші роки. 43% тих, хто коли-небудь жертвував кошти, робили це напряму, третина не пам'ятає назви благодійної організації, через яку вони зробили внесок.

Сучасні засоби масової інформації переповнені запрошеннями до вступу до волонтерських організацій. Люди витрачають свій час шукають гідні програми аби стати достойним волонтером. Волонтерство в освітньому просторі є найефективнішим методом професійної підготовки майбутніх фахівців та формування особистості в цілому. Тобто у людини закладається правильні переконання та принципи, що відіграє велику роль у формуванні всього суспільства.

Кожна волонтерська організація – це не лише цінний досвід, а й набутті навички, мережа знайомств та життєвий досвід. В усьому світі волонтерство є основною ланкою зміцнення громадянського суспільства і тому держава повинна бути опорою для волонтерської діяльності. Сьогодні на державному рівні прийнято законодавчі акти які регулюють волонтерську діяльність. На мою думку, в Україні потрібно проводити більшу кількість досліджень у цій сфері, тому що зараз це дуже важлива складова людства, бо кожна людину, яка не є байдужою до того що відбувається в суспільному житті її міста, області можна вважати потенційним волонтером. Безперечно, український народ потребує міцного фундаменту, як волонтерський рух, що об'єднує суспільство, але щоб цей фундамент не мав прогалин як наше законодавство, потрібно проводити безліч досліджень на цю тему.

Державне визнання волонтерської діяльності може бути розтлумачене як офіційне свідчення схвалення органами державної влади волонтерської діяльності в цілому та окремих її проявів як надбання, що має значення для існування та розвитку держави. Натомість суспільне визнання волонтерської діяльності як «сукупність суджень і оцінок, які представляють синтезовану позицію соціуму» [2, с. 145] відповідає розумінню «громадської думки» та може «виявлятися у трьох формах: як винятково духовне явище (оцінка); як більш або менш виражена позиція (установка); як поведінка (практичний акт)» [3, с.190]. І суспільне, і державне визнання є абстрактними поняттями, які існують лише в людській свідомості, проте останнє має абсолютно конкретне втілення в нормативно-правових актах (законів, указів, постанов, розпорядженнях,

рішеннях, наказах тощо), що безпосередньо чи опосередковано вказують на важливість волонтерської діяльності. Аналіз сукупності таких свідочств може вказувати на визнання державою волонтерства, чим створює підґрунтя для розвитку взаємовідносин держави та суспільства.

Попри те, що державне визнання через власну офіційність має більш чітке та наочне втілення, воно, швидше за все, зумовлюється суспільною позитивною оцінкою. Іншими словами, за умов демократичного врядування державне визнання продиктоване суспільним ставленням та здійснене в межах правового поля.

Державне визнання волонтерської діяльності є важливим елементом системи взаємовідносин держави та суспільства насамперед у сфері волонтерської діяльності, адже пердусім свідчить про факт існування таких відносин. За умов відсутності будь-яких зв'язків між волонтерським середовищем та органами державної влади важко уявити надання останніми будь-яких оцінок діяльності волонтеріату. Разом з цим державне визнання декларує позицію влади стосовно волонтерської діяльності, створюючи підґрунтя для формування та розвитку міжсекторальної взаємодії на різних рівнях державного управління.

Державне визнання волонтерської діяльності – це комплексне явище, що становить сукупність свідчень офіційного схвалення органами державної влади волонтерської діяльності. При цьому кількість фактів і періодичність офіційного підтвердження державного визнання волонтерської діяльності демонструє його ступінь і впливає на динаміку розвитку взаємовідносин держави та суспільства, зокрема у сфері волонтерської діяльності. Тобто, чим частіше й у більшій кількості мають місце факти схвалення державою волонтерства, тим впевненішим є відчуття власної суспільної затребуваності представників волонтерського середовища, тим стійкішим є їхнє прагнення до самовдосконалення й нарощування обсягів роботи, розвитку конструктивних взаємозв'язків з державними органами, а отже, тим більш дієвим і цінним є державне визнання волонтерської діяльності. З огляду на це, державне

визнання волонтерської діяльності – запорука успішності перспектив її провадження в подальшому та гарантія міцності державно-громадських відносин [4, с. 7].

Виходячи з викладеного, державне визнання, окрім декларування ставлення держави до волонтерської діяльності, може здійснювати такі важливі функції, що сприяють зміцненню та розвитку сфери:

- регулятивну, адже з визнанням волонтерської діяльності держава зумовлює її впровадження в межах відповідного правового поля;

- комунікативну, оскільки створює умови для взаємодії держави та суспільства у сфері волонтерської діяльності;

- заохочення, завдяки якій держава може висловити шану та повагу представникам сфери волонтерської діяльності;

- стимулювання, оскільки забезпечує процеси розвитку сфери волонтерської діяльності;

- інформаційну, адже сприяє обізнаності з питань волонтерської діяльності [4, с. 8].

Таким чином, державне визнання волонтерської діяльності має важливе значення для взаємовідносин між державою та суспільством у волонтерській сфері, адже є не лише наслідком провадження суспільно значущої діяльності та відображенням її оцінки, а й передумовою розвитку цих взаємин як запоруки ефективної реалізації державної політики у сфері волонтерської діяльності.

1. Іванцов І. С. Роль волонтерства у формуванні свідомого суспільства: матеріали 3-ї Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених. Чернівці, 2018. С. 120–121.

2. Стефанчук У. Зміст поняття «громадська думка»: основні підходи до визначення та розуміння. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: зб. наук. пр. Львів, 2007. Вип. 19. С. 143–148.

3. Петришин Г. Соціологія громадської думки (матеріали до лекції): на допомогу викладачам вузів. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія. Філософія*. Тернопіль, 2008. Вип. 16. С. 190–194.

4. Голуб В. Л. Державне визнання волонтерської діяльності як чинник розвитку взаємовідносин держави та суспільства. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 4 (47). С. 1–9.

І. М. Проць,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*
А. В. Чабак,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Злочинність, як відомо, соціальне явище, що супроводжує людство стільки часу, скільки існує саме суспільство. Суспільна і державна практика виробляла і виробляє форми, методи і заходи боротьби з нею.

Історія останніх двох століть свідчить, що при трансформуванні авторитарних держав у правові правоохоронна функція не втрачає свого значення, а, навпаки, значно розширюється, оскільки виконання задач, пов'язаних із захистом прав і свобод людини і громадянина від яких-небудь порушень, вимагає використання всіх юридичних засобів у сукупності. Перед суспільством і державою ставилися нереальні задачі в боротьбі зі злочинністю, а, провалюючись на цьому шляху, ідеологи і теоретики досить незграбно виправдувалися [1, с. 235].

Отже, незважаючи на те, що правоохоронна діяльність має давню історію, а термін «правоохоронні органи» є одним з найбільше що часто використовується в праві, у нашій країні до сьогоденного дня ще не склалося чіткого і єдиного уявлення щодо його змісту через відсутність його законодавчого визначення.

Верховна Рада України нечітко, суперечливо і непослідовно використовує це поняття в різних законах, що так або інакше стосуються діяльності правоохоронних органів. У більшості законів про організацію і діяльність цих органів (зокрема –

поліції і прокуратури) вони ні єдиного разу навіть не названі як «правоохоронні». Такий висновок можна зробити зі змісту норм, що містяться в інших законах України. Більш того, різними законами і нормативно-правовими актами навіть по-різному визначений статус тих самих правоохоронних органів [2, с. 88].

Така ситуація свідчить не тільки про відсутність єдиного підходу в розумінні того, які ж органи однозначно є правоохоронними.

Деякі автори вважають, що правоохоронну діяльність здійснюють органи й організації двох видів: 1) державні: суди, органи прокуратури, юстиції, внутрішніх справ, державної безпеки, фіскальної служби і деякі інші; 2) недержавні: адвокатура, нотаріат і деякі інші громадські організації.

У широкому розумінні правоохоронна діяльність – це діяльність усіх державних органів та недержавних організацій щодо забезпечення дотримання прав і свобод громадян, їх реалізації, законності та правопорядку.

У вузькому розумінні правоохоронна діяльність – це діяльність спеціально уповноважених органів (державних та недержавних) з охорони права від правопорушень, що здійснюється у встановленій законом формі згідно з компетенцією того чи іншого органу [3, с. 79].

Необхідно вказати на ряд її істотних ознак: 1) правоохоронна діяльність має владний характер, який полягає у захисті певних суспільних відносин уповноваженими органами. З метою припинення протиправної діяльності правоохоронні органи в рамках своїх повноважень використовують як запобіжний захід примуса; 2) правоохоронна діяльність здійснюється не будь-яким способом, а лише із застосуванням юридичних заходів впливу до правопорушників. До них прийнято відносини заходи державного примуса і стягнення; 3) правоохоронна діяльність має правозастосовчий характер рішень, що приймаються. Її особливість полягає не у встановленні нових норм права, а у застосуванні чинних норм; 4) реалізація правоохоронної діяльності покладається на спеціально уповноважені органи, які комплектуються відповідним чином підготовленими служ-

бовцями, в основному юристами, а для здійснення цієї діяльності держава виділяє відповідні матеріальні ресурси [4, с. 33].

1. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Ю. С., Гаврильців М. Т., Лук'янова Г. В. Судові та правоохоронні органи України: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 386 с.

2. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посібник. К.: Дакор; КНТ, 2008. 348 с.

3. Тюріна О. Правоохоронні органи: питання теоретичного осмислення та нормативного визначення. *Право України*. 2001. № 5. С. 79–80.

4. Гель А. П., Семаков Г. С., Цвігун Д. П. Правоохоронні органи України: курс лекцій. К.: МАУП, 2000. 228 с.

І. В. Рижук,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
(Хмельницький університет управління та права)

РОЗПУСК ПАРЛАМЕНТУ ЯК ФОРМА КОЛЕКТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТАРІВ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади (ст. 75 Конституції України) [1]. Виконання вимог Конституції України щодо ефективності законотворчої діяльності парламенту, а також здійснення ним установчої і контрольної функції можливе лише за умови, що в цій діяльності задіяні як Верховна Рада України, так і її органи та окремі народні депутати.

Тому суб'єктами конституційно-правової відповідальності в цьому випадку є: Верховна Рада України в цілому, її органи, а також народні депутати України.

Відносно застосування по відношенню до парламенту строкової зміни конституційного статусу, в світовій державно-

правовій практиці розпуск парламенту використовується здебільшого як засіб виходу з політичної кризи. У своїй класичній формі право розпуску парламенту є прерогативою глави держави: монарха, чи Президента республіки (Італія, Франція). Але в таких країнах, як Австрія, Бельгія, Данія, Індія, Швеція, Японія, це право належить Уряду і застосовується ним у випадку винесення йому резолюції недовіри. Існують й інші підстави для розпуску парламенту, наприклад, у Чехії, він може мати місце, якщо парламент протягом 60 днів після внесення Президентом першої пропозиції по кандидатурі Прем'єр-міністра не виразить довіри жодному з кандидатів та відхилить не менше двох пропозицій Президента про інвеституру. Одночасно законодавство встановлює певні обмеження. Так, протягом року парламент Чехії може бути розпущеним тільки один раз і не може бути розформованим під час дії воєнного або надзвичайного положення.

В літературі існують різні підходи щодо питання про розпуск вищого законодавчого органу. Більшість вважає, що цей захід носить виключно політичний характер [2, с. 174]. Інші автори дотримуються думки, що парламент не може нести юридичної відповідальності, оскільки він сам створює норми, які передбачають його відповідальність. В радянський період панувала думка, що представницькі органи державної влади конституційно-правової відповідальності не несуть, оскільки їм делегована влада, що належала народу.

На наш погляд, інститут конституційно-правової відповідальності парламенту існує, хоч застосовується рідко. Його метою є забезпечення ефективної діяльності парламенту згідно з покладеними на нього Конституцією та законодавством функціями, а в протилежному випадку – зміна його складу, тобто розпуск парламенту і формування нового складу в результаті позачергових виборів.

Так, згідно ч. 2 ст. 90 Конституції України Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України у випадку, якщо протягом тридцяти днів чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися [1]. Тобто розпуск парламенту в цьому випадку є наслідком його

неефективної діяльності. На нашу думку, це не єдиний випадок, коли роботу Верховної Ради України можна визнати неефективною.

На практиці вже спостерігалася ситуація, коли робота парламенту України була майже паралізована внаслідок тривалого обрання спікера Верховної Ради України. Внаслідок цього протягом тридцяти п'яти днів Верховна Рада України не прийняла жодного законодавчого акту, тобто не виконувала основної своєї функції.

Сьогодні висловлюються чисельні думки з приводу підстав розпуску Верховної Ради України. Обговорюється можливість винесення на всеукраїнський референдум питання стосовно розпуску парламенту у випадку відсутності в ньому парламентської більшості. Також існує думка про необхідність наділення Президента України правом розпуску парламенту у випадку кризової політичної ситуації. Але, така постановка питання віддає його вирішення виключно на власний розсуд Президента, тому ці випадки повинні бути чітко визначені у Конституції і мати єдине тлумачення.

На нашу думку, підставою для розпуску парламенту України є невиконання ним свого основного призначення – законодавчої функції, тобто неприйняття парламентом законів з питань що потребують законодавчого регулювання. Інші варіанти «негативної поведінки» парламенту підпадають під це загальне визначення.

Наприклад, така ситуація складається, якщо парламент не приймає закони або затягує їх прийняття внаслідок кризової політичної ситуації. Відсутність парламентської більшості робить неможливим ефективне виконання парламентом своїх функцій.

Тому вважаємо доцільним визначити в Конституції України, що право розпуску Верховної Ради України належить Президенту України лише у випадку неприйняття парламентом жодного закону протягом певного часу, наприклад, 30 днів. Безумовно, в державно-правовій практиці можуть виникнути й інші ситуації, в яких розпуск парламенту буде політично доцільним, але ж тоді він буде виступати заходом виходу з полі-

тичної кризи, а не мірою конституційно-правової відповідальності.

Вважаємо, що в таких випадках питання про розпуск Верховної Ради України повинно вирішуватися на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою, що потребує внесення відповідних змін до Конституції України та закону, який регулюватиме процедуру проведення референдуму.

Передусім, важливо реалізувати вимогу чіткого визначення питань, що виносяться на всенародне голосування, які є змістом цього інституту народовладдя. Адже сьогодні предмет референдуму за народною ініціативою, а також положення щодо суб'єктів призначення і проголошення всеукраїнського референдуму не визначені і потребують належного закріплення [3].

Так, відповідно до Конституції України цим правом наділені Верховна Рада України та Президент України, але слушним є зауваження Л. Кривенко щодо фактичної відсутності суб'єктів призначення всеукраїнського референдуму з інших питань, передбачених Законом України від 06.11.2012 р. «Про всеукраїнський референдум» та об'єкту референдуму, стосовно якого Верховна Рада України визнається суб'єктом його призначення [4, с. 42–60].

На сьогодні досі не розв'язана проблема правового регулювання процедури всеукраїнського референдуму, оскільки чинний закон визнано неконституційним, а нового нормативно-правового акту парламентом так й не прийнято. На нашу думку, реформування інституту конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України в зазначених напрямках доцільним та необхідним.

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Мишин А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М.: Изд-во «Бельеальвы», 1996. 396 с.

3. Про Всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 92. Ст. 7.

4. Кривенко Л. Воля народу, її трансформація у державну волю. *Віче*. 1997. № 9. С. 42–60.

М. А. Самбор,
кандидат юридичних наук, член-кореспондент
Академії наук вищої освіти України,
начальник сектора моніторингу
*(Прилуцький відділ поліції ГУНП
в Чернігівській області)*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК» ЯК ПІДСТАВИ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБМЕЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ

Здійснення прав людини є лакмусовим папірцем, що відображає стан демократії у суспільстві та прагнення держави і суспільства до становлення громадянського суспільства та правової держави. Адже формалізованість визнання прав людини шляхом їх закріплення у нормативно-правових актах є лише декларацією вектору розвитку держав, а практичне здійснення цих прав відображає процес від вихідних засад визнання прав людини і громадянина та кінцевого результату – забезпечення свободи здійснення цих прав усіма їх носіями на засадах рівності та справедливості, тобто ефективність впровадження правових, демократичних, соціальних стандартів у країні.

Формалізація у позитивному праві конкретних прав людини і громадянина, переконані, не означає, що інших прав не існує, це лише є додатковою гарантією та підкресленням того, що таке право людини і громадянина є надзвичайно важливим з огляду на його носія, а також для повноцінного існування суспільства.

Одним із таких прав, що визнані світовою спільнотою, а також відтворено у Основному законі України – є право на свободу мирних зібрань. Важливим елементом забезпечення гарантованої свободи здійснення права на мирні зібрання є законодавчо визначені правові підстави обмеження права на мирні зібрання, якими є інтереси громадського порядку та відповідна мета – запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони

здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч. 2 ст. 39 Конституції України).

Відтак, предметом нашого дослідження обрано поняття «громадський порядок», як підстави обмеження у здійсненні права на мирні зібрання.

У вітчизняній юридичній літературі непоодинокі дослідження громадського порядку, які є відособленими від інших елементів правової системи, з якими громадський порядок перебуває у постійних та тимчасових взаємозв'язках. Так, М. І. Єропкін розглядав громадський порядок як громадські відносини, які виникають при провадженні правоохоронної діяльності відповідних державних органів та їхніх службових осіб чи громадськості, що обмежуються громадським місцем.

А. П. Ключніченко трактував громадський порядок, як «систему відносин, що забезпечують нормальні умови щодо суспільно-корисної діяльності громадян, їх відпочинку та побуту, що гарантує громадський спокій, повагу до громадської моральності, честі та гідності людей, а також збереження майна».

В. П. Нагребельний визначає громадський порядок як систему суспільних відносин, урегульовану правовими та іншими соціальними нормами, яка забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя і здоров'я, повагу до честі та людської гідності, дотримання норм суспільної моралі [1, с. 223–224]. І. М. Копотун зазначає, що громадський порядок – це система суспільних відносин, урегульованих нормами права й іншими соціальними нормами (мораль, звичаї, традиції), що забезпечують спокій населення, повагу до суспільної моралі, честі й гідності громадян, а також нормальне функціонування інститутів суспільства й держави [3].

Під громадським порядком розуміється «неухильне дотримання громадянами правил поведінки в громадських місцях (на вулицях, площах, стадіонах, в парках, гуртожитках, жилих будинках і т. п.), що забезпечує спокійні умови для суспільно-корисної діяльності, побуту та відпочинку людей» [2, с. 501].

М. В. Лошицький дійшов висновку, що громадський порядок – це масштабна та всеохоплююча категорія, яка виступає як певна стійка система взаємопов’язаних і утворюючих цілісну єдність ознак-елементів, основу якої складають безпека та правомірна поведінка громадян в громадських місцях, громадський благоустрій, охорона громадського порядку спеціальними органами [4].

Отже, можна зробити висновок про те, що громадський порядок – це історично сформована система суспільних відносин, що врегульовуються нормами права та іншими соціальними регуляторами, покликаними забезпечувати стабільність суспільних відносин, здійснення прав, свобод, інтересів громадян, як окремих членів суспільства, так і суспільства у цілому. На жаль, для вітчизняної системи права та підходів до розбудови системи законодавства не притаманно використання одних і тих самих термінів для позначення тих самих явищ. Законодавець, на кшталт гарного прозаїка, намагається використовувати максимально можливу кількість синонімів, запозичених іншомовних слів, що не сприяє доступності закону та його однозначності у розумінні і застосуванні [5, с. 264]. Змушені зазначити, що громадський порядок охоплює собою виключно наявний (реальний) стан суспільних відносин, і аж ніяк не співвідноситься із питаннями потенційності, прогнозованості суспільних відносин.

Однак, суб’єкти законотворення та правотворення, не переймаються ключовими питаннями розвитку національної правової системи, спрямованої на забезпечення інтересів суспільства у врегулюванні відносин. Адже однією із ключових складових правотворення є правова визначеність норм, категорій та понять юридичної дійсності, що використовуються для позначення відповідних предметів, явищ, понять тощо. Однією з проблем на шляху забезпечення дотримання верховенства права, забезпечення свободи здійснення права на мирні зібрання є визначення легального поняття «громадський порядок».

Для новоствореного центрального органу виконавчої влади – Національної поліції України визначено одне із ключових завдань, – надання поліцейських послуг у сфері забезпе-

чення публічної безпеки і порядку (п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію»). Аналізуючи лінгвістику норм даного закону зауважимо, що у ч. 2 ст. 9, п. 1 ч. 1 ст. 16, ч. 2 ст. 18, п. 3 ч. 1 ст. 22, п. 4, 10, ч. 1 ст. 23, п. 6 ч. 1 ст. 26, ч. 2 ст. 30, ч.ч. 1, 2 ст. 36, ч. 1 ст. 40, ч. 1 ст. 45, ч. 3 ст. 86, п. 14 Розділ XI Закону України «Про Національну поліцію» – мовиться про публічну безпеку чи порядок. А от вже у ч. 3 ст. 39 ведеться мова про громадську безпеку, п. 1 ч. 1 ст. 40, підпункт «в» п. 2 ч. 3 ст. 45, підпункт «б» п. 3 ч. 3 ст. 45, підпункт «б» п. 7 ч. 3 ст. 45, підпункт «а» п. 9 ч. 3 ст. 45, підпункт «є» п. 10 ч. 3 ст. 45, п. 14 Розділ XI Закону України «Про Національну поліцію» – засвідчують про існування громадського порядку. Крім того, норми кримінального законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення перебувають на захисті та охороні саме громадського порядку.

Таким чином зазначимо, що теорія права та законодавство не мають єдиних поглядів на використання понять «громадський порядок» та «публічний порядок», що просуває невизначеність у юридичній практиці.

Зокрема, у рамках розв'язання питання про суб'єкта, який може бути уповноваженим робити висновки про наявність загрози інтересам громадського порядку у разі здійснення права на мирні зібрання, такий суб'єкт, як органи Національної поліції, на наш погляд, з формально юридичної точки зору не мають відповідних правових підстав, оскільки надають поліцейські послуги у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку.

Висновок щодо наявності загроз інтересам громадського порядку можна зробити, коли громадський порядок, як об'єкт впливу, є сферою діяльності відповідного суб'єкта, наприклад органів Національної поліції, але, оскільки громадський порядок не входить до сфери діяльності поліції, остання не може зробити будь-які висновки щодо наявності загроз його інтересам у результаті здійснення окремим суб'єктом чи групою суб'єктів їх права на мирні зібрання. Як наслідок, система законодавства України потребує негайних змін для забезпечення верховенства права, дотримання прав людини і громадянина

під час встановлення наявності/відсутності загроз інтересам громадського порядку під час здійснення права на мирні зібрання.

1. Орлов В. А. Конституційно-правова основа громадського порядку. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2013. Вип. 5. С. 223–229.

2. Плохой І. І. Поняття громадського порядку. *Форум права.* 2009. № 3. С. 500–505.

3. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». URL: <http://disser.com.ua/content/345317.html> (дата звернення 18.04.2017).

4. Лошицький М. В. Адміністративно-правові відносини в сфері охорони громадського порядку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». К., 2001. 17 с.

5. Самбор М. А. Право на мирні зібрання: монографія. Прилуки: КП «Прилуцька міська друкарня», 2018. 420 с.

Т. М. Середа,

кандидат юридичних наук,
аспірант кафедри державного управління
(Київський національний
торговельно-економічний університет)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Конституція України після змін у 2004, 2010 та 2014 рр., внесення яких відбувалося з порушенням конституційної процедури, не може бути правовим фундаментом ефективної організації держави і суспільства та приречена на ігнорування з боку як держави, так і суспільства.

Судова реформа, що почалася після Революції гідності, не є першою за період незалежності України. У той же час, це

перша спроба створити незалежний некорумпований суд, який відповідає сучасним світовим стандартам.

У той же час деякі заплановані заходи судової реформи не виконані. Так, не створений Вищий антикорупційний суд, який повинен розглядати справи, що розслідуються Національним антикорупційним бюро.

Звернемо увагу, що 30 вересня 2016 року в Україні набрали чинності конституційні зміни в частині правосуддя та новий закон «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якими вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд ліквідуються та замість них створюється новий Верховний Суд з касаційними палатами: адміністративного, господарського, кримінального й цивільного судочинства, а також Великої палати Верховного Суду, яка буде розглядати, зокрема, юрисдикційні спори.

«Головне завдання в Україні – не тільки створення антикорупційного суду, а й забезпечення справедливого судочинства в рамках єдиної оновленої судової системи» – заявив 17.10.2017 р. в ході виступу в Страсбурзі на засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи президент України П. Порошенко. Таким чином, головною передумовою триваючої реформи судової системи України є її невідповідність нормам європейської спільноти в частині справедливості та незалежності суддів.

2 серпня 2017 року Закон України «Про Конституційний Суд» був опублікований в газеті Верховної Ради України «Голос України» та набув чинності. Зазначений закон був прийнятий парламентом 13 липня. Закон визначає форми звернення до Конституційного Суду, як то конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга, й порядок прийняття звернень до Конституційного Суду. Зміни Закону України «Про Конституційний суд» надали можливість громадянам подавати скарги в разі порушення їх прав на невідповідність законів України її Конституції. Введено правовий механізм конституційної скарги громадян.

Присяжні є в Конституції України, але фактично, за словами правозахисників, суду присяжних в країні немає. Головною відмінністю суду присяжних від звичайного суду (за учас-

тю одного судді або трьох професійних суддів) є роздільне співіснування в ньому «суддів права» (професійні юристи) і «суддів факту» (колегія присяжних засідателів, яка зазвичай складається з осіб, які не є юристами).

Якщо цього поділу немає і професійні судді працюють разом з представниками народу, слід говорити не про суд присяжних, а про шеффенський суд. Шеффенські суди є, наприклад, на їхній батьківщині в Німеччині, а також в Україні. Досвід і проблеми сучасного російського суду присяжних може виявитися корисним на випадок, якщо Україна теж вирішить створювати саме суд присяжних.

На суд присяжних покладають великі очікування. Одні сподіваються, що він здатний виправити недосконалості інших механізмів судової системи та сприяти подальшому її реформуванню. Інші бачать у залученні суду присяжних шанс на зростання довіри до судової гілки влади, внаслідок постійного контакту з нею, і, в кінці кінців, формування активного громадського суспільства.

Для того щоб бодай почасти інститут суду присяжних виправдовував високі очікування, його конфігурація та процесуальні права мають бути ретельно збалансовані з запитом суспільства. Якщо говорити про Україну, то це означає необхідність реформування того як громадяни залучаються до відправлення правосуддя.

Окрім того, це означає й популяризаторську та просвітницьку роботу серед громадян, що можуть бути залученні до суду в якості присяжних.

В кожному разі, виправданою та вчасною є увага до суду присяжних в Україні. Потенціал цього інституту, значною мірою через недосконале законодавство, ще не усвідомлений до кінця та належно не висвітлений.

Сподіваємося, що найближчі місяці стануть часом продуктивної та плідної дискусії щодо поліпшення законодавчого регулювання діяльності суду присяжних в Україні та більш якісного залучення громадян до відправлення правосуддя.

М. В. Парасюк,

кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. доцента кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

М. Я. Сидор,

кандидат юридичних наук,
в.о. доцента кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РЕОРДИНАЦІЙНІ ВІДНОСИНИ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Реординація – новий вид управлінських відносин, відмінний від субординації та координації. Як зазначає В. Дерезь, особливістю даного виду є те, що для нього характерний управлінський вплив керованого суб'єкта щодо керуючого [1, с. 32]. Нині розуміння реординаційних відносин дещо урізноманітнюється, враховуючи їх проникнення не лише у виконавчу вертикаль, а й у взаємозв'язки між органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, різноманітними організаціями та громадянами.

Ж. В. Завальна розглядає реординаційні відносини як зворотне вертикальне упорядкування знизу вгору, коли «низи» стимулюють прийняття «верхами» певних рішень [2, с. 102]. Г. В. Атаманчук виділяє зворотні управлінські відносини, які характеризуються, на його думку, переважно як реакція нижчого органу на той чи інший вплив. Він виділяє два види зворотних зв'язків: об'єктивні й суб'єктивні, що пов'язано з місцем їх виникнення та реалізації [3, с. 98].

Об'єктивні зворотні зв'язки відображають рівень, глибину, адекватність сприйняття об'єктами, якими здійснюється

управління, впливу компонентів суб'єкта державного управління, справжню роль останніх в їх функціонуванні та розвитку. Відсутність чи неповнота змістових та правдивих об'єктивних зворотних зв'язків не дає змоги визначати раціональність і ефективність організації та діяльності суб'єкта державного управління й відпрацьовувати заходи щодо їх підвищення. Суб'єктивні зворотні зв'язки характеризують раціональність власної, внутрішньої організації та діяльності суб'єкта державного управління загалом, його підсистем, ланок та окремих компонентів. Вони дають можливість зрозуміти й оцінити, що відбувається в результаті його власної активності, яке його реальне відношення до вищого рівня тощо.

Ця позиція видається не зовсім правильною, оскільки автор розуміє об'єктивні зворотні зв'язки передусім як можливість «достовірно та своєчасно знати, як же втілюється активність компонента, що управляє, у функціонуванні об'єкта, яким управляють», тобто фактично зводить згадані зв'язки до підконтрольності та підзвітності. Що ж стосується суб'єктивних зворотних зв'язків, то цей автор їх розглядає як контроль, аналіз і оцінювання організації та діяльності державних органів, виконання своїх обов'язків посадовими особами, звітів, інформації та ін. Підконтрольність, підзвітність і реординацію не можна ототожнювати, оскільки це – різні режими відносин між органами виконавчої влади [4, с. 90]. Відтак, необхідно, відмежувати реординаційні відносини від субординаційних. В. А. Дерещь зазначає, що при субординаційних відносинах управлінський вплив здійснюється керуючим суб'єктом щодо керованого об'єкта, а в реординаційних – навпаки; реординаційні відносини можуть існувати і самостійно від субординаційних, адже їм не обов'язково має передувати управлінський вплив з боку керуючого суб'єкта; здійснення управлінського впливу в субординаційних відносинах є обов'язком керуючого суб'єкта, а в реординаційних відносинах зворотній вплив може бути як правом керованого об'єкта, так і його обов'язком [5, с. 15].

Відмінність реординаційних відносин від координаційних полягає у тому, що при координаційних відносинах сторони виступають, так би мовити, як «партнери», ініціатива може бути як спільною, так і односторонньою [1, с. 34].

Аналізуючи правові засади взаємодії місцевих державних адміністрацій та місцевого самоврядування, Ю. З. Торохтій зазначає, що реординація – наявність у органів місцевого самоврядування виключної компетенції в окремих випадках при загальному верховенстві органів державного управління (участь у призначенні керівників державних підприємств, право нормотворчої ініціативи та ін.) [6, с. 142]. Проте більш детальний аналіз реординації відсутній.

Важливо відзначити, що реординаційні відносини місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування мають горизонтальний характер, що проявляється у взаємовпливі та взаємоконтролі тощо. Найповніше ці відносини простежують на прикладі взаємних звернень, наданні пропозицій, погоджень тощо, на які суб'єкт, до якого звертаються (керуючий суб'єкт) повинен обов'язково відреагувати. При цьому варто враховувати, що один і той же орган місцевої публічної влади в таких відносинах може виступати як керованим, так і керуючим суб'єктом. Це також – відносини, які спрямовані на реалізацію публічних інтересів, як загальнодержавних, так і локальних, на управління на місцевому рівні.

Кабінет Міністрів України, розуміючи значення реординації для розвитку взаємовідносин місцевих органів управління та самоврядування, вніс зміни до п. 58 Типового регламенту місцевої державної адміністрації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1999 р. [7], які передбачають, що якщо проекти розпоряджень підлягають обов'язковому погодженню із заінтересованими структурними підрозділами місцевої держадміністрації, а у разі потреби з іншими органами. А у разі, коли проект розпорядження місцевої державної адміністрації стосується розвитку конкретної адміністративно-територіальної одиниці або інтересів окремої територіальної громади, такий проект надсилається відповідному органу місцевого самоврядування для розгляду і внесення пропозицій.

Г. Ф. Скрипкін зазначає, що погодження – це спосіб взаємодії суб'єктів управлінської діяльності, що наділені рівними правами щодо певного питання, метою якої є прийняття єди-

ного рішення, що задовольнятиме всі сторони і досягається шляхом переговорів та консультацій. На практиці часто ведення переговорних процесів не закріплено юридично і базується виключно на неформальних домовленостях. Але між тим погодження є певною управлінською процедурою, яка повинна мати правове закріплення [8, с. 79–80].

Таким чином, важливо законодавчо врахувати процесуальну сторону погодження: строки погодження, порядок погодження (правомірність органу, що ініціював погодження, перелік органів чи посадових осіб місцевого самоврядування, які в обов'язковому порядку повинні брати участь в погодженні, створення різного роду комісій чи робочих груп в процесі погодження глобального питання і ін.); порядок розгляду спорів у випадку, коли органи місцевого самоврядування відмовляються погоджувати те чи інше питання; строки передачі коштів у випадках, коли процес погодження при обговоренні яких-небудь глобальних питань потребує додаткових витрат від місцевого самоврядування.

1. Дерезь В. Реординаційні відносини як окремий вид управлінських відносин між органами виконавчої влади. *Право України*. 2005. № 5. С. 32–35.

2. Завальна Ж. В. Щодо питання договірної регулювання відносин державного управління. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 100–105.

3. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций. Изд. 2-е, дополн. М.: Омега-Л, 2004. 584 с.

4. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Факт, 2003. 384 с.

5. Дерезь В. А. Управлінські відносини в системі органів виконавчої влади та їх правове регулювання: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. К., 2006. 20 с.

6. Торохтій Ю. З. Правові засади взаємодії місцевих державних адміністрацій та місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Х., 2005. 218 с.

7. Типовий регламент місцевої державної адміністрації: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1999 р. № 2263-99-п. *Офіційний вісник України*. 1999. № 50. Ст. 2456; 2007. № 83. Ст. 3072; 2016 р. № 60, Ст. 2058. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2263-99-%D0%BF>

8. Скрипкин Г. Ф. Взаимодействие органов государственной власти и местного самоуправления: учеб. пособие. М.: Юнити-Дана; Закон и право, 2010. 176 с.

Т. М. Тимчишин,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

О. І. Яцина,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРИ ВЧИНЕННІ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

Правовий інститут відповідальності є обов'язковим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин. Він спрямовує поведінку правозобов'язаного суб'єкта і уповноваженої особи до належної поведінки.

Так, Мазуров визначає юридичну відповідальність, як один із видів соціальної відповідальності індивіда, головною особливістю є те, що вона пов'язана з порушенням юридичних норм, за якими стоїть апарат примусу держави [1, с. 443].

О. В. Мелехін розуміє юридичну відповідальність, як обов'язок правопорушника нести покарання, зазнавати санкцій, що передбачені правовими нормами і застосовуються компетентними органами за вчинення ними протиправного діяння [2, с. 407].

Законодавство України встановило диференційовану відповідальність залежно від статусу нотаріуса: державного або приватного. Так, «школа, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі» та для забезпечення такого відшкодування приватний нотаріус здійснює заходи щодо страхування цивільно-правової відповідальності [3, ст. 27, 28]. Стосовно відповідальності державного нотаріуса Законом України «Про нотаріат» зазначено, шкода, заподіяна особі внаслідок його неза-

конних або недбалих дій, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України [3, ст. 21].

Оскільки нотаріус несе особисту відповідальність за здійснення нотаріальних дій то здійснює їх від імені держави, втім його відповідальність за здійснені ним нотаріальні дії має особистий характер. При цьому державний нотаріус, як наймана особа, несе відповідальність за трудовим законодавством, а цивільна відповідальність за його дії виникає у державного органу – відповідного управління юстиції, в штаті якого він перебуває. Отже, державний нотаріус, за вчинення протиправних дій може бути притягнутий до дисциплінарної, цивільної або кримінальної відповідальності, залежно від наслідків його правопорушення.

Однак, державний нотаріус може бути притягнутий й до адміністративної відповідальності, відповідно до законодавства про адміністративні правопорушення України. Таким чином, державний нотаріус, відповідно до чинного законодавства, може бути притягнутий до дисциплінарної, цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності залежно від виду правопорушення та тяжкості його наслідків.

Законом України «Про нотаріат», який в Україні сьогодні є основним нормативно-правовим актом, що регулює організацію та діяльність системи органів нотаріату, недостатньо уваги приділяється такому важливому правовому інституту, як відповідальність. Чинним Законом України «Про нотаріат» «передбачено бланкетну норму щодо врегулювання відповідальності державного нотаріуса» та зауважує, що необхідно здійснювати заходи щодо удосконалення правового регулювання відповідальності [3].

Додаткової уваги на сьогодні заслуговує адміністративна відповідальність державного нотаріуса. Так, по-перше доцільно визначитися із дефініцією та ознаками адміністративної відповідальності, враховуючи, що на законодавчому рівні поняття адміністративної відповідальності не встановлено.

На сьогодні в Україні, нотаріус не має статусу державного службовця, представника влади, але він виконує покладені на нього державою спеціальні повноваження, є частиною державної системи, органу, наділеного публічною владою [4, с. 6].

Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачені склади правопорушень, суб'єктами яких можуть виступають нотаріуси. Статтею 163-9 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за незаконне використання інсайдерської інформації та чітко зазначено перелік осіб, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності відповідно до цієї статті, до якого включено і нотаріуса [5].

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 18.05.2010 за № 2258-VI на нотаріусів було покладено функцію здійснення первинного фінансового моніторингу. Частиною 3 ст. 23 цього закону визначено, що у разі невиконання (неналежного виконання) нотаріусом вимог цього Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на нього в установленому законом порядку може бути накладено штраф у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходу громадян (сьогодні до 1700 гривень) за порушення вимог щодо ідентифікації та вивчення фінансової діяльності осіб у випадках, передбачених законодавством [6].

Отже, складається ситуація, коли законодавством про нотаріат України на сьогодні не передбачено притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності, а галузевим адміністративним законодавством встановлені певні правопорушення, суб'єктами яких визначені нотаріуси.

1. Мазуров Н. І., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. М.: Юристъ, 2004. 512 с.

2. Мелехин А. В. Теория государства и права: учебник. М.: Маркет ДС, 2007. 640 с.

3. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII (із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

4. Москаленко И. В. Сущность и значение нотариата. *Нотариус*. 2002. № 5. С. 6–8.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення.1984. № 51 (із змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

6. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: Закон України від 04.10.2014 року № 1702-VII. URLy: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

Н. Д. Туз,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОПЕРАТИВНЕ КОМАНДУВАННЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИЛ ПОЛІЦІЇ, ВІДПОВІДНО ДО СКАНДИНАВСЬКОЇ МОДЕЛІ ОХОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ПОРЯДКУ ТА БЕЗПЕКИ, ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ ЗАХОДІВ

Свобода мирних зібрань – це фундаментальне право людини, закріплене в низці міжнародних інструментів в галузі прав людини. Це право лежить в основі будь-якого демократичного суспільства, даючи можливість кожному публічно висловлювати свої погляди, які можуть не збігатися з думкою більшості і бути непопулярними. Держави зобов'язані поважати і захищати це право та забезпечувати його реалізацію. Право на свободу мирних зібрань гарантоване лише в тому випадку, якщо збори є мирними. Незаконні, але мирні зібрання, що проходять в ситуації, коли організатор або інші особи не виконали законні вимоги законодавства, користуються таким самим захистом, що й усі інші мирні зібрання.

Застаріла модель забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів поступово починає бути заміненою новою проактивно орієнтованою – скандинавською моделлю забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів. Саме вказана вище модель

дозволить побудувати ефективну систему управління та координації органів та підрозділів поліції, а також дасть змогу вирішити конфліктні (кризові) ситуації перш, ніж вдаватися до залучення спеціальних підрозділів поліції, адже застосування сили є крайнім засобом, коли інші інструменти не спрацювали.

Згідно скандинавської моделі забезпечення публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів існують різні системи звань і сфери відповідальності. Структура командування повинна відповідати таким вимогам:

Рівень командування → Рівень відповідальності:

Старший → Стратегічний;

Середній → Оперативний;

Молодший → Тактичний.

Структура командування, представлена вище, заснована на ролях і обов'язках, а не на званнях. Рішення повинні прийматися, наскільки це можливо, на найнижчому рівні – в межах сфери індивідуальної відповідальності співробітника поліції.

Оперативні командири відповідають за реалізацію стратегічних намірів, затверджених старшим стратегічним командуванням. Це включає планування практичних кроків щодо охорони правопорядку під час зборів, розробку оперативного плану, інструктаж і розміщення сил поліції, а також управління ресурсами під час заходу [1, с. 240].

Під час всіх зібрань, крім зовсім нечисленних, оперативні командири зазвичай повинні знаходитися на віддалі від місця проведення заходу. Якщо вони знаходяться безпосередньо на місці під час масштабного заходу, є небезпека того, що вони почнуть займатися конкретними проблемами і питаннями і випустять з уваги загальну ситуацію. Це також може призвести до плутанини в діях тактичних командирів, які можуть перестати розуміти, хто відповідає за конкретну задачу або сферу дій.

Для великих, складних або тривалих заходів, а також заходів, які займають велику площу, може знадобитися більш ніж один оперативний командир. Якщо прийнято рішення залучити кількох оперативних командирів, стратегічний командир повинен простежити за тим, щоб були виконані такі умови:

- наявність чітких і зрозумілих інструкцій для командування, в яких визначено схему виконання розпоряджень і відповідальності;

- відсутність прогалин в структурі командування на оперативному рівні (щоб не допустити втягування стратегічного командира в прийняття оперативних рішень);

- наявність зрозумілої системи комунікації та відповідальності;

- наявність в усіх оперативних командирів необхідного рівня підготовки і компетенції для виконання своїх завдань.

Оперативний командир:

1) розробляє і переглядає оперативний план поліцейського забезпечення зібрання та координує його виконання;

2) визначає структуру командування для здійснення оперативного командування на місцях;

3) підтримує контакт зі стратегічним командиром з метою забезпечення відповідності плану стратегічним намірам;

4) приймає рішення на основі принципів прав людини, використовуючи процеси, що враховують оперативну інформацію, ризики та можливі варіанти дій, і робить відповідні записи;

5) залишається в центральному командному пункті, щоб мати можливість взяти на себе відповідальність за будь-який аспект операції;

6) доводить план до відома тактичних командирів і, якщо під час заходу план змінюється, – передає їм відповідну інформацію;

7) відповідає за те, щоб дії тактичних командирів відповідали стратегічним намірам і оперативному плану;

8) відповідає за те, щоб всі співробітники були проінструктовані щодо стратегічних намірів та своїх конкретних функцій, в тому числі щодо будь-яких можливих обмежень їх функцій;

9) відповідає за вибір і використання різних варіантів тактичних дій;

10) забезпечує пропорційне використання сил поліції відповідне до загроз, позначених в існуючій оперативній інформації [2, с. 407].

Для того, щоб оперативний командир мав можливість стежити за ситуацією, він повинен розташовуватися на відстані від зібрання, але в такому місці, де він зможе вільно підтримувати зв'язок із поліцейськими, які працюють на місці зібрання і де у нього буде можливість приймати і записувати всі необхідні рішення.

Оперативний командир повинен за потреби забезпечити щоб в командному пункті працювали оператори радіозв'язку, телефонні оператори, спеціальні консультанти (в разі необхідності), оперативні співробітники поліції, спеціалісти, відповідальні за ведення записів, та співробітник зі зв'язків із засобами масової інформації.

Також можуть бути задіяні представники інших ключових організацій (наприклад, пожежної служби, служби швидкої допомоги, місцевих органів влади).

У деяких країнах поліція використовує спеціальний автобус, в якому може перебувати до шести співробітників поліції, в тому числі оперативний командир, співробітник зі зв'язків зі ЗМІ та оператори радіозв'язку.

Автобус обладнаний таким чином, щоб виконувати функцію центру зв'язку та забезпечувати певну гнучкість в ході поліцейських операцій.

В оперативному командному пункті також повинні бути: телефони (в достатній кількості); кілька пристроїв радіозв'язку (на випадок виникнення несправностей), журнал командування або журнал для запису подій; система відеоспостереження; карти або картографічна система; оперативний план; плани дій в надзвичайних ситуаціях; окреме приміщення для проведення інструктажу (і/або кімната для нарад); сигнал для мобільного телефонного зв'язку; список відповідних телефонних номерів та позивних.

1. Alexander E. Berlonghi «Understanding and planning for different spectator crowds». *Safety Science*. Vol. 18. No. 4. 1995. Pp. 239–347.

2. Reicher S., Stott G., Drury J., Adang O., Cronin P. and Allivmgstone, Knowledge Based Public Order Policing Principles and Practice'. *Policing*. 2007. Vol. 1. No 4. Pp. 403–415.

С. З. Чорна,
суддя
(Сихівський районний суд міста Львова)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЇ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Ефективність дії Конституції сучасної цивілізованої держави є одним із основних показників, що відображають її спроможність здійснювати вплив на суспільні відносини з допомогою конституційних методів правового регулювання. Саме ефективність норм Основного Закону дає можливість визначити, наскільки повно реалізується закладений ньому регулятивний потенціал, наскільки він відповідає актуальним потребам людини, суспільства та держави.

Поняття «ефективність» належить до числа найбільш загальних і часто використовуваних характеристик різних сфер людської діяльності та знаходить своє застосування у різних галузях науки, у тому числі юриспруденції. Слід звернути увагу, що категорія «ефективність» (з лат. *effectus* – дія, вплив; здатність забезпечувати результативність процесу) належить до числа найбільш загальних характеристик явищ, об'єктів і процесів, що часто використовуються у різних сферах життєдіяльності людини, а також знаходять своє застосування у найрізноманітніших галузях наукових знань.

З одного боку, ефективність визначається як правильність, обґрунтованість, доцільність і результативність, ступінь реалізованості необхідної правової можливості, з другого – під ефективністю розуміють спроможність впливати на суспільні відносини у певному корисному для суспільства напрямі.

Ефективність кожного законодавчого акта характеризується об'єктивними, цілком визначеними показниками. Для здійснення якісної та всебічної оцінки ефективності законо-

давства за допомогою критеріїв ефективності необхідно чітко зрозуміти, що вони собою являють, для чого і яким чином вони можуть бути застосовані. П. Рабінович зазначає: «Визначення таких показників стосовно певного закону, виходячи зі змісту і особливостей суспільних відносин, що ними регулюється, якраз і дозволяє запрограмувати дослідження реальної ефективності закону» [1, с. 14].

Під критерієм ефективності правової норми учений розуміє «здатність цих норм із найменшими витратами впливати позитивно на суспільні відносини й на поведінку їх учасників»; під оцінкою ефективності законодавства розуміється «сукупність показників, які відображають якість реалізації функцій і принципів права, шляхом встановлення рівня відповідності правових норм згаданим показникам і наявним суспільним вимогам».

Водночас під оцінюванням ефективності пропонується розуміти процес визначення даних показників і отримання власне оцінки [1, с. 16].

Ефективність закону завжди похідна від його соціальної цінності. Співвідношення між соціальною цінністю і ефективністю закону таке, що будь-який закон може бути ефективним тільки за умови його соціальної цінності, але не кожний соціально цінний закон неодмінно ефективний. Будь-які результати, отримані шляхом оцінювання ефективності законів без урахування їхньої соціальної зумовленості та корисності, не тільки не можуть, а й не повинні використовуватися при вирішенні питання про необхідність удосконалення законодавства [2, с. 55].

Варто зауважити, що насамперед про ефективність закону свідчать результати суспільної практики, тобто коли їх реалізація дає позитивні результати, сприяє досягненню поставленої мети.

Ефективність закону залежить також від своєчасності, оперативності і обґрунтованості внесення тих змін, які адаптують законодавчий акт під реальний стан суспільних відносин.

Ефективна дія Основного Закону насамперед залежить від того, наскільки його поважають та підтримують мільйони громадян України. На цьому тлі актуалізується потреба формування правової культури громадян, яка здійснює позитивний вплив на підвищенню дієвості Основного закону держави.

Дослідження принципів оцінювання ефективності законодавства, що застосовуються різними науковцями, показало, що основний розвиток здійснюється в рамках забезпечення окремих видів ефективності:

1) соціальна ефективність – визначає співвідношення між реально досягнутими соціальним ефектом і тими цілями, які були визначені законотворцем. Основним об'єктом досліджень у цьому випадку виступають соціально-правові відносини. Більшість науковців сходяться на думці, що даний вид ефективності є головним, а тому він найбільш розповсюджений і має найліпше розроблену методичну базу;

2) юридична (правова) ефективність – визначає здатність окремих норм закону забезпечувати реалізацію покладених на них завдань у досягненні цілей закону;

3) державно-регуляторна ефективність – визначає ефективність діяльності державного апарату щодо реалізації закону. Даний вид ефективності є найменш дослідженим, незважаючи на те, що багато авторитетних дослідників вважають його одним з основних факторів загальної ефективності закону [3, с. 253].

Таким чином, до визначення ефективності правового регулювання слід підходити комплексно, враховуючи надбання різних наукових теорій. Аналіз різноманітних аспектів ефективності дії Конституції та конституційних норм передбачає вивчення Основного Закону держави як суспільно-політичного, культурного, духовного й психологічного феномена, пов'язаного з базовими якостями людей, соціальних груп.

Плюралізм у визначенні ефективності дії Конституції та її приписів невіддільний від пізнання природи людини і суспільства, влади та самоорганізації, методів правового регулювання. Поєднання цих факторів в процесі вдосконалення правового регулювання сприятиме підвищенню ефективності дії Конституції України.

Без з'ясування ефективності дії Конституції неможливо зрозуміти сутність сучасної правової держави, визначити характерні особливості розвитку її демократичних інститутів, виявити роль держави у закріпленні та реалізації прав людини. Дотримання прав людини і громадянина є провідною ідеєю усіх демократичних країн сучасного світу. Незалежно від обраної формули національної ідеї, в її центрі завжди повинна знаходитись людина, її потреби та інтереси, дотримання прав і свобод.

Здійснюючи величезний вплив на формування і розвиток суспільних відносин, на становлення правової та соціальної державності в Україні, Конституція України має безпосереднє відношення й до сфери життєдіяльності кожного конкретного громадянина.

Встановлення прав людини як об'єкту конституційного захисту є необхідним процесом, який є невіддільним від формування ідеї правової демократичної держави. Безумовно, становлення кожного справедливого державного ладу, становлення кожної конституційної держави тісно пов'язані з визнанням та законодавчим закріпленням на найвищому конституційному рівні прав людини. Слід звернути увагу на те, що процес інституціоналізації прав людини є одним з необхідних елементів становлення демократичної правової держави. Адже принцип забезпечення, охорони та захисту прав людини часто називається серед фундаментальних принципів правової держави.

1. Рабінович П. М. Ефективність юридичних норм: загальнотеоретично-поняттєвий інструментарій дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 1 (52). С. 13–21.

2. Матвеева Ю. І. Деякі питання методики оцінки ефективності законодавства. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2005. Т. 38. С. 52–56.

3. Кіндрат П. В. Комплексна система оцінки ефективності законодавства. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання Ужгородського національного університету*. 2014. №5. С. 252–258. URL: http://pap.in.ua/5_2014/75.pdf.

Т. І. Ямкова,
здобувач ступеня бакалавра
(Львівський державний університет
внутрішніх справ),

С. Г. Півень,
здобувач ступеня бакалавра
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Головним завданням української влади на сьогоднішньому етапі розбудови країни є зміцнення державності, охорона прав і свобод, а також законних інтересів громадян, забезпечення верховенства права в усіх сферах суспільного життя. Подальший розвиток України нерозривно пов'язаний з діяльністю правоохоронних органів, зокрема, поліції, адже саме вона забезпечує правопорядок у державі, захищає права та свободи громадян, попереджує і припиняє правопорушення за допомогою адміністративно-примусових заходів.

Вивченням і дослідженням класифікації адміністративно-примусових заходів займалися такі науковці як В. Авер'янов, Ю. Битяк, С. Братель, І. Голосніченко, Є. Додіна, В. Доненко, Ю. Кравченко, Р. Калюжний, Т. Коломоець, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Кузьменко, В. Олефір, О. Бандурка.

«Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» прийнятий 17 грудня 1979 року, який є ратифікований в Україні, наголошує, що при виконанні своїх обов'язків посадові особи у підтриманні правопорядку поважають і захищають людську гідність і підтримують і захищають права людини по відношенню до всіх осіб [1].

Згідно до Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Українське законодавство вимагає від поліцейського дотримання таких правил:

- неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України, а також цими Правилами;

- поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України [3].

Згідно вищеназаних положень складався основний нормативно-правовий акт який регулює діяльність поліції – Закон України «Про національну поліцію» який роз'яснює, що поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом.

Згідно до Закону поліція може застосовувати такі превентивні заходи:

- 1) перевірка документів особи;
- 2) опитування особи;
- 3) поверхнева перевірка і огляд;
- 4) зупинення транспортного засобу;
- 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території;
- 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;

- 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
- 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
- 11) поліцейське піклування.

Під час проведення таких поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також пояснити на основі яких нормативно-правових актів, застосовуються превентивні заходи.

До заходів примусу належать:

- 1) фізичний вплив (сила);
- 2) застосування спеціальних засобів;
- 3) застосування вогнепальної зброї.

Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників.

Спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин.

Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби:

- 1) гумові та пластикові кийки;
- 2) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії;
- 3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);

- 4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
- 5) засоби примусової зупинки транспорту;
- 6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
- 7) службові собаки та службові коні;
- 8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії;
- 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;
- 10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчнення приміщень;
- 11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії;
- 12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;
- 13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби [4].

Заходи індивідуального захисту (шоломи, бронежилети та ін.) не є заходами примусу.

Заходи примусу є чітко визначені Законом та припиняються в момент очікуваного результату. Ще одним обов'язковим моментом у використанні таких заходів є попередження поліцейським особи заздалегідь про використання заходів примусу, окрім випадків коли зволікання може призвести до тяжких наслідків.

Доцільно би було звернути увагу на досвід Грузії, оскільки реформування української правоохоронної системи відбувалося на прикладі даної країни. Так, згідно зі ст. 31-35 Закону Грузії «Про поліцію», для забезпечення виконання функцій, покладених на поліцію, поліцейський має право пропорційно застосовувати відповідні заходи примусу тільки в разі необхідності, з інтенсивністю, яка забезпечую досягнення законної цілі. Вид та інтенсивність застосування заходів примусу визначаються з розрахунку конкретної ситуації, характеру правопорушення й індивідуальних особливостей правопорушника. Водночас під час застосування заходів примусу поліцейські зобов'язані докладати зусиль для того, щоб заподіяна шкода була мінімальною та пропорційною. Варто зазначити, що, на

відмінну від Закону України «Про поліцію», в якому засоби індивідуального захисту поліцейського не є заходом примусу, у Законі Грузії «Про поліцію» спеціальні засоби діляться на пасивні й активні [5].

Класифікація та використання поліцейських заходів базується на міжнародно-правових актах, Конституції України, ЗУ «Про національну поліцію», КпАП та досвіді іноземних держав. Однак всі названі джерела вказують, що такі заходи повинні використовуватися тільки для захисту законних прав та інтересів громадян у межах для досягнення поставленої цілі.

1. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17 грудня 1979 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282?lang=uk

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 30. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 9 листопада 2016 року № 1179. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16>

4. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

5. Припутень Д. Зарубіжний досвід застосування заходів примусу в діяльності Національної поліції України, не пов'язаною з юридичною відповідальністю. *Національний юридичний журнал*. 2018. С. 48.

О. Г. Ярема,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В ПРАВООХОРОННІЙ СФЕРІ

Стан захищеності прав і свобод громадян, законності, особистої і публічної безпеки та правопорядку в суспільстві у цілому залежить від різних чинників, але насамперед від ефективності державної служби в правоохоронній сфері, яка

являє собою специфічний різновид професійної діяльності громадян, наділених встановленими законом повноваженнями у правоохоронній сфері. Без такої діяльності є неможливим функціонування правоохоронної системи держави. Прийняття Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII «Про Національну поліцію» змінило структуру правоохоронної системи. У складі МВС з'явилися підрозділи, працівники який не мають статусу поліцейських, але виконують правоохоронні функції.

Поняття «ефективність діяльності державного службовця», у певному розумінні, закріплено у Законі України від 10.12.2015 № 889-VIII «Про державну службу». В ст. 44 «Оцінювання результатів службової діяльності» питання оцінювання результатів службової діяльності проводиться на підставі показників результативності, ефективності і якості.

Однак ефективність служби законодавець пов'язував лише з організаційними напрямками діяльності. У чинному Положенні «Про Міністерство внутрішніх справ України» така стаття відсутня. Згадки про ефективність можна побачити в Законі України «Про Національну поліцію», у п. 12 ст. 22 зазначено, що призначення на посади та звільнення з посад державних службовців здійснюється у порядку, визначеному законом та іншими нормативно-правовими актами про державну службу.

У даному випадку – відповідно з критеріями оцінки ефективності виконання посадових обов'язків, показників результативності професійної службової діяльності.

З урахуванням економічного аспекту ефективність державної служби в правоохоронній сфері можна розглядати як співвідношення витрачених ресурсів, з одного боку, і досягнутих результатів – з іншого, тобто як співвідношення витрат держави (фінансових, матеріально-технічних, інформаційних, кадрових та інших) і досягнення мети правоохоронної діяльності, забезпечення необхідного рівня законності, публічної безпеки та правопорядку в державі. При цьому економічну ефективність державної служби в правоохоронній сфері доцільно розглядати як частину більш широкого поняття – соціальної ефективності, тобто ефективності, вимірюваної не тільки співвідношенням матеріальних витрат і отриманих результатів,

але виправдання очікувань суспільства від правоохоронної діяльності держави.

У законодавстві про державну службу в правоохоронній сфері є прогалини. В адміністративному праві сутність та значення поняття державної служби в правоохоронній сфері чітко не визначено ні теоретично, ні законодавчо. Немає єдиного розуміння у визначенні органів та установ, у яких може бути реалізована ця служба. Не закріплені характеристики державних органів, що дозволяє віднести їх до числа правоохоронних. З цієї причини виникають складності встановлення дієвих методів і форм реалізації правоохоронної діяльності та ефективності державної служби в правоохоронній сфері. Закон – це вихідні засади механізму реалізації державної служби в правоохоронній сфері. Повноцінне втілення даного механізму передбачає організаційну роботу органів державної влади, активність населення та високу правову культуру посадових осіб і громадян.

Вирішення питання підвищення ефективності державної правоохоронної служби шляхом простого арифметичного збільшення штатів правоохоронних органів являє собою екстенсивний шлях її розвитку і не може забезпечити в повній мірі вирішення завдань протидії злочинності.

Відсутність єдиних загальнодержавних підходів до формування та реалізації кадрової політики призводить до зниження якісного стану кадрового корпусу органів. Насамперед, це проявляється в істотному відставанні рівня професіоналізму та компетентності кадрів правоохоронних органів від динамічно зростаючих потреб суспільства і держави. Цей рівень не адекватний завданням що стоять перед правоохоронною системою.

Недостатня ефективність державної служби в правоохоронній сфері проявляється у слабкій підконтрольності правоохоронних органів з боку законодавчої влади та інститутів громадянського суспільства, посилення залежності службовців від суб'єктивізму та службового свавілля керівництва, недотримання норм професійної моралі і етики, проявів у службовій діяльності співробітників вседозволеності, неповаги до громадян.

Довіра громадян до правоохоронних органів, не зважаючи на певний ріст у попередні роки, залишається критично низькою з погляду на стандарти Європейського Союзу.

Одним з найважливіших критеріїв на сьогоднішній день серед різних фахівців, юристів, економістів, соціологів, політологів, розглядається стан довіри: якщо є довіра населення – апарат працює, немає – в роботі апарату спостерігаються збої. Базуючись на тривалому історичному досвіді, вчені формулюють висновок про те, що міцність суспільства та водночас готовність до серйозних реформ забезпечує найбільшою мірою рівень довіри населення до службовців державної служби в правоохоронній сфері.

Соціальна практика показує наявність нерозривних зв'язків соціальних проблем з питаннями організації та здійснення державної служби в правоохоронній сфері. Становлять інтерес результати опитування громадян і співробітників правоохоронних органів з питання про цінності державної правоохоронної служби [8].

Результати соціологічного дослідження проведеного Центром Разумкова підтверджують те, що ефективність застосування правових норм залежить від суспільної свідомості і існуючих у суспільстві правових установок. Хоча служба в правоохоронних органах вважається престижною, однак результати роботи не задовольняють громадян і правоохоронців.

Отже, оцінка соціальної значущості і ефективності державної служби в правоохоронній сфері універсальна. Вона відображає різні аспекти: нормативний (недосконалість законодавства); регулятивний (стан правопорядку, внутрішньодержавні механізми контролю та захисту прав людини); соціальний (громадська думка, активність різних соціальних інститутів громадянського суспільства).

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

3. Правоохоронні органи України: стан, напрями і проблеми реформування Центра Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 4–5. URL: <http://razumkov.org.ua/hromadska-dumka/poshuk-po-datakh-opytuva...>

Секція 2

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В. М. Адам,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ЗРОСТАННЯ КІЛЬКОСТІ АВТОМОБІЛІВ У ГУСТОНАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стрімке зростання чисельності приватного автотранспорту протягом останнього десятиліття негативно відобразилося на стані навколишнього природного середовища.

Транспортна мережа в Україні доволі густа, кількість та активність автотранспорту в містах великі, й шкоду довкіллю він завдає відчутну.

Як зазначає Л. Іваненко щорічно по всій Україні в атмосфері виділяється близько 17 млн. тонн шкідливих речовин. Більша третина загального обсягу шкідливих викидів в атмосферу дає автотранспорт – 6,5 млн. тонн на рік. Забруднення довкілля автомобільними викидами відбувається не лише від вихлопних газів, а й від випарів самого пального з паливної системи автомобіля, витікання пального через негерметичність, тощо. З поплавкової камери карбюратора, якщо автомобіль просто стоїть на стоянці, впродовж 2–3 днів випаровується 40–60 грамів пального [1].

Найбільше під негативну дію автотранспортних засобів підпадає атмосферне повітря, яке забруднюється викидами

відпрацьованих газів, складовими яких є близько 280 різних шкідливих речовин. Основні з цих речовин призводять до непоправних наслідків. Серед них: оксид вуглецю, етилен, сажа, оксиди азоту, сполуки сірки, сполуки свинцю [2, с. 82].

Якщо вдатися до детального аналізу ситуації, то за такими поширеними науковими термінами як газове, шумове, вібраційне, електромагнітне забруднення [3, с. 79], що, на жаль, ввійшли в повсякденний вжиток, ховається доволі загрозливий дійсний стан речей, а саме:

- 1) зростання кількості дорожньо-транспортних пригод із летальними і травматичними наслідками;
- 2) руйнування конструкцій будинків та споруд, що мають важливе історичне, культурне, побутове значення;
- 3) пилове забруднення екосистеми;
- 4) посилення рівня шуму, що здатне спричинити нервову виснаженість людей;
- 5) підвищене світлове навантаження на зоровий апарат, що здатне спричинити раптові прояви невмотивованої агресії;
- 6) неконтрольована кількість вихлопних газів, які спричиняють проблеми зі здоров'ям, в тому числі підвищення показників канцерогенного, неврологічного, пульмонологічного, кардіологічного профілю захворюваності;
- 7) загальне забруднення атмосфери різних рівнів.

Констатація зазначених вище фактів покликана не на пропаганду відмови від приватного автотранспорту, що вже став необхідністю майже в кожній міській родині, а до чіткого дотримання встановлених законом нормативів.

Такими є, зокрема Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», та ін. Подекуди простежується необхідність перегляду останніх, як таких, що мають тенденцію до старіння, оскільки динаміка суспільного розвитку сьогодення надзвичайно стрімка.

Слід зробити акцент і на запозиченні позитивного європейського та північноамериканського нормативно правового досвіду охорони урбанізованих населених пунктів у цій сфері зокрема на регіональному, тобто мікрорівні.

Оскільки ж розглядувана нами проблема носить точковий, властиво регіональний характер, то до шляхів її вирішення слід активно долучати органи місцевого самоврядування та громадськість.

На думку М. Гриньової та А. Арканової необхідно:

- 1) залучити для втілення проекту кваліфікованих спеціалістів, що нададуть професійну оцінку стану атмосферного повітря та автодоріг конкретного міста;
- 2) стимулювати взаємодію органів місцевого самоврядування з питань охорони стану атмосферного повітря;
- 3) залучити регіональні організації для висадки дерев, з метою покращення стану повітря міста;
- 4) створити потужну інформаційну систему, що міститиме дані про стан атмосферного повітря, фактори забруднення, моніторинг стану, динаміку змін та шляхи вирішення даної проблеми;
- 5) максимально поширювати інформацію про стан атмосферного повітря, особливо учнівській та студентській молоді;
- 6) проводити екскурсії, роз'яснювальні роботи, задля підвищення рівня екологічної культури населення [4, с. 26].

Необхідною є також правовиховна та правопросвітницька робота, інформування громадськості не лише про важливість екосфери, а й про негативні наслідки її забруднення, відповідальність за недбале ставлення чи заподіяння шкоди природним об'єктам.

1. Іваненко Л. Автомобіль, екологія, здоров'я людини. URL <http://eprints.zu.edu.ua/5071/1>

2. Книш Ю. В. Шляхи зменшення шкідливих викидів у навколишнє середовище. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.3. С. 80–84.

3. Семененко М. В. Автомобілізація та довкілля: монографія. К.: Редакційно-видавничий центр НУБіП України, 2017. 805 с.

4. Гриньова М., Арканова А. Урегулювання проблеми забруднення атмосферного повітря міста викидами автотранспорту: авторський проєкт. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. 2016. 29 с. URL <http://www.oblrada.pl.ua/uploads/lstud/2016/01.pdf>

Р. Я. Бутинська,
старший викладач кафедри
господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ

Як відомо Конституція України є основним законом нашої держави і водночас актом, що має найвищу юридичну силу відносно інших джерел права в Україні. Це означає, що всі закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Крім того норми Конституції України є нормами прямої дії. А звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. У її ст. 24 зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Тобто не може бути жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Крім того, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, а також встановлення спеціальних заходів щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановлення пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1]. У цьому контексті і визначається принцип гендерної рівності чоловіків та жінок, в тому числі при реалізації ними конституційного права на працю.

Проте перейшовши уже до ст. 43 Конституції України, можна зауважити що не так все однозначно в дотриманні цього принципу. Так, цією статтею визначається, що кожен має право

на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Гендерна політика в системі державної служби України має спрямовуватися на забезпечення збалансованої участі жінок і чоловіків державній службі, що сприятиме формуванню нового світогляду щодо ролі жінки у сфері управління, а відтак, утвердженню гендерної рівності. А як зазначено в Стратегії державної кадрової політики на 2012–2020 роки, забезпечення гендерної рівності є одним із першочергових завдань реалізації державної кадрової політики [2].

Проте щорічне глобальне дослідження «Індекс гендерного розриву 2017», здійснене Світовим економічним форумом, засвідчило, що для України, на жаль, на тлі високого рівня кваліфікації жінок стала тенденцією їх низька залученість до прийняття рішень у політичній та економічній сфері. Зокрема надзвичайно низькою є кількість жінок-народних депутатів (52 особи або 12%) [3]. Так само мало жінок і у керівних органах управління сфер економіки та підприємств (із 24 членів Кабінету Міністрів тільки 3 жінок) [4]. За даними Індексу, в цілому по державі співвідношення жінок і чоловіків серед законодавців, вищих посадових осіб та керівників становить 39,6% до 60,4%, тоді як аналогічне співвідношення серед професійних та технічних працівників уже 62,5% до 37,5% [5].

Напевно, зайнятість більшості жінок на посадах середньої та нижчої ланки безпосередньо пов'язана із суттєвим розривом в оплаті праці чоловіків і жінок: середньомісячна заробітна плата чоловіків за 9 місяців 2017 р. становила 8271 грн., тоді як зарплата жінок за цей самий період – 6414 грн., або на 22,5% менше [6]. При тому, що Конституцією України в ч. 4 ст. 43 визначено, що кожен має право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, а ч. 7 цієї ж статті закріплюється право на своєчасне одержання винагороди за працю, яке захищається законом, але аж ніяк не рівну винагороду для чоловіків і жінок при виконанні ними рівнозначної праці.

Крім того, у ч. 5 ст. 43 Основного закону визначено, що використання праці жінок на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. З одного боку така норма не мала б вважатися обмеженням прав жінок на доступ до праці, а навпа-

ки – захистом їх від впливу шкідливих виробничих чинників, що пов'язане із репродуктивною функцією жінки. Це підтверджує і ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», де зазначено, що не вважаються дискримінацією за ознакою статі особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я. Проте з огляду на вектор сучасної соціальної політики нашої держави така гарантія вважається порушенням гендерної рівності щодо доступу до праці. Так, Міністерством охорони здоров'я України прийнято рішення щодо скасування наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» з посиланням на те, що зазначений Перелік суперечить вимогам законодавства Європейського Союзу, міжнародним зобов'язанням України з питань гендерної рівності, що і було зроблено. Проте скасування цього наказу не усуває зазначеної проблеми, оскільки змін до Конституції України не внесено і тому залишається заборона праці жінок на небезпечних для їхнього здоров'я роботах.

Отже, норми Конституції України з огляду на соціальну політику нашої держави та дотримання принципу гендерної рівності при реалізації конституційного права на працю в Україні потребують суттєвого удосконалення.

1. Конституція України від 30.09.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Стратегія державної кадрової політики на 2012–2020 роки: схвалено Указом Президента України від 01.02.2012 р. № 45/2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>.

3. Народні депутати України. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list

4. Кабінет Міністрів України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/team>

5. The Global Gender GapIndex 2017. WorldEconomicForum. URL: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2017/dataexplorer/economy>

6. Середньомісячна заробітна плата жінок та чоловіків за видами економічної діяльності у 2017 році. *Державна служба статистики*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Б. М. Гамалюк,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ОСОБИ В УКРАЇНІ

Україна активно просувається у напрямку досягнення цілей, які Євросоюз запропонував для країн Східного партнерства, серед яких формування нової «зеленої економіки», екологічне врядування та забезпечення ефективних екологічних механізмів управління.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні» [1], Указу Президента України «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [2], та Постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014р. № 442 розпочата досить складна реформа органів державної влади у сфері екології та природних ресурсів. Серед основних цілей реформи, це покращення функціональної та інституційної структури управління екологічною безпекою та використання природних ресурсів.

Сучасні реформи в системі забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічних прав в Україні є об'єктивно-обумовленим процесом. У цих умовах першочергового значення набувають механізми державно-управлінської діяльності, серед яких: особливості впливу на об'єкт управління; повноваження, якими наділяються суб'єкти – органи державного управління охороною навколишнього природного середовища та природокористування; особливості пра-

вової системи регулювання; особливість інформаційної екологічної складової; необхідність прийняття рішення на умовах забезпечення екологічної, економічної та соціальної складової.

Організаційна структура управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та природокористування в Україні складається з державного (в тому числі місцевого, регіонального) і громадського управління. При цьому, державне управління здійснюється на основі адміністративно-територіального та галузевого поділу, оскільки організація природокористування і охорони навколишнього природного середовища має свої особливості. А саме, кожному виду природних ресурсів відповідає специфічна форма господарської діяльності зі своєю системою управління. Тобто, при здійсненні управління відбувається його диференціація за видами природних ресурсів. У сучасних умовах така диференціація призвела до утворення автономних спеціалізованих галузей економіки (сільське господарство, гірничодобувні галузі, водне господарство, лісове господарство і так далі), в яких здебільшого здійснюється господарське освоєння певного природного ресурсу без врахування впливів такої діяльності на інші природні ресурси.

Історично в Україні формування управлінської системи охорони навколишнього природного середовища та природокористування розпочалося на підставі Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 14 вересня 1988 року про створення Союзно-республіканського Державного комітету Української РСР з охорони природи на базі ліквідованого республіканського Державного комітету Української РСР з охорони природи. Оптимізаційні процеси державного управління щодо забезпечення екологічних прав в Україні відбувалося не планомірно, оскільки в державі не було виробленої чіткої єдиної концепції екологічного управління. Про це свідчать постійні реорганізації органів спеціальної компетенції. Кожний новий уряд намагався створити свою власну структуру органів влади, не взявши до уваги напрацювання своїх попередників та не довівши попередні реформи до логічного завершення, чим вносив у систему органів спеціальної компетенції все нові

непорозуміння та дестабілізацію. Дані процеси чітко прослідковуються на прикладі реорганізацій та перетворень центрального органу виконавчої влади з охорони навколишнього природного середовища за часи незалежності України. Зокрема, у 1991 році на базі Державного комітету УРСР з охорони природи було створено Міністерство охорони навколишнього природного середовища України.

У 1994 році Указом Президента України від 15 грудня 1994 року «Про утворення Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України» діяльність Міністерства охорони навколишнього природного середовища було припинено, а на базі його та Державного комітету України з ядерної та радіаційної безпеки створено нове міністерство – Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки.

У 1999 році Указом Президента України від 15 грудня 1999 року «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» на базі Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Комітету України з питань геології та використання надр, Комітету України з питань гідрометеорології, Державної адміністрації ядерного регулювання України, Головного управління геодезії, картографії та кадастру, а також Державної комісії у справах випробувань і реєстрації засобів захисту та регуляторів росту рослин і добрив було створено Міністерство екології та природних ресурсів України.

У 2003 р. Указом Президента від 15 вересня 2003 року «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів» було реорганізовано Міністерства екології та природних ресурсів України в Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та Державний комітет природних ресурсів України.

У 2011 році черговим Указом Президента України Міністерство охорони навколишнього природного середовища реорганізовано у Міністерство екології та природних ресурсів

України і Державну екологічну інспекцію України. В 2015 році Постановою Кабінету Міністрів від 21 січня 2015 р. № 32, яка діє по сьогоднішній день, знов були введені зміни до даної структури [4].

Така політика призвела до великої «плинності» кадрів, що в свою чергу позначилось на професіоналізмі працівників системи охорони навколишнього природного середовища та природокористування [5, с. 36].

Хотілось відмітити й те, що система організації управління та реалізації екологічних прав в Україні, крім формальних інститутів, представлена рядом неформальних, які нажаль, в окремих областях мають більший регулюючий вплив, ніж офіційні структури. Спроби уряду та правоохоронних органів припинити екологічні правопорушення та взяти під правовий контроль існуючі неформальні інститути на даний час не знайшли успішної реалізації.

Яскравим прикладом є фінансово-бізнесові структури Рівненської, Житомирської та Волинської областей з приводу добування бурштину, Івано-Франківської, Львівської та Закарпатської областей з приводу рубки деревини. Зазначені структури характеризуються великим скупченням капіталу переплетеного із владною та політичною системою, як окремих областей, так і України в цілому. Через неправомірні способи ведення господарської діяльності, із використанням різноманітних корупційних схем дані інститути носять негативний, руйнуючий характер для довкілля і є загрозою для екологічних прав в Україні. Іншою проблемою, більш високого рівня, є створення інституційної системи органів державного управління із забезпечення екологічних прав у Луганській та Донецькій областях. В силу здійснення в цих регіонах збройного конфлікту, територія областей в екологічному плані потребує проведення особливих заходів та створення особливої системи державних інститутів, в тому числі і по відновленню екологічного балансу.

Формуючи оптимізаційну модель системи управління необхідно враховувати різні оптимізаційні чинники та особливості цієї системи (див. рис. 1).

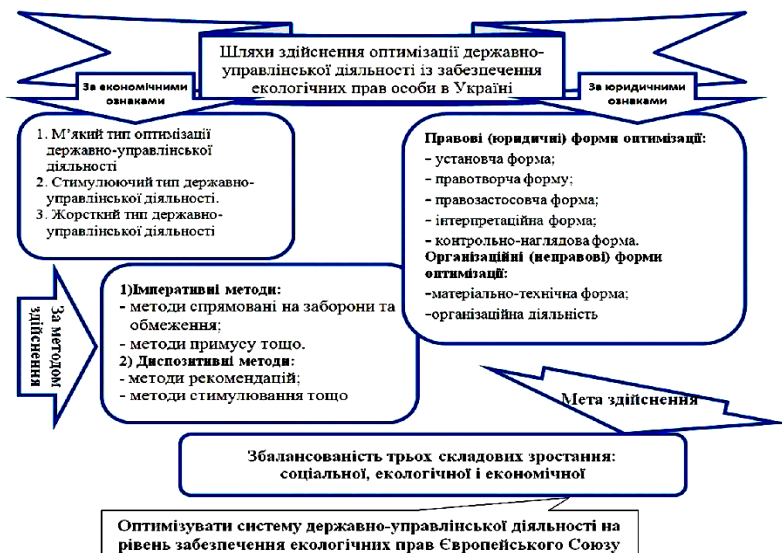

Рис. 1. Оптимізаційна модель здійснення державно-управлінської діяльності [4, с. 62]

Враховуючи наведене, слід відмітити, що перед Україною є ряд досить складних екологічних викликів, які необхідно вирішувати як на соціально-економічному так і на правовому рівнях. Шлях до вирішення простягається у створенні та формуванні ефективних управлінських інститутів, де особливу роль відіграє: покращення нормативно-правової системи управління; підвищення ефективності екологічного виробництва; участь громадськості в процесі екологічного управління; реформування економічної складової екологічних відносин в Україні, формування окремої екологічної світоглядної позиції, створення ефективного екологічного контролю.

У даний час процеси по формуванню дієвої системи управлінських інститутів в Україні із забезпечення екологічних прав лиш формуються. Інституційна та функціональна система має бути зорієнтована на максимальне делегування повноважень на регіональний і місцевий рівень управління. Методологічною основою зазначених процесів мають стати задекларо-

вані напрямки реформування охорони навколишнього природного середовища та природокористування в Україні.

1. Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 24.12.2012 р. № 726/2012. *Офіційний вісник Президента України*. 2012. № 35 (24.12.2012). Ст. 842.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16.10.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 89 (30.11.2012). Ст. 3591.

3. Гамалюк Б. М. Екологічна культура як важлива складова морально-етичних цінностей державного управління. *Моральні основи права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16 груд. 2010 р.). Івано-Франківськ, 2010. С. 392–395.

4. Гамалюк Б. М. Оптимізація державно-управлінської діяльності із забезпечення екологічних прав людини в Україні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 184 с.

5. Гамалюк Б. М. Оптимізація системи державного управління із забезпечення екологічних прав особи в Україні. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний вимір*: зб. матер. III круглого столу (11 травня 2018 року). Львів: Львівська політехніка, 2018. С. 35–38.

Ю. С. Годованець,

викладач кафедри

господарсько-правових дисциплін

(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ Й ОКРЕМИМИ ЗАКОНАМИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

Теоретичні питання змісту та порядку застосування дисциплінарної відповідальності у трудовому праві в сучасних умовах, обумовлені, тим, що в її основу, покладено принципи диспозитивності. Так, на переконання Ю. П. Пилипенка, її застосування визначається як право роботодавця [1, с. 167].

У галузевих правовідносинах, забезпечення трудової дисципліни і притягнення до дисциплінарної відповідальності знаходиться у сфері приватних інтересів роботодавця, залежить від його волевиявлення, адже саме він володіє дисциплінарною владою щодо працівника. Остання відокремлена від державного примусу та не може розглядатися як різновид державної влади, оскільки виникає незалежно від неї. Дисциплінарна влада встановлюється внаслідок того, що фізична особа на основі вільного волевиявлення та свободи дій погодилася, уклавши трудовий договір, бути підпорядкованою роботодавцю. Як видається, недоцільно пов'язувати дисциплінарну відповідальність з державним примусом, адже застосування дисциплінарних стягнень до працівника відбувається без будь-якої участі держави.

Проте, слід зазначити, що нормативна конструкція дисциплінарної відповідальності використовується при застосуванні різних форм праці, зокрема й тих, що знаходиться поза межами дії норм трудового права. Дисциплінарна відповідальність може наставати в адміністративних (службових), корпоративних відносинах, наприклад, в адвокатських об'єднаннях, а також за порушення військової, навчальної дисципліни тощо. Дисциплінарна відповідальність у перелічених правовідносинах застосовується на підставі окремих нормативно-правових актів: статутів, положень, законів і поширюється лише на визначене коло суб'єктів. Зважаючи на самостійний характер цієї відповідальності та її особливості, остання у юридичній літературі, традиційно, виділяється як спеціальна.

Як вказує Н.М. Вапнярчук, встановлення спеціальної дисциплінарної відповідальності зумовлене насамперед специфікою трудових функцій, які виконують окремі групи працівників, а також більш тяжкими і шкідливими наслідками, що настають в результаті невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків цими категоріями працівників[2, с. 273].

На думку С. М. Синчук, спеціальна дисциплінарна відповідальність працівників відрізняється від загальної більш широким змістом правопорушення та більш суворими заходами дисциплінарного стягнення чи впливу [3, с. 367]. Отже, спеціальна дисциплінарна відповідальність може передбачатися

з метою обмеження або підвищення розміру відповідальності, або встановлення спеціального порядку, умов її покладення, чи поєднання зазначених чинників.

Сьогодні, у чинному законодавстві відсутнє визначення поняття спеціальної дисциплінарної відповідальності, не закріплено загальних засад її правового регулювання. У ч. 2 ст. 142 чинного КЗпП лише передбачається, що у деяких галузях народного господарства для окремих категорій працівників діють статuti та положення про дисципліну [4]. У відповідних положеннях проекту базового кодифікованого акта зазначається, що для окремих категорій працівників законами можуть встановлюватися інші види дисциплінарних стягнень та не допускається застосування дисциплінарних стягнень, не передбачених цим Кодексом та законами (ч. 2 та ч. 3 ст. 350 проекту Трудового кодексу) [5].

Як видається, специфіка дисциплінарної відповідальності державних службовців, суддів та прокурорів, насамперед, полягає у тому, що вона знайшла своє особливе вирішення у відповідних законах: «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 899-VIII [6], «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [7] та «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII [8].

Варто зазначити, що службова дисципліна державних службовців забезпечується, у тому числі, й за участю у таких правовідносинах держави, оскільки, законодавець в імперативний спосіб вказує на обов'язковість застосування дисциплінарних стягнень до цієї категорії суб'єктів. Так у ч. 1 ст. 63 Закону України «Про державну службу» [6] зазначається, що керівник державної служби несе відповідальність за неналежний рівень службової дисципліни і здійснює повноваження щодо притягнення державних службовців до дисциплінарної відповідальності. А згідно ч. 4 цієї статті керівник державної служби, який не вжив заходів для притягнення підпорядкованого йому державного службовця до дисциплінарної відповідальності за вчинений дисциплінарний проступок, несе відповідальність згідно із законом. Отже, виходячи із наведених положень, державний орган (роботодавець) не наділений свободою вирішувати на

власний розсуд питання застосування чи незастосування дисциплінарних стягнень. Особа, яка здійснює посадові повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій державного органу та вчинила дисциплінарний проступок не може уникнути негативних наслідків, виражених у дисциплінарній відповідальності. При іншому підході українського законодавця навряд чи забезпечуватиметься високий авторитет державної служби та належний рівень службової дисципліни.

Особливістю дисциплінарної відповідальності суддів та прокурорів є те, що застосування до них дисциплінарних стягнень здійснюється органами, з якими вони не знаходяться у жодному організаційному підпорядкуванні. Більше того, в межах виконання професійних обов'язків прокурорами та суддями, зазначені органи, а саме Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів (ст. 44 Закону України «Про прокуратуру» [8]) та Дисциплінарні палати Вищої ради правосуддя (ст. 108 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [7]), які взагалі не мають владних повноважень щодо прокурорів та суддів відповідно.

Остання теза стосується також державних службовців, які займають посади державної служби категорії «А», адже дисциплінарні провадження щодо них здійснює Комісія з питань вищого корпусу державної служби та вносить суб'єкту призначення пропозиції за наслідками дисциплінарного провадження (п. 5, ч. 1, ст. 15 Закону України «Про державну службу» [6]).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що дисциплінарна відповідальність державних службовців, суддів та прокурорів базується на примусі держави і знаходиться у площині публічно-правових відносин. Дисциплінарна відповідальність, яка передбачена трудовим законодавством ґрунтується на автономії волі роботодавця, який наділений правом застосовувати дисциплінарні стягнення і, відповідно, може не скористатися цією можливістю.

1. Пилипенко Ю. П. Правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2012. 201 с.

2. Вапнярчук Н. М. Деякі питання дисциплінарної відповідальності працівників дипломатичної служби. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 271–275.

3. Трудове право України: Академічний курс / за ред. П. Д. Пилипенка. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 536 с.

4. Кодекс Законів України про працю: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Редакція від 11.10.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

5. Проект Трудового кодексу України, зареєстрований від 27.12.2014 р., реєстр. № 1658 (проект до другого читання від 27.07.2017 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=53221

6. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 899-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.

7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Редакція від 05.08.2018. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>

8. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

М. С. Долинська,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

М. Р. Гулій,

здобувач освітнього ступеня магістр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ДОСТУПУ ДО ПРОФЕСІЇ НОТАРІУСА В ІТАЛІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Інститут нотаріату є важливою ланкою в правовій системі держави.

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса під поняттям «нотаріат» пропонують розуміти структуру нотаріальних органів, на яку покладається правоохоронна і правозахисна державна функції, що має здійснюватися відповідно до змісту нотаріального процесу

і процедури, передбаченої чинним законодавством України [1, с. 37].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат», нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Правове регулювання нотаріальної діяльності Італії здійснюється Законом про нотаріат Італійської Республіки від 16 лютого 1913 року № 89 [2].

Головною особливістю нотаріату Італії є те, що нотаріуси Італії є публічними офіційними особами. Нотаріат включено Міністром юстиції до правової системи Італії в якості її невід'ємної складової частини. Статус і організація нотаріальної професії в Італії гарантують, що нотаріуси забезпечують місцеву справедливість доступним для усіх засвідченням документів і договорів за принципом географічного розподілу. Італійські нотаріуси справляють плату і відповідні податки, перераховуючи їх державі з усіх видів діяльності (держмити, іпотека, AD і т. д.).

Так нотаріуси виступають в Італії і як податківці. Крім цих обов'язків, нотаріуси Італії зобов'язані виступати ще і як міжнародні юристи. Коли справа виходить за рамки італійського законодавства, нотаріус повинен визначити застосовне право для кожного конкретного випадку на підставі норм міжнародного приватного права і оцінити, чи є воля сторін сумісною з обмеженим використанням правового порядку [3].

Порядок доступу до професії нотаріуса врегульовано у главі першій розділу II Італійського нотаріального закону.

Так, згідно статтею 5 вказаного Закону, на посаду нотаріуса може претендувати громадянин Італії, який здобув вищу юридичну освіту (університетську) не лише в Італії але за кордоном, яка визнана італійським законодавством, та є можливою (необхідною) для набуття нотаріальної практики.

Також необхідною умовою для здобуття професії нотаріуса є проходження стажування у практикуючого нотаріуса терміном 18 місяців. Зокрема, студент університету для про-

ходження нотаріальної практики повинен зареєструватися у Нотаріальній Раді (палаті) у відповідному реєстрі. Законодавцем надано право студенту-випускнику (дипломного курсу або спеціалізованого ступеня або магістра права в галузі юриспруденції) працювати стажистом в нотаріальній конторі протягом останніх 6 місяців перед випуском. Ще не менше одного року вказана особа повинна постажуватися відразу ж після отримання диплому.

Однак наголошено на тому, що у будь-якому випадку, стажування повинно бути завершене протягом тридцяти місяців з дня реєстрації у Нотаріальній Раді (палаті).

Слід зауважити, що згідно зі ст. 3 Закону, у кожному районі, де розташований цивільний та кримінальний суд, знаходиться коледж нотаріусів та Нотаріальна рада.

Особа, яка має намір здобути професію нотаріуса повинна скласти відповідний конкурсний нотаріальний іспит.

Складання іспиту відбувається у Римі. Іспит складається з трьох письмових окремих теоретично-практичних тестів (до якого включені питання зі спадкового, зобов'язального та торгівельного права). Після складання письмових тестів, кандидати на посаду нотаріуса складають три окремі тести з цивільного та торгівельного права, нотаріального права, а також податкового права.

Екзаменуватися можна тричі. Переможцю визначається місце, де нотаріус-новачок повинен відкрити контору протягом трьох місяців. Максимальне вікове обмеження щодо роботи нотаріусом – 70 років. Максимальний вік для складання іспиту – 50 років [3].

Призначення в якості нотаріуса, і відповідний розподіл, відбуваються за указом генерального директора цивільної юстиції, Міністерство юстиції та опубліковано в Офіційному журналі.

Нотаріуси можуть працювати самостійно, а можуть об'єднуватися в бюро (асоціації). Існує всього 16 шкіл, визначених Національною радою нотаріусів Італії, які функціонують по всій країні; вони підвідомчі місцевим Нотаріальним палатам (радам) і Регіональним комітетам.

Отже, доступ до професії нотаріуса в Італійській Республіці, як і в Україні відбувається шляхом складання кваліфікаційного іспиту. На нашу думку, варто українському законодавцю запозичити норму італійських колег щодо встановлення вікового обмеження щодо роботи нотаріусом.

1. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

2. Legge 16 febbraio 1913 n. 89. Sull'ordinamento del notariato e degli archivi notarili. *G.U. n. 55, 7 marzo 1913, Serie Generale.*

3. Бернацька Інна. Нотаріат Італії – огляд, доступ до професії, технології, відчуження нерухомості та національна рада нотаріусів. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/notariat-italiyi-oglyad-dostup-do-profesiyi>

Н. В. Ільків,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

Ю. А. Янко,

здобувач освітнього ступеня магістр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЗАГАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Визнання у ст. 3 Конституції України головним обов'язком держави утвердження й забезпечення прав і свобод людини, тим самим окреслило необхідність забезпечення правовими методами гарантованості прав громадян щодо використання природних ресурсів та недопущення їх необґрунтованого припинення.

З припиненням пов'язана втрата громадянином свого правового статусу стосовно до конкретного природного ресурсу. Єдиним достатнім обґрунтуванням припинення прав громадян щодо використання природних ресурсів можуть бути правові норми, які б містили гарантії сталості прав природокористувачів і не допускали їх порушення.

Основним способом такого правового регулювання є законодавче закріплення вичерпного переліку підстав припинення прав громадян України щодо використання природних ресурсів. З огляду на суспільну значимість права загального природокористування особливої уваги вимагають підстави його припинення.

Загальнопоширеним розумінням підстав припинення права загального використання природних ресурсів є юридичні факти у вигляді дій та подій, виникнення і вчинення яких призводить до припинення складових змісту прав щодо використання природних ресурсів. Як правило, підставою припинення права загального використання природних ресурсів є акт вольової дії особи з припинення нею фактичних дій, які відповідно до законодавства визнані загальним використанням природних ресурсів.

Дискусійним у науці є питання про можливість примусового припинення права загального використання природних ресурсів.

У ряді випадків законодавчо передбачено встановлення заборон та обмежень на здійснення загального природокористування (для прикладу, ч. 2 ст. 47 ВК України, ч. 5 ст. 9 Закону України «Про рослинний світ», ч. 1 ст. 66 ЛК України).

На думку І. В. Кирєєва, заборона здійснення права загального водокористування конкретного водного об'єкту або його частини не є тотожною припиненню права загального водокористування. Природокористування може бути припинено лише у випадку, коли воно вже відбувається, тобто у разі здійснення особами дій, що законодавчо віднесені до загального природокористування. Важливо також і те, що заборона встановлюється не щодо конкретних суб'єктів, а щодо певних природних об'єктів, їх окремих частин [1].

В основному погоджуючись з І. В. Кирєєвою, та зважаючи, що для виникнення права загального використання природних ресурсів необхідною є умова відсутності перешкод для реалізації досліджуваного права, встановлення заборон не слід ототожнювати з припиненням права загального природокористування.

Разом з тим слід врахувати, що заборона може бути встановлена і під час реалізації суб'єктом права загального природокористування у разі виникнення певних обставин. На нашу думку, саме це правило може бути оцінено як підставу припинення або зміни (якщо обмеження і заборон носять характер тимчасового заходу (наприклад, ст. 45 ВК України) права загального природокористування.

Для реалізації цих положень законодавством повинні бути чітко встановлені можливі форми заборони на здійснення права загального використання природних ресурсів.

До підстав примусового припинення права загального використання природних ресурсів в науковій літературі пропонується віднести порушення природокористувачами встановлених умов та правил здійснення загального використання природних ресурсів.

Таке порушення, як правило, призводить до притягнення особи до юридичної відповідальності. Однак, уповноважені особи, насамперед, приймають рішення про припинення не права загального використання природних ресурсів, а дій, що порушують встановлені умови та правила здійснення загального використання природних ресурсів.

Умовами припинення порушення природокористувачами встановлених умов та правил здійснення загального використання природних ресурсів є:

- 1) адресоване конкретним громадянам-суб'єктам;
- 2) спрямоване на припинення конкретних дій;
- 3) не виключає здійснення загального використання природного ресурсу (чи його частини) після припинення порушення.

Примусовий характер припинення права загального використання природних ресурсів вказує на те, що природокори-

стувач припиняє такі дії не внаслідок повного задоволення власних потреб, а у зв'язку зі зовнішніми заборонами цих дій владними органами.

Таке припинення повинно відбуватися власною поведінкою природокористувача внаслідок сприйняття ним публічно чи індивідуально оголошеної заборони загального використання природних ресурсів. Якщо ж особа продовжує здійснювати дії, які спрямовані на реалізацію права загального водокористування, надрокористування чи іншого використання природних ресурсів, то таке використання природних ресурсів буде вважатися неправомірним.

Отже, до підстав припинення права загального природокористування слід віднести, крім акту вольової дії громадянина, спрямованого на припинення використання природного ресурсу, припинення особою фактичних дій, які відповідно до законодавства віднесені до загального використання природних ресурсів, подій, які відбулися у навколишньому природному середовищі та призвели до припинення існування об'єкта права загального природокористування (припинення існування об'єкта природокористування, зміни його правового статусу, зміни екологічного стану використовуваного природного ресурсу і встановлення у зв'язку з цим законодавчих заборон та обмежень), припинення існування суб'єкта права природокористування; також підстави примусового припинення права загального природокористування – заборони, встановлення яких передбачено нормативно-правовими актами, рішеннями органів державної влади та місцевого самоврядування, рішеннями власників та користувачів (суб'єктів права спеціального природокористування) природних ресурсів. Важливим та необхідним є систематизувати у законодавстві підстави припинення права загального природокористування, закріпивши їх у ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

1. Кирєєва І. В. Деякі питання припинення права загального природокористування. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/35028/%CA>

І. М. Козьяков,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
начальник відділу науково-методичного
забезпечення прокурорської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції
*(Науково-дослідний інститут
Національної академії прокуратури України)*

ПРИНЦИП ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ СТОРОНИ, НА КОРИСТЬ ЯКОЇ УХВАЛЕНЕ СУДОВЕ РІШЕННЯ

Новелою Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) є закріплення п. 12 ч. 3 ст. 2 ГПК України серед основних засад господарського судочинства принципу «відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення». Прийом юридичної техніки при формулюванні даної норми-принципу пов'язаний із переліком компонентів, зокрема: «судові витрати», у справі; «сторони» в процесі; безпосередньо саме «відшкодування» судових витрат тощо.

Зважаючи, що ці компоненти знаходяться в об'єктивному взаємозв'язку та взаємодії, кожна із цих складових може існувати окремо в системі процесуального права і тільки у їх взаємодії найбільш повно розкривається цей принцип з урахуванням змісту інших принципів галузі господарського процесуального права.

Отже, першу складову розглядуваного принципу утворюють положення ч. 3 ст. 123 ГПК України, згідно з якими до витрат, пов'язаних з розглядом справи, належать витрати: на професійну правничу допомогу; пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Тут варто акцентувати увагу на відмінності судового збору від судових витрат, що полягає у наступному:

1) судовий збір є обов'язковим платежем за дії, що вчинюються судом у зв'язку з розглядом та вирішенням, переглядом справи і видачею документів, а витрати, пов'язані з розглядом справи, складаються із сум, що підлягають сплаті за проведення експертизи, при значеній судом, огляд доказів за місцем їх перебування тощо;

2) розмір судового збору визначений законодавством і залежить від характеру спору та ціни позову, а розмір судових витрат прямо не залежить від цих критеріїв і відрізняється за кожною конкретною справою залежно від фактично вчинених витрат;

3) судовий збір в усіх справах, що розглядаються судами в Україні, сплачується або стягується до бюджету, а сума судових витрат вноситься на депозитний рахунок суду з наступною їхньою виплатою експертам або перекладачам.

При дослідженні видів витрат, пов'язаних із розглядом справи, постає питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. На перший погляд, модернізоване господарське процесуальне законодавство закріплює чіткі критерії для визначення розміру витрат на правничу допомогу:

1) складність справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);

2) час, витрачений адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);

3) обсяг наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;

4) ціна позову та (або) значення справи для сторони, у тому числі через вплив вирішення справи на репутацію сторони публічний інтерес до справи.

Однак прагнення законотворців до урахування широкого кола пов'язаних із цим питань призвело до надмірної деталізації. Про надмірність свідчить застосування у відповідних нормах низки оціночних понять, що носять суб'єктивний характер, зокрема «складність справи», «складність виконаних робіт», «значення справи для сторони» тощо. Зокрема, застосування останнього, то цілком зрозумілим є значення справи для сто-

рони. Принаймні, логічним є міркування, що для заявника кожна справа має значення, оскільки у такому разі він не звертався б до суду і не сплачував би судовий збір.

Привертає увагу законодавча новела, що передбачає можливість включення до складу судових витрат на професійну правничу допомогу не лише гонорару адвоката, але й вартість послуг його помічника.

Встановлення такої можливості на законодавчому рівні, на думку практикуючих адвокатів, повинно спростити процес доказування факту понесення учасником справи витрат на інші, ніж судове представництво, дії з надання правничої допомоги. До того ж розмір витрат на цю допомогу може підтверджуватися договором про її надання, доказами щодо обсягу наданих послуг, виконаних робіт та їх вартості. І насамкінець, з метою розподілу судових витрат учасник справи має подати до суду детальний опис виконаних адвокатом робіт (наданих послуг) та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Зі зміною підходів до питання компенсації вказаних вище витрат (відмови від обмеження можливих витрат максимальною сумою) виникла необхідність запровадження запобіжників від можливих зловживань зі сторони учасників судового процесу та осіб, що надають цю допомогу, наприклад, унеможливлення стягнення необґрунтованих завищених витрат на правничу допомогу.

Для цього запроваджено як новий для принцип співмірності витрат на оплату послуг адвоката (ч. 4 ст. 126 ГПК України), так механізми контролю за його запровадженням (ч. 5 ст. 129 ГПК України).

Зокрема, поряд із викладеними вище чіткими критеріями визначення розміру витрат на правничу допомогу (адекватності ціни за надані адвокатом послуги відносно складності та важливості справи витраченого на ведення справи часу тощо) суд має враховувати:

- 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи;
- 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору з урахуванням ціни позову, значення

справи для сторін, в тому числі чи міг результат її вирішення вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес;

3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо.

Попередній аналіз принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення дає підстави для виокремлення актуальних питань, що потребують подальших досліджень:

1. Проблема граничного розміру судових витрат. Цілком зрозуміло, що судові витрати у справі не повинні бути надзвичайно великими, оскільки правосуддя може виявитися для переважної більшості населення недоступним.

Утім, таке розуміння не має створювати основу сучасного розуміння завдань правосуддя, оскільки на першому плані повинно бути соціальне призначення правосуддя як системи, що спрямована на захист прав та свобод особи. Розмір судових витрат має корелюватися з рівнем економічного стану суспільства і при нормальному стані економіки повинен встановлюватися на рівні, який з одного боку, забезпечує можливість звернення до суду громадян із середнім достатком, а з іншого – перешкоджає виникненню безпідставних спорів.

2. Потребує теоретичного обґрунтування питання необхідності закріплення положення про «відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення» у якості основоположного принципу здійснення судочинства, яке на сьогодні відсутнє.

3. У зв'язку з попередньою тезою потребує вирішення питання, що закріплений у новому ГПК України принцип «відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення» взагалі принципом не являється, а є фактично гарантією механізму попередження зловживання процесуальними правами сторонами в процесі.

Л. В. Мелех,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЯК ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФІКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

У доктрині господарського права пріоритет принципу державно-приватного партнерства чітко простежується у базовому понятті «суспільний господарський порядок», яке було розроблене професором Г. Л. Знаменським. Це заснована на законодавстві і реальних інтересах суспільства система правових та економічних засобів, спрямована на забезпечення стабільності і ефективності господарювання, задоволення і захист інтересів господарюючих суб'єктів [1, с. 52–53]. Поряд із тим, правові засоби, які покликані пов'язувати ідеальне (мета) з реальним (результатом) [2, с. 4–16], в умовах побудови суспільного господарського порядку призначені ефективно попереджати господарські правопорушення, зокрема фіктивне господарювання. В той же час, поширення фіктивних суб'єктів господарювання переконливо свідчить про неефективність зазначених засобів і про необхідність розробки пропозицій з їх удосконалення.

На сьогодні термін «правові засоби» є досить поширеним серед правників. Юридичні (правові) засоби здавна досліджувалися у правовій літературі. Так, Г. Ф. Шершеневич зазначав, що юридичні засоби забезпечення інтересів передбачають саме наявність волі, здатної засвоїти загрозу та утриматися від порушення [3, с. 639].

Аналіз досліджень, присвячених цій проблемі, свідчить про суттєві розбіжності у трактуванні категорії «правові засоби» [4]. Неоднозначність у визначенні зазначеної категорії присутня у юриспруденції і на сьогоднішній день.

У свою чергу, С. С. Алексєєв запропонував власний підхід до розуміння сутності категорії «правові засоби». Під останніми пропонується розуміти всі субстанціональні явища правового характеру, що утворюють правову матерію і призначені для досягнення соціально корисних цілей. Така постановка проблеми дозволяє з'ясувати, що всі інші інституціональні правові феномени – похідні від мінімальних, первинних, «примітивних» правових засобів, що утворюються шляхом типізації, структурного ускладнення, набуття нормативного характеру [4, с. 142]. Внаслідок цього суттєво збагачується масив даних про будову та сутнісні характеристики позитивного права в цілому, з'являється можливість відмежуватися від обов'язкового прив'язування всіх правових явищ виключно до норм права, з'ясувати унікальні характеристики останніх як структурно складних правових засобів. Як відмічає С. С. Алексєєв, «...питання правових засобів, це не стільки питання відокремлення до особливо-го підрозділу тих чи інших фрагментів правової дійсності, скільки питання їх особливого бачення у суворо визначеному ракурсі – їх функціонального призначення, їх ролі як інструментів оптимального вирішення соціальних завдань., у всіх випадках перед нами фрагменти правової дійсності, які розглядаються під кутом зору їх функцій, їх ролі як інструментів юридичного впливу».

Разом із цим підхід С.С. Алексєєва до розуміння сутності категорії «правові засоби» не є єдиним. Основну наукову «конкуренцію» йому становить концепція, запропонована О. В. Мальком. Відмінністю названих підходів є позиція авторів щодо розгляду як правового засобу юридичної діяльності. У контексті теорії С. С. Алексєєва остання належить до феномена «рішення правової ситуації» і не є правовим засобом.

І навпаки, О. В. Малько пропонує включити явища правової діяльності до змістового кола категорії «правові засоби» [4, с. 78].

Слід зауважити, що пізніше С. С. Алексєєв погодився з позицією О. В. Малька та відзначив, що, незважаючи на те, що правові засоби є субстанціональними явищами, у самому їхньому бутті є момент, що містить перспективу використання –

можливість того, що певні суб'єкти «візьмуть їх у руки» і досягнуть з їхньою допомогою потрібного очікуваного результату [2, с. 13].

Господарсько-правові засоби виступали як предмет дослідження на рівні монографічних робіт. Наприклад, у роботах Н. М. Дятленко «Господарсько-правові засоби попередження ухилень від сплати податків» [4, с. 124] та О. О. Степанова «Господарсько-правові засоби попередження банкрутства» [4, с. 119]. Зазначені автори, в рамках аналізу існуючих підходів щодо визначення категорії «правові засоби» припускаються характерної помилки, коли зазначають, що Г. Л. Знаменський під внутрішніми правовими засобами розуміє виключно методи правового регулювання у відповідних галузях права. В той час, як вчений тільки акцентує, що в роботі буде присвячено більш детальну увагу саме методу правового регулювання, як внутрішньому правовому засобу [4, с. 59]. Під правовими засобами автор розуміє «чисті продукти» правової системи – це норми, принципи, презумпції, правовідносини, санкції, прийоми та процедури правореалізації (правової роботи). Що стосується економічних засобів, вчений пропонує включати до складу зазначеного правопорядку тільки ті, які здатні виступати регулятором господарських відносин (мають бути закріплені в правових нормах або затверджені відповідними компетентними органами).

До останніх він відносить індикативні плани, програми соціально-економічного і науково-технічного розвитку, баланси матеріальних і фінансових ресурсів, субсидії, квоти і т. д. Економічними ці засоби є за своїм змістом, а по суті, вони також є правовими. Отже, згідно з підходом Г. Л. Знаменського правові засоби це не тільки методи правового регулювання відповідних галузей права.

У якості найбільш розповсюджених у сучасних умовах загальноправових засобів виступають норми права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні зобов'язання, заборони, пільги, заохочення, покарання та інші, що своїми діями показують можливості права, його потенціал в урегулюванні суспільних відносин, у задоволенні

різного роду правомірних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів.

1. Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. К.: Наукова думка, 1996. 63 с.

2. Малько А. В. Правовые средства как общетеоретическая проблема. *Правоведение*. 1999. № 2. С. 4–16.

3. Онуфрієнко О. В. Правові засоби: системний підхід як методологія дослідження. *Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України*. 2001. № 1 (14). С. 69–80.

4. Дятленко Н. М. Господарсько-правові засоби попередження ухилень від сплати податків: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. «Господарське право; Господарське процесуальне право». Донецьк. Ін-т економ.-правов. дослід. НАН України. Донецьк, 2002. 196 с.

Н. П. Мокрицька,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарсько-

правових дисциплін

(*Львівський державний університет*

внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ НОРМАТИВУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ДЛЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» особи з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», належать до категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню [1].

За змістом положень статті 19–20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, встановлюється нор-

матив робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця. При цьому за невиконання нормативу робочих місць як працевлаштування осіб з інвалідністю передбачено застосування до правопорушника адміністративно-господарських санкцій [2].

Отже обов'язок створення робочого місця можна вважати виконаним роботодавцем тільки у випадку працевлаштування особи з інвалідністю шляхом укладення трудового договору. Проте чи покладений саме на роботодавця обов'язок щодо заповнення вільних робочих місць?

У відповідності до ст. 19 аналізованого Закону роботодавці самостійно здійснюють працевлаштування осіб з інвалідністю у рахунок нормативів робочих місць виходячи з вимог статті 18 цього Закону. Проте ст. 18 в редакції від 19.12.2017 р. передбачає такі вимоги, які радше свідчать про вчинення роботодавцем усіх необхідних юридичних дій, які спрямовані за забезпечення умов для працевлаштування осіб з інвалідністю, а не безпосереднє зобов'язання щодо укладення з ними трудових договорів.

Зокрема, роботодавці зобов'язані виділяти та створювати робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю, у тому числі спеціальні робочі місця, створювати для них умови праці з урахуванням індивідуальних програм реабілітації і забезпечувати інші соціально-економічні гарантії, передбачені законодавством [2]. Тобто в такий спосіб створюються умови для виконання нормативу робочих місць.

Далі законодавець передбачає інформаційну складову, яка полягає у наданні державній службі зайнятості інформацію, необхідну для організації працевлаштування осіб з інвалідністю. Порядок подання інформації про наявність вакансій врегульований наказом Міністерства соціальної політики України «Про затвердження форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)» та Порядку її подання» [2]. Аналіз судової практики свідчить про те, що звіт форми 3-ПН щодо наявності вакантних місць для працевлаштування інва-

лідів є належним підтвердженням наявності на підприємстві створеного та введеного в дію місця для працевлаштування осіб з інвалідністю [4].

І завершується перелік таких зобов'язань поданням щорічного звіту до Фонду соціального захисту інвалідів про зайнятість та працевлаштування осіб з інвалідністю у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [5]. Однак, з судових рішень вбачається, що відповідний зміст не може слугувати підставою для відповідальності роботодавця за невиконання нормативу [6; 7; 8].

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що для підприємств, установ, організацій дотримався нормативу робочих місць для забезпечення працевлаштування осіб з інвалідністю при наявності таких умов:

1) створення (пристосування), атестування належним чином робочі місця для працевлаштування осіб з інвалідністю

2) своєчасно, у повному обсязі, та у встановленому порядку надати інформацію про попит на робочу силу (вакансії) та щорічний звіт до Фонду соціального захисту інвалідів.

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 63. С. 17.

2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 21. Ст. 252.

3. Про затвердження форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)» та Порядку її подання: Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.05.2013 р. № 316. *Офіційний вісник України*. 2013. № 50.

4. Судова справа № 812/1131/18 від 17.07.2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75421962>

5. Про реалізацію статей 19 і 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 70. *Офіційний вісник України*. 2007 р. № 8.

6. Судова справа № 806/1368/17 від 26.06.2018 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS181150.html

7. Судова справа № 812/1127/18 від 11.09.2018 р. URL: <https://taxlink.ua/ua/court/postanova-verhovnogo-sudu-vid-11092018-u-spravi-808647115/>

Н. П. Мокрицька,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

Н. М. Чорна,

здобувач освітнього ступеня бакалавр

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВА ПРИРОДА ЛОКАЛЬНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ДЖЕРЕЛА ТРУДОВОГО ПРАВА

В сучасній юридичній літературі наявність локального правового регулювання є однією із особливостей галузі трудового права. У трудовому праві широко застосовуються локальні нормативно-правові акти, які розробляються і приймаються безпосередньо на підприємстві. У таких актах відображається специфіка умов виробництва, а також конкретизуються і доповнюються централізовані нормативні положення в межах наданих відповідним суб'єктам повноважень.

Локально-правові акти можна приймати з метою розвитку централізованого законодавства, тобто для конкретизації окремих норм, які за своїм характером вимагають прив'язки до місцевих умов того чи іншого підприємства. Однак локально-правові норми існують не тільки для конкретизації, вони покликані також заповнювати певні прогалини у правовому регулюванні трудових відносин, а в сучасних умовах саме цьому напрямку локальної нормотворчості надається пріоритет. Розширення гарантій трудових прав працівників, поліпшення умов їхньої праці – ось основні напрями локальної нормотворчості [1, с. 79].

Завдяки локальному регулюванню трудових відносин розвиваються демократичні засади у виробничій діяльності. Співвідношення ж локального і централізованого регулювання

є показником демократизму чинної правової системи суспільства [4, с. 245].

Сама проблема правової природи локальних нормативних актів не є чимось новим у теорії трудового права. Вона досить докладно була розглянута Л. С. Талем, який зазначав, що «...особливість правової організації господарських підприємств позначається головним чином у потрійному відношенні:

а) вона має суворо обмежену й зазвичай значно меншу сферу застосування, ніж загальні норми права, тому що стосується лише внутрішнього порядку та життєдіяльності визначеної соціальної одиниці;

б) вона не володіє дерогаторною силою стосовно примусових норм закону;

в) вона нерідко набуває особливих форм і має свої спеціальні джерела [5].

Локальні нормативні акти як джерела трудового права характеризуються наступними ознаками:

1) є нормативними підзаконними актами;

2) приймаються роботодавцем у межах його компетенції одноособово або з урахуванням думки (за погодженням) з представниками працівників;

3) діють у межах організації.

Локальні нормативно-правові акти, як і будь-які інші джерела права, є формою об'єктивізації волі нормотворчих органів. Специфіка розглядуваних актів полягає в тому, що вони приймаються (розробляються) роботодавцем і працівниками (їх представниками). Сфера дії локальних нормативно-правових актів в сфері трудового права обмежена рамками конкретної організації, в якій вони прийняті [2, с. 112].

Дієвість локальних нормативно-правових актів прямо залежить від правильного їх поєднання з загальними нормативно-правовими актами.

Іноді можна зустріти дуже суперечливе визначення поняття локального нормативно-правового акта роботодавця як «нормативно-правового акта, що видається роботодавцем у межах своїх повноважень та встановлює, змінює або скасовує локальні норми трудового права»: розкриття правових питань

заробітної плати, розробка пропозицій по вдосконаленню правового регулювання оплати праці в Україні [3].

Цікаво, що думка про зв'язок автономного (локального) права з природним була чітко сформульована німецьким юристом Г. Маурером ще в середині XIX ст. Він розглядав свободу пересування і право на вільне регулювання своїх власних справ як природне право не тільки окремих людей, а й організацій, створених ними. Він писав: «Як правомочність кожного індивіда регулювати власні правовідносини на свій розсуд впливає з його свободи, так правомочність публічних з'єднань довільно регулювати свої – з їхньої волі».

Даний рівень джерел трудового права має підзаконний характер, втім у силу специфіки суб'єктів локальної нормотворчості і процедури її здійснення, яка в ряді випадків передбачає погодження актів адміністрації роботодавця з трудовим колективом та/або з профспілковим представником, локальні акти як джерела трудового права і законодавства виділяються в самостійну групу (вид) [6].

Отже, локальні нормативно-правові акти слід визначити як підзаконні правові акти, що містять загальнообов'язкові правила поведінки для сторін правовідносин, які приймаються в межах своєї компетенції роботодавцем з урахуванням думки представницького органу працівників або за погодженням з ним і спрямовані на регулювання умов праці на конкретному підприємстві, установі, організації».

1. Венедиктов В. С. Трудовое право Украины (Общая часть). Х.: НУВД, 2004. 187 с.

2. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України: навч. посібник. К.: МАУП, 2003. Ч. 1. 128 с.

3. Прокопенко В. І. Трудове право України. К.: Вентурі, 2000. С. 75–77.

4. Смирнов О. В. Трудовое право: учебник. М.: Проспект, 1997. 448 с.

5. Шулипа М. Ю. Дія локальних нормативно-правових актів, що містять норми трудового права. URL:<http://irbis-nbuv.gov.ua/>.

6. Ярошенко О. Щодо природи локальних нормативно-правових актів у сфері трудового права. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 2 (37). Х.: Право, 2004. С. 131–138.

В. М. Парасюк,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

О. І. Марко,

здобувач освітнього ступеня бакалавр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Відповідальність у господарських правовідносинах є одним із різновидів матеріальної відповідальності. Її можна пояснити як передбачені законом чи договором заходи негативного впливу на правопорушника, які підлягають до виконання через свій примусовий характер з боку держави.

Господарсько-правова відповідальність – багатозначне поняття що відіграє важливу роль у механізмі правового регулювання господарських відносин [1, с. 110]. Ознайомившись із даним питанням стає зрозуміло, що правову відповідальність у господарських правовідносинах розглядають у широкому і вузькому аспекті. Априорі відповідальність є покладанням на того, хто вчинив правопорушення (деліквента) додаткового обов'язку чи приєднання його до того, що зберігає чинність.

Проблема полягає у тому, що: 1) термін «правова відповідальність» та її похідні, зокрема господарсько-правова, розглядаються здебільшого у широкому сенсі як всяке застосування санкцій до правопорушника; 2) таке застосування, яке пов'язане із захистом права чи/та покаранням винного або відповідального, що стосується правосуддя; 3) застосування санкцій повинне вчинятися лише у спосіб і порядку, що встановлені чинним законодавством; 4) згідно ст. 124 Конституції України на рівні імперативу здійснення правосуддя відноситься до виключної компетенції суду; 5) акти законодавства, особливо

адміністративного та його імплементації (господарського, екологічного тощо) передбачають позасудове застосування санкцій; 6) в доктрині права така кричуща в умовах правової держави суперечність або упускається, або зводиться до права органів управління застосовувати санкції [2, с. 129].

У більш вузькому розумінні вчені розглядають поняття відповідальності у позитивному та ретроспективному аспекті. Позитивний аспект базується на належному виконанні прийнятих зобов'язань. Невиконання суб'єктом господарювання прийнятого зобов'язання тягне за собою виникнення для правопорушника обов'язку відшкодувати збитки чи сплатити неустойку. При цьому, новий обов'язок безпосередньо залежить від двох факторів: по-перше від змісту порушення зобов'язання, зокрема, умови про предмет, строк виконання сторонами прийнятих обов'язків; по-друге настання господарсько-правової відповідальності не є автоматичним наслідком правопорушення, а залежить від волевиявлення управленої сторони зобов'язання або рішення компетентного державного органу на якого покладено обов'язок по застосуванню санкції [3, с. 17].

Таким чином поділені аспекти, на два класи дають змогу більш чітко зрозуміти значення застосування правової відповідальності у господарських відносинах її регламентацію нормативною базою, а також вказують на те, що відповідальність може наставати як із випадків передбачених у законах, нормативно правових документах так і у випадках коли уповноважена особа чи компетентний орган звертаються із такою заявою про вчинене, щодо них діяння яке тягне відповідальність передбачену ГК України.

Отже, поняття господарсько-правової відповідальності визначається в ч. 1 ст. 216 ГК України безпосередньо через поняття господарських санкцій. Санкції у даному випадку будуть застосовуватися до осіб, які не виконують зобов'язань укладених між собою чи юридичними особами під час господарювання.

При цьому в найменуванні ст. 217 ГК України господарські санкції названі правовим засобом відповідальності у сфері господарювання.

Безумовно це не означає ототожнення господарсько-правової відповідальності і господарських санкцій, тому що господарсько-правова відповідальність полягає в реалізації санкцій як заходів відповідальності. Санкція не є відповідальністю, оскільки являє собою примусовий захід. У цьому розумінні повністю погоджуємось з думкою А. М. Курбатова, який зазначає, що в охоронних правовідносинах (ті, що складаються на підставі охоронних норм) перетерпіння правопорушником застосовуваних до нього заходів державно-примусового впливу (санкцій) розглядається як певного роду обов'язок [4, с. 90].

Відповідно до ст. 217 ГК України відповідальність постає у застосування до особи, яка вчинила правопорушення несприятливих економічних або правових наслідків. У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: вилучення прибутку (доходу), адміністративно-господарський штраф, застосування антидемпінгових заходів, припинення експертно-імпортних операцій, застосування індивідуального режиму ліцензування, анулювання ліцензії та здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності, обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання, скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єктом господарювання [5, с. 183]. Сама санкція застосовується до особи не як вид покарання, а як відшкодування шкоди, що була заподіяна у наслідок не виконання домовленостей суб'єктів господарювання.

Порівняльно-правове дослідження положень, передбачених у ч. 1 ст. 216 та ч. 1 ст. 218 ГК України призводить до висновку, відповідно до якого у ГК України поняття господарсько-правова відповідальність розкривається через господарські санкції. Санкція виступає як логічно самостійна норма, що проявляється у мірі, формі та засобі господарсько-правової відповідальності.

Так як господарсько-правова відповідальність ґрунтується на презумпції вини правопорушника то стає зрозуміли, що притягнення до відповідальності особи настає з моменту звернення із заявою до суду про застосування певної санкції

або таке рішення надається самим судом тоді така особа вважається піддана державному примусу.

Більшість вчених вважають здійснення господарсько-правової відповідальності від моменту спору над кваліфікацією правопорушення, непогодження із заявою, яка не надійшла, що супроводжується додатковою затратою часу, коштів. Очевидно, що не всяке застосування санкцій є відповідальністю, а лише вчинене від імені держави у встановленому порядку і реалізоване у виді примусу до деліквента [6, с. 17].

Стає зрозуміло, що до сьогодні немає єдиної думки чи дійсно існує господарсько-правова відповідальність як окремий вид. Адже більшість вчених дотримуються думки, що господарсько-правова відповідальність отримана у результаті поєднання цивільно-правового й адміністративно-правового видів відповідальності, так як на момент створення законодавства не було чітко сформованих пропозицій визначення даного терміну.

На сьогоднішній день дана відповідальність настає при порушенні господарських норм чинного ГК України лише у сфері господарювання, тому як видається, господарсько-правова відповідальність існує як окрема ланка відповідальності незалежна від інших галузей із самостійним, імперативним характером, який застосовується до певного кола осіб.

1. Заярний О. А. Господарсько-правова відповідальність в механізмі правового регулювання господарських відносин. *Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. Вип. 86. С. 110–114.

2. Шишка Р. Б. Окремі аспекти господарсько-правової відповідальності. *Юридичний вісник*. 2015. Вип. 1. С. 129–133.

3. Безклубий І. А. Запрошення до наукової дискусії про правову відповідальність. *Про українське право. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. С. 11–21.

4. Курбатов А. М. Обеспечение баланса частных и публичных интересов – основная задача права на современном этапе. *Хозяйство и право*. 2001. № 6. С. 88–97.

5. Щербина В. С. Адміністративно-господарські санкції в системі заходів господарсько-правової відповідальності. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 2. С. 180–185.

О. С. Руданецька,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

В. П. Козак,

здобувач освітнього ступеня магістр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ – УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

За конституційними положеннями, життя людини – найвища цінність в нашій країні. Основним обов'язком всіх країн є забезпечення безпечних і нешкідливих умов для праці. Дієвим методом вивчення та прогнозування правового регулювання охорони праці в нашій країні є вивчення зарубіжного досвіду і аналіз проведених змін у інших країнах. Слід зазначити, що в вітчизняній правничій літературі проблеми законодавчого регулювання охорони праці і можливі перспективи наслідування міжнародного досвіду недостатньо охоплені та вивчені, у існуючих працях науковців ці питання були досліджені поверхнево або у рамках більш широкої юридичної точки зору, без цілісного підходу, який, в свою чергу, визначив актуальність даного напрямку дослідження.

На сьогоднішній день, стан охорони праці в Україні можна описати як такий, що викликає серйозне занепокоєння. Досить велике значення в забезпеченні достатнього та високого рівня безпеки на виробництві мають: поглиблені знання, пропаганда знань, сучасні технології та вивчення цієї галузі. Основними формами і методами даної пропаганди являються консультації, плакати і лекції, розмови та підручники, тематичні виставки, конкурси, міжнародний досвід. Тому, щоб покращити стан захищеності працівників та рівень охорони праці,

потрібно намагатися запозичувати позитивні введення в іноземних країнах, щодо охорони праці, та вчитися на помилках сусідів.

Досвід Канади у сфері безпеки і страхування є актуальним для нашої країни з приводу інформування роботодавців і працівників про права і переваги застрахованих осіб, про допомогу і переваги жертвам від нещасних випадків на виробництві, про обов'язки роботодавця і страхової компанії.

Цікавою практикою в Канаді є відшкодування шкоди потерпілим: до виходу на пенсію, виплати здійснюються страховою організацією, а потім здійснюється виплата звичайної пенсії.

У досвіді Республіки Татарстан доцільно звернути увагу на вирішення питань охорони праці для покращення умов і охорони праці, які затверджуються Кабінетом Міністрів Республіки Татарстан та фінансуються з державного бюджету. Роль системи публічного контролю в особі уповноважених осіб і спільних комітетів з охорони праці, які беруть участь у розробці позицій щодо покращення умов і охорони праці на робочих місцях та їх введення в колективну угоду, має важливу роль у вирішенні питань охорони праці.

Вартий уваги й досвід Республіки Білорусь. Отже, головним пріоритетом Міністерства праці і соціального захисту Республіки Білорусь та інших республіканських органів державної безпеки є дотримання забезпечення громадянам права на здорові і безпечні умови праці. Міністерство прийняло напрямок з розробки та затвердження міжгалузевих документів, що встановлюють однакові вимоги щодо безпеки робочих місць і організації роботи [1, с. 67]. Переважні зусилля даної країни спрямовані на вдосконалення державного управління охороною праці на промислових підприємствах та територіях. Міністерство праці і соціального захисту встановило більш жорсткі вимоги до роботодавців та посадових осіб при виконанні ними своїх обов'язків щодо забезпечення охорони праці на виробництві.

У Сполучених Штатах Америки державна система, охорона праці та страхування від нещасних випадків на виробництві

та професійних захворювань являється одним з найважливіших елементів сучасного індустріального суспільства. У всіх розвинених країнах ці системи пройшли довгий шлях у розвитку, зокрема в Сполучених Штатах, в якій діє діюча державна система по управлінні охороною праці та адекватна система соціального захисту і допомоги жертвам від нещасних випадків та професійних захворювань, розвиток та встановлення даних систем пройшло протягом десятиліть. Державний нагляд за дотриманням законів про охорону праці в США здійснюється Міністерством праці США [2, с. 451].

Правовою основою сучасної державної системи захисту праці в США є Закон про охорону праці, прийнятий у 1970 році. Закон створив незалежне федеральне агентство «Управління безпекою праці», яке стало головним виконавчим органом, який забезпечує виконання даного закону по всій території Сполучених Штатів. Крім того, кожний штат має свої закони та створює виконавчі органи у галузі охорони праці [2, с. 245].

Стандартні заходи щодо охорони праці, закріплені у федеральному та місцевому законодавстві, передусім вимагають, щоб кожен роботодавець зобов'язаний використовувати безпечне обладнання та технології, використовувати спецодяг та взуття, забезпечити безпечні умови праці для працівників та, загалом, робити все необхідне, для захисту життя, здоров'я, безпеки та добробуту працюючих.

Центри з питань охорони праці та суміжних державних служб видають детальні правила, що включають, зокрема, обмеження використання небезпечних матеріалів, вимоги до вентиляції виробничих приміщень, водопостачання, зберігання промислових відходів, надання працівників душовими кабінами тощо.

Правову основу охорони праці у Швейцарії визначають Закони «Про страхування від нещасних випадків», «Про працю» та «Про безпеку технічного устаткування й апаратури».

Закон «Про страхування від нещасних випадків» включає заходи щодо запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Закон «Про працю» визначає правові вимоги до праці, зосереджуючи особливу увагу на здоров'ї працівників на виробництві [3, с. 134].

Інновації законодавчої природи останніх років у Законі «Про страхування від нещасних випадків» та в Законі «Про працю» можуть називатися вступом в силу рішень, що стосуються фабричних працівників та інших спеціалістів з охорони праці. За інформацією Швейцарського інституту страхування від нещасних випадків, закріплено питання щодо перевірки відповідності обладнання та його експлуатації до заявлених стандартів, а також використання необхідних заходів або технічного випробування [3, с. 45].

Аналіз зарубіжного досвіду системи охоронної праці дає можливість зробити висновок про процес вдосконалення правового регулювання охорони праці у Україні.

Тож, міжнародний досвід у правовому регулюванні охорони праці в нашій країні є важливим та необхідним як у нормативній, юридичній та практичній діяльності. Можна впевнено говорити, що питання вдосконалення правового регулювання охорони праці актуальна у глобальному масштабі.

Україна має унікальну можливість вивчити світовий досвід у галузі безпеки праці, оцінити її досягнення і недоліки, враховувати всі особливості ситуації на внутрішній території та, найголовніше, не копіювати невдалий досвід країн з регулювання охорони праці.

1. Болотіна Н. Б., Чанишева Г. І. Трудове право України: підручник / за ред. Н. Б. Болотіної, Г. І. Чанишевої. 2-ге вид., стер. К.: Т-во «Знання»; КОО, 2001. 559 с.

2. Венедіктов В. С. та ін. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз) / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. С. Венедіктова; Держ. департамент з питань адаптації законодавства. Укр. асоціація фахівців трудового права. Харків-Київ, 2006. 680 с.

3. Ротань В. Г., Зуб І. В., Сонін О. Є. Науково-практичний коментар законодавства України про працю. 13-е вид., доп. та перероб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 680 с.

І. Я. Семенюк,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ АКЦІОНЕРНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Створення власної справи завжди пов'язане з ризиком, особливо при створенні господарських товариств, зокрема акціонерних. Стимулом для створення підприємства є одержання прибутку та використання його для задоволення суспільних та особистих потреб.

Правовим фундаментом еволюції акціонерних товариств став Закон України «Про господарські товариства» [1], який характеризував таке товариство як самостійну форму діяльності із визначеними засадами формування. Більш загальну характеристику акціонерних товариств, їх діяльності, було прописано надалі Законами України «Про власність», «Про цінні папери та фондовий ринок».

Вказані нормативно-правові акти стали основою правового регулювання акціонерної діяльності.

Значний прорив у формуванні основ акціонерної справи в Україні відбувся із прийняттям Закону України «Про приватизацію державного майна», який закріпив основні положення купівлі-продажу продажу цінних паперів. Даний закон характеризувався як один з основних методів приватизації, що стало вирішальним імпульсом в утворенні таких товариств.

Варто відзначити, що більша частина акціонерних товариств в Україні була створена в процесі приватизації. Капітал акціонерів створювався не класичним напрямком (через об'єднання в єдиний акціонерний капітал різних індивідуаль-

них капіталів), а через приватизації (поділ статутний фонд державних підприємств на прості акції).

Діяльність акціонерних товариств в Україні, що утворилися шляхом приватизації має ряд певних особливостей, до яких можна віднести: часте невиконання рішень, які приймалися акціонерами на зборах; накладався ліміт на інформацію щодо діяльності акціонерних товариств; дивіденди не виплачувались взагалі або їхня виплата була мізерною; керівництво товариства часто не враховувало інтереси та права своїх акціонерів та власників, відповідно порушуючи їх; неліквідність акцій, які були створені штучно акціонерними товариствами внаслідок їхньої нереальної вартості, що в подальшому негативно впливало на менеджмент та на самих акціонерів, і відбивалося на роботі товариств; неспроможність мобілізувати та акумулювати дохід, оскільки кошти в результаті первинного розміщення акцій надходили у власність держави.

Глибокий інтерес викликали проблеми/недоліки, пов'язані з розширенням акціонерної справи, що призвело до впровадження відповідного законодавства понад 9 років. Проект Закону України «Про господарські товариства» було запропоновано ще у 1997 року на міжнародній конференції в Києві. Однак, законопроект схвалено не було. Підстава – припущення про те, що згаданий вище закон дублюватиме Закон України «Про господарські товариства» в редакції 1991 року. У зв'язку з цим законодавче рішення було зосереджено на втіленні у життя Господарського та Цивільного кодексів, які б, у свою чергу, займались контролем над зв'язками в акціонерних товариствах.

На прийняття рішення щодо закінчення вказаного законопроекту вплинуло те, що Верховна Рада України, на яку в той час мав сильний вплив директорський корпус, не прийняла цей проект пояснюючи це тим, що закон не зовсім практичний і він не зможе об'єднати власність осіб.

Визначальним революційним кроком у корпоративній сфері вважається прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» [2].

Основним завданням закону було об'єднання інтересів акціонерів, захист їх корпоративних прав. Якщо б даний закон було прийнято ще до масової приватизації, могла б з'явитися можливість того, що багатьох питань в галузі корпоративного управління можна було б уникнути. Засновники більшості акціонерних товариств не проявляли зацікавленості щодо змін до чинного законодавства.

Згодом після використання окремих положень закону, практика довела існування правових колізій в законодавстві, як приклад колізії у правовому врегулюванні прийняття рішення про перебудову акціонерного товариства. Власники акцій на зборах повинні були вирішувати питання з приводу перебудови у складі не менше 75%, за інших обставин таке рішення вважалося незаконним. Проте власники навіть у складі 65% не з'являлись на зборах.

З точки зору експертів така кількість акціонерів повинна бути більшою, ніж 100, тоді не виникне жодних проблем при реформуванні товариств акціонерів, яка містить величезну кількість вкладників.

Надалі до Закону України «Про акціонерні товариства» було внесено зміни, зокрема, в частині заміни публічними акціонерними товариствами процедури лістингу зобов'язанням, зміст якого полягав в приєднанні до біржового списку акцій хоч одної з бірж. Крім того, закон закріпив процедуру перетворення документарної форми акцій в бездокументарну більш чіткіше.

З огляду на вищевикладений матеріал, варто наголосити на важливому значенні ринку цінних паперів для розвитку економіки країни, стабілізації корпоративного права, зокрема.

1. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

2. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

Г. В. Смолин,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарсько-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ),*

О. А. Туркот,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА

18 жовтня 2018 року депутати Верховної Ради України прийняли Кодекс України з процедур банкрутства [1]. Вказаний законодавчий акт безумовно необхідний для спрощення процедури банкрутства та об'єднання усіх необхідних правових норм, які регулюють процедуру банкрутства у одному кодифікованому акті. На даний час нормативний акт готують на підпис Президенту України.

Необхідно зазначити, що до прийняття кодексу процедури визнання боржника банкрутом регулював Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [2]. Вказаний закон втратить чинність з моменту вступу у дію Кодексу України з процедур банкрутства.

Кодекс України з процедур банкрутства прийнято відповідно до положень Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, який схвалений Постановою Верховної Ради України [3]. Зокрема, у Плані законодавчого забезпечення реформ в Україні передбачено, що забезпечення істотного поліпшення умов ведення бізнесу в Україні за тими напрямками, що враховуються Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією під час складення рейтингу Doing Business, маючи за стратегічну мету входження України до провідної двадцятки країн світу за умовами ведення бізнесу, можливе при удоско-

наленні процедур банкрутства, зменшення строків провадження у справах про банкрутство та вирішенні проблемних питань у роботі арбітражного керуючого, господарських судів, захисту інтересів кредиторів та боржників.

Необхідно зазначити, що Кодекс України з процедур банкрутства складається з чотирьох книг, зокрема це загальна частина, положення щодо арбітражного керуючого, банкрутства юридичних осіб та відновлення платоспроможності фізичної особи.

Міністр юстиції України П. Д. Петренко зазначає, що прийняття кодексу забезпечить зростання України на 80 позицій в рейтингу Doing Business за напрямком «Вирішення неплатоспроможності» та на 9 позицій у загальному рейтингу легкості ведення бізнесу. Це може дати нашій державі додаткових 6 мільярдів доларів інвестицій [4]. На нашу думку, залучення інвестицій в економіку України можливе за умови спрощення ведення бізнесу, удосконалення процедур банкрутства та створення законодавчих норм щодо захисту суб'єктів господарювання. У такому випадку суб'єкти господарювання будуть вкладати інвестиції, не боячись втратити прибутки.

Отже, удосконалення процедур банкрутства в Україні за допомогою прийняття Кодексу України з процедур банкрутства сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості держави та спрощенню процедур із ведення бізнесу.

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Проект Закону України від 26.02.2018 р. № 8060. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8060&skl=9.

2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/>.

3. План законодавчого забезпечення реформ в Україні: Постанова Верховної Ради України від 04.06.2015 р. № 509-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-19/conv/print>.

4. Петренко П. Д. Прийняття кодексу з процедур банкрутства забезпечить покращення позиції України в рейтингу Doing Business. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/pavlo-petrenko-priynyattya-kodeksu-z-protседur-bankrutstva-zabezpechit-pokraschennya-pozitsii-ukraini-...>

Л. В. Хомко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПИСУ

Формування та створення паперових документів тривало сторіччями і стало основою сучасної культури ділового обороту. Стандартний документ із підписом і печаткою є традиційним способом підтвердження юридичних фактів.

Однак, еволюція суспільства та розвиток електронної комерції, внесли до нормативно-правового забезпечення чимало змін, зокрема й щодо використання електронного цифрового підпису.

З метою удосконалення державного регулювання у сфері електронного цифрового підпису Міністерством юстиції України здійснено технічний переклад Регламенту (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку. У 2015 р. було прийняте Імплементативне рішення Комісії (ЄС) 2015/1506 [1]. Відтак виникла необхідність у гармонізації національного законодавства у сфері електронної ідентифікації, верифікації та надання довірчих послуг із Верховною Радою України прийнято Закон № 2155-VIII «Про електронні довірчі послуги», який набув чинності 07 листопада 2018 року (надалі – Закон № 2155-VIII) [2].

Відповідно до Закону № 2155-VIII, «електронною послугою» є будь-яка послуга, що надається через інформаційно-телекомунікаційну систему; «електронна довірча послуга» – це послуга, що надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг щодо надання такої послуги.

Зазначимо, що використання електронних довірчих послуг здійснюється на договірних засадах та свободі суб'єктів господарювання у виборі надавача послуг. Результати надання зазначених електронних довірчих послуг мають визнаватися в усіх державних інституціях та іншими користувачами цих послуг.

Водночас варто відмітити, що застосування електронних довірчих послуг не змінює порядку вчинення правочинів, встановленого законом (для прикладу – нотаріальне посвідчення та/або державна реєстрація, вчиняються в електронній формі виключно із застосуванням кваліфікованих електронних довірчих послуг та у встановленому порядку (ч. 6 ст. 17 Закону № 2155-VIII)).

Згідно із ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [3]. До обов'язкових реквізитів належить й електронний цифровий підпис.

Відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис», електронний підпис – це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних [4].

На відміну від зазначеного документа новий Закон № 2155-VIII оперує такими поняттями як «електронний підпис», «удосконалений електронний підпис» та «кваліфікований електронний підпис».

Електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно пов'язуються з ними і використовуються ним як підпис.

Удосконалений електронний підпис – це електронний підпис, який відповідає таким додатковим ознакам:

- створений в результаті криптографічного перетворення електронних даних, з якими пов'язаний, за допомогою спеціального обладнання або програмного забезпечення;

– при цьому застосовується особистий ключ, який однозначно пов'язаний з підписувачем;

– надає можливість здійснити електронну ідентифікацію підписувача та виявлення порушень цілісності електронних даних, з якими пов'язаний цей електронний підпис.

Кваліфікований електронний підпис – це удосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа.

З правової точки зору електронний цифровий підпис – це різновид електронного підпису, який за юридичним статусом прирівнюється до власноручного в разі виконання технічних умов, визначених законом. З фактичної ж точки зору він являє собою унікальний електронний набір цифр і букв, за допомогою якого підтверджується цілісність та юридична сила електронного документа, а також однозначно ідентифікується особа, яка його підписала [5].

Зазначений нормативно-правовий акт передбачає, що електронний підпис чи печатка не можуть бути визнані недійсними й позбавлені можливості розглядатися як доказ у судових справах виключно на тій підставі, що вони мають електронний вигляд чи не відповідають вимогам до кваліфікованого електронного підпису.

Тобто, відсутність кваліфікації не робить документ із «простим» підписом автоматично недійсним, водночас ступінь довіри до нього може бути низьким. Відтак законодавець передбачив спеціальні вимоги до кваліфікованих надавачів довірчих електронних послуг.

Законом України «Про електронні довірчі послуги» передбачено запровадження й низки інших правових новел. Серед них можна відмітити «довірчий список», «електронна позначка часу (мітка часу)», «електронна печатка», «сертифікат автентифікації веб-сайту», «реєстрована електронна доставка» тощо.

Прийняття та набуття чинності законом «Про електронні довірчі послуги» активізує міжнародне співробітництво, інтеграцію нашої держави у світовий бізнес-простір. Водночас віт-

чизняні суб'єкти господарювання отримують нові можливості для розвитку та переваги при здійсненні підприємницької діяльності.

1. Імплементативне Рішення Комісії (ЄС) щодо специфікацій стосовно форматів удосконалених електронних підписів та удосконалених печаток, які повинні визнавати органи публічного сектору відповідно до статей 27(5) та 37(5) Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 про електронну ідентифікацію: Міжнародний документ ЄС № 2015/1506 від 08.09.2015. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-15

2. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/851-15>

4. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV (закон втратив чинність). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/852-15>

5. Голіна О. До питання про поняття електронних довірчих послуг та їх договірною забезпечення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 73–76.

В. М. Чернега,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри підприємницького
та корпоративного права
(ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»)

ВРЕГУЛЮВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ СПОРІВ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

Вперше в законотворчій практиці України закріплено інститут врегулювання спору за участю судді, якому присвячено главу 4 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [1]. Вітчизняний законодавець установлює: а) підстави його проведення; б) порядок його призначення;

в) порядок та форми його проведення; г) підстави та порядок його припинення; г) строк його проведення.

Згідно із ч. 1 ст. 186 ГПК України врегулювання спору за участю судді проводиться *за згодою сторін* до початку розгляду справи по суті. Водночас законодавець не дозволяє проведення врегулювання спору за участю судді у спорах (справах): по-перше, про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; по-друге, за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство; по-третє, в разі вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Чинним господарським процесуальним законодавством України встановлено порядок призначення врегулювання спору за участю судді. Так, відповідно до ч. 1 ст. 187 ГПК України про проведення процедури врегулювання спору за участю судді суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Проте законодавець (ч. 2 ст. 187 ГПК України) не допускає повторне проведення врегулювання спору за участю судді в разі недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору.

Ст. 188 ГПК України має назву «Порядок проведення врегулювання спору за участю судді», тоді як у змісті її положень ідеться про форми та порядок проведення врегулювання спору за участю судді. Попри це, форми проведення врегулювання спору за участю судді не відображено в назві чинної редакції ст. 188 ГПК України. На нашу думку, ст. 188 ГПК України доцільно викласти в такій редакції: «Форми та порядок проведення врегулювання спору за участю судді».

Почнемо із форм проведення врегулювання спору за участю судді, до яких належать спільні та закриті наради. При цьому, зазначимо, що відповідно до ч. 2 ст. 188 ГПК України проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних *та (або)* закритих нарад. Перші проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді, тоді як другі – за ініціативою судді з кожною зі сторін окремо.

Спільні наради. Так, на початку проведення першої спільної наради з врегулювання спору суддя роз'яснює сторонам мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді,

права та обов'язки сторін (ч. 4 ст. 188 ГПК України). Відповідно до ч. 5 ст. 188 ГПК України під час проведення спільних нарад суддя: 1) з'ясовує підстави та предмет позову; 2) з'ясовує підстави заперечень; 3) роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається; 4) пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору; 5) здійснює *інші дії*, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Тобто перелік дій суб'єкта правозастосування є невичерпним і може бути розширеним. При цьому суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору.

Однак, зауважимо, що під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі (ч. 7 ст. 188 ГПК України).

Згідно із ч. 6 ст. 188 ГПК України під час *закритих нарад* суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору.

Слід пам'ятати, що врегулювання спору за участю судді проводиться суддею-доповідачем одноособово незалежно від того, в якому складі розглядається справа (ч. 1 ст. 188 ГПК України). Законодавець передбачає, що з урахуванням конкретних обставин проведення наради суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання.

Важливо також відзначити, що інформація, отримана будь-якою із сторін, а також суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною. Законом встановлено, що під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами. За необхідності до участі в нарадах залучається перекладач (ч. 9 ст. 188 ГПК України).

Відповідно до ч. 10 ст. 188 ГПК України під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото-і кінозйомку, відео-, звукозапис. За порушення цих заборон застосовується захід процесуального примусу у виді штрафу (п. 5 ч. 1 ст. 135 ГПК України).

Український законодавець установлює чотири підстави припинення врегулювання спору за участю судді: а) подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; б) закінчення строку врегулювання спору за участю судді; в) за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін; г) укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або відмова позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Відповідно до ч. 2 ст. 189 ГПК України про припинення врегулювання спору за участю судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає. Одночасно суддя вирішує питання про поновлення провадження у справі.

Про припинення врегулювання спору за участю судді шляхом подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді, суддя постановляє ухвалу не пізніше наступного робочого дня після надходження відповідної заяви сторони, а в разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді, – не пізніше наступного дня з дня закінчення строку врегулювання спору за участю судді.

У разі припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, встановлених господарським процесуальним законом, справа передається на розгляд іншому судді, визначеному в порядку, встановленому ст. 32 ГПК України. У цьому разі йдеться про припинення врегулювання спору за участю судді: а) шляхом подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; б) внаслідок закінчення строку врегулювання спору за участю судді; в) за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін.

Згідно із ч. 1 ст. 190 ГПК України врегулювання спору за участю судді проводиться протягом *розумного строку*, але не більше 30 днів з дня постановлення ухвали про його проведення. Передусім звернемося до позиції законодавця, який *розумним* вважає строк, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню господарського судочинства (ч. 2 ст. 114 ГПК України).

Суд застосовує *принцип розумності строків розгляду справи* за наявності прямої вказівки в ГПК України. У нашому випадку йдеться про визначення судом *розумних строків* проведення врегулювання спору за участю судді (ч. 1 ст. 190 ГПК України). У разі врегулювання спору за участю судді проводиться протягом *розумного строку*, але не більше 30 днів з дня постановлення ухвали про його проведення (ч. 1 ст. 190 ГПК України). При цьому встановлений законодавцем строк не може бути продовжений (ч. 2 ст. 190 ГПК України).

У кожному індивідуальному випадку визначення судом *розумного строку* проведення врегулювання спору за участю судді залежить від максимально (гранично) допустимого строку, встановленого законодавцем. Тобто в разі проведення врегулювання спору за участю судді максимально (гранично) допустимий строк *не повинен перевищувати 30 днів* з дня постановлення ухвали про його проведення.

1. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

А. В. Яновицька,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарсько-
правових дисциплін,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЖИТЛА

Поняття «житло» трактується міжнародним, національним законодавством, а також і судовою практикою. Зокрема, Європейський Суд з прав людини «*житло*» визначає насамперед як місце, де особа є «вдома». Цей висновок напрашується в результаті аналізу семантичного значення цього терміну

офіційними мовами Конвенції. Так, в англійському тексті вживається «*home*», що значить дім, житло; батьківщина; *at home* – удома; у французькому – «*domicile*» – житло; місце проживання; *a domicile* – вдома. Тобто наголос робиться на аспекті важливості об'єкту (помешкання) для особи, задоволення її потреб, а не на характеристиці самого об'єкту, приміром, його відповідності певним вимогам [1, с. 158].

Варто зазначити, що Цивільний кодекс 1963 р. [2] не містить поняття житлового приміщення. Однак, чинний Цивільний кодекс України [3] у статті 379 визначає, що «житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше жиле приміщення, призначені та придатні для постійного або тимчасового проживання в них». Житловий кодекс Української РСР, хоч і прийнятий 1983 року, але цілком узгоджується із цивільним законодавством. У статті 6 встановлено, що жилі будинки і жилі приміщення призначаються для постійного або тимчасового проживання громадян [4].

Загалом, застосування терміна «житло» в Україні, пов'язане із поняттям житлового фонду. Він становить сукупність всіх житлових приміщень незалежно від форми власності, включаючи: житлові будинки, спеціалізовані будинки (гуртожитки, будинки для людей похилого віку, будинки-інтернати для інвалідів, ветеранів, дитячі будинки тощо), квартири, службові житлові приміщення, інші житлові приміщення в інших будівлях, придатних для проживання.

Однак, до складу житлового фонду не входять дачі, літні садові будиночки, спортивні та туристичні бази, будинки відпочинку та інші будинки і приміщення, призначені для сезонного і тимчасового проживання, незалежно від тривалості проживання в них громадян.

Ж. Копилова зазначає, що ряд науковців, зокрема О. Коваленко, вважають, що поняття «житло» тотожне поняттю «житлове приміщення», яке визначене у Житловому кодексі УРСР. В юридичній літературі також існує думка, що під житлом слід розуміти палату у санаторії, будинку відпочинку і друге приміщення, призначене (тимчасово чи постійно) для проживання в ньому людей. Вчені, які відстоюють цю думку,

вважають каюту на кораблі, намет також такими, які включаються в поняття «житло». Є. Мічурін вважає: «Житло – це квартири багатоквартирних будинків, одноквартирні будинки, кімнати в квартирах чи одноквартирних будинках, а також інші приміщення, призначені для постійного або тимчасового проживання людей, що завершені будівництвом та віднесені у встановленому порядку до житлового фонду» [5, с. 309].

Житловий будинок – це будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного проживання (ст. 380 ЦК України). Видами житлового будинку є одноповерхові будинки, малоповерхові будинки (до 4-х поверхів) та багатоповерхові будинки. У залежності від стадії будівництва – це будинки із завершеним будівництвом і незавершеним будівництвом, будинки із переплануванням. Якщо враховувати можливість використання житлових будинків за призначенням, то можна виділити будинки, які відповідають санітарним і технічним вимогам та аварійні житлові будинки.

Житлові приміщення із фондів житла для тимчасового проживання – житло, яке пристосоване для тимчасового проживання громадян, які не мають постійного місця проживання або втратили його. Таке житло відноситься до спеціалізованих житлових приміщень, які повинні відповідати санітарним і технічним вимогам [4]. Жилі приміщення у гуртожитку – приміщення у гуртожитку (жилі кімнати, жилі блоки чи жилі секції), призначені та придатні відповідно до вимог законодавства до житла, призначеного для постійного проживання у ньому [6].

Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» [7] передбачає заклади соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей, серед яких: будинок нічного перебування, центр реінтеграції бездомних осіб, соціальний готель, притулок для дітей служби у справах дітей, центр соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко). Тут слід зазначити, що вказані заклади не формують окремого житлового фонду.

Узагальнюючи наведене, науковцями поняття «житло» розглядається як майнове та немайнове благо [8, с. 22]. В. Махінчук зазначає, що немайновий характер житла виявляється у наданні соціально незахищеним верствам населення безоплатного або доступного за ціною житла [9, с. 44]. Однак для того, щоб надати це житло, треба його створити, вкласти в нього гроші. Тому від платності або безоплатності надання житла, воно не стає нематеріальним благом.

Задоволення потреби людини у житлі носить нематеріальний характер, про що стверджує також М. Галянтич. Якщо людина має лише одне житло, то воно не може виступати лише як матеріальний об'єкт, оскільки, в першу чергу, задовольняє немайнові потреби особи. Однак нематеріальні блага характеризуються принаймні двома нерозривно пов'язаними з ними ознаками. По-перше, відсутністю матеріального (майнового) змісту і, по-друге, нерозривним зв'язком із особистістю носія, що породжує невідчужуваність цього блага [10, с. 231]. Житло ж має майновий зміст і воно не пов'язано з особою нерозривно. Інша справа, що житло може бути засобом реалізації немайнових прав: таємниці особистого життя, психологічних та естетичних потреб тощо. Але наявність одного чи кількох житлових об'єктів на ці властивості житла не впливають.

Таким чином, житло може бути об'єктом майнових і немайнових відносин. Житло як об'єкт майнових відносин має певну вартість, виступає товаром, задовольняє матеріальні потреби людини. Як об'єкт немайнових відносин, житло може служити засобом реалізації немайнових благ та задовольняти естетичні потреби людини.

1. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посібник. 2-ге вид., випр., допов. К., 2015. 208 с.

2. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 № 1540-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

4. Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 № 5464-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>

5. Копилова Ж. В. Житло як родове поняття одноквартирного житлового будинку громадян України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. URL: <http://www.apdp.in.ua/v59/41.pdf>
6. Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків: Закон України від 04.09.2008 № 500-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-17>
7. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 № 2623-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-15>
8. Житлове право України: навч. посібник / під ред. М. К. Галянтюч, Г. І. Коваленко. К.: Юрінком Інтер, 2002. 480 с.
9. Галянтюч М., Махінчук В. Реалізація права на житло – як особисте немайнове право. *Підприємництво господарство і право*. 2004. № 1. С. 43-46.
10. Цивільне право України: навч. посібник / кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 468 с.

Секція 3

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

І. Я. Бабецька,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
(*Університет Короля Данила*),

С. М. Ходак,

аспірантка кафедри цивільного права і процесу
(*Університет Короля Данила*)

ПРИВАТНІ І ПУБЛІЧНІ ІНТЕРЕСИ ЯК КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ГАЛУЗІ СІМЕЙНОГО ПРАВА

В даний час сімейне законодавство України являє собою сформований юридичний «організм» і є можливість проаналізувати, наскільки сімейно-правові норми відповідають приватним і публічним засадам.

Визначивши і вивчивши форми правового визнання інтересів в сімейному законодавстві України, можемо зробити висновок, що чинне сімейне законодавство визнає як приватні, так і публічні інтереси, надаючи їм статус правових і втілює в певних формах.

Враховуючи зазначене, автори ставлять за мету провести аналіз категорії публічного та приватного інтересу як критерій визначення предмету галузі сімейного права; виділити особливості приватного інтересу; дослідити зв'язок між приватним та публічним інтересом як метою їх існування взагалі.

Як сімейно-правова категорія приватний інтерес може бути визначений наступною дефініцією:

– законний приватний інтерес в сімейному праві – це визнана правовими нормами потреба члена сім'ї (групи членів сім'ї) в досягненні певних благ, як прямо передбачених законом, так і не заборонених ним. Законні інтереси члени сім'ї реалізують при здійсненні своїх суб'єктивних прав та інтересів [1].

В юридичній науці тривають спроби виявлення критеріїв поділу права на приватне і публічне; визначається співвідношення приватних і публічних начал у правовому регулюванні окремих сфер суспільних відносин, що має, на наш погляд, особливе значення стосовно питань сімейного права [1].

«Поділ норм права на дві групи, на право публічне і право цивільне, інакше приватне, є ... характерним для сучасного юридичного порядку» [6], «...цей поділ є великим надбанням юридичної думки, складаючи неодмінний базис наукової та практичної класифікації правових явищ» [6], – такою є думка про дуалізм в праві відомих дореволюційних цивілістів Г. Ф. Шершеневича та І. А. Покровського. Вона зберегла свою актуальність і в наш час. «Нормальний правопорядок повинен ґрунтуватися на існуванні і відмінності приватноправового та публічно-правового регулювання ... Звичайно, розвиток людської цивілізації ... призвів до ускладнення соціальних процесів, появи принципово нових суспільних феноменів, викликаних наслідками технічних і соціальних, а потім наукової та інформаційної революцій.

Все це змінило, але не скасувало повністю основи правової системи, яка базується на відмінності цивільного (приватного) і публічного права» [3].

З огляду на зазначені раніше особливості сімейних правовідносин, взаємодії приватних і публічних інтересів в механізмі сімейно-правового регулювання, є важливим визначити місце сімейного права в системі права виходячи з його поділу на приватне і публічне.

За багато років дискусій про право приватне і публічне, юридична наука то знаходила остаточний істинний критерій розмежування, приймаючи за нього одну з численних точок зору, то відкидала наче вірні позиції.

Критерієм поділу права публічного і приватного згідно з однієї з теорій служить інтерес: для приватного переважне значення мають інтереси окремих осіб; для публічного – пріоритетними є державні інтереси. У зв'язку з цим констатується:

– приватне право регулює майнові відносини, визначаючи правове становище окремих осіб. Сюди відносяться сімейні відносини, власність, спадкування, зобов'язання і т. д.;

– публічне право регулює відносини за участю держави, визначаючи особливий правовий статус його органів і посадових осіб. В область публічного права, виходячи з цього, входять: державні органи, компетенція установ і посадових осіб, акти, які виражають державну владу, і т. п. [1].

Розмірковуючи про форми і способи забезпечення інтересів окремих осіб, Г. Ф. Шершеневич відзначає: «Держава, з одного боку, як би окреслює правовий простір, в межах якого можлива свобода дій індивідів щодо здійснення їх інтересів, а з іншого – визначає пристрій і порядок діяльності своїх органів, що мають на меті примусове вираження інтересів окремих осіб. Таким чином, в першому випадку норми права задовольняють приватні інтереси безпосередньо, у другому – опосередковано» [5].

С. Муромцев вважав, що причиною різного захисту прав служить саме характер інтересу: чи є він єдиним, відокремленим або в даному відношенні цікавий всім членам суспільства [2].

Проголошення свободи особистості; визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю; встановлення обов'язку держави визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини і громадянина – ці та інші положення Конституції України стали фундаментом нових відносин держави й особистості, що в свою чергу зумовило застосування нових форм, методів і засобів правового регулювання, що забезпечують оптимальне співвідношення інтересів держави і особистості [1]. Як справедливо зауважує В. Ф. Яковлев, «найбільш глибокою і докорінною зміною слід визнавати те, що в правовій системі відродився дуалізм, що характеризує всі сучасні розвинені правові системи, – поділ права на приватне і публічне» [7].

Загально визнано, що поділ права на приватне і публічне є історичним фактом. З урахуванням висновку про взаємодію публічного та приватного інтересів не повинно здаватися парадоксальним твердження, що держава як виразник публічних інтересів не може, та й не повинна бути байдужою до того, що відбувається в приватній сфері. А це є передумовою для її вторгнення у вигляді публічно-правового регулювання за певних обставин в традиційні сфери дії приватного права [4].

Поєднання приватних і публічних інтересів в сімейному праві має виняткову форму вираження, що є в свою чергу унікальною властивістю даної галузі права.

Публічний інтерес також можна вважати як певну сукупність приватних інтересів. Відповідно, публічний інтерес становить категорію, яка виходить за межі особистості, перебуваючи на рівні суспільного інтересу. Основою публічного інтересу є об'єктивний інтерес усього суспільства та держави.

На нашу думку, для правового регулювання сімейних відносин характерна множинність і взаємозалежність. Це проявляється в тому, що інтерес як матеріальна ознака визначає формальні критерії – спосіб регулювання і побудову правовідносин. Саме приватний або публічний інтерес є основою приватноправового або публічно-правового регулювання тієї чи іншої сфери сімейних відносин.

-
1. Ильина О. Ю. Проблемы интереса в семейном праве Российской Федерации. М.: Городец, 2007. URL: <https://www.lawmix.ru/commlaw/1061>.
 2. Муромцев С. Римское гражданское право. 1877–1878.
 3. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. Сер. «Классика российской цивилистики». М., 1998. 353 с.
 4. Тюрина Н. Е. Публичный интерес в праве международной торговли. Казань, 2003. 72 с.
 5. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. М., 1991.
 6. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. М., 1995. 556 с.
 7. Яковлев В. Ф. О взаимодействии публичного и частного права. *Публичное и частное право: проблемы развития и взаимодействия, законодательного выражения и юридической практики*: мат-лы Всерос. науч.-практ. конф. Екатеринбург, 1999.

О. А. Бойко,
А. В. Макрушина,
студенты 4 курса юридического факультета
(*Брестский государственный университет*
им. А. С. Пушкина)

МЕДИАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ: ПОРЯДОК ВЫБОРА И НАЗНАЧЕНИЕ МЕДИАТОРА

На сегодняшний день судебная медиация используется не только судами Республики Беларусь, но и в других странах таких как Польша, Россия, Франция, США, Греция, Румыния, Хорватия и пр. В общем, судебная медиация предполагает такого рода посредничество, рекомендуемое либо же назначаемое судом после обращения сторон в суде. Такая процедура проводится под контролем суда медиатором, назначенным либо же утвержденным судом или непосредственно судьей.

Если прибегнуть к мировой практике, то видно, несколько способов выбора и назначения медиатора: выбор медиатора сторонами, что закреплено в статье 5 Закона Румынии № 192 от 16.05.2006 года «О медиации и организации профессиональной деятельности медиатора», также статьей 5 Закона Республики Молдова от 14.06.2007 года № 134-XVI «О медиации», статьей 20 Закона Республики Казахстан от 28.01.2011 года № 401-IV ЗРК «О медиации»; посредники могут быть выбраны либо же назначены судом, что, к примеру, в Западном округе Мичиган действуют Правила посредничества, применяемые в федеральном суде западного округа штата Мичиган. Положения вышеуказанного акта закрепляет то, что в том случае, если дело передается на процедуру посредничества, адвокат истца и адвокат ответчика могут выбрать из списка посредников по одному имени; а уже третий может быть выбран либо же выбран по соглашению между адвокатами сторон, или же назначен судом, который имеет полномочия на рассмотрение спорного дела. Аналогичное право закрепляет и Гражданский процессуальный кодекс Франции: суд имеет право самостоятельно назначить посредника.

Как мы видим, вышеизложенное означает, что законодательство ряда стран предоставляет возможность сторонам спора при выборе медиатора обратиться за рекомендацией к специализированной организации. Республика Казахстан не является исключением из этого списка: пункт 8 статьи 20 Закона Республики Казахстан «О медиации»: организация медиаторов может рекомендовать кандидатуру медиаторов, если стороны направили в указанную организацию соответствующее обращение.

Разобрав более детально законодательство Республики Беларусь мы видим, что ГПК и ХПК содержат нормы, которые регулируют назначения медиатора. В гражданском и хозяйственном процессах применяются различные правила выбора и назначения медиатора.

Некоторые положения ГПК гласят, что по спорам, возникающим из гражданских правоотношений, а также по спорам, возникающим из трудовых и семейных правоотношений, допускается применение судебной медиации. К примеру, статья 61 ГПК из перечня процессуальных прав сторон закрепляет и такое право, как, окончить дело мировым соглашением: медиацией в срок, установленный судом [1].

Суду же при этом не предоставлено право инициировать медиацию, он всего лишь разъясняет сторонам спора их право на применение медиации на любой стадии судебного разбирательства сначала при подготовке дела к судебному разбирательству (статья 262 ГПК), а также в подготовительной части судебного разбирательства (статья 280 ГПК), и только после доклада дела председательствующий спрашивает у сторон, не желают ли они провести медиацию (статья 285 ГПК), в случае, если стороны сами примут решение о проведении медиации, только тогда суд устанавливает им сроки проведения данной процедуры (статья 285 ГПК) [1].

Несмотря на то, что право выбора сторон на урегулирование спора путем медиации закреплено в ГПК, нет закрепления процедуры выбора и назначения медиатора. В данной ситуации следует руководствоваться положениями статьи 12

Закона Республики Беларусь «О медиации», однако, и в этой статье, невзирая на то, что она называется «Выбор и назначение медиатора», не говорится о процедуре назначения медиатора.

ХПК статьей 156 регулирует порядок назначения медиатора, указывается при этом, что примиритель может назначаться судом, рассматривающим экономические дела первой, апелляционной, кассационной инстанций по ходатайству сторон либо же по инициативе суда, рассматривающего экономические дела [2].

Таким образом, проделав анализ законодательства Республики Беларусь, регулирующего порядок выбора и назначения медиатора в рамках судебной медиации, выявились следующие пробелы в гражданском процессуальном и хозяйственном процессуальном законодательстве, которые требуют существенной доработки: следует унифицировать положения, закрепляющие правила применения судебной медиации в гражданском и хозяйственном процессах, а также закрепить единый алгоритм выбора и назначения медиатора, и должным образом описать регулирование этой процедуры. На наш взгляд, более эффективной и продуктивной системой выбора и назначения медиатора будет следующая: внести в Закон Республики Беларусь «О медиации» изменения, касающиеся урегулирования назначения и выбор медиатора по гражданским и экономическим делам, предусмотрев при этом возможность выбора медиатора сторонами спора.

Необходимо прописать единый алгоритм назначения и выбора медиатора по всем категориям дел, в целях недопущения ущемления прав и законных интересов обратившихся в суд лиц.

1. Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900238#load_text_none_1_. (дата доступа: 04.11.2018).

2. Хозяйственный процессуальный кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9800219#load_text_none_1_. (дата доступа: 04.11.2018).

М. В. Борачок,

суддя

(Сихівський районний суд м. Львова),

Ю. М. Юркевич,

доктор юридичних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри

цивільно-правових дисциплін

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ «НЕГОЛОСУЮЧИХ» АКЦІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Правове регулювання створення та функціонування акціонерних товариств в Україні забезпечується Цивільним та Господарським кодексами України [1; 2], Законами України «Про акціонерні товариства» [3], «Про депозитарну систему України» [4] та іншими. Варто зазначити, що протягом останнього десятиріччя корпоративне законодавство в Україні зазнало істотних змін та було оновлено у контексті гармонізації з правом Європейського Союзу. Не зважаючи на це, досі існує низка проблемних аспектів, що пов'язані з участю у голосуванні окремими акціонерами.

Так, виходячи зі змісту положень ст. 20 Закону України «Про акціонерні товариства», акція, що може існувати виключно в бездокументарній формі, покликана посвідчувати корпоративні права акціонера в акціонерному товаристві. Поняття корпоративних прав визначає ст. 167 Господарського кодексу України, характеризуючи їх як право особи, котра володіє часткою у статутному капіталі, які включають правомочності на участь в управлінні суб'єкта зі статусом юридичної особи, отримання дивідендів, а також активів при ліквідації такого суб'єкта. Інші правомочності можуть бути закріплені в законі чи установчих документах.

Своєю чергою, відповідно до п. 10 Розділу VI Закону України «Про депозитарну систему України» було передбачено, що власник цінних паперів, які були дематеріалізовані, зо-

бов'язаний звернутися до обраної емітентом депозитарної установи та укласти з нею договір про обслуговування рахунку в цінних паперах від власного імені або здійснити переказ прав на цінні папери на свій рахунок в цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі. Якщо власник цінних паперів протягом одного року з дня набрання вказаним Законом чинності, а саме до 11.10.2014 року, не уклав з обраною емітентом депозитарною установою договору про обслуговування рахунку в цінних паперах від власного імені або не здійснив переказ належних йому прав на цінні папери на свій рахунок у цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі, цінні папери такого власника не враховуються при визначенні кворуму та при голосуванні в органах емітента.

Як наслідок, такий акціонер з точки зору публічного законодавства (наприклад, Закону України «Про судову систему і статус суддів», Закону України «Про запобігання корупції» тощо) вважається власником корпоративних прав, а з точки зору норм корпоративного законодавства України – таких прав в усій сукупності він не має. Не менш складними проблемами вважаємо і те, що, наприклад, такі власники не зможуть реалізувати у порядку ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» права на обов'язковий викуп акціонерним товариством їхніх акцій.

Ситуація ускладнюється і тим, що виконання вимог Розділу VI Закону України «Про депозитарну систему України» у багатьох випадках є економічно не вигідним для міноритарного акціонера. Крім цього, численними є ситуації, коли власниками таких «неголосуючих» акцій значаться особи, які давно померли, а механізму, який би зобов'язав спадкоємців прийняти ці акції в якості спадщини немає і навряд чи можна його віднайти. До слова, багато акціонерних товариств, які реорганізувалися після 2013 року, керуючись Порядком скасування реєстрацій випуску акцій, затвердженим Рішенням НКЦПФР від 23.04.2013 року [5], включили у перелік учасників правонаступників таких акціонерних товариств померлих осіб. Така практика, на наш погляд, прямо суперечить положенням цивільного законодавства про правоздатність фізичних осіб.

Підсумовуючи вищенаведене, конкретизуючи окремі аспекти досліджуваної проблематики, вважаємо за можливе зробити висновок про необхідність врегулювання окреслених ситуацій на законодавчому рівні. Так, варіантом вирішення могло б послугувати закріплення положення, згідно з яким, у випадку нездійснення акціонером дій, передбачених Розділом VI Закону України «Про депозитарну систему України» у встановлений строк, акціонерне товариство здійснює викуп цих акцій у їх власників (спадкоємців власників).

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовт.

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. 2 трав.

3. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50-51. 19 груд.

4. Про депозитарну систему України: Закон України від 06.07.2012 № 5178-VI. *Голос України*. 2012. № 191. 11 жовт.

5. Про затвердження Порядку скасування реєстрації випусків акцій: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23.04.2013 № 737. *Офіційний вісник України*. 2013. № 46. 26 черв.

О. Б. Верба-Сидор,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

МЕХАНІЗМ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Під час творення в Україні правової держави у межах судової реформи здійснюються спроби оптимізувати ефективність механізму примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів. Стадія виконання рішень є лакмусовим папірцем дієвості механізму захисту прав осіб у державі,

адже саме на цій стадії відбувається реальне поновлення порушених прав осіб.

Україною на виконання вимог європейського співтовариства у 2016 р. було зроблено перший крок на шляху до підвищення рівня виконуваності рішень юрисдикційних органів – на законодавчому рівні запроваджено інститут приватних виконавців [1; 2].

Нині у 19 з 27 країн Європейського Союзу працюють самозайняті виконавці (судові виконавці). Франція має найбільш давню і, можливо, найбільш розвинуту систему та професійну організацію судових виконавців (*huissiers de justice*), на підставі чого французька система примусового виконання рішень юрисдикційних органів вважається еталонним критерієм.

Стародавня приказка гласить: «Виконавці – такі ж давні, як і закон, і такі ж потрібні, як і судді». Інститут судових виконавців виник у зв'язку із тим фактом, що для здійснення судочинства необхідно забезпечувати явку сторін, які б давали свої показання, а також, що судові рішення мають бути виконані. Ці дві вимоги існували завжди, що пояснює той факт, що судові виконавці існували у суспільстві завжди.

У французькому феодалному суспільстві судова влада була поділена між сувереном, феодалами, церквою і привілейованими містами. У давні часи організація судової влади була надзвичайно складною, тому професія судових виконавців була предметом правового регулювання такої ж складної низки норм, обумовлених існуванням численних судів, а саме: королівський суд, церковний суд, суд сеньйорів, комунальні суди. Згідно з історичними відомостями у 1327 р. Агнеса Французька, герцогиня Бургундії, регент Французького королівства, видала декрет, у якому передбачалося, що судові виконавці повинні мати «хорошого коня, вартістю щонайменше 100 фунтів, щедre постачання зброєю і жезл, вартістю щонайменше 50 фунтів». Жезл використовувався судовими виконавцями як символ влади. Це була 30-сантиметрова тростина із чорного дерева, декорована міддю та слоновою кісткою. Відповідно до закону короля від 1568 року судові виконавці мали обов'язок після вручення особі виконавчого документа фізично торкнутися

цієї особи своїм жезлом. Як тільки судовий виконавець це зробив, ця особа була зобов'язана виявляти послух і покору, із накладенням найсуворіших покарань за непокірність. Від XV ст. і далі до кандидатів у судові виконавці висувалися вимоги щодо відповідності моральним та інтелектуальним стандартам. Незважаючи на це, у цей час не було вимоги, що судові виконавці мають бути письменними, однак, вони мали бути достатньо розумними для того, щоб усно ознайомити особу зі змістом виконавчого документа і відзвітувати про це судді.

Лише з XV ст. деякі парламенти країн Європи передбачили вимогу писемності для судових виконавців, а король Луї XIV у 1667 р. встановив це основною вимогою для судових виконавців у своєму королівстві.

Чергові закони щодо регулювання професії судових виконавців були прийняті у 1556 р., 1667 р. та Наполеоном I у 1813 р. Повоєнний Закон від 2 жовтня 1945 р. сформував основу сучасної професії судових виконавців Франції. До нього було внесено зміни Законом від 2 червня 2016 р., яким запроваджено нову професію – уповноваженого юстиції (*Commissaire de Justice*), що поєднує у собі дві професії: судових виконавців та аукціоністів.

Правовий статус судових виконавців є надзвичайно складним, що зумовлене складною адміністративною організацією Франції.

Французький судовий виконавець, за твердженням П. Сафара, водночас є членом «ліберальної професії», міністерським і державним чиновником, судовим працівником та представником.

Розглянемо чотири аспекти правового статусу судових виконавців за законодавством Франції:

– *судовий виконавець як член «ліберальної професії»* здійснює примусове виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів, яке у багатьох країнах традиційно віднесене до повноважень державної служби, у Франції передане до відання судових виконавців, які у цій частині є монополістами, за винятком повернення несплачених податків, коли судові виконавці працюють у тандемі з державними службовцями казначейства.

«Ліберальний» аспект професії дає судовому виконавцеві повну незалежність у примусовому виконанні судових рішень. Судовий виконавець не є суб'єктом будь-якої ієрархії чи вищестоячих органів. Судовий виконавець несе відповідальність лише за свої неправомірні дії, чітко передбачені у санкціях правових норм. Судові виконавці, призначені на посади міністром юстиції, є самозайнятими професіоналами. Вони керують і проводять свій власний бізнес так, як і директори управляють компаніями, наймаючи кваліфікований персонал та використовуючи сучасні офіси, комп'ютери і засоби зв'язку;

– *судовий виконавець як судовий чиновник*. Судовий виконавець є судовим і міністерським чиновником, який призначаються міністром юстиції, є представником держави і обіймає «посаду» (*étude*). Враховуючи історичні традиції Франції, «посада» вважається частиною власності особи, яка її обіймає, це майно, активи, які можуть бути передані або продані так само, як і бізнес, особі, яка відповідає усім кваліфікаційним вимогам до судового виконавця;

– *судовий виконавець як публічна посадова особа, державний чиновник* діє від імені держави, наприклад, коли виконує рішення про вилучення майна чи виселення, може залучати поліцію для подолання опору чи перешкод з боку боржника;

– *судовий виконавець як представник*, окрім примусового виконання рішень юрисдикційних органів, наділений ще такими повноваженнями, як: монополією на вручення юридичних документів; разом із аукціоністами має виключні повноваження щодо продажу рухомого майна на публічних торгах; повертає приватні борги; складає звіти чи заяви про факти на вимогу суду або приватних осіб; може здійснювати представництво сторін у деяких судах.

До того ж судові виконавці є відповідальними за організацію та проведення слухань у судах, під керівництвом судді забезпечують порядок у залі судового засідання. В ході слухання справи суддя може зобов'язати судового виконавця здійснювати консультування сторін або підготувати заяву про факти для кращого розуміння суддею певних обставин справи [3, с. 7–8].

Як слушно зазначає Є. М. Кузнєцов, саме стабільний, консервативний і, водночас, гнучкий характер норм, які регулюють виконавче провадження, пристосованість до змін політичного устрою та соціально-економічних умов життя французького суспільства демонструють життєздатність та ефективність цих правових норм. Представники більшості держав Європи визнають, що саме французька модель примусового виконання рішень покладена в основу їхніх національних систем виконавчого провадження (Нідерланди, Бельгія, деякі держави Східної Європи та Прибалтики – Польща, Угорщина, Словаччина, Литва, Латвія, Естонія та ін.), або є ціллю реформування їхнього національного законодавства [4, с. 5].

Як видно з наведеного, французькі судові виконавці діють за дорученням та в інтересах своїх клієнтів, здійснюючи свої повноваження у межах, встановлених законом. Подібним у цьому контексті є правовий статус приватних виконавців України.

Нормативна база процедур виконання рішень у Франції спрямована на досягнення конкретного правового результату для конкретних суб'єктів правовідносин у вигляді поновлення прав. Правове регулювання виконавчого провадження України, за твердженням іноземного експерта Проекту ЄС «ПРАВО-JUSTICE», приватного виконавця Сербії, Даміра Сіте, є доволі якісним, а для досягнення ефективності механізму примусового виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів в Україні не потрібні роки, а потрібна серйозність і чесність державних чиновників.

1. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1403-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1403-19> (дата звернення: 13.11.2018).

2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1404-19/page> (дата звернення: 13.11.2018).

3. Safar P., Rushe R. French Huissiers de justice. Paris. 34 p.

4. Кузнєцов Е. Н. Исполнительное производство Франции. СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. 280 с.

Ю. В. Верхола,
викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ ДОГОВОРУ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» житлово-комунальні послуги поділяються за такими критеріями як функціональне призначення та порядок затвердження цін/тарифів. Одним із видів житлово-комунальних послуг за функціональним призначенням є комунальні послуги. Вищезазначеним законом закріплено наступні види комунальних послуг: централізоване постачання холодної води, централізоване постачання гарячої води, водовідведення (з використанням внутрішньообудинкових систем), газопостачання, централізоване опалення, а також вивезення побутових відходів тощо. Ч. 1 ст. 19 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» регламентовано, що відносини між учасниками договірних відносин у сфері житлово-комунальних послуг здійснюються виключно на договірних засадах [1]. У Правилах користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України також окреслено, що договірні відносини щодо користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення здійснюються виключно на договірних засадах [2].

З наведеного можемо зробити висновок, що з прийняттям Закону України «Про житлово-комунальні послуги» відносини у сфері водопостачання та водовідведення повинні здійснюватися виключно на договірних засадах, оскільки законодавець визначає, що, одним із видів житлово-комунальних послуг залежно від функціонального призначення є комунальні послуги із водопостачання та водовідведення.

Водопостачання – це забезпечення водою різних водоспоживачів (населених пунктів, виробничих підприємств та

інших об'єктів) для задоволення господарсько-питних, технологічних і протипожежних потреб [3, с. 9].

Водовідведення – діяльність із збирання, транспортування та очищення стічних вод за допомогою систем централізованого водовідведення або інших споруд відведення та/або очищення стічних вод [4].

Система водопостачання – це комплекс інженерних споруд, що призначені для забору води з джерела водопостачання, її очистки, зберігання і подачі до споживачів [5]. Згідно із п. 1.3 Постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення» система централізованого водопостачання – комплекс об'єктів, споруд, водопровідних мереж, пов'язаних єдиним технологічним процесом виробництва, транспортування та постачання питної води споживачам; система централізованого водовідведення – комплекс об'єктів, споруд, колекторів, каналізаційних мереж, пов'язаних єдиним технологічним процесом відведення та очищення стічних вод населених пунктів. Проте це не єдиний нормативно-правовий акт, у якому закріплена дефініція терміну «система централізованого водопостачання та водовідведення» [6].

Так, Закон України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» визначає поняття система централізованого водовідведення, як сукупність технічних засобів, включаючи мережі, споруди, устаткування (пристрої), для централізованого відведення та очищення стічних вод, що пов'язані єдиним технологічним процесом, а поняття система питного водопостачання регламентує, як сукупність технічних засобів, включаючи мережі, споруди, устаткування (пристрої), для централізованого та нецентралізованого питного водопостачання. Як бачимо, поняття: «система централізованого водопостачання» та «система централізованого водовідведення» не мають уніфікованого законодавчого визначення у нормативно-правових актах України, що спричиняє неоднозначне тлумачення та правозастосування на практиці. Централізована система водопостачання населеного пункту або промислового

підприємства повинна забезпечувати прийом води з джерела в необхідній кількості, її очищення, якщо це необхідно (тобто доведення її якості до потрібного рівня показників), передачу до обслуговуваного об'єкта і подачу споживачу під необхідним напором (тиском) [7, с. 9-10].

Для з'ясування сутності договору водопостачання та водовідведення, передусім зосередимо увагу на понятійному апараті цивільно-правового договору як однієї з ключових підстав виникнення цивільних правовідносин.

Нормативне закріплення дефініції терміну «договір» знаходить своє відображення у ст. 626 Цивільного кодексу України. Так, у ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України визначено, що договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення змїну або припинення цивільних прав та обов'язків [7].

У доктрині цивільного права поняття «договір» розглядається у трьох значеннях: договір як юридичний факт, договір як зобов'язання (цивільні правовідносини) та договір як документ. Договір як юридичний факт – це дія, спрямована на виникнення, змїну або припинення цивільних правовідносин [9, с. 12]. Договору як юридичному факту притаманні наступні ознаки: 1) у договорі виявляється воля двох чи кількох осіб, при цьому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному; 2) договір є такою спільною дією осіб, яка спрямована на досягнення певних цивільно-правових наслідків; набуття, змїну або припинення цивільних правовідносин.

У цивільному праві договір не обмежений ні сферою дії, ні актами цивільного законодавства, окрім випадків, котрі регламентуються ст. 6 Цивільного кодексу України, ні суб'єктивним складом, ні іншими обставинами, на що вказує ст. 627 Цивільного кодексу України [9, с. 15].

Законодавець не визначає у Цивільному кодексі України поняття договору водопостачання та водовідведення. Згідно зі ст. 714 Цивільного кодексу України за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси,

передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання [8]. Відповідно до зазначеної норми предметом договору постачання енергетичними та іншими ресурсами є: енергетичні ресурси (енергія) та інші ресурси.

Як бачимо, у відповідності до ст. 714 Цивільного кодексу України у договорі постачання ресурсами через приєднану мережу законодавець визначає не тільки договір енергопостачання, але також й інші договори, зокрема і договір водопостачання. Проте оборот ресурсів, про які зазначається у вищезазначеній статті Цивільного кодексу України можливий і без використання приєднаної мережі. Так, наприклад, якщо предметом договору постачання ресурсами через приєднану мережу є вода, то вона може поставлятися не тільки через приєднану мережу, але і у пляшках. У такому випадку, даний договір водопостачання згідно норм Цивільного кодексу України буде визначатись положеннями про купівлю-продаж чи постачання. Варто зазначити, що єдиної правової позиції, стосовно регламентації договору водопостачання та водовідведення немає і серед науковців.

На сьогодні, не регламентовано на законодавчому рівні єдиних визначень понять: система централізованого водопостачання, система централізованого водовідведення, не закріплено єдиного понятійного апарату договору водопостачання та водовідведення. Підсумовуючи вищевикладене, без сумніву треба розуміти, що дане питання потребує додаткового ґрунтовного обміркування та законодавчої регламентації, а правозастосовна практика вимагає чіткого правового регулювання договору водопостачання та водовідведення.

1. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24.06.2004 № 1875-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1875-15?nreg=1875-15&find=1&text=%E4%EE%E3%EE%E2%B3%F0>.

2. Правила користування системами централізованого комунального водопостачання та водовідведення в населених пунктах України: Наказ Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 27.06.2008 №190. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0936-08>.

3. Сорокіна К. Б. Водопостачання та водовідведення: конспект лекцій. Х.: ХНАМГ, 2009. 80 с.

4. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон України від 18.05.2017 № 2047 – VIII (2047-19). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>.

5. Використання земель населених пунктів з основами містобудування / за ред. А. Я. Сохничя. URL: <http://buklib.net/books/35809/>.

6. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення: Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 22.03.2017 № 307. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-17>.

7. Сорокіна К. Б. Водопостачання та водовідведення: конспект лекцій. Х.: ХНАМГ, 2009. 80 с.

8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

9. Луць В. В., Великанова М. М. Договори в цивільному праві України: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2016. 264 с.

М. З. Вовк,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВИНА ЯК УМОВА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ НЕЗАКОННИМИ РІШЕННЯМИ, ДІЯМИ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНУ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ, ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРОКУРАТУРИ АБО СУДУ

Питання про відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду сьогодні є дуже актуальним. Хоча цивільно-правових спорів у судовій практиці з відповідної категорії є небагато, але суми стягнень за відшкодування шкоди – значні. Так, у 2017 р. на розгляд до місцевих судів надійшло 607 справ про відшкодування шкоди, завданої незаконними

рішеннями, діями чи бездіяльністю відповідних органів, а присуджено до стягнення 38,7 млн. грн., у 2016 р. – 456 справ, а присуджено до стягнення 15,9 млн. грн., в 2015 р. – 488 справ, натомість присуджено до стягнення 7,9 млн. грн. [1].

Правовому регулюванню умов та порядку відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду присвячені ст. 1176 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [2]. Порядок застосування вище вказаного Закону визначається спеціальним Положенням [3].

Відповідно до ч. 1 ст. 1176 ЦК України, ст. 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [2] та п. 4 Положення [3] вина не є однією з обов'язкових умов відповідальності за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Натомість у ч. 6 ст. 1176 ЦК України передбачено, що шкода, завдана відповідними органами, відшкодовується на загальних підставах.

Загальні положення про відшкодування шкоди визначені в главі 82 ЦК України та передбачені ст. ст. 1166, 1167 ЦК України, згідно яких вина є однією з обов'язкових умов відповідальності за завдану шкоду. Положення ст. ст. 1166, 1167 ЦК України поширюються на всі норми, що входять до глави 82 ЦК України, тією мірою, в якій їх не змінюють спеціальні правила, передбачені окремими статтями цієї глави, в тому числі і на ч. 6 ст. 1176 ЦК України.

Щодо поняття «загальні підстави», яке міститься в ч. 6 ст. 1176 ЦК України, то у Постанові Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України від 25.05.2016 р. (справа № 6-440цс16) висловлена така правова позиція: шкода відшкодовується на загальних підставах, тобто виходячи із загальних

правил про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовими та службовими особами (ст.ст. 1173, 1174 ЦК України) [4].

Питання відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду досліджувалося у працях багатьох вчених. У цивільній літературі з приводу того, що слід розуміти під поняттям «загальні підстави», яке міститься у ч. 6 ст. 1176 ЦК України, існує дві позиції. Прихильники першої позиції, зокрема Ю. І. Галушка, вважають, що під загальними підставами слід розуміти загальні правила відшкодування шкоди. Тому вина є однією з обов'язкових умов відповідальності за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [5, с. 11].

На думку представників другої позиції, зокрема Б. П. Карнауха [6, с. 182] та О. О. Отраднової [7, с. 117], відшкодування шкоди за ч. 6 ст. 1176 ЦК України повинно відбуватись виходячи із загальних правил про відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, їх посадовими та службовими особами (статті 1173, 1174 ЦК України).

Таким чином, у законодавстві нечітко врегульоване питання вини як умови відповідальності за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Така нечіткість врегулювання цього питання призводить до його неоднакового розуміння та тлумачення, що в практичній площині може призвести до різного застосування. З метою уникнення непорозумінь доцільно у ч. 6 ст. 1176 ЦК України передбачити, що вина не є однією з обов'язкових умов відповідальності за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

1. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/.

2. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину не-законними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 01.12.1994 р. № 266/94-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>.

3. Про затвердження Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду»: Наказ Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України та Міністерства фінансів України від 04.03.1996 р. № 6/5/3/41. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96>.

4. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 25.05.2016 р. у справі № 6-440цс16 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58106451/>.

5. Галушка Ю. І. Відшкодування шкоди, завданої рішеннями діями чи бездіяльністю органів дізнання і досудового слідства за цивільним законодавством України: автореф. К., 2011. 18 с.

6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій України, науковців, фахівців. Т. 11: Недоговірні зобов'язання / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатеевої. Х.: Право, 2014. 416 с.

7. Отраднава О. О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 240 с.

У. Б. Воробель,

магістр права, випускниця стипендіальної програми імені Лейна Кірккланда
(Університет імені Адама Міцкевича в Познані
(Республіка Польща))

ПРОЦЕДУРНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЗАЯВ ПРО ВІДСТРОЧЕННЯ ЧИ РОЗСТРОЧЕННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

У процесуальній науці і судовій практиці під відстрочкою виконання рішення усталено розуміти перенесення строку його виконання на новий строк, визначений судом, протягом якого виконавчі дії не вчиняються, а заходи примусового виконання не застосовуються. Розстрочкою ж виконання рішення

визнається встановлення періоду, протягом якого рішення суду щодо предметів, які діляться (грошей, майна тощо), виконується частинами з певним інтервалом у часі, строк виконання котрих визначається судом [1, с. 107–109; 2; 3, с. 183; 4, с. 134–136].

Порядок розгляду заяви про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення у цивільних справах врегульований ст. 435 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [5] та ст. 33 Закону України «Про виконавче провадження» [6]. Так, відповідно до ч. 1 ст. 435 ЦПК України суб'єктами звернення із заявою про відстрочення або розстрочення виконання рішення можуть бути лише сторони виконавчого провадження: стягувач чи боржник. Слід зазначити, що законодавцем в ЦПК України в новій редакції із суб'єктів ініціювання розгляду таких заяв вилучено такого суб'єкта виконавчого провадження як державний виконавець (ст. 373 ЦПК України, яка врегульовувала порядок вирішення зазначеного питання до 03.10.2017 року, надіяла правом звернення до суду із заявою про відстрочення або розстрочення виконання судового рішення поряд із сторонами виконавчого провадження також і державного виконавця).

Заяву про відстрочення або розстроченні судового рішення може розглядати лише суд, який розглядав справу як суд першої інстанції. Слід зазначити, що ані ст. 435 ЦПК України, ані ст. 373 ЦПК України в редакції до 03.10.2017 року, не передбачають жодних строків щодо звернення сторін із такою заявою до суду. Б. І. Гулько та Д. Д. Луспеник з цього приводу зазначають, що таке право може бути реалізоване в будь-який час після набрання рішенням суду законної сили і до його фактичного виконання, але в межах строку пред'явлення виконавчого документа до виконання [2].

Свого часу, аналізуючи правову регламентацію процесуального розгляду заяви про відстрочення або розстрочення судового рішення (ст. 373 ЦПК України в редакції до 03.10.2017 року), О. Б. Верба звернула увагу на те, що законодавцем не передбачено вимог до змісту та форми заяви, а також процесуального результату розгляду такого звернення судом. На жаль,

законодавець не усунув цього недоліку і у чинній редакції ст. 435 ЦПК України. А тому у питанні форми та змісту заяви про відстрочення або розстрочення судового рішення вважаємо за доцільне погодитись із поглядом науковця, що заява про відстрочку, розстрочку виконання рішення повинна подаватися у письмовій формі та містити: найменування суду, до якого подається заява; ім'я (найменування) сторін, а також ім'я представника заявника, якщо заява подається представником, їхнє місце проживання або місцезнаходження, поштовий індекс, номер засобів зв'язку, якщо такий відомий; зазначення у якій справі подається заява; виклад обставин, які ускладнюють або унеможливають виконання рішення, обґрунтування їх поважності, докази на підтвердження цих обставин, зазначення клопотання заявника – відстрочити, розстрочити виконання рішення; дата подання заяви; підпис особи, яка її подає [1, с. 114]. У зв'язку з чим пропонує доповнити ст. 435 ЦПК України відповідними положеннями щодо форми і змісту такої заяви.

Заява про відстрочення або розстрочення виконання судового рішення розглядається у десятиденний строк з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням учасників справи (ч. 2 ст. 435 ЦПК України).

Під час розгляду заяв сторони про відстрочку або розстрочку виконання рішення потрібно мати на увазі, що відповідно до ст. 435 ЦПК України їх задоволення можливе лише у виняткових випадках, які суд визначає виходячи з особливого характеру обставин, що істотно ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим. Окрім цього, вирішуючи питання про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення, суд також враховує: 1) ступінь вини відповідача у виникненні спору; 2) щодо фізичної особи – тяжке захворювання її самої або членів її сім'ї, її матеріальний стан; 3) стихійне лихо, інші надзвичайні події тощо (ч. 3, 4 ст. 435 ЦПК України). Правова конструкцій ч. 4 ст. 435 ЦПК України дає можливість припустити, що каталог обставин, які можуть враховуватись судом при вирішенні питання про відстрочку або розстрочку виконання судового рішення, не є замкнутим (вичерпним)

і кожна така обставина має розглядатись та оцінюватись судом індивідуально в кожній окремій справі.

У разі задоволення заяви в ухвалі суду, крім відомостей, передбачених ч. 1 ст. 260 ЦПК України, зазначається також строк дії відстрочки (розстрочки), а в разі надання розстрочки, крім того, розмір періодичних платежів, які підлягають стягненню для погашення присудженої суми. Межі дії відстрочки (розстрочки) можуть бути визначені не лише датою, а й настанням якоїсь події (зміна матеріального становища відповідача, видужання тощо) [2]. Однак слід враховувати, що розстрочка та відстрочення виконання судового рішення не може перевищувати одного року з дня ухвалення такого рішення, ухвали, постанови (ч. 5 ст. 435 ЦПК України).

Відповідно до ч. 7 ст. 435 ЦПК України про відстрочення або розстрочення виконання судового рішення або відмову у вчиненні відповідних процесуальних дій постановляється ухвала, яка може бути оскаржена. У необхідних випадках ухвала надсилається установі банку за місцезнаходженням боржника або державному виконавцю, приватному виконавцю.

Як бачимо, розгляд заяви про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення у цивільних справах має ряд особливостей, що мають враховуватись при подальшому врегулюванні цього цивільно-процесуального інституту в законодавстві, а також його застосуванні в судовій практиці.

1. Верба О. Вирішення судом питань, пов'язаних із настанням обставин, які ускладнюють або унеможливають виконання рішення. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка*. Серія «Юридична». 2009. Вип. 49. С. 106–117.

2. Про практику розгляду судами процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень у цивільних справах: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.07.2015 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (дата звернення: 10.11.2018).

3. Ящук Т.І., Телегіна Н.О. Узагальнення судової практики вирішення процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб). *Судова апеляція*. 2016. № 3 (44). С. 108–159.

4. Сергієнко Н. А. До питань відстрочки, розстрочки виконання, зміни чи встановлення способу і порядку виконання рішень у цивільних справах. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 183–186.

5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.

6. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

І. Т. Гобечія,

адвокат, керуючий партнер
(АО «Гобечія і партнери»),

Ю. М. Юркевич,

доктор юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри цивільно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ЧИ НЕПІДПРИЄМНИЦЬКУ МЕТУ СТВОРЕННЯ АДВОКАТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

6 вересня 2018 року Президентом України подано до Верховної Ради України проект нового Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1]. Як вбачається зі змісту Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], необхідність його прийняття серед іншого обумовлюється проведеною 02.06.2016 року конституційною реформою і, зокрема тим, що нові засади функціонування судової системи так чи інакше впливають на процеси трансформації суміжних правових інститутів, яким вважається і адвокатура.

Станом на сьогодні діяльність адвокатських об'єднань в Україні врегульована Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. Адвокатська діяльність в Україні є незалежною професійною діяльністю адвоката

щодо захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів. При цьому адвокат може займатися адвокатською діяльністю індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) [3].

Підтримуючи концепцію договірного врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в якому встановлюються правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу [4, с. 36], все ж вважаємо за необхідне зазначити про окремі новели з цього приводу, що пропонуються проектом.

Так, досі і в науці, і на практиці відсутні єдині погляди з приводу того, чи діяльність адвокатських об'єднань як юридичних осіб необхідно кваліфікувати як підприємницьку, чи як некомерційне господарювання [5; 6]. Для прикладу, у Німеччині учасниками адвокатських компаній можуть бути тільки адвокати або представники відповідних професій [7]; відповідно до ст. 4.1a Закону про адвокатуру Польщі, адвокат виконує професійні обов'язки в адвокатській канцелярії в адвокатській групі або в об'єднанні, в тому числі і за принципом партнерства або обмеженого акціонерного товариства [8].

Пропонованим Президентом України проектом Закону передбачено положення, згідно з яким права, обов'язки, гарантії діяльності та інші норми цього Закону щодо адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність у формі адвокатського об'єднання, поширюються також на адвоката, який є учасником підприємницького товариства, зареєстрованого у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», або перебуває із таким товариством у трудових

відносинах, за умови, якщо надання юридичних послуг є основним видом статутної діяльності такого товариства (юридичної фірми), та письмового повідомлення до відповідної ради адвокатів регіону про здійснення цим адвокатом адвокатської діяльності у складі цієї юридичної фірми [1].

Така пропозиція, з одного боку може бути розцінена як позитивний крок, адже адвокати повинні бути наділені правом вибору виду організаційної форми своєї діяльності, проте з іншого – нівелює доцільність виділення «адвокатських бюро та адвокатських об'єднань» як самостійних організаційно-правових форм. Водночас, подібні тенденції у напрямку реформування інституту адвокатури лише підтверджують, що підприємницький чи непідприємницький статус адвокатських об'єднань повинен визначатися їхніми засновниками (адвокатами) під час створення на основі договору.

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Проект Закону України від 06.09.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення: 13.11.2018).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Пояснювальна записка до проекту Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення: 13.11.2018).

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076. *Голос України*. 2012. № 148–149. 14 серп.

4. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2017. 437 с.

5. Головань І. Ще раз про співвідношення адвокатської і підприємницької діяльності. *Ліга. Блоги*. URL: <http://blog.liga.net/user/igolovan/article/12108.aspx> (дата звернення: 02.07.2018).

6. Постанова Верховного Суду України від 10 грудня 2013 р., судова справа № 21-302а13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36369555> (дата звернення: 28.04.2018).

7. Федеральне Положення про адвокатуру Німеччини (український переклад) (від 01.08.1959). *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries> (дата звернення: 03.04.2018).

8. Закон про адвокатуру Польщі (український переклад) (від 26.05.1982). *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <http://unba.org.ua/laws-of-foreign-countries> (дата звернення: 29.04.2018).

Т. А. Горупа,
кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой гражданско-
правовых дисциплин
*(Брестский государственный университет
им. А. С. Пушкина)*

ЗАЩИТА ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И ЕВРАЗИЙСКОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ СОЮЗЕ: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

В современном мире актуализируются проблемы региональной экономической интеграции, которая стала инструментом повышения конкурентоспособности государств.

Сближение законодательства государств-членов в рамках интеграционного образования, выработка общих подходов его развития, направленное на установление сходного (сопоставимого) нормативного правового регулирования в отдельных сферах, в частности в сфере защиты прав потребителей, необходимо для целей функционирования общего рынка.

ЕС имеет совместную компетенцию с государствами-членами по вопросам защиты прав потребителей, что подтверждается ст. 4 Договора о функционировании Европейского Союза (далее ДФЕС) [1]. Такого рода компетенция означает возможность принимать соответствующие нормативные правовые акты в указанной сфере наднациональными органами, и национальными органами государств-членов в случае, если какие-то вопросы остались не урегулированными.

Что касается полномочий органов ЕС по вопросам защиты прав потребителей, то параграф 3 ст. 169 и ст. 114 определяют, что таковыми являются Европейский парламент и Совет, которые принимают меры, поддерживающие и дополняющие политику, проводимую государствами-членами, и обеспечивающие наблюдение за ней, а также принимают меры по сближению положений государств-членов, относящихся к созданию или функционированию внутреннего рынка.

Согласно ст. 114 ДФЕС Комиссия наделена широкими контрольными полномочиями за реализацией нормативных

актов Союза, проведением консультаций с государствами-членами в случае нарушений ими наднациональных актов (ст.ст. 116–117 ДФЕС), также разработка значимых Программ и Стратегий по защите прав потребителей, принимаемых в ЕС парламентом и Советом периодически через 5–7 лет.

Учет интересов потребителей во всех стратегиях ЕС, в соответствии со статьей 12 ДФЕС, является приоритетной задачей, поэтому потребительские интересы в полной мере учитывают все другие политики.

Комиссия включает ряд Генеральных Директоратов, осуществляющих ряд управленческих задач, и проблемы защиты прав потребителей осуществляют Генеральный Директорат по здоровью и безопасности пищевых продуктов и Генеральный Директорат юстиции и потребителей.

Кроме вышеперечисленных институтов ЕС, которые наделены полномочиями и в сфере защиты прав потребителей, в ЕС имеется ряд вспомогательных органов, назначаемых институтами ЕС и выполняющих научные, организационные и иные функции в данной сфере. Например, агентство по безопасности пищевых продуктов (EFSA); агентство по защите потребителей, здоровью, сельскому хозяйству и продовольствию (SNAFEA).

Что касается ЕАЭС, то Раздел XII Договора о ЕАЭС закрепляет два важных принципа политики защиты прав потребителей: граждане государства-члена пользуются на территориях других государств-членов такой же правовой защитой, что и граждане этих других государств-членов (ст. 60); государства-члены проводят согласованную политику в сфере защиты прав потребителей, направленную на формирование равных условий для граждан государств-членов по защите их интересов от недобросовестной деятельности хозяйствующих субъектов (ст. 61) [2].

Договор также содержит в качестве Приложения № 13 к Договору о ЕАЭС Протокол о проведении согласованной политики в сфере защиты прав потребителей, подп. 6 п. 3 которого определяет, что государства-члены осуществляют проведение согласованной политики в сфере защиты прав потребителей с учетом законодательства государств-членов о защите

прав потребителей и норм международного права в этой сфере по сближению законодательства государств-членов о защите прав потребителей.

Соответственно политика защиты прав потребителей в ЕАЭС находится в ведении государств-членов, которые в рамках Союза проводят согласованную политику в этой сфере, используя инструменты международного права, в частности, это заключение международных договоров, выработка рекомендаций, возможно предложения неправительственных организаций по регулированию общественных отношений в рамках союза и т. д.

Что касается компетенции органов ЕАЭС, то Договор определяет компетенцию Высшего евразийского экономического совета, Евразийского межправительственного совета, Комиссии.

Высший совет согласно п.2. ст.12 Договора о ЕАЭС определяет стратегию, направления и перспективы формирования и развития Союза и принимает решения, направленные на реализацию целей Союза, также, что немаловажно для реализации политики защиты прав потребителей. Межправительственный совет обеспечивает реализацию и контроль за исполнением Договора о ЕАЭС, международных договоров в рамках Союза и решений Высшего совета (ст. 16 Договора о ЕАЭС).

В Договоре специально в области защиты прав потребителей оговорены только полномочия Комиссии.

Так, п. 6 Протокола определяет, что Комиссия осуществляет следующие полномочия: вырабатывает рекомендации для государств-членов о применении мер, направленных на повышение эффективности взаимодействия уполномоченных органов в сфере защиты прав потребителей; вырабатывает рекомендации для государств-членов о порядке реализации положений, указанных в вышеназванном Протоколе; создает консультативные органы по вопросам защиты прав потребителей.

Вышеизложенное свидетельствует о наличии у Комиссии полномочий, позволяющих принимать исключительно рекомендательные решения для государств-членов и создавать

только консультативные органы по вопросам защиты прав потребителей. На официальном сайте Комиссии, не считая отдельных рекомендаций по вопросам обращения лекарственных средств, пока отсутствует информация о выданных рекомендациях в сфере защиты прав потребителей, как и о создании конкретных консультативных органов по вопросам защиты прав потребителей государств-членов [3].

Таким образом, надо однозначно признать, что ЕС и ЕАЭС, признавая политику защиты прав потребителей важной составляющей всей экономической политики союзов, имеют существенные различия в части механизмов ее реализации.

Институты ЕС принимают реальные меры по сближению положений государств-членов, относящихся к созданию или функционированию внутреннего рынка, через принятие регламентов и директив. Комиссия в свою очередь наделена широкими контрольными полномочиями за реализацией нормативных актов Союза и вправе разрабатывать и представлять Парламенту и Совету значимые долгосрочные Стратегии по защите прав потребителей. Органы ЕАЭС таких полномочий не имеют. Государства-члены ЕАЭС осуществляют проведение согласованной политики в сфере защиты прав потребителей с учетом законодательства государств-членов и норм международного права. Комиссия ЕАЭС в свою очередь вправе давать только рекомендации для государств-членов.

Вышеназванные различия объяснимы, прежде всего, уровнем экономической интеграции, в ЕС он более глубокий, что соответственно отражается и на компетенции институтов интеграционных образований.

1. Договор о функционировании Европейского Союза (Рим, 25 марта 1957 года) в редакции Лиссабонского договора. *Европейский Союз: Основопологающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями*; отв. ред. Кашкин С. Ю. М.: ИНФРА-М, 2010. С. 211–390.

2. Договор о Евразийском экономическом союзе (Астана, 29 мая 2014 года). *ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь*. Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

3. Евразийская экономическая комиссия. Каталог документов URL: <http://eec.eaeunion.org/> (дата доступа: 1.11.2018).

Н. М. Грабар,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОЦЕДУРА ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТІ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Згідно нової редакції ЦПК України від 15 грудня 2017 року стало можливим врегулювання спору за участю судді. Поштовхом до таких змін став стрімкий розвиток в Україні матеріального і процесуального законодавства, орієнтованого на міжнародні стандарти правосуддя.

Сам механізм досудового врегулювання був перейнятий з Каліфорнії (США). Ще у 1982 році прийняті практичні директиви щодо застосування цього механізму на тимчасовій основі. А у 1989 році розпочалось повноцінне застосування процедури для врегулювання шлюбнорозлучних процесів. Зараз у провінції Саскачеван (Канада) всі справи (крім тих, які розглядаються за спрощеною процедурою, прогнозованою тривалістю не більше одного дня) в обов'язковому порядку спрямовуються на досудове врегулювання. Таким чином, приблизно 85% спорів вирішується примиренням.

Так, іноземним колегам вдалось вирішити низку проблем, які не чужі для судової системи України, як-от: накопичення нерозглянутих справ і тривалий час їх розгляду, зростаюча складність спорів. Учасники змогли отримати чимало переваг, наприклад, збільшення прозорості судового процесу, економія часу і коштів, творчий підхід до розробки варіантів врегулювання спору, зменшення кількості апеляційних оскаржень [1].

Схожі процедури примирення у формі судової медіації давно вже існують в інших країнах, таких як, Великій Британії, Австралії, Новій Зеландії, Республіці Білорусь, та ін.

Норми, що регламентують процедуру врегулювання спору за участю судді в Україні, зосереджені у главі 4 розділу III нової редакції ЦПК України.

Процедура врегулювання спору за участі судді розпочинається із того, що суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі. Звичайно, що передує цій постанові спільна згода сторін до початку розгляду справи по суті про такий розгляд.

У випадку коли одна із сторін подала заяву про розгляд справи за участю судді то на це має бути письмова згода іншої сторони. Без згоди обох сторін не може відбуватися врегулювання спору за участю судді. Якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору це також є перешкодою до здійснення врегулювання спору за участю судді.

Врегулювання спору проводиться суддею одноособово, незалежно від того, в якому складі розглядається справа. Загалом завданням судді є домогтися від сторін компромісу, поступливості та ведення перемовин. При досягненні взаємної згоди на ведення переговорів суддя бере участь в регулюванні спору як арбітр.

Суддя відіграє важливу роль стосовно координації діяльності сторін, сприяє прийнятті рішення, підказує їм варіанти вирішення суперечки, допомагає у підписанні сторонами умов примирення.

Проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Вони проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді. Розпочинається проведення першої спільної наради з врегулювання спору за участі судді із роз'яснення сторонам порядку проведення процедури, їх права та обов'язки, а також мету проведення самої наради.

Під час проведення спільних нарад суддя з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів його мирного врегулювання та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору.

Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною із сторін окремо. Під час закритих нарад суддя має

право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати можливі шляхи мирного врегулювання спору [2].

Чинне законодавство передбачає і випадки можливості припинення врегулювання спору за участю судді, а саме:

1) у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді;

2) у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді;

3) за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін;

4) у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Про припинення врегулювання спору за участю судді постановляється ухвала, яка оскарженню не підлягає. Одночасно суддя вирішує питання про поновлення провадження у справі [2].

Нововведенням ЦПК України є те, що в порівнянні із судовим розглядом – прийняття рішень здійснюється учасниками конфлікту, а не суддею і відповідно, суддя діє лише як посередник; протокол наради не ведеться, а також забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис; фіксування технічними засобами не здійснюється. Вся інформація, отримана будь-якою зі сторін, в тому числі суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною.

Вагомим є й те, що нормами ЦПК України передбачено ще й те, що при недосягненні сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору повторне проведення врегулювання спору за участю судді не допускається.

Це сприятиме зменшенню ризику зловживань з боку однієї із сторін, котрій це вигідно. Окрім цього ст. 205 ЦПК Украї-

ни передбачено строки проведення врегулювання спору за участі судді.

Цей строк має бути розумним, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення і продовженню не підлягає. Цим законодавець закріпив межі проведення такого розгляду та унеможливив затягування вирішення спору.

Як бачимо, процедура вже починає проходити випробування практикою і поступово набирає обертів. Те, наскільки вона буде ефективною, залежатиме від навичок судді та бажання сторін знайти взаємовигідний вихід із конфліктної ситуації [3].

Погоджуємося з думкою К. Спиридонової, оскільки на сьогодні практика процедури застосування врегулювання спору за участі судді ще недостатньо поширена. Враховуючи думки юристів, адвокатів та правників про позитивність застосування такої практики в законодавство України варто використовувати правовий досвід задля створення дієвого і ефективного механізму врегулювання спорів поза судовими засіданнями.

З цього приводу, доречним було б також створення спеціальних навчань чи тренінгів для суддів, як саме проводити врегулювання спорів поза судовими засіданнями для отримання позитивного результату.

Безумовно, такий підхід вирішення спорів поза судовим засіданням є цілком виправданим потребам сьогодення, враховуючи які вимоги ставляться до державної політики України щодо її вступу до Європейського Союзу.

1. Що таке процедура досудового врегулювання спорів за участю судді? URL: <https://adm.if.court.gov.ua/sud0970/dvs/whatis>

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (дата звернення: 06.11.2018).

3. Вирішення спору за участю судді: основні процесуальні моменти та перша практика застосування. Посередник у мантії Закон і бізнес. URL: http://zib.com.ua/ua/133169virishennya_sporu_za_uchastyu_suddi_osnovni_procesualni_mome.html.

Н. М. Грабар,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*),

М. Б. Бубенко,

здобувач освітнього ступеня магістр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасному світі набуває все більш важливого значення розвиток інформаційних технологій, активне відкриття та використання нових можливостей обміну інформацією в мережі Інтернет. Технічні засоби опосередковують суспільні відносини, стають засобом спілкування та невід'ємним атрибутом суспільного життя. Сьогодні виникла достатньо нова форма існування інформації – електронна.

Електронні засоби доказування уже давно широко використовуються у світі (Італія, Франція, Греція, США, Фінляндія, Нідерланди, Німеччина та інші) в різних видах юрисдикцій, тоді як в Україні практика дослідження та використання цих доказів наразі переживає лише етап становлення та самовизначення. До прикладу у США ще в 2005 році обсяг лише електронних поштових повідомлень становив 70% від усіх досліджених письмових доказів.

З набранням чинності 15 грудня 2017 року нових редакцій процесуальних кодексів в Україні була здійснена спроба законодавчого врегулювання деяких питань, що стосуються електронних засобів доказування. Зокрема, електронні докази були визнані самостійним засобом доказування як у цивільному, так і в господарському та в адміністративному процесах.

Питання використання електронних доказів в цивільному процесі було досліджено у працях багатьох науковців. Серед них: М. А. Гурвич, В. О. Єлізаров, Т. В. Цюра, С. Я. Фурса,

Ю. В. Білоусов, П. П. Зайцев, Н. О. Чечина, С. П. Ворожбіт, М. С. Строгович, В. І. Решетняк, М. О. Мітрофанова та ряд інших.

У ст. 100 Цивільно процесуального кодексу України міститься поняття електронних доказів. Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі.

Відповідно до ч. 2 ст. 100 ЦПК України електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу [1].

При окресленні електронних засобів доказування необхідно дотримуватись технологічної нейтральності та фіксувати не просто перелік, а характерні ознаки таких засобів доказування. Можна виділити такі їх ознаки:

1. Неможливість безпосереднього сприйняття інформації, що обумовлює необхідність використання технічних та програмних засобів для одержання відомостей;

2. Наявність технічного носія інформації;

3. Можливість легко змінювати носій без втрати змісту;

4. Відсутність поняття «оригіналу» електронних засобів доказування в силу повної ідентичності електронних копій;

5. Наявність специфічних «реквізитів», так званих метаданих – інформації технічного характеру, яка закодована всередині файлів [2, с. 128].

Першим українським науковцем, який на дисертаційному рівні звернувся до проблем використання в цивільному судочинстві електронних засобів доказування, є А. Ю. Каламайко.

Вчений пропонує виділяти такі види електронних засобів доказування залежно від особливостей їхньої форми:

- 1) звуко- та відеозаписи;
- 2) електронні документи;
- 3) інша інформація в електронній формі (інформаційні повідомлення).

Електронні засоби доказування як самостійний вид виокремлюються на підставі особливостей джерела (тобто носія інформації). Оскільки електронним є джерело (носій) доказової інформації, то сама інформація залишається наступною: письмові знаки, звукозапис, відеозапис, графічне зображення та будь-яке їх поєднання. Інша особливість електронних засобів доказування полягає в тому, що для сприйняття інформації (переходу її з потенційної до актуальної) необхідно використати спеціальні технічні пристрої, які перетворюють потенційну інформацію, яка зашифрована в машинному коді, в доступну для сприйняття та розуміння суб'єктів доказування (актуальна форма) [3, с. 814].

Подібна норма закріплена у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг». Так, згідно зі ст. 7 згаданого Закону електронна копія електронного документа засвідчується у порядку, встановленому законом. Копією документа на папері для електронного документа є візуальне подання електронного документа на папері, яке засвідчене у порядку, встановленому законодавством [4].

Аналізуючи чинне законодавство України, слід констатувати, що порядок засвідчення як електронної копії електронного доказу, так і його паперової копії, законом не передбачений.

На думку Ю. С. Павлової, зміст електронних документів мав би посвідчуватись незалежним учасником цивільно-правових відносин, який наділений спеціальною компетенцією забезпечувати достовірність юридичних фактів. З огляду на відсутність особистої зацікавленості у нотаріуса та наявність спеціальної компетенції у суду було б достатньо підстав вважати такий доказ допустимим і використовувати його під час розгляду справ.

Наприклад, надання до суду роздруківки сторінки з Інтернет-сайту, на якому розповсюджено недостовірну інформацію,

є недопустимим доказом, адже суд не має прямої процесуальної можливості оглянути відповідну сторінку в Інтернеті та перевірити достовірність наданої інформації. У той же час залучення нотаріуса дозволило б зафіксувати зміст Інтернет-сторінки і надати роздруківці з сайту юридичної сили, що дозволило б використати її рівноцінно з іншими доказами [5, с. 78].

Підсумовуючи вищенаведене можна сказати, що в теорії цивільного процесуального права під електронним доказом необхідно розуміти будь-яку інформацію, представлену в електронній формі, що має значення для розгляду цивільної справи, дослідження якої здійснюється за допомогою спеціальних програмно-технічних засобів.

Також доцільно було б на законодавчому рівні детально регламентувати порядок дослідження судом електронних доказів, та як відрізнити справжній електронний досвід від підробленого. Тому з кожним днем електронні ресурси стають основним джерелом інформації, підтвердженням чому є досвід технологічно розвинутих країн.

Варто зауважити, що законодавство України потребує удосконалення саме в частині визначення ролі і сутності даного виду доказів, а також достатньої практики у сфері роботи з електронними доказами та запозичення досвіду у зарубіжних країнах.

1. Цивільно процесуальний кодекс: Закон України від 18 березня 2003 року. №1681-IV. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

2. Каламайко А. Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 127–132.

3. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*. Харків. 20–21 листопада 2013 р. С. 812–815.

4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>.

5. Павлова Ю. С. Особливості збирання і процесуального закріплення електронних доказів в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. №4. С. 76–80.

А. О. Дутко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ГЕНДЕРНУ РІВНІСТЬ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

Конституція України гарантує кожному із подружжя рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї. Однією із загальних засад регулювання сімейних відносин є рівність прав та обов'язків жінки та чоловіка у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї (ч. 6 ст. 7 СК України) [1].

Рівність є принципом побудови сімейних відносин, у той же час існують об'єктивні та суб'єктивні передумови гендерної сімейно-правової диференціації, оскільки, як зазначають Г. І. Дутка та О. М. Кузнецова, «природні відмінності між жінкою та чоловіком, розумові і фізичні якості розподілені між статями так, що вони гармонійно доповнюють один одного, забезпечуючи безперервний розвиток людського роду» [2, с. 46–48].

Досягнення гендерної рівності є ключовим елементом у реалізації місії Ради Європи, суть якої – захищати права людини, підтримувати демократію та забезпечувати принцип верховенства права. Гендерна рівність передбачає рівні права для жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, а також їх однакову значущість, можливості, обов'язки та участь в усіх сферах суспільного та особистого життя [3].

Рівність прав жінок та чоловіків не слід ототожнювати з гендерною рівністю, ці поняття розмежовані у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки і в Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» [4]. В останньому зазначено, що «Гендерна рівність – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства; рівні

права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі; рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків; (ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» [4]).

Гендерна рівність в сімейних відносинах виявляється:

1) у встановленні шлюбного віку для жінок та чоловіків у 18 років (ст. 22 СК України);

2) у закріпленні права дружини на материнство та права чоловіка на батьківство (ст.ст. 49, 50 СК) та інших особистих немайнових правах та обов'язках подружжя (ст. 51–56 СК України);

3) у забороні пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та протягом одного року з дня народження дитини (ст. 110 СК України);

4) у рівних правах дружини та чоловіка на утримання у разі проживання з ними дитини (ст.ст. 84–88 СК України);

5) у рівних можливостях використання допоміжних репродуктивних технологій (штучного запліднення, сурогатного материнства та імплантації ембріонів);

7) у закріпленні статусу самотнього батька (ч. 2 ст. 143 СК України).

Проте, порушення принципу гендерної рівності вбачаємо в, по-перше, відсутності згоди чоловіка на проведення процедури штучного переривання вагітності дружиною, що є неприпустимим, оскільки за ст. 54 СК України жінка та чоловік спільно вирішують питання життя сім'ї, а питання народження дитини чи не найголовніше. Не погоджуємося з М. В. Бориславською, яка вбачає в цьому випадку порушення права жінки на свободу і особисту недоторканність, і узаконення можливості примушування жінки до материнства [5, с. 88]. Переконані, що це питання повинно вирішуватися виключно за письмовою згодою чоловіка, в іншому випадку це порушує його право на батьківство. По-друге, ч. 2 ст. 126 СК України регулює питання добровільного визнання батьківства: якщо заява про визнання себе батьком дитини подана неповнолітнім, орган РАЦС повідомляє батьків, опікуна, піклувальника неповноліт-

нього про запис його батьком дитини, але не має такого обов'язку стосовно неповнолітньої, яка записується матір'ю дитини.

Зазначимо також, що існують так звані гендерні стереотипи – упереджені соціальні та культурні шаблони чи ідеї, згідно з якими чоловіків та жінок наділяють такими характеристиками й функціями, які визначені й обмежені їхньою статтю [3]. Гендерні стереотипи, як зазначено в Стратегії гендерної рівності Ради Європи – серйозна перешкода для досягнення реальної гендерної рівності, вони призводять до дискримінації за ознакою статі. Формування таких стереотипів може обмежити можливості жінок та чоловіків у житті загалом [3].

Такі гендерні стереотипи знаходять свій прояв в нормах сімейного права також, зокрема, вирішуючи спори про визначення місця проживання дитини, суди залишають дитину як правило з матір'ю. У судовій практиці рішення про проживання дитини з батьком ухвалюють лише у 5–7%. В Україні традиційно вважають, що з функціями догляду, харчування, гігієни дітей жінкам вдається впоратися краще за чоловіків і психологічна прихильність дитини до матері міцніша, ніж до батька. Така позиція ґрунтувалась на п. 6 Декларації прав дитини, в якій зазначається, що «малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю» [6]. Але ухвалене ЄСПЛ рішення 01 липня 2017 року у справі «М. Є. проти України» повинно кардинально змінити судову практику про визначення місця проживання дитини.

Гендерні стереотипи вбачаються і у питаннях усиновлення – одинока особа має право на усиновлення, але перевагу нададуть саме жінці, та й сам термін «усиновлення», основна морфема (корінь) якого – син, має андроцентричний характер, тобто орієнтовані не на людину загалом, а на чоловіка. У Сімейному кодексі, як і в більшості нормативно-правових актів України, часто використовуються слова чоловічого роду й відповідна термінологія, наприклад опікун, піклувальник [7], що також потребує змін.

Отже, гендерна рівність є одним з найважливіших аспектів загальнолюдського принципу рівності. Його складовими

виступають рівні права, рівні можливості, рівні свободи, рівні обов'язки жінки та чоловіка, врахування особливостей статей у правовому регулюванні, система засобів гарантування рівності статей в державі. Вочевидь, питання гендерної рівності набуло на сьогодні неабияку актуальність і являє неабияку цінність для права, а тому потребує подальших наукових досліджень.

-
1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
 2. Дутка Г. І., Кузнєцова О. М. Права жінок у сучасних умовах розвитку державності. *Держава і право*. 2011. Вип 51. С. 46–48.
 3. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 рр. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>.
 4. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
 5. Бориславська М. В. Щодо гендерної рівності жінки та чоловіка в сімейному праві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 86–89.
 6. Декларація прав дитини від 20.11.1959 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
 7. Вітер К. Хто та як може усиновити дитину. URL: <https://genderin-detail.org.ua/spetsialni-rubriki/tekst-s-zagolovkom/hto-ta-yak-mozhe-usinoviti-ditinu-134695.html>

О. С. Заяць,

кандидат юридичних наук,
в.о. доцента кафедри цивільно-правових ісциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА РЕГРЕСУ СТРАХОВИКА ДО СТРАХУВАЛЬНИКА

На сучасному етапі розвитку системи ринкової економіки нашої країни важливість регресних зобов'язань зростає з кожним днем. Властивості стійкості цивільного обороту у більшос-

ті випадків переносять факт виконання обов'язку вище, ніж інтереси особи, зобов'язаної до виконання цивільно-правового обов'язку. Серед юридичних засобів, які забезпечують нормальну роботу механізму виконання цивільно-правових обов'язків, що виникають при цьому, в розподілі ризиків порушення суб'єктивних прав і інтересів, що охороняються законом, застосовується юридична конструкція регресу.

Чинне законодавство України не містить визначення поняття регресного зобов'язання, наразі в повній мірі ще не розкрита суть регресного зобов'язання та правове становище учасників регресних зобов'язань, що ускладнює застосування регресу на практиці, а також призводить до плутання регресу із суміжними цивільно-правовими конструкціями. Дослідженню поняття та особливостей регресу були присвячені праці таких провідних науковців, як О. С. Йоффе, І. Б. Новицького, Є. А. Суханова, В. Т. Смирнова та інших провідних вчених. Але досить таки багато питань у даній сфері потребують подальшого розвитку та дослідження. Досить таки проблематичним є використання конструкції регресу у сфері страхування цивільно-правової відповідальності, де часто змішуються поняття регресу та суброгації. Спробуємо дослідити особливості регресних зобов'язань на прикладі регресних зобов'язань у сфері страхових правовідносин.

Регрес у сфері страхування цивільної відповідальності відрізняється від аналогічного інституту, що діє в області інших цивільно-правових відносин і, як правило, не має яких-небудь обмежень. Право регресу чітко окреслено цілком конкретними юридичними фактами, перелік яких носить закритий характер і не може бути розширений ні за допомогою договору страхування, ні яким-небудь іншим способом [2, с. 14].

Слід враховувати, що положення Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» побудовані таким чином, що базовим варіантом за ним є страхування без яких-небудь порушень з використання транспортногo засобу чи стосовно кількості осіб, що допускаються до керування ним. Але, якщо водій у страховому полісі не вказаний, це не означає, що він не має права управляти даним транспортним засобом.

У випадку необхідності подання регресного позову у випадку заподіяння шкоди внаслідок дорожньо-транспортної пригоди необхідно довести три важливі факти. По-перше, необхідне експертне підтвердження факту участі конкретного транспортного засобу в події; по-друге, необхідне беззаперечне підтвердження знаходження за кермом цієї машини під час страхового випадку саме конкретної особи; по-третє, необхідно підтвердити факт залишення водієм місця дорожньо-транспортної пригоди відповідними офіційними документами. В даному випадку доказом може бути постанова суду про визнання особи винною у вчиненні порушення правил безпеки руху та експлуатації транспортних засобів, у якому зафіксований факт залишення водієм місця дорожньо-транспортної пригоди, учасником якого він був; по-четверте, страховик має право подати регресний позов до страхувальника або водія транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду, якщо дорожньо-транспортна пригода визначена в установленому порядку безпосереднім наслідком невідповідності технічного стану та обладнання транспортного засобу існуючим вимогам Правил дорожнього руху [1, с. 14].

Відповідно до доктрини цивільного права, регрес – це право зворотної вимоги страховика до особи, яка є винною у спричиненні шкоди. Важливим аспектом є те, що страховик може реалізувати право регресу виключно після виплати ним страхового відшкодування потерпілій у наслідок дорожньо-транспортної пригоди особі і тільки в межах цього відшкодування. Страхова компанія має право стягнути з особи суму виплаченого страхового відшкодування тільки у разі, якщо цю особу було визнано винною у вчиненні дорожньо-транспортної пригоди встановленому законом порядку [1, с. 14–15].

Відповідно до ст. 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до страхувальника чи водія забезпеченого транспортного засобу, який спричинив дорожньо-транспортну пригоду, у наступних випадках:

– якщо водій керував транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;

– якщо водій керував транспортним засобом без права на керування транспортним засобом відповідної категорії;

– якщо водій після дорожньо-транспортної пригоди за його участю самовільно залишив місце пригоди чи відмовився від проходження відповідно до встановленого порядку огляду щодо стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, або вживав алкоголь, наркотики чи лікарські препарати, виготовлені на їх основі;

– якщо дорожньо-транспортна пригода визначена в установленому порядку безпосереднім наслідком невідповідності технічного стану та обладнання транспортного засобу чинним вимогам Правил дорожнього руху;

– якщо страховий випадок настав з використанням забезпеченого транспортного засобу в період, не передбачений договором внутрішнього страхування;

– якщо він не повідомив страховика у визначені законом строки (не невідкладно, але не пізніше трьох робочих днів з дня настання дорожньо-транспортної пригоди потрібно письмово надати страховику, з яким укладено договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, повідомлення про дорожньо-транспортну пригоду встановленого зразка, а також відомості про місцезнаходження свого автомобіля й пошкодженого майна, контактний телефон та свою адресу) [3, с. 2–3]. Якщо водій транспортного засобу з поважних причин не мав змоги виконати зазначений обов'язок, він повинен підтвердити це документально.

Таким чином тільки у випадку виконання всіх зазначених умов у страхової компанії виникне право подання регресного позову про відшкодування шкоди завданої внаслідок вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту особою яка керувала транспортним засобом. Також право на подання регресного позову виникне тільки у тому

випадку, якщо страховик не скористається правом відмовити у виплаті страхової виплати на підставі положень ст. 991 ЦК України. Дуже часто трапляється так, що водій заподіює шкоду майну чи здоров'ю третіх осіб із необережності, але при цьому все ж порушує Правила дорожнього руху, є винним у скоєному. Виникає питання а як же бути в даній ситуації, тому, що: умислу з боку водія не існує, посвідчення водія при ньому, алкогольне чи наркотичне сп'яніння відсутнє. Ще одним питанням виступає чи має право страхова компанія у такому випадку вимагати від водія компенсацію страхових виплат, і якщо так, то в якому розмірі та порядку? [1, с. 11] Відповідь на це питання дає положення чинного законодавства а саме, – для регресних вимог необхідно довести навмисне заподіяння шкоди. У випадку наявності підстав та умов виникнення права регресної вимоги реалізація права на подання регресних вимог може здійснюватись у судовому порядку. Регресному позову до суду передуює письмова вимога страховика до боржника про сплату відповідної грошової суми, при незадоволенні якої кредитор має право звернутися з відповідною вимогою до суду і вирішити питання про відшкодування регресних вимог у судовому порядку [4, с. 134–35].

Виходячи з аналізу положень чинного законодавства, зокрема положень ст. 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», нами було сформульовано наступні висновки з даних питань, а саме: По-перше, встановлено, що за умови, що страхувальник керував транспортним засобом у стані сп'яніння, під впливом алкоголю, наркотичних, психотоксичних чи інших одурманюючих речовин, можна подати регресний позов до страхувальника і у тому випадку, якщо дорожньо-транспортна пригода сталася не з вини страхувальника. По-друге, встановлено, що у випадку недоведеності події вчинення дорожньо-транспортної пригоди неможливо подати регресний позов страхової компанії до винуватої у вчинення правопорушення сторони [2, с. 6]. По-третє, обов'язково необхідно встановити причинно-наслідковий зв'язок між подією кримінального правопорушення, особою яка керувала транспортним засо-

бом та шкодою, завданою внаслідок порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, оскільки саме внаслідок встановлення даного зв'язку можна чітко розрахувати, яка сума страхових виплат повинна бути повернена внаслідок розгляду судом регресного позову страхової компанії до особи – винуватця дорожньо-транспортної пригоди.

Таким чином, можна сформулювати висновок, що регресний позов у цивільно-правових правовідносинах є одним із найважливіших засобів, за допомогою якого можна стягнути шкоду, завдану внаслідок правопорушення саме з винної у вчиненні такого порушення особи, а, отже, питання реформування інституту регресних зобов'язань та його розбудови можуть бути предметом подальших досліджень та наукових концепцій розвитку цивільно-правового законодавства.

1. Олександров М. С. Основи виникнення і переходу права регресного зобов'язання за договором обов'язкового страхування. *Сучасне право*. 2007.

2. Ваколюк Б. П. Перехід права вимоги до страхової компанії. *Юридична газета*. 2004. С. 11-12.

3. Ложкін М. К. Регресні вимоги відповідно до положень чинного законодавства. *Державне право*. 2008.

4. Романюк Я. М. Єдність судової практики: теоретичні засади та вдосконалення законодавчого регулювання. *Вісник ВСУ*. 2012. С. 37-42.

Л. М. Кельман,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ ТА РОЗСУД ПРАВАЗАСТОСОВНИКА ПРИ ВИРІШЕННІ СІМЕЙНИХ СПРАВ

Проблеми цивільно-правового захисту учасників сімейних правовідносин у сфері сімейного права, займають чільне місце в національній юриспруденції, є одними з найбільш

актуальних, передусім, гостро вони постають під час вирішення сімейних спорів, пов'язаних із поділом майна, обов'язками щодо утримання, визнання батьківства, та іншими.

В свою чергу, правозастосовний процес є живим провідником права в реальне життя, в якому відображається весь хід вирішення конкретного життєвого випадку, і який залежить не лише від правильності виданих законів, а й від майстерності особи правозастосовника їх правильно та ефективно втілити. Поряд з тим, діяльність суб'єкта правозастосування вміщує в собі масштабний комплекс матеріально-правових, процесуальних, організаційних, інформаційних, психологічних зв'язків і відносин. Адже, саме під час застосування права правозастосовник найбільшою мірою стикається із недосконалістю та суперечливістю законодавства, із наявними прогалинами та колізіями, і лише, завдяки власному розсуду та професіоналізму, приймає оптимальне рішення.

Аналізуючи норми Сімейного кодексу України (СКУ), практично у кожному розділі зустрічаються поняття з оціночними характеристиками, для яких вагому роль відіграє розсуд суб'єкта правозастосовної діяльності в межах параметрів та компетенції, встановлених нормою права, коли надається право вирішення ситуації, але не вказується на шляхи, форми або засоби.

Одним із найпоширеніших оціночних понять є категорія «моральні засади суспільства» – ч. 4 ст. 3: «Сім'я створюється на підставах шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства». Слід зазначити, що зміст зазначеної категорії модифікується і трансформується у зв'язку з розвитком культури суспільства, християнських цінностей, зміною правосвідомості, законодавства та іншими соціальними умовами, що не може не враховуватись при вирішенні справ. Так, до 1 жовтня 1989 року до моменту набрання чинності закону Данії про одностатеві союзи, різностатеві шлюби входили у сферу загальноприйнятих норм моралі. Проте, станом на 2018 рік Німеччина стала двадцять третьою країною світу, що легалізувала одностатеві шлюби. Така ситуація

заставляє задуматись про те, моральні засади суспільства дещо змінилися. Констатація факту, повідомленого російськими ЗМІ про реєстрацію одностатевого шлюбу 25.05.2018 у Санкт-Петербурзі за допомогою паспорту однієї з наречених, за яким вона все ще чоловік, хоча на момент укладення шлюбу знаходилася в процесі зміни статі на жіночу, свідчить про тотальну зміну свідомості та пріоритетів у ментальності близькому нам народу [3]. Щодо українців, відповідно до результатів соціологічного опитування, проведеного ще 17.05.2013 компанією GfK Ukraine, 95% українців у тій чи іншій мірі виступають проти одностатевих шлюбів [4]. Поряд з тим, аналізуючи наукові здобутки 2018 року, зустрічаємо дисертаційну роботу на тему «Правові підстави створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС: порівняльно-правова характеристика», у якій автор визначає перспективи введення в національне законодавство визначення інституту зареєстрованого партнерства як союзу двох рівноправних та незалежних осіб різної або однієї статі, спрямованого на створення сім'ї та укладеного у встановленому законом порядку [5]. Це свідчить про те, що і українське суспільство стоїть на порозі узаконення одностатевих шлюбів і визнання їх повноцінними сім'ями, що відповідають моральним засадам суспільства. Отже, правозастосовник, опинившись у ситуації кваліфікації умовного союзу як сімейного, окрім статті 21 СКУ, буде керуватись виключно власною оцінкою життєвого випадку і трактувати його як такий, що відповідає чи суперечить моральним засадам суспільства.

Аналогічно віддані на розсуд правозастосовника норми СКУ про врахування місцевого звичаю, звичаю національної меншини, до якої належить один з майбутнього подружжя, якщо вони не суперечать вимогам кодексу, іншим законам та моральним засадам суспільства – ч. 1 ст. 11.

Наступними ключовими оціночними категоріями, що вимагають застосування розсуду суб'єкта правозастосування є поняття: «інша поважна причина», «інші причини», «інші обставини, що мають істотне значення» тощо. Кожна конкретна ситуація вимагає свого підходу та процедури розгляду, у кожному випадку вирішуються долі людей. Надзвичайно

важкою та важливою є діяльність правозастосовника, зокрема, коли необхідно довести та встановити факт наявності компонента щирості як у намірі створити сім'ю так і у набутті спільних прав та обов'язків (ч. 3 ст. 40); величезну відповідальність бере на себе правозастосовник оцінюючи при вирішенні спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, знову стикаючись з формулюванням «інші обставини, що мають істотне значення». Такої ж професійності вимагають справи про призначення дитині опікуна чи піклувальника, де на орган опіки та піклування покладається обов'язок врахувати особисті якості особи, її здатність до виховання дитини (ч. 2 ст. 244). Окремими вченими вказується на наявність справ де застосування розсуду правозастосовника є невід'ємним атрибутом, зокрема це стосується ст. 41, де мова йде про такі результати оцінки: наскільки шлюбом порушені права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їх взаємовідносин, інші обставини, що мають істотне значення. При з'ясуванні, у тому числі шляхом оцінки, обставин, передбачених у ч. 2, варто мати на увазі те, що вони у своєму результаті оцінки можуть носити взаємовиключний характер. Так, факт порушення певного визначеного судом особистого немайнового права особи може бути встановленим разом із встановленням того, що подружжя мають добрі стосунки та проживають разом тривалий час. Саме названі результати оцінки, крім тих необхідних підстав, що передбачені у ч. 1 коментованої статті, і є достатніми умовами визнання шлюбу недійними [2]. Встановлення в судовому порядку факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу буде також прямо пропорційно залежати від розсуду суб'єкта правозастосовної діяльності.

Судова практика свідчить про те, що останнім часом зростає кількість порушень як немайнових сімейних прав: право на спілкування, право на материнство та батьківство, застосування яких суттєво ускладнюється запровадженням допоміжних репродуктивних технологій, право на повагу приватного і сімейного життя, право дитини на захист і піклування, так і тих, що пов'язані із поділом спільного сумісного майна, за-

хистом бізнесу та особистих статків у випадку конфліктних ситуацій, сімейних інвестиційних фондів, проектів, розробкою плану спадкування активів, визначенням розміру утримання та аліментів, збільшується кількість сімейних транскордонних спорів.

З огляду на таку ситуацію, особливої уваги потребує питання визначення підстав та оптимізації меж правозастосовного розсуду для того, щоб, з одного боку, кваліфікований та добросовісний правозастосовник мав якомога ширші можливості щодо максимального врахування обставин конкретної справи, а з іншого – некваліфікований чи недобросовісний суб'єкт правозастосування не міг неналежно реалізовувати або зловживати наданим йому розсудом. З цього приводу В. В. Лазарев правомірно зауважує: «Повинен бути теоретично осмислений і той факт, що норми права та фактичні обставини становлять основу правозастосовного акту через досить своєрідного посередника – через особистість людини, яка застосовує право, її психіку» [6, с. 4]. Б. О. Дністрянський переконаний, що правозастосовник може, коли діє в межах своєї свободи, вийти навіть поза існуючі правові норми суспільних зв'язків, він може зберегти такі соціально-етичні норми, які починають щойно творитися; він може й піти далі, та коли виникне нова потреба, – заспокоїти її на основі цілком нових норм, оскільки вони обертаються в згаданих межах [7, с. 378–384]. А щодо оціночних понять, необхідним видається вироблення на практиці єдиних підходів щодо їх тлумачення з метою мінімізації випадків зловживання та порушення прав та свобод учасників сімейно-правових відносин.

1. Сімейний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України. 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. 22. Ст. 135.

2. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.

3. URL: <https://m.znaj.ua/world/skryepy-trishat-u-rosiyi-vpershe-za-reyestrualy-odnostatevyj-shlyub>.

4. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news/2013/05/130517_ukraine_homophobia_it.

5. Ревуцька І. Е. Правові підстави створення сім'ї за законодавством України та країн-членів ЄС: порівняльно-правова характеристика: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03.; Приватний вищий навчальний заклад Університету Короля Данила. Ів.-Франківськ, 2018. 18 с.

6. Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов (вопросы теории). Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1975. 207 с.

7. Антологія української юридичної думки: в 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. К.: Юрид. книга, 2002. Т. 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права. 568 с.

І. Б. Кос,

суддя

(Буський районний суд Львівської області)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ НАЗЕМНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Страховання – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [1].

За договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору (ст. 979 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2]).

З норм цивільного законодавства України чітко вбачається, що предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, які не суперечать закону і пов'язані, зокрема, з відшкодуванням шкоди, завданої страхувальником (страху-

вання відповідальності) (ст. 980 ЦК України). З іншого боку, відповідно до ч. 1 ст. 1166 ЦК України передбачено обов'язок особи, котра заподіяла майнову шкоду неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується її у повному обсязі, а з огляду на зміст ст. 1187 ЦК України, шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку [2].

Відповідно до п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 6 від 27 березня 1992 року з подальшими змінами «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» розглядаючи позови про відшкодування шкоди, суди повинні мати на увазі, що шкода, заподіяна особі і майну громадянина або заподіяна майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи, а коли це було наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, незалежно від наявності вини [3].

Також, згідно з ст. 1191 ЦК України, особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом [2].

В силу пп. «г» п. 38.1 ст. 38 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» страховик після виплати страхового відшкодування має право подати регресний позов до власника транспортного засобу, який спричинив ДТП, якщо він не повідомив страховика у строки і за умов, визначених у підпункті 33.1.2 пункту 33.1 статті 33 цього Закону [4].

Раніше Верховний Суд України у постанові від 20.01.2016 (справа № 6-2808цс15) зробив правовий висновок, відповідно до якого, право потерпілого на відшкодування шкоди її заподіювачем є абсолютним і суд не вправі відмовити в такому

позові з тих підстав, що цивільно-правова відповідальність заподіювача шкоди застрахована [5].

Однак, станом на сьогодні, виходячи з аналізу діючого законодавства та практики його застосування, з таким підходом беззаперечно погодитися важко. Зокрема, при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин, в силу ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України, необхідно враховувати висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду, зокрема, у Постанові від 03.05.2018 р. (справа №210/3852/15-ц) [6] і Постанові від 04.07.2018 р. (справа №755/18006/15-ц) [7]. Відповідно, покладання обов'язку з відшкодування шкоди у межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, суперечитиме цілям інституту страхування цивільної відповідальності як такого, а саме по собі неповідомлення винною стороною страховика про настання страхового випадку не може слугувати основою для задоволення регресного позову до страхувальника.

1. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96. *Голос України*. 1996. 11 квіт.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовт.

3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.92 № 6. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92> (дата звернення 13.11.2018 р.).

4. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: Закон України від 01.07.2004 № 1961. *Голос України*. 2004. № 165. 07 вересн.

5. Постанова ВСУ від 20.01.2016 у справі № 6-2808цс15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 13.11.2018 р.).

6. Постанова ВС від 03.05.2018 р. у справі № 210/3852/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 13.11.2018 р.).

7. Постанова ВС від 04.07.2018 р. у справі № 755/18006/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 13.11.2018 р.).

Р. В. Крупник,

суддя

(Господарський суд Львівської області)

ПРИМУСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

За змістом статті 14 Конституції України [1] право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Водночас, хоча право власності є непорушним, особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні у випадках і в порядку, встановлених законом.

На підставі аналізу відповідних законодавчих дефініцій, можна прийти до висновку, що поняття «примусове вилучення земельної ділянки» застосовується не лише до права користування земельною ділянкою, але також і до права власності на неї. При цьому, не зважаючи на наявність низки наукових праць з цієї проблематики, у літературі досі не вироблено єдиного підходу щодо ознак примусового вилучення земельних ділянок як способу припинення права власності та права користування ними.

Виокремлюючи окремі аспекти, звертаємо увагу, що, з приводу суб'єкта, котрий вилучає земельну ділянку при зверненні стягнення за зобов'язаннями власника, Верховний Суд України у Листі від 01.07.2013 р. [2] зазначав, що відповідно до ст. 378 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) право власності особи на земельну ділянку може бути припинене за рішенням суду у випадках, встановлених законом [3]. Оскільки відбувається це на підставі судового акта і має відсильний характер, мова може йти про випадки примусового припинення права власності на підставах, визначених ст. 140 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) [4], а саме звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора. Разом з тим, така позиція, на наш погляд, є дискусійною з огляду на наступне.

Так, за змістом ч. 3 ст. 510 ЦК України кредитор має право вимагати звернення стягнення на земельну ділянку, якщо це передбачено зобов'язанням, яке існує між ним та боржником (власником земельної ділянки). Як приклад, найбільш поширеним таким зобов'язанням виступає іпотека земельної ділянки. Водночас, у ст. 33 Закону України «Про іпотеку» [5] передбачено, що звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

Крім цього, слід зазначити про неузгодженість положень ст. 346 ЦК України та ст.140 ЗК України. Зокрема, в ЦК України підставою для припинення права власності на майно є «звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника». У цей же час, в ЗК України мова йде про «звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора». На наш погляд, ці підстави не тотожні, оскільки підстава зазначена в ЦК України є набагато ширшою і повністю охоплює собою підставу зазначену в ЗК України. Зокрема, власник земельної ділянки може мати зобов'язання не лише перед кредитором, де земельна ділянка виступає об'єктом зобов'язань. Як приклад, можемо навести ситуацію, коли власник земельної ділянки має заборгованість підтверджену рішенням суду перед кредитором, за зобов'язанням, яке не пов'язане із земельною ділянкою. Так от, в процесі примусового виконання рішення суду про стягнення з нього боргу, у випадку відсутності в нього коштів, державний виконавець згідно з положеннями Закону України «Про виконавче провадження» звертатиме стягнення на земельну ділянку в примусовому порядку, без звернення до суду.

А тому, на нашу думку, примусове припинення права власності на земельну ділянку у випадку звернення стягнення на неї відбувається не лише виключно в судовому порядку на вимогу кредитора, але також і за виконавчим написом нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя. Крім цього, примусове вилучення земельної ділянки відбувається і у випадку звернення стягнення за рішенням державного виконавця в порядку примусового виконання рішень щодо задоволення майнових вимог інших осіб винесених за зобов'язаннями власника.

Специфічним залишається питання оплатності вилучення земельної ділянки від добросовісного набувача. Так, положеннями статті 390 ЦК України, які регулюють питання розрахунків при витребуванні майна із чужого незаконного володіння не передбачено обов'язок власника відшкодувати володільцю вартість цього майна. Добросовісний набувач (володілець) має право лише вимагати від власника майна відшкодування необхідних витрат на утримання, збереження майна, здійснених ним з часу, з якого власникові належить право на повернення майна або передання доходів. Разом з тим, у разі вилучення за рішенням суду майна у добросовісного набувача, останній не позбавлений права (за наявності для цього підстав) звернутися згідно статті 661 ЦК України до продавця товару з вимогою відшкодувати завдані йому збитки [3].

Отже, підсумовуючи вищеподане, можна зробити висновок, що ознаками примусового вилучення земельних ділянок є те, що ці дії спрямовані на їх видалення, заволодіння, набуття у власність, конфіскацію тощо з дотриманням установленної процедури. При цьому, таке вилучення може мати як публічно-правовий (наприклад, примусове вилучення з власності чи користування земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності, реквізиція, конфіскація, у зв'язку з неможливістю перебування земельної ділянки у власності відповідної особи), так і приватноправовий інтерес (наприклад, звернення стягнення на вимогу кредитора).

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. 23 лип.

2. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ. Лист ВСУ від 01.07.2013. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/1207B66D24762C1DC2257D0E004CC419) (дата звернення: 17.07.2018).

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. 3 жовт.

4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. *Урядовий кур'єр*. 2001. № 211. 15 лист.

5. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 № 898. *Голос України*. 2003. № 129. 15 лип.

Х. В. Майкут,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПОДІЛУ СПІЛЬНОГО МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

У сімейному законодавстві закріплено режим спільності майна подружжя. Здійснення подружжям права спільної власності може призводити до його припинення. Сімейне законодавство України передбачає спеціальну підставу для припинення права спільної власності – поділ спільного майна подружжя (ст. 69 Сімейного кодексу України (надалі – СК України) [1]). Загальна ідея поділу майна полягає у припиненні режиму спільності майна й виникнення на його основі приватної власності кожного із подружжя.

Поділ спільного майна може здійснюватися в добровільному порядку за рішенням самого подружжя або в судовому порядку на вимогу одного з подружжя чи на вимогу інших осіб у зв'язку зі зверненням стягнення на їх майно. У зв'язку з цим розрізняють: добровільний поділ майна подружжя і судовий поділ майна.

Добровільний поділ спільного майна фактично є правовою формою реалізації подружжям правомочностей співвласників. Цінність добровільного розподілу спільного майна багатогранна і, на думку З. В. Ромовської, полягає, зокрема, у: 1) економії часу, оскільки судовий процес може бути дуже затяжним; 2) економії коштів, оскільки розгляд справи про поділ спільного майна зумовлює великі видатки (сплата судового збору, оплата послуг адвоката, експерта тощо), матеріальні втрати у зв'язку з неможливістю працювати на повну силу; 3) збереженні фізичного та психічного здоров'я, яке неодмінно (коротко чи надовго) втрачає майже кожен, хто позивається до суду; 4) демонструванні готовності до компромісу та ін. [2, с. 195].

Судовий поділ майна не може відбутися без попереднього визначення часток кожного з подружжя. Закріпивши принцип рівності часток подружжя у спільному майні при його поділі, законодавець, разом з тим, передбачив чимало підстав для відступу від дії цього принципу (ч.ч. 2, 3 ст. 70 СК України).

Законодавчо не вирішеним залишається питання про встановлення розміру часток у разі поділу майна між подружжям, які уклали шлюбний договір, яким визначено їх частки у майні, набуваному в час шлюбу. Складається таке враження, що у разі поділу спільного майна подружжя, правовий режим якого визначений шлюбним договором, їх частки повинні визначатися відповідно до умов шлюбного договору, а тому суд не може відступити від його умов. У такому разі виявиться неможливим також застосування відповідних правил ст. 70 СК України про право суду відступати від засад рівності часток і збільшувати частку одного з подружжя, враховуючи його інтереси або інтереси неповнолітніх дітей. Однак, як зазначається з цього приводу в сімейно-правовій доктрині, у застосуванні ст. 70 СК України не можуть діяти подвійні стандарти, тобто до відносин подружжя з законним майновим режимом ця стаття повинна застосовуватися, а до майнових відносин з договірним режимом – ні [3, с. 207]. При цьому слід мати на увазі, що в силу ч. 4 ст. 93, ч. 1 ст. 103 СК України положення шлюбного договору, що ставлять одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище, порушують його права та інтереси, на вимогу такої сторони за рішенням суду можуть бути визнані недійсними з підстав, установлених Цивільним кодексом України (п. 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» [4]).

Не менш важливе значення має вирішення питання щодо визначення майна, яке підлягатиме поділу. При цьому видається за необхідне брати до уваги три категорії об'єктів: а) речі (окрема річ або сукупність речей), які належать подружжю на праві спільної сумісної власності; б) кредиторські вимоги

подружжя (право вимоги за договором позики, купівлі-продажу тощо, коли подружжя виступають як кредитор і вправі вимагати повернення боргу, передачі речі тощо); в) боргові зобов'язання подружжя (зобов'язання, за якими подружжя виступають як боржники і зобов'язані повернути борг, повернути чи передати річ тощо) [5, с. 114].

Враховуючи відсутність чітких законодавчих положень стосовно майнових зобов'язань подружжя, у правовій науці склалося декілька підходів до правового режиму боргів подружжя при поділі їх спільного майна. Так, представники першого підходу вважають, що борги охоплюються поняттям спільного майна подружжя поряд з речами, які належать чоловікові та дружині на праві спільної сумісної власності, та майновими правами, набутими ними за час шлюбу [6, с. 35].

Інша група науковців стверджує, що поняття «нажитого подружжям майна» не охоплює борги, оскільки на них не можна звернути стягнення. Борги можуть обтяжувати спільне майно подружжя, але не включатися до його складу [7, с. 113].

Представники третього підходу, керуючись положенням ч. 4 ст. 65 СК України, вважають, що спільним є будь-яке майнове зобов'язання з договору, укладеного одним з подружжя, якщо одержане за таким договором використане на потреби сім'ї [8, с. 483]. Саме такий підхід є домінуючим в вітчизняній судовій практиці.

Серед науковців дискусійним також видається питання і щодо характеру відповідальності подружжя за спільними боргами. Одні вчені вважають таку відповідальність солідарною, оскільки для спільної сумісної власності характерним є відсутність визначених часток кожного подружжя, то відповідно не може бути часток у відповідальності подружжя за спільними боргами.

Інші ж науковці є прихильниками часткової відповідальності, виходячи з положення, що спільні борги подружжя діляться між ними пропорційно до присудженої кожному з подружжя частки у спільному майні [9, с. 174].

У ст. 71 СК України законодавець здійснив спробу визначити способи поділу спільного майна подружжя.

Пленум Верховного Суду України у п.п. 26–29 Постанови від 21.12.2007 №11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» при здійсненні поділу звертає увагу на наступні важливі моменти: а) при вирішенні питання про поділ майна у вигляді акцій, частки (паю, долі) у фондах корпоративних господарських організацій слід виходити з того, що питання їх поділу вирішується залежно від виду юридичної особи, організаційно-правової форми її діяльності, характеру правовідносин подружжя з цим суб'єктом; б) акції можуть бути об'єктом права спільної сумісної власності і предметом поділу між подружжям, якщо вони були придбані за їх спільні кошти; в) вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Виходячи зі змісту частин 2, 3 ст. 61 СК України, якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У разі використання одним із подружжя спільних коштів усупереч ст. 65 СК України інший із подружжя має право на компенсацію вартості його частки; г) відповідно до положень статей 57, 61 СК України, ст. 52 ЦК України майно приватного підприємства чи фізичної особи – підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності [4].

Доречно зауважити, що Конституційний Суд України у своєму рішенні від 19 вересня 2012 р. у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України [10] зазначив, що приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя, є окремим об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, у тому числі вклад до статутного капіталу та майно, виділене з їх спільної сумісної власності. Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що статутний капітал та майно приватного підприєм-

ства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом їх спільної сумісної власності.

Таким чином, спостерігаємо протилежність позицій Верховного Суду України та Конституційного Суду України, що тягне за собою створення різної практики вирішення подібної категорії справ. А тому, беручи до уваги правові позиції зазначених судів, доходимо висновку, що як статутний капітал та майно приватного підприємства, так і майно фізичної особи-підприємця можуть перебувати на праві особистої приватної власності подружжя і поділу не підлягати, так і належати їм на праві спільної сумісної власності. Як видається, основним критерієм, який дозволяє надати спірному майну режим спільного майна виступає джерело набуття зазначеного майна (придбане воно за особисті кошти, чи за рахунок спільних сумісних коштів та (або) спільної праці подружжя).

Як бачимо, відсутність чітких законодавчих позицій з окреслених питань породжує проблеми щодо реалізації норм, які регламентують порядок поділу майна, що є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. А тому, з метою забезпечення майнових прав та інтересів не лише подружжя, а й членів їх сім'ї, зазначені проблеми потребують свого ефективного вирішення шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, а окремі концептуальні положення – додаткового переосмислення.

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 2947-ІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 13.11.2018).

2. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник для студ. вищ. навч. закл. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.

3. Сімейне право України: підручник / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера та ін.; за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2016. 519 с.

4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 р. № 11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07> (дата звернення: 13.11.2018).

5. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. 3-тє вид., переробл. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2011. 200 с.

6. Жилинкова И. В. Право собственности супругов. Х.: Ксилон, 1997. 236 с.

7. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / С. В. Ківалов, Ю. С. Червоний, Г. С. Волосатий та ін. ; за ред. Ю. С. Червоного. К.: Юрінком Інтер, 2008. 656 с.

8. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. 2-ге вид., доп. і перероб. Кн. 1. К.: Юрінком Інтер, 2004. 722 с.

9. Простибоженко О. С. Гармонізація законодавства України із законодавством держав-членів Європейського Союзу щодо правового режиму спільності майна подружжя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський університет при НАН України, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. К., 2017. 255 с.

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12>. (дата звернення: 13.11.2018).

В. П. Маковій,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
(*Одеський державний університет
внутрішніх справ*)

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ВЕЛИЧИН У ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕННЯХ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНОГО ПРАВА

Системно-структурне тлумачення норм загальної частини зобов'язального права дає можливість дійти висновку про багатовимірність прояву сутності правового часу, як елементу механізму правового регулювання зобов'язань, з огляду на місце, значення та наслідки застосування такого.

Нормативна частина наступного постатейного матеріалу Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) прямо вказує на прояв юридичної сутності строку (терміну) в зобов'язальних відносинах: ст. 530 (встановлення поняття та змісту строку (терміну) виконання зобов'язання), ст. 531 (визначення сутності достроковості виконання зобов'язання), ст. 549 (диференціації пені як виду неустойки за порядком обчислення), ст. 559 (визначення підстави припинення поруки через сплив строку, встановленого у договорі поруки), ст. 561 (унормування сутності строку дії гарантії), ст. 568 (часове обмеження дії гарантії), ст. 584 (перелік істотних умов у змісті договору застави), ст. 585 (встановлення моменту виникнення права застави), тощо.

Окрім наведених ЦК України використовує темпоральні категорії у похідному розумінні, почасти через опосередковане відображення у структурі відповідного механізму правового регулювання, як-то в у ст. 510 при з'ясуванні змісту двостороннього зобов'язання, за ст. 514 визначається за допомогою терміну обсяг прав, що переходять до нового кредитора у зобов'язанні, при заміні такої сторони з огляду на положення ст. 512, при з'ясуванні змісту заперечень боржника проти вимог нового кредитора посередництвом моменту одержання письмового повідомлення про заміну кредитора, пред'явлення йому вимоги новим кредитором або моменту виконання обов'язку (ст. 518) і т. ін.

В нормативному матеріалі, що регулює питання припинення зобов'язання, положення ст. 599 опосередковано передбачаються використання часових величин при встановленні сутності припинення зобов'язання належним виконанням з урахуванням змісту належного строку виконання зобов'язання як одної із складових прояву принципу належного виконання зобов'язання у цивільному праві.

Окрім наведеного в межах підстав припинення зобов'язання заслуговує на окрему увагу сам факт спливу строку чинності зобов'язання. Дійсно, якщо дослідити універсальну ст. 598, то необхідно дійти висновку щодо можливості припи-

нення зобов'язань лише у відповідності до умов договору чи положень закону. За таких обставин вплив строку чинності договору, тобто строк виконання змісту зобов'язання, або вплив строку виконання недоговірного зобов'язання, наприклад строку виконання завдання у зобов'язанні з публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу, має наслідком припинення самого зобов'язання.

Більше того, оскільки сутність правового регулювання цивільних правовідносин припускає їх невичерпність, окрім випадків прямо встановлених у законодавстві, то необхідно зважити на ч. 2 ст. 509, яка говорить про можливість поширеного тлумачення переліку підстав виникнення зобов'язань у відповідності до ст. 11.

У зв'язку з цим ч. 1 ст. 598 є не зовсім коректною, так як обмежує підстави припинення зобов'язань лише договором та законом.

Зокрема, наявна низка прикладів, коли зобов'язання припиняються на підставі положень нормативно-правових актів нижчої юридичної сили аніж закон, в той же час безпосередньо рішення суду може слугувати підставою припинення зобов'язання, як-то має місце у ч. 2 ст. 202 Господарського кодексу України (надалі – ГК України).

У даному контексті більш слушним є позиція, що відображена у цивільному законодавстві Франції, Молдови, Грузії, яка узгоджується з наведеним як щодо підстав виникнення зобов'язань, так і їх припинення.

Якщо ж слідувати логіці структурування й подання нормативного матеріалу вітчизняного цивільного законодавства, то необхідно виключно законом передбачити перелік обставин, з якими пов'язано припинення зобов'язання. Тому, з урахуванням пов'язаності впливу строку виконання зобов'язання з самим виконанням необхідно запропонувати доповнення положень глави 50 «Припинення зобов'язання» ЦК України ст. 599¹ «Припинення зобов'язання впливом строку» наступного змісту: «1. Зобов'язання припиняється впливом строку виконання зобов'язання».

З огляду на унормування положень ЦК України щодо правових наслідків порушення зобов'язання та відповідальності за їх невиконання ст. 619 використовує правовий час для визначення меж реалізації змісту субсидіарної відповідальності, а ст. 623 з'ясовує порядок встановлення розміру збитків, завданих порушенням зобов'язання.

Поряд з цим, навіть в тому випадку, коли прямо чи опосередковано у тій чи іншій нормі наведеної частини зобов'язального права мова не йде про часові категорії, можна говорити про незриму присутність темпоральних регуляторів на прикладі наступних положень.

Стаття 578 ЦК України містить правило, за яким майно, що є у спільній власності, може бути переданим у заставу лише за згодою усіх співвласників. З наведеного випливає потреба у встановленні форми змісту та, безумовно, часу прояву такого волевиявлення співвласників, тобто з якого моменту необхідно сприймати ту чи іншу поведінку як узгоджене вирішення правової долі відповідного майна.

Подібним чином можна висловитись з приводу надання згоди заставодержателем щодо заміни (ст. 579), відчуження, передання в користування предмета застави (ст. 586), чи власником чужої речі при її заставі, якщо така згода вимагається договором чи законом (ст. 583), пред'явлення вимоги заставодержателя щодо надання заставодавцем рівноцінного предмету чи відновлення знищеного або пошкодженого предмета застави (ст. 580), встановлення порядку черговості виникнення права застави з метою задоволення вимог наступних заставодержателів, а також відмежування сутності попередніх застав (ст. 588), визначення моменту, з якого боржник, річ якого кредитор притримує, набуває права на розпорядження нею (ст. 596) тощо.

Безумовно, окрім положень ЦК України до врегулювання темпоральних категорій в рамках універсального нормативного матеріалу зобов'язального права має застосовуватись законодавча база, що міститься в інших нормативно-правових актах, що підпорядковуються дефініції ст. 4 ЦК України,

а також з огляду на правовий режим врегулювання суспільних відносин у сферах господарювання, використання природних ресурсів, охорони довкілля, а також трудових та сімейних відносин.

Так за наслідками дослідження глави 19 «Загальні положення про господарські зобов'язання» ГК України переважаючою підставою виникнення господарських зобов'язань є саме господарський договір, як наслідок і темпоральні величини матимуть більший прояв саме в межах такого виду господарських зобов'язань, як-то ст. 80 щодо строку дії господарського договору в його змісті, ст. 181 щодо часових меж реалізації стадій укладення господарських договорів, тощо.

При цьому, якщо стосовно організаційно-господарських зобов'язань наведені міркування є безальтернативними, то для майново-господарських зобов'язань допускається додаткове врегулювання в рамках висловленого вище щодо цивільно-правових зобов'язань.

Відповідним чином Законом України «Про іпотеку» та Законом України «Про заставу» унормовано питання визначення темпоральних меж здійснення зміст відносин щодо використання застави в якості способу забезпечення виконання зобов'язання, на прикладі ст. 18 (строк іпотечного договору в його змісті) та ст. 16 (момент виникнення застави) другого. З огляду на викладене щодо доповнення підстав припинення зобов'язань заслуговує на критичне зауваження ст. 28 Закону України «Про застав» яка не містить серед підстав спливу строку виконання зобов'язання, відсилаючи до переліку підстав, визначених законом.

Отже, згідно ст. 17 Закону України «Про іпотеку» такий вид застави може припинятись закінченням строку дії іпотечного договору, а при заставі іншого виду майна така підстава не застосовується, що підкреслює слушність висловленого вище.

Викладене створює передумови до подальших досліджень місця темпоральних величин в механізмі правового регулювання зобов'язальних відносин.

М. О. Михайлів,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ФОРМА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЇЇ НЕДОТРИМАННЯ

Правовою формою, що опосередковує відносини у сфері зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний договір (контракт). Відповідно до статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічний договір (контракт) – це домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності [1].

Зовнішньоекономічний договір за своєю правовою природою є правочином, який спрямований на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У зв'язку із чим до цього договору застосовними будуть матеріальні норми закріплені в Главі 16 Цивільного кодексу України. Так, зокрема, це стосується: вимог, додержання яких є необхідним для чинності правочину; вимог, які встановленні до форми правочину; вимог щодо місця його вчинення; правових наслідків недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону тощо.

Вимоги до форми зовнішньоекономічного договору містяться в Господарському кодексі України (ст. 382), Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (ст. 6), Законі України «Про міжнародне приватне право»(ст. 31) тощо.

Відповідно до ч. 2 ст. 382 Господарського кодексу України форма і порядок укладення зовнішньоекономічного договору (контракту), права та обов'язки його сторін регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право» та іншими законами [2]. Відповідно до ч. 3 ст. 31 Закону України «Про між-

народне приватне право» зовнішньоекономічний договір, якщо хоча б однією стороною є громадянин України або юридична особа України, укладається у формі, передбаченій законом, незалежно від місця його укладення, якщо інше не встановлено міжнародним договором України [3]. Отже, даний закон містить бланкетну норму і відсилає до спеціального закону, а саме до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Проте під час укладення зовнішньоекономічного договору необхідно враховувати і ч.ч. 1 та 2 ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право», зокрема, якщо інше не передбачено законом, форма правочину має відповідати вимогам права, яке застосовується до змісту правочину, але достатньо дотримання вимог права місця його вчинення, а якщо сторони правочину знаходяться в різних державах, – права місця проживання або місцезнаходження сторони, яка зробила пропозицію, якщо інше не встановлено договором. Форма правочину щодо нерухомого майна визначається відповідно до права держави, у якій знаходиться це майно, а щодо нерухомого майна, право на яке зареєстроване на території України, – права України [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій або в електронній формі, якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом. У разі експорту послуг (крім транспортних) зовнішньоекономічний договір (контракт) може укладатися шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом обміну електронними повідомленнями, або в інший спосіб, зокрема шляхом виставлення рахунка (інвойсу), у тому числі в електронному вигляді, за надані послуги. Повноваження представника на укладення зовнішньоекономічного договору (контракту) може впливати з доручення (довіреності), установчих документів, договорів та інших підстав, які не суперечать цьому Закону. Дії, які здійснюються від імені іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності України, уповноваженим

на це належним чином, вважаються діями цього іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності [1].

Виходячи із змісту цієї статті, можемо зробити висновок, що, як правило, зовнішньоекономічний договір може укладатися у простій письмовій або в електронній формі, проте в окремих випадках визначених законом дозволяється укладення і шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом обміну електронними повідомленнями, або в інший спосіб, зокрема шляхом виставлення рахунка (інвойсу).

Щодо правової природи електронної форми зовнішньоекономічних договорів, то в літературі можемо зустріти різні підходи зокрема: електронну форму виділяють як окрему форму договору; «письмова» та «електронна» форма є видовими щодо родового поняття; електронна форма договорів – це різновид простої письмової форми; електронна форма як різновид письмової форми з урахуванням специфіки мережі Інтернет тощо. На нашу думку електронна форма правочинів, зокрема і зовнішньоекономічних договорів – це різновид простої письмової форми, особливістю якої є використання сучасних технологій – електронних засобів зв'язку – для укладення та виконання таких договорів.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право укладати будь-які види зовнішньоекономічних договорів (контрактів). У зв'язку із цим, необхідно враховувати і той факт, що законодавство України може встановлювати спеціальні вимоги до форми того чи іншого виду зовнішньоекономічного договору. Так, наприклад, якщо предметом договору є нерухоме майно, що знаходиться на території України, то такий зовнішньоекономічний договір крім вчинення у письмовій формі підлягає нотаріальному посвідченню.

У випадках встановлених законом окремі види зовнішньоекономічних договорів підлягають державній реєстрації. Так, відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону України від 16 липня 1999 р. «Про концесії» у разі, якщо об'єктом концесії є об'єкт права комунальної власності, орган, уповноважений укласти концесійний договір в установленому Кабінетом Міністрів

України порядку, реєструє такий договір у виконавчому органі відповідної ради та повідомляє Фонд державного майна України про укладення такого концесійного договору. Порядок ведення обліку концесійних договорів, укладених органами місцевого самоврядування, визначається Кабінетом Міністрів України [4].

Форма зовнішньоекономічного договору має важливе значення, оскільки її вид впливатиме на момент з якого договір буде вважатися укладеним. Так, якщо зовнішньоекономічний договір укладається у простій письмовій формі, то він вважається укладеним з моменту підписання його сторонами; якщо зовнішньоекономічний договір підлягає нотаріальному посвідченню, то він вважається укладеним з дня такого посвідчення; якщо зовнішньоекономічний договір підлягає державній реєстрації, то він вважається укладеним з моменту його державної реєстрації.

Важливим є питання про наслідки недодержання форми зовнішньоекономічного договору, з огляду на те, що у практиці широко визнаються договори, укладені в усній формі. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» не міститься приписів, які прямо передбачали б недійсність зовнішньоекономічного договору в разі недодержання його письмової форми. У зв'язку із цим до даного питання застосовною буде ч. 1 ст. 218 Цивільного кодексу України, зокрема недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом. Заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків [5].

Відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічний договір (контракт) може бути визнано недійсним у судовому порядку, якщо він не відповідає вимогам законів України або міжнародних договорів України [1]. Це положення означає можливість оспорування зовнішньоекономічного договору в суді однією зі

сторін або іншою заінтересованою особою, зокрема з підстав недодержання форми договору.

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. №959-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. №2709-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.

4. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 р. № 997-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14>.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2004 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

І. В. Пасайлюк,

викладач кафедри

цивільно-правових дисциплін

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКА У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Потреба у представництві в суді виникає у разі відсутності заінтересованої особи цивільної процесуальної дієздатності або неможливості особисто здійснювати свої процесуальні права та обов'язки з інших причин [1, с. 77]. Метою судового представництва, на думку Н. Ю. Сакари, є лише надання правової допомоги особі для забезпечення найбільш повного захисту її прав, свобод та інтересів, що й виступає основним та єдиним завданням цього інституту [2, с. 745].

В ЦПК України даному питанню присвячений § 2 глави 4 «Учасники судового процесу». Відповідно до ч. 1. ст. 58 ЦПК України сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може

брати участь в судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника [3]. Цивільне процесуальне законодавство виділяє два види представництва, – законне та договірне. Так, згідно з ч. 1. ст. 60 ЦПК України, представником у суді може бути адвокат або законний представник, тоді як ст. 61 ЦПК України, виділяє осіб, які не можуть бути представниками.

Зазначене законодавче положення, ч. 1 ст. 58 ЦПК України, містить прогалину, оскільки процесуальне представництво можливе у всіх видах проваджень цивільного судочинства. Так, наприклад, до заяви про видачу судового наказу додається документ, що підтверджує повноваження представника, якщо заява підписана представником заявника (п. 2 ч. 3 ст. 163 ЦПК України). Щодо окремого провадження, – справа про розірвання шлюбу за заявою особи, засудженої до позбавлення волі, може бути розглянута судом за участю представника такої особи (ч. 4 ст. 294 ЦПК України). Тобто, процесуальне представництво можливе не лише в позовному, а й в деяких випадках, має місце в окремому й наказному провадженнях.

Іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи мають такий же процесуальний статус в цивільному процесі, як і громадяни України.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [4].

Передумовою участі іноземців, осіб без громадянства і також юридичних осіб у цивільних процесуальних правовідносинах є процесуальна правосуб'єктність. Згідно з ст. 74 Закону України «Про міжнародне приватне право», процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні визначається відповідно до права України [5].

Відповідно до ч. 2. ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці та особи

без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини [6].

Отже, іноземні особи можуть брати участь в цивільній справі як сторона чи інший учасник судового процесу або навіть як представник.

Документами, що підтверджують повноваження представників сторін та інших учасників справи можуть бути: 1) довіреність фізичної або юридичної особи; 2) свідоцтво про народження дитини або рішення про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна. Повноваження адвоката як представника підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», тощо. Тобто, документи, що посвідчують повноваження представників, мають відповідати положенням статті 62 ЦПК України. У справах за участю іноземного елемента документи, що посвідчують повноваження представників на представництво таких осіб та видані уповноваженими органами іноземної держави у встановленій формі, визнаються дійсними в Україні в разі їх легалізації, якщо інше не передбачене законом або міжнародними договором України, однак суди не завжди належним чином з'ясовують ці питання під час розгляду справи [7].

На сьогодні найбільш поширеним способом оформлення документів для їх можливого використання за кордоном є представлення апостиля, запровадженого Гаазькою Конвенцією, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів 1961 року, до якої приєдналися більше 90 країн (Австрія, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Данія, Італія, Іспанія, Німеччина, Франція, США, Швейцарія та інші. Апостиль – це спеціальний штамп, який, проставляється на офіційних документах, що надходять від держав – учасниць зазначеної Конвенції. Він засвідчує справжність підпису особи під документом і автентичність відбитку печатки або штампа, якими скріплено відповідний документ. Відповідно до зазначеної Конвенції, кожна з Договірних держав звільняє від лега-

лізації документи, на які поширюється ця Конвенція і які мають бути представлені на її території. Гаазька Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів 1961 року, згода на обов'язковість якої надана Законом України від 10 січня 2002 року «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів», що набрала чинності між Україною і державами-учасницями Конвенції, що не висловили заперечень проти її приєднання, з 22 грудня 2003 року.

Наприклад, Федеративна Республіка Німеччина висловила заперечення проти приєднання України до зазначеної Конвенції що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. У зв'язку з цим згідно зі ст. 12 цієї Конвенції на території України суди не приймають документи, завірені апостилом, що виконані в цій країні, тому продовжує застосовуватись вимога дотримання процедури консульської легалізації [7].

Також слід пам'ятати, що згідно з положенням ЦПК України не допускається усна форма залучення представника до участі у цивільній справі шляхом занесення інформації до журналу судового засідання [1, с. 81].

Якщо до позовної заяви (заяви) не додано документів, що підтверджують повноваження представника, суд, керуючись ч. 1 ст 185 ЦПК України, постановляє ухвалу про залишення позовної заяви без руху. А якщо ці обставини були виявлені після відкриття провадження у справі, суд, відповідно з ч. 8 ст. 257 ЦПК України, постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду. Ця вимога застосовуватиметься і щодо участі в цивільній справі представника – іноземної особи.

Вищенаведене свідчить про необхідність вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства, зокрема, щодо розширення кола осіб, які можуть бути представниками в суді при розгляді цивільної справи.

1. Сенік С. В. Сторони представництва в цивільному процесі. *Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2014. Вип. 3. С. 77-82.

2. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: монографія / за заг. ред. В. В. Комарова. Х.: Харків юридичний, 2008. 928 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 1088.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. із змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 179.
7. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом: лист Вищ. спеціаліз. суду з розгляду цив. та крим. справ від 16.05.2013 р. № 24-754/0/4-13. *Адвокат Бухгалтера*. 2013. №12.

Ю. О. Петрочнак,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ДЛЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Принцип – вихідне положення, що лежить в основі певної науки чи теорії, її головний стрижень, який діє протягом функціонування усїєї системи знання, організовуючи її.

Поняття принципу часто визначають як основу теорії, втім, на нашу думку, це не так, адже в основі теорії науки лежить не тільки система принципів, а й комплекс методів, які не збігаються з принципами і є засобами, за допомогою яких конкретизується теоретична частина знання.

Відтак принципи слугують основним орієнтиром усїєї правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності державних органів, формують «палітру» дозволеного та забо-

роненого у повсякденній життєдіяльності людей. Від ступеня їх дотримання залежить рівень злагодженості, стабільності та ефективності правової системи, життя конкретного індивіда зокрема, та суспільства й держави в цілому. Володіючи властивістю всюдисущості, правові принципи сприяють зміцненню внутрішньої єдності і взаємодії різних галузей та інститутів права, правових норм та правових відносин, суб'єктивного і об'єктивного права, маючи здатність в такий спосіб формувати світогляд особи [1, с. 608].

Чим же є принципи міжнародного приватного права? Чи є вони синонімом принципів загальнонаціональної правової системи?

Вчений О. Юлдашев фактично зводить принципи міжнародного приватного права до принципів цивільного права [2, с. 400].

Натомість О. Толочко доцільно поділити принципи міжнародного приватного права на дві основні групи: приватно правових відносин в цілому, та таких, що регулюють окремі групи правовідносин [3, с. 26]:

– до першої групи слід віднести принципи: національної юрисдикції, колізійного регулювання, безумовного застосування іноземного законодавства відповідно колізійної норми, диспозитивності (автономної волі), одноразовості колізійної норми, пріоритету норми міжнародного договору над нормою національного законодавства.

– другу групу утворюють колізійні прив'язки, такі як: місцезнаходження речі у відносинах власності, місцезнаходження виконавця за угодою у договірних відносинах, прапору у відносинах міжнародного перевезення тощо.

Принципи міжнародного приватного права є специфічною умовою права, вони знаходяться у його сутності, відіграють роль своєрідних орієнтирів у процесі становлення права, відображають його зміст та ключові зв'язки, що реально існують у правовій системі.

У них міститься глобалізований та узагальнений вимір розвитку права, досвід усієї цивілізації. Тому принципи міжна-

родного приватного права можна охарактеризувати як ядро правової матерії.

Базову класифікацію принципів міжнародного приватного права пропонує і Л. Ануфрієва, відносячи до основних засад національний режим, взаємність, режим найбільшого сприяння, реторсію, публічний порядок, обхід закону, зворотне відсилення [4, с. 178].

Відтак принципи міжнародного приватного права, як своєрідний синтез ключових постулатів, на яких формується національне законодавство окремих держав, та базових засад міжнародного публічного права, що закріплені у деклараціях, конвенціях, договорах, можна умовно поділити на дві зазначені вище групи: так звані «загальні» принципи, як то диспозитивності, а також колізійні прив'язки, наприклад – місцезнаходження речі у відносинах власності.

Даний синтез спрямований на гармонізацію правових систем світу. З огляду на це, він є своєрідною системою координат, в межах якої еволюціонує право, і разом із тим, є вектором, що детермінує шлях його розвитку [5, с. 40].

Принципи міжнародного приватного права є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку світової спільноти і функціонування національної правової системи. Завдяки їм правова система адаптується до найважливіших інтересів і потреб особи і суспільства, стає сумісною з ними.

1. Лазарев В. Теория государства и права: хрестоматия. М.: Юристъ, 2001. 834 с.

2. Юлдашев О. Міжнародне приватне право: підручник. К.: Ін Юре, 2004. 528 с.

3. Толочко О. Принципи міжнародного частого права. *Белорусский журнал международного права*. 2001. № 2. С. 22–27.

4. Ануфрієва Л. П. Международное частное право: учебник. М.: Бек, 2002. 288 с.

5. Козенко Ю. О. Демократичні принципи права в ролі засобів формування юридичного світогляду особи. *Вибори та демократія*. 2011. № 3. С. 39–43.

С. П. Рабінович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

**СПІРНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ
ПРЕДМЕТНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ
У СПРАВАХ З ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ
ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ
У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**

Запровадження й розвиток інституту адміністративного судочинства в Україні викликав до життя низку вельми складних практичних питань, пов'язаних із необхідністю розмежування судових юрисдикцій. Відтак уже тривалий час і донині уніфікованих правових позицій з цього питання вищими судовими інстанціями не вироблено. Ситуація ускладнюється тим, що, з одного боку, 1 квітня 2010 року Конституційним Судом України було дано офіційне тлумачення конституційних і законодавчих положень щодо юрисдикційної належності земельних спорів, а, з іншого боку, як Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ і Верховний Суд України, так і Верховний Суд у своїй практиці демонструють прагнення залишити щонайменше певну частину земельних спорів у цивільній юрисдикції.

Вирішення означеного непростого питання потребує опертя на результати сучасних теоретичних розробок проблеми дихотомії приватного й публічного права [1]. Прикладним формальним критерієм для розмежування приватних і публічних правовідносин виступає взаємне становище їх сторін. Р. Сивим запропоновано перевіряти наявність чи відсутність юридичної рівності сторін може бути шляхом запитання: чи можуть учасники відносин «помінятися місцями» в них? (продавець може стати покупцем і навпаки, однак така заміна включається, наприклад у податковому праві).

Наведені нижче міркування стосуються засад розмежування цивільної та адміністративної юрисдикцій у земельних спорах з оскарження рішення про надання дозволу на виготовлення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність або в оренду та/або про затвердження такого проекту землеустрою.

Згадані спори виникають у зв'язку із наданням або ненаданням суб'єктами владних повноважень (в розумінні пункту 7 частини першої статті 4 КАС України в редакції, що діє з 15 грудня 2017 року) адміністративних послуг [2, с. 126; 3, с. 61–62; 4, с. 57] у сфері земельних відносин, тобто є публічно-правовими спорами. З огляду на це вважаємо, що вказані спори мають розглядатися за правилами адміністративного судочинства з 15 грудня 2017 року (пункт 2 частини 1 статті 4 КАС України в редакції, що діє зі згаданої дати).

Повноваження з прийняття рішень про надання дозволу на виготовлення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність або в оренду, про затвердження проекту землеустрою закріплені законом виключно за відповідними органами державної влади й органами місцевого самоврядування (глави 2, 3 ЗК України). При прийнятті вказаних рішень зазначені органи публічної влади, уповноважені здійснювати управління землями державної чи комунальної власності, здійснюють надання особам, зацікавленим у набутті прав на земельну ділянку, адміністративних послуг, діючи як суб'єкти владних повноважень в розумінні пункту 7 частини першої статті 4 КАС України.

Водночас до 15 грудня 2017 року спори, що виникали в зв'язку з наданням адміністративних послуг на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, не були віднесені законом до юрисдикції адміністративних судів, що дозволяє зробити висновок про необхідність розгляду таких спорів за правилами цивільного (або господарського) судочинства.

Коло (галузеву належність) прав та/або обов'язків, набуття, зміна чи припинення яких відбувається в результаті здійснення владних управлінських функцій і надання адмініст-

ративних послуг, законом не обмежується. Це створює підстави для використання адміністративно-процесуального захисту цивільних прав та інтересів особи від порушень з боку органів публічної влади.

Визначення вказаної юрисдикції зумовлюється характером спірних правовідносин (публічно-правові чи приватно-правові).

Своєю чергою, характер цих правовідносин залежить від: 1) суб'єктів правового спору; 2) змісту правовідносин, з яких виник спір; 3) предмету та підстав правового спору [5]. З урахуванням зазначених чинників в окремих випадках захист майнових прав та інтересів суб'єктів публічного права може здійснюватись за правилами цивільного процесу, зокрема тоді, коли зміст позовних вимог є похідним від спору щодо майна або майнових прав (приватно-правового спору).

Вимоги з оскарження рішення про надання дозволу на виготовлення проекту землеустрою та/або рішення про затвердження проекту землеустрою можуть бути також тісно пов'язані з вимогами, що виникають з власне приватно-правових відносин (наприклад, про визнання недійсним договору купівлі-продажу земельної ділянки чи договору оренди земельної ділянки).

Як видається, в таких випадках вимоги з оскарження рішення про надання дозволу на виготовлення проекту землеустрою та/або рішення про затвердження проекту землеустрою можуть визнаватись «похідними від вимог у приватно-правовому спорі», які за умов, визначених у частині 3 статті 19 КАС України (в редакції, що діє з 15 грудня 2017 року) адміністративними судами не розглядаються.

У зв'язку з викладеним слід звернути особливу увагу на те, що засади рівного захисту усіх суб'єктів права власності (частина 4 статті 13 Конституції України, частина 1 статті 152 ЗК України) передбачають урахування судом матеріально-правових критеріїв правомірності рішень та дій органів публічної влади (частина 3 статті 2 КАС України в редакції, що діє з 15 грудня 2017 року, частина 2 статті 2 КАС України в редакції, що діє з цієї дати) у всіх справах про оскарження рішень

відповідного органу публічної влади, незалежно від того, в порядку якого судочинства розглядатиметься відповідний спір.

-
1. Сивий Р. Приватне (цивільне) право в системі права України: монографія. К.: КВІЦ, 2006. 213 с.
 2. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / авт.-упоряд. В. П.Тимошук. К.: 2003. 496 с.
 3. Буханевич О. М. Адміністративні послуги в Україні: теорія та практика реалізації: монографія. К.: Ін-т законодавства ВРУ, 2015, 385 с.
 4. Ківалов С. В., Фуглевич К. А. Адміністративні послуги: поняття, види, процедурне регулювання: монографія. Одеса: Фенікс, 2015, 234 с.
 5. Хлібороб Н. Є. Публічно-правовий спір як предмет юрисдикційної діяльності адміністративного суду: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2012. 233 с. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/10351.html>

С. Є. Федик,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КЛАСИФІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Кардинальні зміни та сучасна модернізація цивільного процесуального законодавства докорінним способом змінили систему вітчизняного судочинства. Сучасний цивільний процес набув нової форми, порівняно із попереднім функціонуванням норм процесуального законодавства. Такі зміни торкнулися, поряд з іншим, і поняття та визначення суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин. Ми будемо розрізняти такі два поняття, як суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин із поняттям учасники судового процесу, адже такий підхід ви-

кликаний тим, що до числа суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин входить таке поняття як суд, однак, з огляду на нормативне забезпечення процесуального законодавства, суд не входить до жодного переліку учасників судового процесу. Таким чином, при здійсненні нами характеристики класифікації учасників судового процесу ми оминатимемо аналіз та характеристику суду, як обов'язкового суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин з огляду на те, що жодна норма цивільного процесуального кодексу не відносить суд ні до числа учасників справи, ні до представників, ні до інших учасників судового процесу, які є складовими поняття учасників судового процесу.

З огляду на зміни, які набрали чинності у цивільному процесі з 15 грудня 2017 року, що пов'язані із першим днем роботи новоутвореного Верховного суду, заслуговує на увагу і зміни у законодавстві стосовно самої класифікації учасників цивільного процесу. За нормами, які діяли до 15 грудня 2017 року, учасники цивільного процесу були поділені на дві основні категорії – «Особи, що беруть участь у справі» та «інші учасники цивільного процесу».

Як бачимо із аналізу цивільного процесуального законодавства, станом на 2018 рік, учасники цивільного процесу, а на сьогоднішній день ці учасники вже іменуються учасниками судового процесу, поділяються вже на три основні категорії – «учасники справи», «представники», «інші учасники судового процесу», основні права та обов'язки яких виокремлені в Главі 4 Загальних положень 1-го розділу цивільного процесуального кодексу [1].

Як видно із вище наведеного нами матеріалу, серед числа учасників судового процесу виокремлюється в окремий цілком самостійний вид інститут судового представництва, який раніше входив до числа осіб, що брали участь у справі.

Таким чином законодавець виділяє інститут судового представництва в окремий самостійний вид учасників судового процесу. Чим же обумовлене саме таке виокремлення із числа учасників судового процесу інституту представників у цивільному судочинстві?

Як на нашу думку, таке виокремлення обумовлене рядом вагомих причин, правове регулювання яких потребує детальної класифікації та розмежування на законодавчому рівні. Відтак, законодавець вже не ставить в один ряд, як це було раніше, сторони цивільного процесу і представника по цивільній справі.

Мотивами, як на нашу думку, такого розмежування на окремі види учасників судового процесу, може й бути те, що сторони у цивільному процесі в основному мають матеріальний інтерес в результаті розгляду цивільної справи, у той час як представницька функція носить концептуальне інше завдання і інтерес, у свою чергу у представника, процесуальний.

Однак не слід забувати, що представництво може бути декілька видове, а саме законне представництво та договірне. Якщо здійснити аналіз договірного представництва та виокремити його основні доктрини, то наша гіпотеза щодо виключно процесуальної заінтересованості представника у цивільному процесі має однозначну підтримку. Однак, якщо взяти до уваги представництво за законом, то така наша гіпотеза може бути піддана певній критиці збоку теоретиків цивільного процесу. Спробуємо проаналізувати і прийти до висновку, який вид заінтересованості переслідує представник за законом, матеріальну, чи процесуальну. Як на нашу думку важко дати однозначно вичерпну відповідь на дане питання, однак ми схилиємося до думки, що заінтересованість у представника за законом лежить у тій самій площині, що і у особи, чиї інтереси представляє представник за законом. Адже батьки, які є законними представниками своїх неповнолітніх дітей у суді, зацікавлені у процесі на стільки ж, як і їх неповнолітні діти, оскільки не слід забувати про існування субсидіарної відповідальності батьків за матеріальну шкоду, завдану їхніми неповнолітніми дітьми.

Ще одне актуальне питання у зв'язку із виокремленням в окрему категорію інституту судового представництва полягає в тому, що на сьогоднішній день теоретики цивільного процесу будуть частіше піднімати питання, яке лежить суто в площині теорії цивільного процесу, а до якого саме виду учасників судового процесу в залежності від завдань і функцій слід відносити

органи прокуратури, а також органи місцевого самоврядування у випадках, коли вони звертатимуться до суду в інтересах інших осіб. Адже в нині діючому законодавстві про прокуратуру говориться саме про представницькі функції даного державного органу у цивільному процесі, а нормативно відображення органів прокуратури з точки зору юридичної класифікації за цивільним процесуальним законодавством лежить саме в площині віднесення їх не до представників, а до учасників справи. Це ж саме питання відноситься і до органів місцевого самоврядування, адже згідно положень цивільного процесуального кодексу вони віднесені не до представників, а до учасників справи.

Таким чином з огляду на вище наведене можемо припустити, що серед наукових досліджень класифікації учасників судового процесу, а саме стосовно віднесення компетенцій органів прокуратури та органів місцевого самоврядування до представників чи то до учасників справи набудуть нової актуальності та подальших ґрунтовних досліджень у цій сфері.

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

Секція 4

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

О. А. Бойко,

студентка юридического факультета
(*Брестский государственный университет
им. А. С. Пушкина*)

ПРОФИЛАКТИКА КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Анализ криминогенной обстановки свидетельствует, что количество выявленных преступлений в сфере высоких технологий в прошлом году по сравнению с 2018 годом увеличилось: за два месяца этого года зарегистрировано более 600 киберпреступлений – из них около 470 составили хищения, а более 150 – преступления в сфере информационной безопасности. В прошлом году за такой же период подобных противоправных деяний было около 350, из них более 250 хищений, а связанных с информационной безопасностью – 111 эпизодов[1].

Наблюдается устойчивая тенденция увеличения количества преступлений против информационной безопасности и хищений посредством использования компьютерной техники, а также иных преступлений, совершаемых с использованием компьютерной техники и сети Интернет. Данная тенденция увеличения свидетельствует о том, что уровень латентности таких преступлений остается высоким. Причины такового явления возможны:

1) из-за незнания потерпевших о существовании уголовной ответственности за те или иные деяния, совершенные в информационной среде;

2) потерпевшие не имеют понятия в какой орган они могут обратиться за защитой своих прав;

3) нежелание сообщать о преступных посягательствах.

Данные причины позволяют выявить самую распространенную тактику, которую используют злоумышленники для завладения денежными средствами: диалог с жертвой, суть которого заключается в получении данных о банковской карте жертвы. К примеру, звонят по объявлению о продаже какого-либо имущества и под предлогом перечисления аванса просят реквизиты карточки, а после переводят деньги на личный счет, либо же пишут жертве сообщение в соцсети со взломанной страницы друга и просят перечислить денежные средства.

Эта сама тактика прослеживается в преступных действиях Сергея Павловича: суд признал Сергея Павловича виновным сразу по пяти статьям: «повторное хищение имущества с использованием компьютерной техники»; «приготовление к хищению имущества»; «сбыт поддельных банковских пластиковых карточек»; «приготовление к сбыту поддельных пластиковых карточек», а также «хранение и распространение порнографии». Помимо этого, выплата в пользу МВД еще Вг 2,18 млн. за процессуальные издержки. Сергей Павлович, известный в стране и за рубежом кардер, чья группа в начале 2000-х годов «заработала», по различным оценкам, до 15 миллионов долларов на перепродаже дампов (информации по банковским картам). На тот момент времени фигуранты дела едва достигли совершеннолетия, но можно предположить, что они начали свою деятельность на несколько лет раньше, чтобы к такому возрасту приобрести достаточный опыт и мастерство [2].

Аналогичная тактика имеет место быть в казусе, произошедшем в 2011 году: школьника из Березино вовлекли в преступную схему по отмыванию денег. В ней были задействованы sim-карта, которую подросток оформил на отчима, а также балансовый счет, на который поступали деньги. За них он приобретал внутреннюю валюту в социальной сети ВКонтакте и перепродавал ее за наличные. Примечательно, что, прежде чем быть вовлеченным в преступную схему, подросток сам активно искал способы быстрого и легкого заработка в интернете, о чем не раз писал на форумах [3].

Изучив несколько казусов, связанных с киберпреступностью несовершеннолетних, следует выделить особенности присущие данной категории преступности:

1. Место и последствия отдалены друг от друга.
2. Сложности в определении места совершения преступления.
3. Несанкционированный доступ, в большинстве случаев, осуществляется из дома.
4. Неоднократность совершения деяния из одного и того же места, теми же людьми.
5. Большие суммы ущерба, в некоторых случаях несопоставимые по сравнению с ущербом, предусмотренным преступлениями против собственности.

Проанализировав данный вид преступности, целесообразно выделить следующий перечень ошибок, совершаемых при расследовании и раскрытии данного вида преступности:

1. Не оперативность реакций на кибератаки.
2. Предсказуемость в том, что не прогнозируется следующий «ход» в отношении одного и того же лица.

Данного рода ошибки следует предотвращать, в связи с чем рекомендуем следующие профилактические мероприятия по борьбе с киберпреступностью среди несовершеннолетних:

1. Периодические проверки как личности, так и техники обвиняемых, даже после отбытия наказания.
2. Укрепление системы безопасности данных в различных организациях: дополнительный блок защиты на систему.
3. Актуализация уголовного законодательства и других документов с учетом изменений, которые происходят из-за появления новых технических возможностей, развития Интернет-технологий и т.п.

К примеру, разработка стратегии информационной безопасности на год, в которой были бы совмещены несколько нормативных правовых актов, начиная от Закона о защите персональных данных, что позволило бы более успешно бороться с преступностью. Однако основным элементом, ускоряющим данный процесс, должно быть общество, компании-провайдеры.

4. Развитие и налаживание международного сотрудничества по борьбе с киберпреступностью.

Несовершенство законодательной базы, отсутствие международных договоров по борьбе с киберпреступностью, замедляет и усложняет процесс их раскрытия и расследования в республике Беларусь.

Так, к примеру, 23 ноября 2001 года в Будапеште была подписана Конвенция о киберпреступности (01.06.2004 г. вступила в силу). Конвенция охватывает ряд аспектов киберпреступности, в том числе – вопросы перехвата данных, воздействия на них, незаконный доступ к компьютерным системам. В документе рассматриваются вопросы сотрудничества правоохранительных органов различных государств в тех ситуациях, когда преступник и жертва находятся в разных странах под действием различных законов. Конвенция также устанавливает общие для всех интернет-провайдеров правила хранения личной информации пользователей и её истребования для расследования киберпреступлений[4].

Ратификация данной конвенции неоднократно рассматривалась Республикой Беларусь, но и на сегодняшний день данный вопрос остается открытым. Данная ратификация позволила бы: 1) ускорить процесс получения оперативной информации о совершенных преступлениях в сфере высоких технологий; 2) полноценно сотрудничать с другими государствами в области борьбы с киберпреступностью; 3) эффективно реагировать на «вызовы», которые на сегодняшний момент создает киберпреступность для правоохранительной системы Республики Беларусь.

1. Национальный правовой Интернет-портал. URL: <http://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2018/march/28327/>. Дата доступа: 20.09.2018.

2. Белорусский портал TUT.BY. URL: <https://42.tut.by/184667>. Дата доступа: 28.09.2018.

3. Детский правовой сайт. URL: <http://mir.pravo.by/library/news/different/otvetstvennosti-podrostkov-kiberprestup/>. Дата доступа: 22.09.2018.

4. Министерство внутренних дел Республики Беларусь. URL: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=4603>. Дата доступа: 28.09.2018.

О. М. Броневицька,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю У МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВАХ

Найбільша кількість серйозних злочинів, таких як вбивства та зґвалтування, вчиняються під час збройних конфліктів і війни. Зрозуміло, що задля досягнення справедливості, винні особи за такі злочини повинні бути притягнуті до відповідальності. На міжнародному рівні притягнення таких осіб стало можливим після закінчення Другої світової війни під час Нюрнберзького процесу, якщо говорити про останні десятиліття – такі міжнародні судові органи як Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди (МКТР), Міжнародний трибунал по колишній Югославії (МТКЮ) та Міжнародний кримінальний суд (МКС) здійснюють переслідування за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Більшість доказів під час таких судових процесів отримуються від свідків, потерпілих та підозрюваних, а, отже, спосіб їхнього опитування має вирішальне значення для успішного переслідування винних осіб.

Якщо ми говоримо про збирання доказів на території певної держави, то поліція та адвокати в цілому виходять з тих самих або подібних культурних, освітніх та професійних знань. Проте, в МКС та інших міжнародних кримінальних судах та трибуналах – особи, які проводять інтерв'ю підозрюваних і свідків, мають різний культурний та освітній досвід, який дуже часто дуже відрізняється від досвіду опитуваної особи. Зрозуміло, що на міжнародних слідчих та прокурорів значний вплив здійснює їх національна підготовка та досвід. Такі відмінності можуть вплинути суттєво на процедуру та методи проведення інтерв'ю.

Значна частина праць з питань процедури опитування вразливих свідків міжнародних злочинів була присвячена науковцями та неурядовими організаціями на такі теми як: потерпілі (зокрема, потерпілі від сексуального та гендерного насильства), і діти [1, р. 18–21; 4]. Також є підручники та посібники, присвячені розслідуванню міжнародних злочинів [3]. Проте на сьогодні є мало досліджень проведення процесуального інтерв'ю підозрюваних у міжнародних злочинах. Опитування підозрюваних є таким же важливим, як інтерв'ювання потерпілих та свідків, оскільки це може допомогти зібрати інформацію та в процесі встановлення істини (або принаймні часткової правди) цих жаклих злочинів та їх супутніх обставин [2; 5].

Встановлення контакту. Вимога встановлення контакту з опитуваною особою є обов'язковою, незважаючи на те, чи це свідок, чи підозрюваний. Один із колишніх слідчих МТКЮ вказав, що одне із своїх інтерв'ю він провів у кімнаті мотелю, а не у відділку поліції. Це допомогло слідчому налагодити контакт, який тільки зростає протягом того, як під час бесіди виявлялися все нові факти, коли розмова йшла загалом про факти вчинення злочинів, а не про поведінку самої опитуваної особи. Як наслідок, хоч опитувана особа на початку і не планувала зізнаватися у вчиненні вбивств цивільного населення, така особа визнала свою вину наприкінці інтерв'ю.

Налагодження контакту може бути визначальним фактором не тільки для визнання вини, але також є визначальним фактором, чи буде мати бажання підозрюваний навіть розмовляти зі слідчими суду чи трибуналу. Така ситуація трапилася під час розслідування справи проти Насера Орїча у МТКЮ. Після 18 місяців розслідування було налагоджено контакт з Орїчем через адвоката, який його знав. Орїч не відхилив можливості проведення інтерв'ю, але був стурбований своїм арештом. Тому було вирішено зустрітися з ним на «нейтральній території» в посольстві США. На цій зустрічі було погоджено, що він пізніше прийде для бесіди, перш за все, надавши свою версію подій, і лише після цього він буде відповідати на питання. Перше інтерв'ю, що проходило у головному офісі МТКЮ в Сараєво, тривало 5 днів. Слідом за цим, інше інтерв'ю було заплановано

за місяць. Це друге інтерв'ю тривало 14 днів. Звичайно, 14 днів співбесіди – це довгий час, і такі тривалі інтерв'ю зазвичай пов'язують із очікуванням визнання вини, яке може бути неправдивим. Тим не менше, оскільки вказані злочини зазвичай є чисельними та вчиняються протягом тривалого періоду часу, то звісно час на інтерв'ю, де викриваються масові вбивства вимагає набагато більше часу, ніж зізнання в одному вбивстві. Дійсно, цілком звичною є така практика, що інтерв'ю підозрюваних, свідків та жертв міжнародних злочинів мають тривалість до декількох днів.

Також налагодження такого зв'язку часто залежить від гендеру чи віку інтерв'юера та опитуваної особи. Це може бути особливо важливо для військовослужбовців, які зазвичай є чоловіками, і які можуть відмовитися вести бесіду з жінкою-слідчим або адвокатом, особливо якщо вона молодша. Одною із тактик в такому випадку може бути така, щоб завжди звертатися до свідка чи підозрюваного за рангом. Тому виникає потреба в підготовці слідчих та юристів з питань, які методи використовувати для успішного створення взаємозв'язку з різними підозрюваними в різних ситуаціях розслідування міжнародних злочинів.

Використання доказів. Наступним найбільш популярним методом, який використовується слідчими та юристами, є відкриття інших доказів під час інтерв'ю.

Докази, що використовуються під час інтерв'ювання по міжнародних злочинах, включають документи, фотографії і карти. Докази найчастіше використовуються як спосіб виявити непослідовність у свідченнях, які були надані підозрюваним або свідком, або для виявлення інформації від підозрюваного (попросивши підозрюваного прокоментувати документ). Документи є особливо ефективні: у військовому контексті вони можуть заперечувати твердження, доводячи існування незаконного наказу. Вони також можуть допомогти під час бесіди з державним службовцем, який регулярно працює з документами, що дозволяє їм бачити загальну картину подій разом із слідчим або адвокатом (допомагає також у налагодженні контакту).

Типи питань. Відкриті питання і вільна розповідь є найкращим принципом в опитуванні підозрюваних. Вільна розповідь починається: по-перше, через використання відкритих питань, по-друге, не перериваючи висловлення особи. Метою такої розповіді є отримання загальної інформації про перебіг подій, перш ніж зосередити увагу опитуваного на конкретних подіях чи періоді часу. Така тактика застосовується часто з метою одержання інформації від підозрюваних у вчиненні міжнародних злочинів, щоб заохотити їх розповісти «свою версію подій». Це особливо важливо в контексті вчинення міжнародних злочинів, які вчиняються воюючими групами, коли одна група осіб переконує себе, що їх «не чують» (не лише суд чи трибунал, а все міжнародне співтовариство). Тому, політичний лідер чи військовий командир може із ентузіазмом викласти власне бачення вчинених діянь та їх причини.

Окрім цього, склад міжнародного злочину потребує додаткових елементів доказування. Наприклад, відповідальність командування або членів злочинної організації, а не одного суб'єкта. Окрім цього, окрім прямого причинового зв'язку між заподіянням смерті та смертю (на відміну від звичайного вбивства) має доводитися також вчинення таких злочинів у зв'язку із збройним конфліктом, і потерпілий повинен, наприклад, бути цивільною особою, яка перебуває під захистом міжнародних конвенцій тощо. У зв'язку з цим вільна розповідь під час інтерв'ю допомагає охопити велику кількість подій за тривалий період часу.

Питання культурних відмінностей. Слідчі та юристи МКС, а також колишні слідчі та юристи МТКЮ, вказують, наприклад, на труднощі під час проведення інтерв'ю в деяких районах Африки.

По-перше, слідчі зіткнулися з ситуацією, коли значна частина опитуваних осіб не має жодної освіти. Це призвело до труднощів, які не виникали при спілкуванні з освіченими підозрюваними. По-друге, метод розповіді та пояснення, наприклад, часу відрізняється в деяких частинах Африки від тих, до яких звикли європейці. Зокрема, виклад подій в Африці ніколи не відбувається в хронологічному порядку. Час не вимірюється

годинником або календарем, а з посиланням на події. Наприклад, людина, яка проживає у Великобританії, скаже, що подія відбулася 7 квітня 2009 року, тоді як про подію в Демократичній Республіці Конго або Руанді скажуть, що вона відбулася у сезон дощів.

Інший аспект африканського стилю розповіді полягає в поєднанні фактів, подій та джерел. Наприклад, свідок може переповісти подію так, ніби він був там, а насправді він це почув від іншої людини. Тому слідчим і юристам доводилося постійно нагадувати особам, що речення слід починати із фрази «я бачив», «я чув», «хтось мені сказав».

Висновки. Зрозуміло, що методи проведення інтерв'ю у міжнародних злочинах є подібні до тих, які використовуються всередині держави (налагодження контакту, використання доказів тощо).

Однак, суттєві відмінності, такі як масштабність злочинів і, отже, масштабний часовий інтервал інтерв'ю, труднощі з отриманням доказів у зонах конфліктів, і, що найважливіше, – культурні розбіжності, які можуть викликати проблеми для інтерв'юєрів в досягненні успішних результатів за допомогою методів, які використовуються в окремих країнах.

1. Bergsmo M. Human rights professionals and the criminal investigation and prosecution of core international crimes. URL: www.casematrixnetwork.org/fileadmin/documents/M._Bergsmo_and_W.H._Wiley_HumanRights_Professionals_and_Criminal_Investigation_NCHR_Manual_10_pp_1-29.pdf.

2. Goldstone R. J. Justice as a tool for peace-making: Truth commissions and international criminal tribunals. *NYU Journal of International Law and Politics*. 1997. # 28(3). P. 485–503.

3. Groom D., Goldstone R. The handbook of human rights investigation: a comprehensive guide to the investigation and documentation of violent human rights abuses. Publisher: *Human Rights Press*. United States. 2011. 345 p.

4. Skåre S. Manual on human rights monitoring: An introduction for human rights field officers. 2008. URL: <https://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/nordem/publications/manual>

5. Rauxloh R. E. Negotiated history: The historical record in international criminal law and plea bargaining. *International Criminal Law Review*. 2010. №10. P. 739–770.

С. Р. Гавгун,
здобувач
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю «PEACE» ЯК ІНСТРУМЕНТ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Успіх розслідування кримінальних правопорушень на пряму залежить від зібраної інформації. Для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування правоохоронні органи ставлять перед собою завдання отримати якнайбільше доказів з метою їх подальшого використання в цілях розслідування. Саме тому працівник органу досудового розслідування, щоб бути ефективним (результативним), повинен залишатись об'єктивним у пошуках істини, допитливим, адаптивним, дослідницьким та наполегливим.

Що слід розуміти під процесуальним інтерв'ю? Адже, якщо воно носить «процесуальний характер», то повинне бути мотивоване такими ж стандартами як і будь-яке процесуальне розслідування, а його фундаментальні методи стати наріжним каменем у правоохоронному арсеналі зброї протидії злочинності.

Отож, інтерв'ю є одним із видів процесуальної діяльності правоохоронних органів, мета якого полягає в отриманні точної, добровільної, надійної та повної інформації від співрозмовника, незалежно від його процесуального статусу – свідка, підозрюваного, потерпілого, інформатора тощо.

Інтерв'юер – це більше ніж той, хто ставить запитання. Натомість, з його допомогою формується слідча позиція в отриманні інформації з метою досягнення завдань та цілей процесуального інтерв'ю, що безумовно позитивно впливатиме на кримінальне розслідування в цілому.

Вибір моделі інтерв'ю дасть змогу органам досудового розслідування застосувати необхідні навички (напрацювання)

для успішного розслідування кримінального правопорушення та використання «поетапного підходу» для проведення такої процесуальної дії як інтерв'ю.

Модель процесуального інтерв'ю PEACE була розроблена в 1990х роках, як спільне зусилля між правоохоронними органами та психологами Англії та Уельсі. Вона в більшій мірі була сфокусована та побудована на наукових основах психології і офіційно запровадила використання в розслідуванні підходу «процесуального інтерв'ю», там самим ввівши в правову систему кримінально-процесуального права новий інститут. Комітет працівників поліції, маючи доступ до неопублікованих оглядів відповідних психологічних досліджень, розробив навчально-практичний курс про модель PEACE.

В 1990 році старший офіцер поліції Том Вільямсон (Tom Williamson), який потім захистив диплом бакалавра з психології, зібрав невелику робочу групу психологів, включаючи Рея Булла (Ray Bull), Еріка Шеперда (Eric Shepherd) та Стівана Мостина (Stephen Moston), з метою обговорення, а в подальшому і формування (складання) основного документа, що будуватиметься на психологічних дослідженнях та буде необхідним (обов'язковим) при допиті/ інтерв'юванні підозрюваних, свідків та потерпілих.

Модель PEACE це аббревіатура англійською мовою п'яти етапів (стадій) проведення процесуального інтерв'ю: P – preparation and planning; E – engage and explaining; A – account; C – closure; E – evaluation.

В основу даної моделі були покладені засади, метою яких було одержання в ході інтерв'ювання точної та надійної інформації від підозрюваних, свідків, потерпілих для досягнення істини щодо факту подій, які розслідуються, стримування розповсюджених фальшивих визнань вини під час закоренілої практики використання «обвинувального стилю» проведення допиту, розвиток та формування необмежених (відкритих) поглядів інтерв'юера, оскільки отримана від співрозмовника інформація завжди повинна бути зіставлена та перевірена з уже відомими у справі доказами, а також точно встановленими фактами чи відомостями.

Модель PEACE є основою для застосування у будь-яких кримінальних розслідуваннях та щодо широкого кола осіб із різним процесуальним статусом – свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений тощо.

До стадій проведення процесуального інтерв'ю за моделлю PEACE належать наступні:

1) *планування та підготовка*, що складаються із фізичної підготовки (вибору місця, часу, використання перекладача тощо), вибору тактики проведення інтерв'ю (визначення причин, завдання, мети, порядку, вимог до інтерв'ю, підбір чинних нормативно-правових актів тощо) та розумової (ментальної) підготовки (формулювання гіпотез, версій, які потрібно довести чи пояснити; ознайомлення із наявними доказами у кримінальному провадженні, вибір способів отримання нової доказової інформації);

2) *залучення та пояснення* – встановлення взаємозв'язку між учасниками інтерв'ю (представлення, роз'яснення причин інтерв'ю, прав особи), початок аудіо- чи відеозапису, роз'яснення процедури та вимог (стандартів) проведення інтерв'ю;

3) *виклад обставин*, що полягає у визначенні теми та події щодо яких особа даватиме пояснення та власні спостереження, фактична вільна розповідь, можливість застосування уточнюючих питань та когнітивного підходу інтерв'ювання, а у випадку розбіжностей – заперечення вільної розповіді;

4) *завершення інтерв'ю* – узагальнення (підсумовування) отриманої інформації, повідомлення про припинення інтерв'ю, завершення аудіо- чи відеозапису та застосування коду «E» згідно PACE (Police and Criminal Evidence Act, 1984), що полягає в копіюванні, опечатуванні/герметизації стрічки;

5) *оцінка*, а саме – оцінка інформації (тобто чи досягнуті завдання та мета інтерв'ю), оцінка отриманих доказів, оцінка (результати) інтерв'юера.

Модель інтерв'ю PEACE не передбачає застосування примусових чи маніпулятивних тактик (стратегій), а навпаки – їхнє усунення зменшує ймовірність визнання заяви (тверджень в ході інтерв'ювання) неприйнятною та застосування до праців-

ника правоохоронних органів дисциплінарної чи іншої відповідальності за невиконання чи неналежне (недбале) виконання своїх обов'язків щодо розслідування кримінального правопорушення. Інтерв'ю, що побудоване на дотриманні норм поведінки та сукупності моральних правил також зменшує кількість образливих звинувачень особи-правопорушника, недотримання законних прав особи правоохоронними органами, підрив довіри у суспільстві, ситуацій ефекту «бумерангу» («boomerang effect»), що передбачає спробу деяких підозрюваних, які мали намір визнати свою вину, передумати, оскільки вони вважають, що на них чинять тиск та поводяться з ними неналежним чином.

Якщо стверджувати про ефективність використання моделі PEACE, тактичні прийоми якої не побудовані на отриманні визнання вини особою будь-якими способами і прикріплення до неї статусу підозрюваного з моменту початку аудіо- чи відеозапису, то кількість процесуальних інтерв'ю, що закінчуються зізнанням, як показують дослідження, не зменшується в порівнянні із використанням в кримінальних розслідуваннях звичайних тактик допиту (для прикладу, тактика «рейду» (Reid technique), метою якої є отримання від «підозрюваного» визнання вини із застосуванням системи інструментів та методик, що не завжди враховують права і свободи особи, а в більшій мірі нівелюють такою засадою кримінального провадження, як презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини). Так, після запровадження моделі PEACE в Англії та Уельсі кількість зізнань під час інтерв'ю становила близько 50% від загальної кількості проведених правоохоронними органами. Водночас в країнах, де продовжували використовувати таку слідчу дію як допит (зокрема і тактику «рейду») показник визнання вини також сягав 50% від числа проведених допитів. Якщо припустити, що отримання від особи підтвердження невинуватості в ході проведення дії (допиту чи інтерв'ю) є бажаним результатом для правоохоронних органів, то вище зазначені твердження дозволяють зробити висновок, що використання моделі PEACE є настільки ж ефективним, як і проведення звичайного допиту. Однак, важливим є ще той факт, що інтерв'ю за

своїм характером не має на меті обов'язкове отримання від особи зізнання як результату, що, для прикладу властиво допиту, а натомість інтерв'юер ставить завданням отримати повну, точну та надійну інформацію, яка буде доказовою в ході кримінального розслідування із дотриманням прав та свобод людини.

Використання правил когнітивного інтерв'ю в моделі PEACE є ефективним методом покращення запам'ятовування та відтворення інформації з пам'яті як результат взаємодопомоги, метою якого є залучення особи для досягнення спільної мети у конкретній справі чи розслідуванні. Когнітивне інтерв'ю було сформоване на основі усталених наукових знань про те, як працює пам'ять.

Саме метааналітичний огляд дослідження його застосування на практиці виявив високий показник рівня впливу на точно пригадані деталі у порівнянні із застосуванням типової тактики допиту. І, водночас, при застосуванні когнітивного інтерв'ю моделі PEACE та збільшенні отриманої інформації від співрозмовника, паралельно кількість невірної чи неточної інформації не зростала. Попри те, що такий підхід в інтерв'ю як «керування розповіддю» (conversation management) отримав на практиці менше емпіричне тестування, він також заснований на наукових емпіричних дослідженнях.

Існує позиція, згідно якої не схвалюється використання моделі PEACE, адже інтерв'юер все одно може переконати не-піддатливого співрозмовника зізнатися у вчиненні правопорушення без видимих на перший погляд спроб з його боку. Таке твердження прямо суперечить філософії, на якій побудована дана модель, та висловленим вище аргументам. Неможливість інтерв'юерів встановити винуватість особи шляхом спостереження за поведінковими сигналами не є загальноприйнятим фактом. А тому існує постійна небезпека схилення осіб-підозрюваних до зізнань та самовикриття у вчиненні правопорушень навіть при застосуванні до них в ході процесуального інтерв'ю моделі PEACE. При цьому забувають, що її основною метою є отримання від співрозмовника повної, точної та надійної інформації про події (епізоди), що стосуються розсліду-

вання. Отримавши вільну розповідь від першоджерела та використовуючи побудовані на доказах обґрунтування, інтерв'юер має змогу виявити факт невинуватості чи вини особи, а нездатність останньої достовірно відреагувати на докази (наприклад, ДНК-тест, запис відеоспостереження тощо), що прямо суперечать викладу обставин справи під час конкретного інтерв'ю, може пояснити винуватість співрозмовника, незважаючи на вербальні жести при комунікації. Таким чином, модель PEACE дозволяє виявляти достовірну інформацію без використання маніпулятивних та примусових тактик, що призводять до неправдивих зізнань у вчиненні правопорушення.

Доходимо до висновку, що процесуальне інтерв'ю у відповідності до моделі PEACE повинного відповідати багатьом стандартам і засадам дотримання прав і свобод людини, пройти поетапний шлях із застосуванням набору тактичних прийомів з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був підданий необґрунтованій підозрі і щоб була застосована належна правова процедура.

1. Bull R. *Investigative Interviewing*. New York: Springer-Verlag, 2014. 245 p.

2. Milne R., Bull R. *Investigative Interviewing: Psychology and Practice*. Wiley Series in Psychology of Crime, Policing and Law. 1999. URL: <https://www.wiley.com/en-us/Investigative+Interviewing%3A+Psychology+and+Practice-p-9780471987291> (дата звернення: 10.08.2018).

3. Milne R., Bull R. *Investigative Interviewing: The Role of Research. Applying psychology to criminal justice*. Chichester: Wiley. 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/229935139_Investigative_Interviewing_The_Role_of_Research (дата звернення: 20.11.2018).

4. Schollum M. *Investigative interviewing: The Literature*. Wellington: Police National Headquarters. 2005. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.117.228&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 28.09.2018).

5. Snook B., Eastwood J., Stinson M., Tedeschi J., House J. C. *Reforming investigative interviewing in Canada*. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 2010. № 52 (2) URL: http://www.mun.ca/psychology/brl/publications/Snook_et_al_CJCCJ.pdf (дата звернення: 15.10.2018).

О. П. Горпинюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ОБРОБКИ БІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII [1], поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт). При чому ч. 2 відповідної статті передбачає норму про те, щопід час наповнення баз (банків) даних, визначених у п. 7 ч. 1 відповідної статті, поліція забезпечує збирання, накопичення біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК). Наведенні положення вітчизняного законодавства викликають запитання щодо належного захисту та збереження найбільш вразливих персональних даних, адже у законі не визначено строк, на який можуть зберігатися дані ДНК, не деталізовано від яких осіб можуть відбиратися такі дані, тяжкість злочинів, у вчиненні яких вони підозрюються, що дає підставу збирати такі дані. Вказівка у законі на дотримання органами національної поліції законодавства про захист персональних даних є дуже загальною та не вносить чіткості щодо відповідних питань (ст. 27). Під час розгляду даного питання слід керуватися положеннями Конвенції Ради Європи від 28 січня 1981 року «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» [2].

Відповідна Конвенція ратифікована Україною, а її положення поширюються в тому числі й на ті бази даних, які фор-

мують органи національної поліції, інші правоохоронні органи. Тому повне виконання норм цієї Конвенції є обов'язковим. Потрібно зауважити, що Рада Європи для уточнень положень Конвенції також видала низку рекомендацій щодо обробки найбільш вразливих персональних даних, якими слід також керуватися у правозастосовній діяльності. Зокрема до таких рекомендацій належить Рекомендація Комітету Міністрів № R(87) від 15 від 17 вересня 1987 року державам-членам, що регулює використання персональних даних у секторі поліції [3], Директива 95/46/ ЄС, Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 1995 року «Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних» [4]. Із названих рекомендаційних міжнародних документів слідує низка вимог, які стосуються як якості національного законодавства, що повинно регулювати відповідну сферу, так і поведінки працівників правоохоронних органів, які здобувають біометричні дані від підозрюваних, обвинувачених та заносять їх у автоматизовані інформаційні ресурси. Найбільш вагомими слід назвати наступні вимоги: зберігання даних має суворо обмежуватися особливо у секторі діяльності поліції, збирання даних можливе лише для запобігання реальної небезпеки або припинення конкретного злочину, обробка найбільш вразливих даних має обмежуватися тим, що є абсолютною необхідністю для проведення конкретного розслідування, необхідність повідомляти суб'єкта персональних даних, які збиралися без його відома про таке збирання, як тільки таке розкриття не перешкоджатиме розслідуванню, обов'язок забезпечувати, щоб персональні дані, які зберігалися для поліцейських цілей, знищувалися якщо вони більше не потрібні для цілей, заради яких вони зберігалися.

Підстави та порядок використання даних ДНК, інших біометричних даних, викладені у названих вище рекомендаціях лягли в основу правових позицій Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо захисту права на повагу до приватного життя. При чому ЄСПЛ аналізує належну якість національного законодавства, яке регламентує питання обмеження права на повагу до приватного життя, шляхом збирання та

використання біометричних даних в автоматизованих інформаційних ресурсах (наприклад, справа «М.К. проти Франції» від 18 квітня 2013 року [5] – відсутність належної якості законодавства через не визначення мети зберігання біометричних даних, тяжкості злочинів, диференціації осіб, щодо яких можливе збирання даних, занадто тривалий строк зберігання даних). Однак, навіть, якщо національне законодавство відповідає усім критеріям виправданого втручання у приватне життя зі сторони правоохоронних органів, досліджується необхідність такого втручання у демократичному суспільстві заради досягнення легітимної цілі та пропорційність такого обмеження між суспільними чи державними інтересами та захистом приватного життя осіб (наприклад, справа «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» від 4 грудня 2008 року [6] – зберігання персональних даних, яке не було обмежене в часі становило непропорційне втручання у право заявників на повагу до приватного життя). Відсутність хоча б одного обмежувача з позиції ЄСПЛ є порушенням права на повагу до приватного життя.

Загалом найчастіше ЄСПЛ констатує виправданість втручання у право на повагу до приватного життя, шляхом відбору в особи біометричних даних з метою захисту від найбільш небезпечних загроз національній безпеці, для запобігання тероризму, розкриття насильницьких злочинів, але за умови чіткості національного законодавства, яке регулює правила поводження з такою інформацією, підстави збирання, порядок знищення тощо.

Враховуючи загальнообов'язковість практики ЄСПЛ для правозастосування в Україні, можна констатувати порушення взятих на себе зобов'язань через відсутність у вітчизняному законодавстві підстав та порядку збирання, зберігання й використання даних ДНК, інших біометричних даних в автоматизованих інформаційних ресурсах.

При чому як вже зазначалось ст. 26 ЗУ «Про національну поліцію» є такою, що не встановлює жодних обмежень дискреційних повноважень працівників правоохоронних органів та порушує право особи на повагу до приватного життя. Представники правозахисних організацій, фахівці у галузі права вже

неодноразово висловлювались про необхідність запровадження належного законодавства в Україні щодо вказаної проблематики, проте жодного проекту Закону розроблено ще не було [7].

Аналіз рішення ЄСПЛ у справі «Peruzzo and Martens v. Germany» від 4 червня 2013 року [8], яке стосується збору та збереження профілей ДНК засуджених та відповідного процесуального законодавства ФРН дозволяє вказати на певні позитивні норми, які можна було б запровадити у вітчизняному КПК. У зазначеному рішенні ЄСПЛ вказав на достатні гарантії процесуального законодавства ФРН та відхилив скаргу заявників щодо втручання у їхнє право на повагу до приватного життя через проведення щодо них генетичного аналізу для встановлення профілю ДНК та збереження даних з метою майбутніх розслідувань злочинів. У рішенні вказано, що Кримінальний процесуальний кодекс ФРН передбачає збереження профілів ДНК після проведення генетичного аналізу в офісі Федеральної кримінальної поліції протягом не більше як десять років (стаття 81(g)). ЄСПЛ визнав наявність правомірної мети збереження даних ДНК для попередження нових злочинів, захисту прав інших осіб, встановив достатніми засоби правового захисту, оскільки збереженню за законодавством ФРН підлягають тільки персональні дані підозрюваних за вчинення тяжких злочинів або злочинів проти сексуальної самовизначеності (за вчинення яких підозрювалися заявники), а також взяв до уваги те, що такі дані можуть передаватися лише органам кримінального переслідування для кримінальних проваджень чи з метою надання міжнародної допомоги.

Таким чином, положення ст. 26 Закону України «Про захист персональних даних» потребує внесення певних застережень щодо обмеження повноважень правоохоронних органів під час збирання біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК) та збереження їх у базах даних. Для виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, зокрема Конвенції Ради Європи від 28 січня 1981 року «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних», необхід-

ним є розроблення законодавчих положень щодо випадків необхідності збору зразків ДНК залежно від ступеня тяжкості злочину; підстав, за яких можуть відбиратись в особи зразки ДНК примусово, без рішення суду; визначення строків, протягом яких зберігання таких даних можливе, порядку знищення та доступу до такої інформації самої особи, щодо якої здійснювалась така процедура; визначення переліку окремих службових осіб, яким надано доступ до такої інформації в окреслених законом випадках; визначення відповідальності за неправомірне використання таких даних.

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

2. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 року (Конвенцію ратифіковано із заявами згідно із Законом N 2438-VI 2438-17 від 06.07.2010). *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326.

3. Рекомендація Комітету Міністрів № R(87) від 15 від 17 вересня 1987 року державам-членам, що регулює використання персональних даних у секторі поліції. URL: http://cyberpeace.org.ua/files/rekomendacia_km_radi_evropi_sodo_vikoristanna_personal_nih_danih_sektori_policii.pdf.

4. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних: Директива 95/46/ ЄС, Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 1995 року. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242.

5. Проблемы биоэтики в свете судебной практики Европейского Суда по правам человека (Совет Европы. Европейский Суд по правам человека). 2016. 138 с. URL: www.echr.coe.int (Прецедентная практика – Анализ прецедентной практики – Отчеты о проведении исследований).

6. «S. и Марпер против Соединенного Королевства» (S. and Marper v. the United Kingdom): постановление Большой палаты Европейского суда по правам человека от 4 декабря 2008 года (жалобы NN 30562/04, 30566/04). URL: <http://europeancourt.ru>.

7. Татаров О. Відкритий код. *Інтернет-альманах «Антидот»: офіційний веб-сайт*. URL: <https://antidot.info/analytics/vidkrytj-kod/>.

8. «Peruzzo and Martens v. Germany»: Рішення Європейського суду з прав людини від 4 червня 2013 року (Applications nos. 7841/08 and 57900/12). URL: file:///D:/кримправ_ЄСПЛ/біометричні_дані/PERUZZO%20AND%20MARTENS%20v.%20GERMANY.pdf.

Ю. В. Гуцуляк,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ТА МІЖДЕРЖАВНОГО РОЗШУКУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним з найбільш розповсюджених способів уникнення від відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення є переховування від органів досудового розслідування, прокурора та суду. А враховуючи процес лібералізації безвізового режиму для України з Європейським союзом та наявність частково неконтрольованих кордонів України у зв'язку з військовою агресією РФ, такий спосіб застосовується правопорушниками все частіше. Ефективність здійснення розшуку осіб, які перебувають чи можуть перебувати за межами України залежить від нормативного врегулювання процесуальної діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді на стадії досудового розслідування. Основою цьому служить наукове визначення відповідних дефініцій. Базовими в даному контексті є визначення понять міжнародний та міждержавний розшук.

Дане питання не залишилось поза увагою широкою кола вітчизняних науковців-процесуалістів. Так, О. Н. Карпов [1, с. 10], а також О. В. Калиновський і І. І. Йовенко [2, с. 20] стверджують, що розшук, відповідно до вітчизняного законодавства, здійснюється у трьох формах: державній, міждержавній, міжнародній. Міжнародний розшук, на думку авторів, – це заснований на нормах національного та міжнародного права комплекс оперативних, інформаційно-довідкових та пошукових заходів що здійснюються за запитами спеціально уповноважених органів держав, силами правоохоронних запитуваних країн з використанням можливостей Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол.

Р. Бараннік, Д. Компанієць оперують термінами міжнародний та міждержавний розшук у наступному контексті: що це комплекс розшукових та оперативно-розшукових заходів, що здійснюються та території країн-учасниць СНД за ініціативою правоохоронних органів однієї з країн з метою отримання інформації про ймовірне місцезнаходження безвісно зниклих людей, які переховуються від слідства, суду, виконання вироку, установлення особи невідомого трупа та, що це комплекс розшукових, інформаційно-довідкових та інших заходів, що здійснюються НЦБ Інтерполу та території держав-учасниць МОКП-Інтерпол відповідно до норм міжнародного права. А також відповідно до чинного законодавства України з метою отримання інформації про місцезнаходження безвісти зниклих людей, особи невідомого трупа, виявлення, арешту і видачі (екстрадиції) осіб, які переховуються від слідства, суду та виконання вироку [3, с. 136].

Під міжнародним розшуком також розуміють, сукупність оперативно-розшукових заходів, слідчих дій та адміністративно-перевірочних заходів, що координуються міжнародними спеціалізованими організаціями або вповноваженими органами держав та проводяться відповідно до норм міжнародного та національного права, закріплених у законодавчих нормативно-правових актах з оперативно-розшукової діяльності, відомчих нормативно-правових актах. У вужчому розумінні міжнародний розшук є комплексом координованих Інтерполом за допомогою Національних центральних бюро оперативно-розшукових заходів, які проводяться у його країнах-членах оперативними підрозділами правоохоронних органів цих держав [4, с. 91].

М. М. Латата, С. І. Апухтін, під міжнародним розшуком розуміють комплекс оперативно-розшукових, пошукових, інформаційно-довідкових та інших заходів, спрямованих на виявлення з метою подальшого арешту та видачі (екстрадиції) осіб, що розшуковуються та перебувають за межами держави-ініціатора розшуку, але у межах територій держав-учасниць СНД [5, с. 120–122].

І. В. Басиста визначає міжнародний розшук як регламентовану нормами національного та міжнародного права ком-

плекс оперативно-розшукових, інформаційно-довідкових, пошукових, адміністративно-перевірочних заходів та слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюються за запитом спеціально уповноважених органів держави силами правоохоронних органів запитуваних країн та координуються Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерпол з метою встановлення місця знаходження оголошених в розшук осіб [6, с. 45].

З позиції А. В. Дунаєвої випливає, що якщо є точна інформація про те, що особа, яка перебуває у розшуку, переховується на території однієї іноземної держави, яка відома правоохоронним органам, то здійснюється міждержавний розшук; а коли відсутня точна інформація про країну перебування розшукуваної особи, а тільки є дані про можливе її місцезнаходження на території кількох країн – застосовується міжнародний розшук [7, с. 34].

Д. О. Компанієць визначає розшук як такий, що одночасно оголошується, проводиться і припиняється у країнах-членах Інтерполу, та репрезентує сумарну сукупність розшукових заходів і дій, що проводяться на території кожної держави силами її кримінальної поліції з дотриманням національних правових норм та відомчих нормативно-правових актів за дорученням компетентної служби Генерального секретаріату вказаної міжнародної організації та за її координаційної участі [8, с. 142].

Міжнародний розшук є окремою функцією міжнародних організацій (Інтерполу), національних органів юстиції, правоохоронних органів (залежно від організації ОРД, досудового слідства та міжнародного співробітництва у конкретній державі), що являє собою комплекс оперативно-розшукових заходів та слідчих дій, які проводяться на території двох чи більше держав, координуються міжнародними спеціалізованими організаціями або уповноваженими органами держав та проводяться відповідно до норм міжнародного та національного права, закріплених у законодавчих нормативно-правових актах [9, с. 116].

Аналізуючи наведені висновки науковців, можемо зробити висновок, що поняття оголошення особи у міжнародний чи міждержавний розшук має кілька складових, наявність чи відсутність яких залежить від конкретної слідчої ситуації в кримінальному провадженні. Такими складовими є:

- самостійна процесуальна діяльність слідчого з розшуку підозрюваного, який перебуває за межами України, використовуючи можливості міжнародного співробітництва в кримінальному провадженні;

- процесуальна організація слідчим розшуку особи, котра знаходиться за межами України, з дорученням такого розшуку компетентним органам Інтерполу (через НЦБ Інтерполу України);

- розмежування міжнародного від міждержавного розшуку визначається фактичними даними, котрі містяться в матеріалах кримінального провадження та своїм змістом визначають місце можливого перебування підозрюваного.

1. Карпов О. Н. Використання можливостей міжнародних поліцейських організацій у розшуку злочинців: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2011. 18 с.

2. Калиновський О. В., Йовенко І. І. Особливості взаємодії органів внутрішніх справ України та іноземних держав щодо розшуку підозрюваних (обвинувачених). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 18–26.

3. Бараннік Р., Коломієць Д. Кримінальний розшук поза територією держави: деякі термінологічні та організаційні питання його проведення. *Право України*. 2006. № 5. С. 135–143.

4. Некрасов В. А., Смелік В. Б., Житняк С. Є. Використання можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у боротьбі зі злочинами: навч. посібник. К.: КНТ; Видавничий дім «Скіф», 2008. 168 с.

5. Lata M. M., Apukhtin S. I. Osoblyvosti mizhderzhavnoho rozshuku [Featuresinter statesearch]. *Rozshukova robota OVS: problemy ta shlyakhy yikh rozvyazannya: materialy mizhvuz. nauk.-prakt. seminaru (Donets'k, 28 berez. 2008 r.) / Donets. yuryd. in-t Luhan. derzh. un-tu vnutr. sp rav im. E. O. Didorenka. Donets'k: DYUILLDUVS, 2008. P. 120–122.*

6. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навч. посібник / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. К., 2016. 277с.

7. Дунаєва А. В. Діяльність слідчого щодо розшуку підозрюваного: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. К., 2013. 214 с.

8. Kompaniyets' D. Istoryko-pravovyy aspekt rozshukovoyi funktsiyi u diyal'nosti politysiyi [Historical and legal aspects investigative functions of the police] // Pravo Ukrainy. 2003. № 1. P. 136–143.

9. Зеленюк Т. С., Пекарський С. П. Поняття та зміст міжнародного розшуку. *Розшукова робота ОВС: проблеми та шляхи їх розв'язання*: матер. міжвуз. наук.-практ. семінару (м. Донецьк, 28 берез. 2008 р.) / Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2008. С. 114–117.

З.Ф. Дільна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ

У кримінальному провадженні безумовно з метою досягнення ефективного результату виникає необхідність використовувати спеціальні знання, які власне полягають у проведенні широкого кола судових експертиз. Відповідно, у більшості випадків, для їх проведення необхідні матеріальні об'єкти для порівняння, іншими словами зразки для експертизи. Отримані зразки слугують об'єктами, що використовуються для порівняльного дослідження з іншими об'єктами, – речовими доказами, документами, живими людьми і трупами з метою ідентифікації або встановлення групової належності [1, с. 507].

На сьогодні проблемним питанням видається порядок отримання саме біологічних зразків. Так, ч. 3 ст. 245 КПК України передбачає, що відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 цього Кодексу, тобто за правилами проведення освідування. Проте, у разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки

слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-166 цього Кодексу (тобто розгляд клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів), має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово. У клопотанні зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) біологічні зразки особи, які планується примусово відібрати; 4) підстави вважати, що біологічні зразки, які планується примусово відібрати перебувають у володінні відповідної фізичної особи; 5) значення біологічних зразків для експертизи для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 6) обґрунтування необхідності примусового відібрання біологічних зразків. – розгляд клопотання про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи та постановлення слідчим суддею відповідної ухвали (ч. 3 ст. 245, ст.ст. 163, 164 КПК).

Таке клопотання повинно розглядатись за участю сторони, яка його подала та тієї особи, у якої планується здійснити відібрання біологічних зразків, проте неприбуття такої особи без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання. У разі, якщо сторона провадження, яка звернулась із відповідним клопотанням доведе, що дійсно біологічні зразки належать конкретній фізичній особі та самі по собі або в сукупності з іншими доказами мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні, то слідчий суддя постановляє ухвалу про примусове відібрання біологічних зразків у особи для проведення експертизи.

У законодавстві відсутнє визначення поняття «біологічні зразки». Стаття 3 чинного КПК України, яка містить у собі визначення основних термінів, які вживаються у кодексі теж не передбачає пояснення терміну «біологічні зразки особи».

У науці простежуються різні точки зору щодо визначення цього поняття, а саме одні науковці зазначають, що до видів зразків для експертизи відносяться зразки матеріалу або речовини (крові, волосся тощо); зразки-безпосередні відображення (відбитки пальців тощо); зразки-відображення прояву динамічного стереотипу (почерку тощо); зразки-фотозображення та інші зразки [2, с. 322]. Можна зустріти і думку про те, що усі зразки для експертизи поділяються лише на дві групи: 1) ті, що відображають інший об'єкт (наприклад, відбитки папілярних візерунків на дактилокартці тощо); 2) ті, що відображають власні ознаки (наприклад, кров, слина, інші виділення організму тощо).

Отже, біологічними можна вважати ті зразки, що походять безпосередньо від біологічної істоти, тобто це тканини та рідини її організму. Потожирова речовина також може відноситися до біологічних об'єктів, оскільки виділяється з тіла людини. Так, відповідно до змісту методичних рекомендацій «Використання ДНК-аналізу у судово-медичних експертизах речових доказів та експертизах спірного батьківства (материнства, підміни дітей)», розроблених МОЗ, потожирові відбитки (як і кров, слина, сперма, волосся, органи, тканини, кістки, змішані сліди (утворюються при статевих злочинах внаслідок змішування сперми злочинця з епітеліальними та іншими клітинами (виділень, крові тощо) жертви) та окремі частини тіла) є різновидом біоматеріалів[3]. Окрім того, у методичних рекомендаціях «Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження» також зустрічаємо віднесення до об'єктів біологічного походження поту і жиропоту (як сліди запаху, волосся, кров, сперму тощо) [4].

Якщо потрібно отримати біологічні зразки від особи (проби крові, слини, волосся, мікрочастин), слідчий, прокурор за участю спеціаліста-медика відбирають необхідні зразки за правилами здійснення освідування особи (ст. 241 КПК). Отримання біологічних зразків (наприклад, проб крові, слини, сперми, сечі та інших біологічних виділень) здійснюється за участі спеціаліста або особи, котрій доручається проведення судової експертизи. У разі, якщо отримання зразків пов'язується із ого-

ленням особи, то воно повинно бути здійснене особами тієї ж статі, за винятком їх проведення лікарем і за згодою особи, в якій одержують біологічні зразки (ч. 2 ст. 241 КПК). Також, слід пам'ятати, що є такі види зразків, відбір яких вимагає не лише обов'язкової участі спеціаліста, а й вибору місця їх відбору. Наприклад, зразки крові та інші виділення людського організму повинні відбиратися лише в умовах медичного закладу, дотримуючись при цьому санітарних норм. Якщо ж відібрання біологічних зразків супроводжується оголенням особи, то відповідні маніпуляції повинні здійснюватися особою тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, в якій відбираються зразки. Відповідно слідчий, прокурор не вправі бути присутніми при відібранні біологічних зразків особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу.

Більш складнішою є ситуація, коли особа відмовляється добровільно надати відповідні біологічні зразки. Підставою для примусового відібрання зразків є дозвіл слідчого судді, суду. Проте відбираються такі зразки безпосередньо слідчим, прокурором.

Ускладнює проведення такої дії те, що при примусовому відібранні зразків для проведення експертизи завжди має місце обмеження особистої недоторканості особи або це створюватиме загрозу їхньому здоров'ю.

Відповідно, з огляду на те, що сьогодні не існує певної методики проведення такого примусового відібрання, то важко визначити межу так би мовити «законних зловживань» з боку осіб, які здійснюють відібрання зразків, оскільки вони діють не в порядку, визначеному законом чи іншими нормативно-правовими актами, а на «власний розсуд» з посиланням на аналогічну практику.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / Відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.: Одісей, 2013. 1104 с.

2. Тарасенко К.В. Сокирян М.Ф. Права людини при примусовому отриманні зразків для експертизи. *Форум права*. 2014. № 4. С. 322–326.

3. Використання ДНК-аналізу в судово-медичних експертизах речових доказів та експертизах спірного батьківства (материнства, підміни дітей): Методичні рекомендації/ Укл. В.Г. Бурчинський, А.П. Дем'янчук, Т.В. Хохолева. К.: МОЗ України. 2012. 32 с.

4. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: Методичні рекомендації / Міністерство внутрішніх справ України, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр / Упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В. Іонова. Х.: ФО-П Чальцев О.В., 2009. 100 с.

М.К. Дімітров,
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОГРОЗИ І ВИЯВЛЕННЯ НАМІРУ ВЧИНИТИ ЗЛОЧИН

Науковці в унісон вказують на необхідність встановлення співвідношення погрози і виявлення наміру вчинити злочин. Зокрема, зазначається, що погроза може бути одночасно і виявленням наміру на вчинення злочину, коли винний у погрозі демонструє своє реальне бажання у майбутньому заподіяти шкоду певним благам, тобто реалізувати свою погрозу [2, с. 79]. Втім, чітких розмежувальних критеріїв не наводять. Так, В. М. Бурдін вказує, що погроза має кримінально-правове значення у тій частині, де вона впливає на психіку потерпілого як особливий вид суспільно небезпечного діяння, і не має кримінально-правового значення як об'єктивований вияв підтвердження наміру винного її реалізувати в подальшому [2, с. 79]. Тобто пропонується розглядати нібито два виміри погрози як суспільно небезпечного діяння і як виявлення наміру вчинити злочин водночас.

У зв'язку з цим і позиції в літературі проти криміналізації так званих вербальних злочинів, оскільки це створює загрозу порушення законності з огляду на їх подібність до простого

виявлення наміру [2, с. 73]. Та, мабуть, загроза не в самій криміналізації вербальних злочинів (хоча погроза може вчинитися і невербальним способом), а у тім, що наука кримінального права не запропонувала чіткого алгоритму відмежування виявлення наміру вчинити злочин від так званих вербальних злочинів.

Такий стан наукової розробки питання лише підтверджує необхідність розмежування. Адже, на відміну від виявлення наміру вчинити злочин, погроза може тягнути кримінально-правові наслідки.

Схожість обох аналізованих понять зумовлена тим, що власне виявлення наміру (умислу) вчинити злочин, як і погроза, фактично є такою дією, яка виражає інформацію про бажання, задум особи заподіяти суспільно небезпечну шкоду у майбутньому.

Ускладнює ситуацію те, що поняття виявлення наміру вчинити злочин є чисто теоретичною конструкцією, немає жодних нормативних приписів, які б могли слугувати вихідною точкою для розуміння такого поняття. Зазвичай, під виявлення наміру розуміють виражений назовні задум вчинити злочин [1, с. 273], проте без конкретних діянь, спрямованих на реалізацію цього наміру [6, с. 123].

Тому варто з'ясувати мовне значення термінів «виявляти» та «намір». Так тлумачний словник вказує, що «виявляти» означає показувати, робити явним; розповідати про що-небудь, висловлювати щось; робити відомими що-небудь; викривати кого-що-небудь [3].

Слідом, «намір» означає задум, бажання зробити що-небудь [3]. Тобто фактично виявлення наміру вчинити злочин означає, що особа розкриває, робить явним для іншого (інших) свій задум вчинити злочин. При цьому особа не вчиняє жодних діянь, які б засвідчували реальність наміру. В іншому випадку, при вчиненні діянь, спрямованих на реалізації наміру, доводиться говорити уже про готування чи замах на злочин. Звичайно, при цьому не виключається наявність інших (окрім діянь особи) реальних підстав допускати можливість реалізації наміру (наприклад, наявність попереднього конфлікту, суди-

мість особи, агресивність особи тощо). Однак, такі не є діями особи, а тому не можуть вважатися достатніми для побоювання реалізації наміру.

Свою чергою, як було з'ясовано, погроза у кримінальному праві становить собою суспільно небезпечну дію, яка полягає у передачі від одного суб'єкта до іншого вербальним чи невербальним способом інформації з обіцянкою (правдивою або мнимою) заподіяти у майбутньому конкретну визначену законом шкоду з метою залякування адресата, якщо були достатні підстави допускати можливість реалізації такої обіцянки. Якщо спроектувати запропоновану дефініцію погрози на поняття виявлення наміру, то очевидно, що більшість ознак співпадають. Проте у дефініції поняття виявлення наміру вчинити злочин не вказується на дві ознаки: правдивість (мнимість) задуму вчинити злочин та мета.

Отож, перше питання, яке потребує додаткового аналізу, чи при виявленні наміру, як при погрозі, намір заподіяти шкоду може бути як справжній (правдивий), так і несправжній (мнимий). У науці з цього приводу сформувалось два взаємовиключних підходи:

1) Виявлення наміру можливе лише щодо реального задуму вчинити злочин [2, с. 79]. Слідом, випадки, коли особа виявила намір винити злочин, однак насправді не мала справжнього наміру реалізувати його у літературі пропонується називати «голим умислом» [5, с. 30–34] (на відміну від виявлення реального наміру вчинити злочин).

2) Виявлення наміру можливе як щодо реального задуму вчинити злочин, так і щодо несправжнього. Так, О. О. Дудоров зазначає, що реальне бажання вчинити злочин не є обов'язковою ознакою виявлення наміру вчинити злочин, оскільки відповідні заяви робляться інколи у стані збудження, можуть бути викликані бажанням похизуватись перед знайомими, залякати їх [6, с. 125].

Поставлена дилема носить чисто доктринальний характер. Втім, зважаючи на те, що виявлення наміру вчинити злочин у науці розглядають як стадію реалізацію умислу (яка

хоча й не має самостійного кримінально-правового значення [4, с. 306]), то позиція про те, що можливим є і виявлення несправжнього наміру, виглядає сумнівною. Адже про яку стадію реалізації умислу говорити, якщо насправді умислу взагалі не було.

Несправжній намір (умисел) вчинити злочин жодним чином не наближує до поставленої цілі, не є ланкою трансформації умислу. Врешті, є порушенням принципу вини, яка відсутня у суб'єктивній стороні поведінки особи, яка висловлює неправдивий намір вчинити злочин.

А тому є підстави стверджувати, що в частині ознаки справжнього чи несправжнього наміру заподіяти шкоду у майбутньому погроза та виявлення наміру вчинити злочин не співпадають. При виявленні наміру вчинити злочин намір повинен бути справжній, тоді як при погрозі виявлений намір заподіяти шкоду може бути як справжнім, так і мнимим (неправдивим).

Щодо другого питання – то це питання мети погрози та виявлення наміру вчинити злочин. Метою погрози є залякування, яке, врешті є сутністю погрози. Що ж до виявлення наміру вчинити злочин, то усталені в науці підходи не містять вказівки на мету як обов'язкову ознаку виявлення наміру. Зазвичай, особа виявляє свій намір вчинити злочин, навпаки, не особам, яких можна залякати, а іншим особам (стороннім), які можуть погоджуватися, засуджувати намір особи чи ставитись до нього байдуже.

При цьому мета такого виявлення наміру вчинити злочин може бути, наприклад, бажання похвалитися своєю «відважністю», здобути авторитет тощо. Або ж, вказується у літературі, бажання похизуватись перед знайомими, залякати їх [6, с. 125].

Остання думка про залякування знайомих висловленням наміру вчинити злочин може при поверхневому аналізі може привести до висновку, що залякування також може бути метою виявлення наміру вчинити злочин. Проте, вочевидь, у цій ситуації йдеться не про залякування самим заподіянням шко-

ди, а про залякування самим можливим фактом вчинення злочину.

Якщо ж особа висловлює свій намір вчинити злочин потенційному потерпілому чи іншому адресату, розраховуючи, що останній передасть інформацію потерпілому, то, вочевидь, мета може бути єдиною – залякати, принаймні, особа (при достатності підстав допускати можливість реалізації такого наміру) усвідомлює неминучість залякування (що свідчить про прямий умисел).

Отож, фактично розмежувальною ознакою погрози і виявлення наміру вчинити злочин є така ознака суб'єктивної сторони як мета, а саме залякування адресата, яка обов'язкова для погрози та виключається для виявлення наміру вчинити злочин.

Так, науковці, зокрема, не вказуючи на мету як розмежувальну ознаку, все ж вказують, що різниця між наміром вчинити злочин і погрозами полягає у тому, що погрози – це вже реальні дії, пов'язані з впливом на психіку людини [7, с. 7]. А власне вплив на психіку іншої людини вчиняється шляхом залякування.

1. Авраменко О. В., Парасюк Н. М., Телефанко Б. М. Кримінально-правовий інститут стадій злочину. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Львів: ЛьвДУВС, 2015. Вип. 1. С. 267–282.

2. Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 304 с.

3. Великий тлумачний словник (ВТС) сучасної української мови. *Словopedia*. URL: <http://slovopedia.org.ua>.

4. Гришук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2006. 568 с.

5. Дрьомов С. В. Виявлення наміру: кримінально-правова характеристика та роль у виконанні завдань щодо запобігання злочинам. *Кримінальне право України*. 2006. № 5. С. 30–34.

6. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти виявлення наміру. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. С. 123–129.

7. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2002.

О. Н. Иванчина,
кандидат философских наук, доцент,
доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин
(*Брестский государственный университет
имени А. С. Пушкина*)

ИЗМЕРЯЕМОСТЬ РЕЗУЛЬТАТОВ РАБОТЫ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ПРЕСТУПНОСТИ

Современное состояние криминологической науки имеет выраженный тренд – стремление измерить неизмеряемое, выразить в цифрах невыразимое, каким и является гуманитарное измерение человека. Однако разные науки в рамках своих специальных и междисциплинарных исследований уже представили такие гуманитарные показатели, как «индекс счастья», «уровень агрессивности», «уровень социального напряжения», «интеллектуальный капитал», «социальный капитал», «уровень доверия к правоохранительным органам» и др. Поэтому необходимы новые конкретные, корректные, верифицируемые показатели, с помощью которых можно было бы оценивать результативность всех видов деятельности по предупреждению преступности.

В англоязычной криминологической литературе проблема измеримости эффективности работы по предупреждению преступности, по эффективности работы полиции затрагивалась неоднократно [1]. В русскоязычной литературе, к сожалению, такие работы редки. И, если они встречаются, то в них анализируются преимущественно зарубежные критерии эффективности предупреждения преступности [2].

Противодействие преступности включает в себя несколько значимых аспектов:

1) Снижение причинного комплекса преступности. Преступление совершается только тогда, когда оно попадает в ряд выгодного и целесообразного поведения для потенциального преступника. Экономисты могут просчитать вероятность нарушения закона для человека, если он не имеет легальных возможностей для достижения своих целей.

2) Раскрываемость преступлений, привлечение виновных к ответственности и возмещению вреда.

3) Использование эффективных методик ресоциализации в целях снижения рецидива.

Цели политики по противодействию преступности также должны быть измеряемы в качественном и количественном аспектах. Это позволяет использовать только работающие меры и средства, экономить ресурсы и достигать поставленных целей. Критерии эффективности деятельности по противодействию преступности должны быть конкретны и измеряемы.

На наш взгляд, **измеряемость результатов работы по противодействию преступности** включает в себя различные показатели:

1) *цена преступности* (совокупные затраты и потери, выраженные в деньгах: возмещение разного рода вреда от преступлений; стоимость всей правоохранительной системы, включая пенитенциарную; затраты на превенцию);

2) *снижение удельного веса насильственной преступности в общем ее объеме;*

3) *снижение удельного веса тяжких и особо тяжких преступлений;*

4) *уменьшение затрат на противодействие преступности и ликвидацию ее последствий ввиду ее объективного снижения* (каждый вложенный в профилактику рубль должен принести социальной пользы более, чем в один рубль. Грамотное вложение – когда выгода, полезность таких вложений в разы превышает возможный вред, причиненный преступлением);

5) *процент реального возмещения вреда от преступления;*

6) *улучшение индекса коррупции в стране;*

7) *раскрываемость преступлений;*

8) *реализация принципа неотвратимости наказания;*

9) *грамотность управления системой государственных органов, в том числе правоохранительной системой* (все критерии успешного, эффективного менеджмента: уровень эффективности правительства; уровень доверия полиции и др.).

10) *совокупный предотвращенный ущерб;*

11) *международный рейтинг страны по уровню безопасности;*

12) *субъективное ощущение защищенности себя и своих близких со стороны государства и правоохранительных органов.*

Поскольку многие гуманитарные процессы в обществе измеряются математическими и статистическими методами, то результативность работы по противодействию преступности также может просчитываться благодаря подобному подходу.

Для практического применения указанных выше показателей измерения результатов работы по противодействию преступности необходимы:

1) Достаточно высокая степень демократичности общества, открытость его политической и экономической жизни, прозрачность механизмов управления.

2) Верификация результатов для каждого показателя. Для этого на каждом уровне государственной системы должны присутствовать механизмы контроля за работой каждого работника государственного аппарата, в том числе правоохранительной системы.

Для того, чтобы осуществлять эффективное противодействие преступности и повысить уровень безопасности, необходимы наличие политической воли, активность гражданского общества, высокий уровень социального капитала. Все эти факторы-условия также можно выражать в деньгах и понимать как национальное богатство.

В настоящее время представляется наиболее перспективным для любого государства следующий *алгоритм деятельности*: «Вложение дополнительных средств в образование и науку → рост ВВП → повышение качества жизни, решение общесоциальных проблем → снижение преступности». Важно просчитать экономичность и выгодность вложений на каждом этапе, а также обеспечить прозрачный контроль за распределением средств.

Таким образом, можно сделать вывод, что «результативность работы по противодействию преступности» может стать

значимой криминологической характеристикой, позволяющей усовершенствовать данный вид деятельности.

1. Ludwig, A., Norton M., McLean I. Measuring Police Effectiveness. URL: <http://ggcpp.nuff.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2017/02/Police-Effectiveness.pdf>. – Датадоступа: 11.11.2018.

2. Быковская Ю. В. Критерии оценки эффективности деятельности полиции зарубежных стран. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2014. № 11 (248). С. 51–64. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kriterii-otsenki-effektivnosti-deyatelnosti-politsii-zarubezhnyh-stran>. – Дата доступа: 11.11.2018.

М. К. Зубанський,

інспектор факультету № 6
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ ТА ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ ВІДПОВІДНО ДО ПОЛОЖЕНЬ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Враховуючи численні спроби світової спільноти запобігти збройним конфліктам, війнам та масовим порушенням прав людини, значного поширення набуло вчинення міжнародних правопорушень, які призводять до мільйонів невинних смертей, винищення цілих національностей, та руйнування культурних цінностей людства. Проблема ефективної протидії злочинам проти миру та безпеки є актуальною для міжнародно-правових відносин сьогодення. Одним зі злочинів проти миру та безпеки людства є порушення законів та звичаїв війни. Дане правопорушення посягає на основи існування держави, нівелюючи загальновизнані принципи міжнародного публічного права. Порушення законів та звичаїв війни визначається у нормах міжнародних договорів, а також у нормах національного

права держав, які ратифікували ці міжнародні договори. Переслідування за даний злочин виступає нічим іншим, як засобом примусу до держави підкорятися правилам введенні війни.

До проблемних питань відповідальності за військові злочини зверталися такі провідні науковці, як В. А. Бугаєв, П. Маланчук, В. П. Пилипенко, М. М. Сенько та ін. Варто відзначити, що вченими питанням міжнародного публічного права приділяється дуже мало уваги, хоча міжнародний досвід свідчить, що недосконалість у мирний час воєнного законодавства завжди призводить до страшних наслідків.

Положення ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає притягнення до відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, яка настає за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій [3, с. 18–19]. Оскільки, диспозиція даної статті за своїм характером є банкетною, і відсилає нас до інших нормативних актів, таких як ратифіковані Україною Гаазька та Женевська конвенції, це суттєво ускладнює процес тлумачення та застосування положень даної статті на практиці.

З метою тлумачення положень ст. 438 КК України необхідно звернутися до ряду конвенцій, які становлять основу Гаазького та Женевського права а також не слід забувати і про Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. Саме Міжнародний кримінальний суд покликаний зруйнувати систему спеціальних трибуналів, заснованих для розслідування подій у колишній Югославії і геноциду в Руанді.

Юрисдикція Міжнародного кримінального суду охоплює такі злочини: воєнні злочини, геноцид, злочини проти людяності, агресія [4, с. 13–14]. Так, відповідно до ст.8 Статуту Міжнародного кримінального суду, виділено чотири категорії військових злочинів, а саме: серйозні порушення Женевських кон-

венцій 1949 р. серйозні порушення законів та звичаїв, що застосовуються під час міжнародних збройних конфліктів, визначення яких ґрунтуються на таких міжнародних джерелах, як Додатковий протокол I 1977р., Гаазьке положення про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р., Гаазька декларація про кулі, що легко розвертаються і сплющуються 1899 р., Женевський протокол про застосування газів 1925 р., серйозні порушення ст.3, яка є хагальною для Женевських конвенцій, що застосовується під час збройних конфліктів не міжнародного характеру, а також серйозні порушення законів та звичаїв, що застосовуються під час не міжнародних збройних конфліктів, дефініції яких ґрунтуються на Додатковому протоколі та Гаазькому положенні.

Статут Міжнародного кримінального суду набрав чинності 1 липня 2002 р. На сьогоднішній день Статут підписали 139 держав, і ратифікували 109 держав. Але підписи під договором про створення Суду відкликали США та Ізраїль, які бояться переслідування своїх солдатів через їх участь у міжнародних конфліктах. Ще двоє членів Ради безпеки ООН – Росія і Китай – також утрималися від участі в роботі Суду.

Україна підписала Римський статут 20 січня 2000 р., і це аж ніяк не перша держава, де виникли складнощі під час узгодження конституційних положень із текстом Римського статуту Міжнародного кримінального суду. До кола питань, що були причиною таких розбіжностей, як правило, належали екстрадиція, довічне ув'язнення, імунітети. Різні держави застосовували різні підходи в разі виникнення таких суперечностей. Гарантією завжди є єдиний підхід шляхом імплементації норм Римського статуту до норм національного законодавства, коли застосовується таке тлумачення, що нівелює можливі розбіжності. Проте він є не завжди можливим. Наприклад, Конституція Коста-Рики передбачає, що жоден її громадянин не може бути примушений залишити територію країни. Конституція Сальвадору забороняє «будь-які довічні покарання». Римський статут передбачає можливість довічного ув'язнення у випадках, коли це виправдано тяжкістю злочину і так далі [2, с. 190]. Одним із способів вирішення даної проблеми є застосування

положень Закону України Про міжнародні договори, відповідно до яких у випадку коли в процесі ратифікації Україною міжнародних договорів та нормативно-правових актів виникають неузгодженості положень чинного законодавства України та положень міжнародних договорів чи нормативно правових актів виникає необхідність внесення змін до законодавства України з метою «узгодження» положень законодавства, а фактично це виступає підтвердженням теорії «примату міжнародного права над внутрішньо державним». Це в свою чергу виступає підтвердженням позиції що для об'єктивного застосування положень КК України у сфері кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни слід керуватися перш за все положеннями Гаазького та Женевського права, а також роз'ясненнями Міжнародного кримінального суду у сфері відповідальності за військові злочини, а вже потім положеннями чинного законодавства і ця позиція буде актуальною до поки не завершиться процес гармонізації положень чинного законодавства України у сфері відповідальності за військові злочини та положень міжнародного публічного права [1, с. 5].

Ратифікація Україною Статуту Міжнародного кримінального суду наближує її до стандартів Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Європейського Співтовариства у сфері верховенства права й дотримання прав людини. Крім того, для нашої країни є необхідним захист в Міжнародному кримінальному суді інтересів українських миротворців, що в свою чергу може бути предметом для розвитку подальших досліджень у даній сфері. Реформування законодавства це досить таки та клопіткий процес, але слід пам'ятати, що враховуючи геополітичну ситуацію яка склалася в нашій державі вжиття дієвих заходів з метою забезпечення прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у Операції Об'єднаних Сил а також цивільного населення потрібно проводити вже сьогодні.

1. Аблазов В. К. Важливий крок до уніфікації, європейських стандартів і міжнародного права. *Право військової сфери*. 2007. № 3. С. 4–8.

2. Каткова Т. Г. Відповідальність за порушення законів та звичаїв війни за міжнародним правом і законодавством України. *Системи озброєння і військова техніка*, 2010. № 3. С. 189–192.

3. Какауліна Л. Міжнародні механізми захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства. *Юридична газета*. 2004. 30 с.

4. Карпенко М. І. Особливості організації бойових дій з урахуванням норм права збройних конфліктів. *Право військової сфери*. 2006. № 5. С. 12–16.

Р. А. Климкевич,

викладач кафедри
кримінального-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПЕРЕКЛАД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЄС

В сучасному світі із розвитком науково-технічного прогресу, створенням інтеграційних економічних утворень спостерігається процес глобалізації суспільних відносин. Процеси економічної інтеграції, які розпочалися ще у 20 столітті, призвели до створення Шенгенського простору із скасуванням прикордонного контролю для громадян країн-членів ЄС.

Поступове скасування прикордонного контролю між державами Європейського Союзу стало причиною виникнення транскордонної злочинності. Відповідно зростає кількість іноземних громадян, які притягуються до кримінальної відповідальності на території країн-членів ЄС.

Зазвичай вищезгадана категорія осіб не володіє або недостатньо розуміє державну мову країни, на території якої вони притягуються до кримінальної відповідальності. Відповідно такі особи не можуть повною мірою реалізовувати свої процесуальні права. Саме тому одним із основних гарантів реалізації їхніх процесуальних прав є право на переклад у кримінальному процесі.

Вищезгадане право передбачене низкою міжнародних правових актів. Зокрема, Міжнародний пакт про громадянські

і політичні права 1966 року [1] на міжнародному рівні закріпив право особи бути повідомленою на зрозумілій їй мові про характер та підстави пред'явленого обвинувачення, а також користуватися безоплатною допомогою перекладача, якщо особа не володіє мовою судочинства. Окрім цього, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] гарантує кожному заарештованому право бути негайно проінформованим зрозумілою для нього мовою про підстави арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

Великий вплив на національне кримінальне процесуальне законодавство держав мають рішення Європейського Суду з прав людини. Зокрема ЄСПЛ у своїх рішеннях наголошував, що суд перед початком судового розгляду повинен переконатися, що відсутність перекладача не перешкоджає особі повною мірою розуміти перебіг кримінального провадження [3]. Також ЄСПЛ у своїх рішеннях вказував на те, що наявність перекладача необхідна не лише на стадії судового розгляду, але і на стадії досудового розслідування, зокрема під час допиту підозрюваного.

Незважаючи на закріплення права на переклад у вищезгаданих міжнародних правових актах та рішеннях Європейського Суду з прав людини, не можуть виникати сумніви у необхідності прийняття спеціальної Директиви, яка встановлювала б мінімальні правила та стандарти забезпечення права на переклад, яких зобов'язані дотримуватися усі країни-члени ЄС.

Саме тому 20 жовтня 2010 року була прийнята Директива Європейського парламенту і Ради ЄС 2010/64/ЄС про право на переклад у кримінальному процесі [5]. Ця Директива встановлює єдині правила в сфері гармонізації прав підозрюваних та обвинувачених у всіх країнах-членах ЄС.

Аналізуючи сферу дії Директиви, варто зазначити, що дана Директива гарантує право на переклад лише підозрюваним та обвинуваченим, в той час як право на переклад потерпілим гарантується Директивою Європейського парламенту і Ради ЄС 2012/29/ЄС від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки і захисту потерпілих від злочину [6]. Також Директива не поширюється на

законодавство країн-членів ЄС в сфері гарантії права на захисника у кримінальному провадженні, а також на законодавство, що стосується прав підозрюваних чи обвинувачених на доступ до документів.

Важливим питанням є момент виникнення в особи права на переклад, оскільки прецедентна практика ЄСПЛ свідчить про численні порушення при реалізації права на переклад та не забезпечення особу перекладачем на початкових стадіях процесу. Директива врегулює це питання, вказуючи, що право на переклад в особи виникає з моменту, коли відповідно до процедури, передбаченої національним кримінальним процесуальним законодавством, правоохоронні органи повідомляють їх про підозру або пред'являють обвинувачення. Тобто Директива гарантує право підозрюваного та обвинуваченого на усний та письмовий переклад на всіх стадіях кримінального процесу аж до моменту винесення кінцевого рішення у справі.

Прогресивним положенням Директиви слід вважати закріплення права особи на якісний переклад та гарантію права оскаржувати якість перекладу.

Особливістю Директиви про право на переклад у кримінальному процесі є диференціація перекладу на письмовий та усний, а також встановлення окремих гарантій для кожного із цих видів перекладу. Країни-члени ЄС повинні забезпечити підозрюваним та обвинуваченим, які не володіють мовою судочинства, гарантії негайного надання усного перекладу під час усіх стадій кримінального провадження, в тому числі під час допиту на стадії досудового розслідування. Також держави повинні гарантувати забезпечення письмового перекладу всіх документів, необхідних для реалізації підозрюваними та обвинуваченими їхнього права на захист у розумний строк. Такі документи, як рішення про тримання під вартою, обвинувальний акт і вирок суду підлягають обов'язковому перекладу.

Таким чином, прийняття Директиви Європейського парламенту і Ради ЄС 2010/64/ЄС про право на переклад у кримінальному процесі стало важливим кроком на шляху до гармонізації кримінального процесуального законодавства країн-членів ЄС. Даний нормативний акт встановив мінімальні стандарти гарантій права на переклад, в тому числі право підоз-

рюваних та обвинувачених на усний та письмовий переклад, право на переклад протягом усіх стадій кримінального провадження та право на якісний переклад. Вважається, що наступною логічною стадією гармонізації повинно стати приведення національного законодавства держав до вищезазначеного акта.

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_043.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.

3. Case of Cuscani v United Kingdom, 24 September. 2002. URL: http://www.hrcr.org/safrica/arrested_rights/Cuscani.html

4. Case of Baytar v Turkey, 14 October. 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%5B%22itemid%3A%5B%5C%22001-147009%5C%22%5D%7D%7D>.

5. Directive 2010/64/EU of the European Parliament and the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings // OJ L 280, 26.10.2010. P. 1–7.

6. Directive 2012//29/EU of the European Parliament and the Council of October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA // OJ L 315, 14.11.2012, p. 57–73.

Н. Р. Лашук,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ З ВИКОРИСТАННЯМ УМОВ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ, ІНШИХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПОДІЙ: ВРАХУВАННЯ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Серед обставин, які обтяжують покарання п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України передбачено: «Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» [1]. Врахування цих умов

набуло особливої актуальності у зв'язку з агресією Російської Федерації на сході та півдні України. Проте встановлення змісту таких обставин у наукових роботах зводиться до роз'яснень положень Законів України: «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану» та переліку інших надзвичайних подій. Немає з цього приводу роз'яснень судів вищого рівня чи узагальнень судової практики. Одночасно, у рішеннях по конкретних справах, суди обмежуються вказівкою на те, що злочин вчинений з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій [2; 3; 4]. При цьому суди не мотивують яким чином були використані умови надзвичайних подій.

З'ясовуючи зміст обставини, що обтяжує покарання: «Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій» варто врахувати два аспекти:

- обставинкою вчинення злочину є воєнний, надзвичайний стан, чи інші надзвичайні події;
- злочин вчиняється з використанням вказаної вище обставинки.

Лише констатація наявності цих двох аспектів вказаної обставини дає підстави для врахування її при призначенні покарання. Тому варто деталізувати кожен з них.

Вчинення злочину під час воєнного чи надзвичайного стану пов'язано з конкретними строками, а саме наявністю воєнного чи надзвичайного стану. Воєнний стан в Україні вводиться за умов наведених у законі України «Про правовий режим воєнного стану» та передбачено, що рішення про введення воєнного стану в Україні приймається Радою національної безпеки і оборони України. На його підставі президент України видає указ про введення воєнного стану в Україні або в окремих його місцевостях. Такий указ підлягає затвердженню Верховною Радою України [5].

Надзвичайний стан в Україні регулюється Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану». У випадку настання подій, перелічених у вказаному законі, указом президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України вводиться надзвичайний стан [6].

Дія воєнного та надзвичайного стану пов'язана із встановленням початкового і кінцевого моментів їх тривання. В указі президента про оголошення воєнного або надзвичайного станів вказується дата початку їх дії. Проте варто погодитись Ю.А. Пономаренком про те, що для потреб кримінального права необхідно вважати, що воєнний стан уведено з моменту набрання чинності законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [7]. Тобто не раніше наступної доби після дня опублікування, навіть якщо в указі президента зазначається дата, яка передуює дню опублікування. Дія воєнного чи надзвичайного стану закінчується після спливу строку на який його було запроваджено чи продовжено.

Поряд із воєнним та надзвичайним станом у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК [1] покарання обтяжується і при вчиненні злочину з використанням інших надзвичайних подій. Зазвичай до них відносять стихійні лиха, техногенні катастрофи, які за значенням близькі до умов запровадження воєнного або надзвичайного стану. До таких надзвичайних подій варто віднести оборону України від російської агресії на сході та півдні України. При цьому точний час з якого потрібно враховувати вчинення злочину з використанням інших надзвичайних подій визначити досить важко. Видається правильним враховувати час дії особливого періоду. З цього приводу Верховним судом висловлена правова позиція, що особливий період діє в Україні від 17.03.2014, після оприлюднення Указу Президента України від 17.03.2014 № 303/2014 «Про часткову мобілізацію» по цей час [8]. Щодо часу до початку особливого періоду, то врахування цієї обставини має відбуватися з врахуванням подій, які відбувалися під час вчинення злочину, а також чи пов'язані ці події із вчиненням злочину.

Другим аспектом, який потрібно враховувати при встановленні змісту досліджуваної обставини, що обтяжує покарання, є те що злочин вчиняється не просто в умовах (часі і місці) дії воєнного, надзвичайного станів або інших надзвичайних подій, а з їх використанням. Тобто з використанням уразливого стану державних органів та населення. Нажаль, цей

аспект не враховується при встановленні такої обставини, яка обтяжує покарання.

З проаналізованих рішень судів, в яких враховується вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, як обставина яка обтяжує покарання, жодним чином не мотивовано як були використані умови надзвичайних подій. Про те, що злочини пов'язані з агресією Російської Федерації можна тільки здогадуватися [2; 3; 4].

Оскільки у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК [1] мова йде про використання вищенаведених умов, то варто, також, погодитися з Ю.А. Пономаренком у тому, що місце вчинення злочину (він говорить лише про воєнний стан, але цю тезу варто поширити і на надзвичайний стан чи інші надзвичайні події) не прив'язане до території на якій оголошено такий стан, а зумовлене використанням такого стану на всій території України. Також можуть бути вчинені злочини будь-якого виду, але з використанням такого уразливого стану держави [7].

Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій може і не визнаватися судом, як обставина, яка обтяжує покарання. Тому враховуючи вищенаведене видається, що така обставина повинна враховуватись лише за констатації єдності вищенаведених аспектів: обстановкою вчинення злочину є воєнний, надзвичайний стан, чи інші надзвичайні події; злочин вчиняється з використанням вказаної вище обстановки. Факт про те, чи такого використання ускладнило чи полегшило вчинення злочину не повинен.

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення 12.11.2018).

2. Вирок Приморського районного суду м.Одеса від 2 вересня 2015 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49498296> (Дата звернення 12.11.2018).

3. Вирок Держинського міського суд Донецької області від 20 листопада 2017 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70342394> (Дата звернення 12.11.2018).

4. Вирок Апеляційного суду Донецької області від 27 жовтня 2016 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62263822> (Дата звернення 12.11.2018).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України в редакції від 26.05.2018 р. № 389-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (Дата звернення 12.11.2018).

6. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України в редакції від 28.12.2015. № 1550-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>(Дата звернення 12.11.2018).

7. Пономаренко Ю. А. Деякі кримінально-правові наслідки введення воєнного стану в Україні. *Фейсбук*: Веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/you.a.ponomarenko/posts/931256633738291>. (Дата звернення 27.11.2018).

8. Лист Верховного Суду від 13.07.2018 р. № 60-1543/0/2-18. URL: <https://docs.dtkr.ua/download/pdf/1077.5629.1>. (Дата звернення 12.11.2018).

Ю. О. Лісіцина,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 2 СТ. 143 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УРАЇНИ

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК України є спосіб його вчинення.

У науці кримінального права простежуємо різні підходи щодо визначення поняття «примушування». Так, П. П. Андрушко пише, що примушування – це застосування до людини фізичного (завдання удару, побоїв, легких тілесних ушкоджень, позбавлення волі тощо) чи психічного (погрози розголосити відомості, що ганьблять людину, знищити чи пошкодити майно, заподіяти шкоду її правохоронюваним інтересам) насильства. Метою примушування є домогтися від людини,

проти її волі, згоди на вилучення у неї будь-якого органа чи тканини [1, с. 296].

Н. М. Ярмиш зазначає, що примушування наявне тільки тоді, коли людина виконує те, до чого її примушують, сама, тобто виявляє свою волю. Воно не може бути нездоланим. За допомогою лише фізичного насильства, не підкріпленого конкретною вимогою, людину неможливо примусити що-небудь зробити [2, с. 24]. Фізичне насильство, наголошує Н. М. Ярмиш, саме по собі через відсутність інформативності не може розглядатись як примушування [3, с. 317]. Л. П. Брич зазначає, що шляхом застосування фізичного насильства вчинити примушування донора до вилучення його органів чи тканин об'єктивно не можливо. Так само, як і застосуванням погрози, котра не залишає потерпілому вибору варіантів поведінки. Насильницьке ж вилучення у людини її органів або тканин не є примушуванням, бо у людини в такій ситуації немає можливості вибору. Тому не варто плутати примушування шляхом фізичного насильства і фізичне насильство як окремий спосіб учинення злочину [4, с. 642].

Термін «примушування» у рамках диспозиції ч. 2 ст. 143 КК України, наголошує Г. В. Чеботарьова, означає здійснення шляхом застосування психічного чи фізичного насильства або погрози його застосування впливу на особу з метою примусити її дати згоду на вилучення своїх органів або тканин. Під фізичним примушуванням донора до експлантації слід розуміти застосування до особи фізичного насильства з метою вилучення органів чи тканин, незалежно від наявності згоди донора. Діяння, пов'язані з фізичним примушуванням, можуть бути двох видів. По-перше, діяння, що позбавляють особу можливості діяти і, відтак, протидіяти вилученню органів чи тканин (внаслідок зв'язування, заподіяння тілесних ушкоджень, що призвели до втрати свідомості, введення лікарських препаратів, що паралізують волю і свідомість тощо). По-друге, діяння, спрямовані на те, щоб подолати психічний опір особи і примусити її дати згоду на експлантацію [5, с. 119–120].

Оригінальною є позиція С. В. Гринчака, який вважає, що примушування як спосіб вилучення органів або тканин здатне:

а) повністю пригнічувати (паралізувати) волю особи – шляхом застосування до потерпілого непереборного фізичного примусу, який позбавляє його можливості обирати варіант поведінки за власним розсудом; б) обмежувати волю особи, здійснювати тиск (вплив) на свободу її вибору – шляхом застосування переборного фізичного або психічного примусу до потерпілого. Отже, лише в другому випадку примушування може спонукати потерпілого дати згоду на вилучення в нього органів або тканин для трансплантації [6, с. 205].

Зважаючи на те, що більшість науковців обґрунтовано розкривають зміст примушування через застосування фізичного чи психічного насильства, слід визнати слушною позицію С. В. Гринчака стосовно заміни у диспозиції ч. 2 ст. 143 КК України поняття «примушування» на поняття «насильство». З одного боку, це полегшить правозастосування кримінально-правової норми правоохоронними органами та загальними судами, а з другого – забезпечить однаковий підхід до формулювання диспозицій за тотожних ознак. Зокрема, саме так законодавець сформулював диспозицію ч. 1 ст. 144 КК України «Насильницьке донорство», в якій спосіб визначено як «насильницьке або шляхом обману вилучення крові...» [6, с. 207].

Ще одним способом вилучення органів або тканин є обман. У науці кримінального права під обманом розуміють умисне спотворення дійсного стану речей, свідому дезінформацію контрагента, введення його в оману шляхом повідомлення або замовчування інформації з приводу певних фактів, обставин, подій минулого, теперішнього або майбутнього часу з метою спонукати його за власною волею вчинити або не вчинити конкретні дії в інтересах посягаючого. Обман учиняється у таких формах: 1) усній; 2) письмовій; 3) у формі конклюдентних дій; 4) у змішаній формі, коли поєднуються дві або три попередні форми вчинення обману.

Обманне діяння здійснюється завдяки і активній, і пасивній поведінки (дії і бездіяльності) винного. Усний обман виражається у словесному повідомленні потерпілому певної неправдивої інформації або замовчуванні і неповідомленні йому достовірної інформації. Письмовий обман – це створення

істини в документі шляхом його фальсифікації або внесення до нього завідомо неправдивих відомостей. Пасивний обман вчиняється у двох видах бездіяльності: 1) завідоме замовчування винним обставин, повідомлення про які було обов'язковим; 2) свідоме використання винним чужої помилки [7, с. 365; 8, с. 331–332].

Поряд із обманом законодавець розглядає як окремих спосіб вчинення злочину і зловживання довірою, зокрема у ст.ст. 173, 190, 191 КК України, проте не включив такий спосіб вчинення злочину до ч. 2 ст. 143 КК України. Очевидно, що такий спосіб, як зловживання довірою, мав би стати обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 КК України.

Зловживання довірою (на рівні родового поняття про нього), як спосіб вчинення злочину, становить використання правомірно наданих винному повноважень, зумовлених фактичними чи юридичними підставами й особливим характером відносин довіри на шкоду довірительві (чи (і) третім особам) та всупереч його волі [9, с. 21].

Зловживання довірою завжди ґрунтується на відносинах довіри, які виникають між суб'єктами соціального життя і становлять специфічний різновид соціального зв'язку в системі суспільних відносин. Довіра є частиною людської діяльності, виникає як «засіб» спільної діяльності індивідів і є реакцію на ті чи інші аспекти їх поведінки, пов'язані з матрицями нормативно визначених ролевих очікувань [9, с. 57–58, 68, 69].

Саме за принципом довіри формуються міжособистісні відносини лікаря і пацієнта, адже довіра як морально-психологічна категорія визначає ставлення і до дій іншої особи, і до себе самої, ґрунтується на переконанні, що ця особа, тобто лікар, діє правильно, що їй притаманні сумління і чесність.

Ч. 3 ст. 143 КК України передбачає посилену кримінальну відповідальність за «дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного».

Якщо порівняти санкції ч. 2. та ч. 3 ст. 143 КК України, то можна дійти висновку, що способи, передбачені у ч. 3 ст. 143 КК України законодавцем віднесено до більш небезпечних, ніж примушування, що охоплює насильство.

Очевидно, законодавець не врахував, що вилучення анатомічних матеріалів зазначеними способами мають приблизно однаковий ступінь суспільної небезпеки. На таку більше-менше однакову ступінь суспільної небезпеки вказують і науковці, і законодавець, який неодноразово передбачає примушування, матеріальну чи іншу залежність в одній частині тих чи інших статей (ч. 1 ст. 152, ч. 1 ст. 153, ч. 1 ст. 154) [6, с. 234].

Відтак, слушно зазначають С. Романова та О. Мислива, ч. 2 ст. 143 КК України не зовсім коректно сформульована. На перший погляд, у змісті вбачається, що для вилучення примушують або обманюють не людину, а її органи або тканини – «шляхом примушування або обману її органів або тканин» [10, с. 104].

Усунути таку неточність можна шляхом зміни змісту диспозиції ч. 2 ст. 143 КК України, враховуючи попередні зауваження, так: «Вилучення у людини її органів або тканин для трансплантації шляхом застосування насильства, обману, зловживання довірою, або поєднане з використанням безпорадного стану, матеріальної або іншої залежності від винного».

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С. С. Яценка. К.: А.С.К., 2002. 936 с.

2. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук.: спец. 12.00.08. Харків: Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 2003. 40 с.

3. Ярмыш Н. М. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ). Харків: Право, 2003. 512 с.

4. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.

5. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правові проблеми трансплантації органів або тканин людини і донорства крові: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. ІДП НАН України. К., 2003. 219 с.

6. Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини: монографія. Харків: Право, 2011. 296 с.

7. Гришук В. К. Вибрані наукові праці. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 824 с.

8. Анісімов Г. М. Зловживання довірою як спосіб учинення злочину. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 20–28.

9. Селигмен А. Проблема доверия; пер. с англ. И. И. Мюрберг, Л. В. Соболевой. М.: Идея-Пресс, 2002. 256 с.

10. Романов С. Новый Кримінальний кодекс України: чи обґрунтована криміналізація трансплантології. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 2001. № 8. С. 101–104.

В. В. Луцик,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-

правових дисциплін

(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ РЕВІЗІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У ч. 2 ст. 12 ЗУ «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» закріплено обов'язок працівників органу державного фінансового контролю у випадках виявлення зловживань і порушень чинного законодавства передавати правоохоронним органам матеріали ревізій [1]. Також даний Закон зобов'язує цих осіб при вилученні документів у зв'язку з їх підробкою або виявленими зловживаннями негайно повідомити про це в правоохоронні органи.

Чинне законодавство та судова практика неоднозначно вирішує питання про можливість призначення перевірок і ревізій у кримінальному провадженні. Така ситуація зумовлена сучасним підходом щодо зменшення тиску на бізнес та захист інтересів господарюючих суб'єктів.

Однак, виходячи із змісту ч. 2 ст. 93 КПК України висновки перевірок і ревізій є джерелами доказів у кримінальному провадженні, в зв'язку з чим виникає питання щодо правильного їх залучення в процес доказування.

Одним із видів державного фінансового контролю, згідно із ЗУ «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» є інспектування, яке здійснюється у формі ревізії та полягає у документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підконтрольної установи, яка повинна забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб. Результати ревізії викладаються в акті (стаття 4 цього Закону).

Згідно з підпунктом 3.1 пункту 3 Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України працівники органів державної контрольно-ревізійної служби за зверненнями правоохоронних органів можуть брати участь у перевірках, що проводяться правоохоронними органами у підконтрольних установах та на інших об'єктах контролю – як спеціалісти [2].

Працівники органів Держаудитслужби направляються для участі в перевірках, що проводять правоохоронні органи, на підставі листа відповідного органу Держаудитслужби. У ході участі у перевірці спеціаліст використовує свої спеціальні знання і в межах компетенції надає консультації та відповіді на порушені питання, при цьому фіксує факти порушення законодавства з питань використання і збереження фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, правильності визначення потреби в бюджетних коштах та взяття зобов'язань, стану і достовірності бухгалтерського обліку і фінансової звітності, визначає розмір заподіяної матеріальної шкоди (збитків) та посадових (службових) осіб, внаслідок дій або бездіяльності яких допущено порушення законодавства та завдано матеріальну шкоду (збитки) [3, с. 201].

Результати участі спеціаліста у перевірці оформляються довідкою, яка складається на чистому аркуші та підписується спеціалістом із зазначенням посади та назви органу, в якому він працює. Довідка складається у двох примірниках, один з яких після підписання спеціалістом надсилається правоохоронному органу – ініціатору перевірки. Другий примірник довідки залишається у відповідному органі Держаудитслужби.

Системний аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що законодавство розмежовує статус працівників Держаудитслужби, які виступають як спеціалісти у кримінальному провадженні та як ревізори в порядку ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні». Крім того, відрізняється процесуальне оформлення результатів їх діяльності, оскільки спеціаліст складає довідку, а ревізор акт перевірки.

В зв'язку з цим рекомендується залучати до огляду місця події працівників контролюючих органів, як спеціалістів, що буде сприяти більш швидкому встановленню фактів порушення фінансової дисципліни на підприємстві та виявленні фактів привласнення чи розтрати чужого майна.

ЗУ «Про національне антикорупційне бюро» містить пряму норму, згідно якої Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, орган державного фінансового контролю в Україні, Національне агентство з питань запобігання корупції, а також інші державні органи, що здійснюють державний контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесеним до підслідності Національного бюро, **зобов'язані за зверненням** Національного бюро проводити у межах своєї компетенції ревізії, перевірки та інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства України фізичними та юридичними особами [4].

Подібна норма також міститься у п. 5 ч. 5 ст. 11 ЗУ «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», згідно якої підставою призначення позапланової виїзної ревізії є **надходження доручення** щодо проведення

ревізій у підконтрольних установах від органів прокуратури, органів доходів і зборів, Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, в якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції органів державного фінансового контролю.

Ч. 8 ст. 11 цього Закону встановлює, що орган або особа, що ініціює проведення позапланової виїзної ревізії, подає до суду письмове обґрунтування підстав такої ревізії та дати її початку і закінчення, документи, які відповідно до ч. 5 і 7 цієї статті свідчать про виникнення підстав для проведення такої ревізії, а також на вимогу суду інші відомості. В зв'язку з цим, слідчий/детектив зобов'язаний звернутися з клопотанням до слідчого судді про призначення позапланової ревізії.

Відповідно до п. 78.1.11 ст. 78 ПК України документальна позапланова перевірка здійснюється за наявності отриманого рішення суду (слідчого судді) про призначення перевірки вивнесу ними відповідно до закону [5].

Однак, при застосуванні цих норм, практичним працівникам варто враховувати, що положення КПК України не відносять до компетенції слідчого судді вирішення питання щодо надання дозволу на проведення перевірки, а ст. 132 КПК України не передбачає такого заходу забезпечення кримінального провадження і не регламентує порядок розгляду таких клопотань слідчого, обсяг доказування при розгляді такого клопотання, критерії, за якими слідчий суддя повинен визначати достатність підстав для надання дозволу на проведення податкової перевірки.

Таким чином, вважаємо за доцільне, у разі потреби залучати працівника органів державного контролю, як спеціаліста з метою уникнення в подальшому клопотань сторони захисту про визнання недопустимими отриманих доказів.

1. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 р. № 2939-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 110.

2. Порядок взаємодії між органами державної контроль-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України, затверджений наказом Головного контроль-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2016 р. № 346/1025/685/53. *Офіційний вісник України*. 2006. № 44. Ст. 2962.

3. Капліна О., Маринів Н. Проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні: дисонанс законодавства та правозастосовної практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 197–206.

4. Про національне антикорупційне бюро: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2472.

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Ст. 3248.

Н. Є. Маковецька,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КОНСТРУКЦІЇ
СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «УМИСНЕ ВБИВСТВО
МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ»
ВІДПОВІДНО ДО ПОЛОЖЕНЬ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Відповідно до положень Конституції України, а саме статті 3, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожна людина від народження має невід'ємне право на життя, якого за жодних обставин не може бути позбавлена. Міжнародна конвенція про права дитини покладає на нашу державу непохитний обов'язок дбати про дітей та захищати їх від будь-яких спроб порушення або невизнання їх прав. У сучасному світі одним з глобальних проявів порушення прав дитини виступає вчинення посягання на життя новонародженої дитини. Серед науковців не вщухають дискусії з приводу

визначення причин, що спонукають особу вчинити вбивство новонародженої дитини. До таких причин відносять певну спланованість дій, так наприклад батьки не бажали мати дитину, але не здійснили штучного переривання вагітності, або ж вбивство дитини було вчинене під час перебування жінки в спеціальному психоемоційному стані, викликаному пологами. Дані підстави мають вагомий вплив на визначення виду умислу, з яким вчиняється вбивство новонародженої дитини. Так, в першому випадку можна говорити про наявність прямого умислу на вчинення злочину, а от у другому випадку мова йде уже про раптовий умисел, що суттєво впливає на кваліфікацію дій підозрюваної особи. Кримінальний Кодекс України (далі КК України) для кваліфікації вбивства новонародженої дитини містить спеціальний привілейований склад злочину, передбачений ст. 117 КК України, Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини [2, с. 3].

Аналіз положень КК України, дає підстави вважати, що вчинення посягання на права та свободи малолітньої дитини виступає обтяжуючою обставиною, і досить часто ця обставина виділена в кваліфікуючий чи особливо кваліфікуючий склад злочину, що свідчить про те, що вчинення злочину щодо дитини має підвищений ступінь суспільної небезпеки. Тому постає питання на якій основі даний склад злочину віднесено до пр вилейованих складів злочинів?

Ряд проблем, які виникають в процесі застосування положень ст. 117 КК України викликає потребу комплексного дослідження даного складу злочину.

Дослідженням проблематики складу злочину умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини займалися такі науковці, як Ю. В. Баулін, В. К. Грищук, В. О. Навроцький, Й. М. Коржанський, О. О. Дудоров, М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, А. А. Поїнтковський, В. В. Сташис, В. І. Лобов та інші. Але у зв'язку з чималою кількістю проблем які виступають при застосуванні положень ст. 117 КК України на практиці, виникає потреба в подальшій розробці та дослідженні даної теми.

Відповідальність за вчинення Умисного вбивства матір'ю новонародженої дитини передбачена в ст. 117 КК України.

Пропонуємо перейти до детально аналізу даного складу злочину, та основних проблем конструкції ст. 117 КК України.

Таким чином об'єктом даного складу злочину виступають суспільні відносини у сфері забезпечення непорушності права на життя новонародженої дитини. Потерпілим від даного злочину виступає новонароджена дитина. У науці досі тривають суперечки серед науковців з питання з якого моменту дитина визнається новонародженою. Це виступає першим проблемним питанням на практиці застосування положень ст. 117 КК України. Так, професор А. М. Красикова, наголошує, що початковим моментом життя дитини виступає момент повного відокремлення плоду від організму матері, за винятком пуповини, а також для визнання дитини новонародженою виступає необхідність встановлення ознак дихання або серцебиття, що в свою чергу проявляється в пульсації пуповини або у рухах мускулатури [3, с. 12–13].

Критично до даного підходу ставиться А. А. Піонтковський, котрий в своїх працях зазначає, що вбивством новонародженого можна вважати також і випадки коли шкода життю дитини заподіюється до моменту повного відокремлення від утроби матері та початку самостійного існування, тобто в процесі фізіологічних пологів. Професор заявляє, що визнавати дитину новонародженою можна з початку появи будь-якої частини тіла дитини назовні з утроби матері, оскільки в такому випадку у злочинця появляється реальна можливість прямого впливу на організм дитини, що виступає підтверджуючим фактором визначення терміну «під час пологів» з моменту появи будь-якої частини тіла дитини назовні, що створює можливість впливу на організм дитини, що може мати своїм наслідком її смерть. Нерозривно пов'язаним з терміном «новонароджений» в ст. 117 використовується поняття «одразу після пологів» [2, с. 3]. Професор Е. Кайпелін наголошував на проблематиці післяпологових психозів, за яких жінка може усвідомлювати зовнішню сторону оточуючої дійсності, але через страх та больові відчуття, стан нервової напруженості не може в повній мірі усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Вчений визначав так званий «психоз виснаження», який найча-

стіше має місце у випадку, коли вбивство дитини вчиняється матір'ю одразу після пологів або через кілька тижнів після них [4, с. 62].

Ще одним станом, який може виникати у жінки після пологів є транзиторна післяпологова депресія, яка може виникати одразу після пологів і тривати до шести місяців. Даний стан супроводжується апатією, підвищеною агресивністю, анорексією, безсонням, слабкістю, та повною нездатністю здійснювати догляд за дитиною[1, с. 56].

Науковці по різному підходять до визначення проміжку часу, протягом якого жінка перебуває у стані, який обмежує її здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, що в свою чергу обумовлює їх пропозиції до реформування ст. 117 КК України. Професор О. В. Шевченко пропонує обмежити строк перебування жінки в такому психоемоційному стані 28 добами життя дитини. Дана позиція виступає не достатньо обгрунтованою, оскільки по-перше, строк перебування жінки в такому стані не є обмеженим на рівні актів законодавства, а по-друге, згідно з медико-санітарних висновків та медичної практики даний психічний стан жінки в основному триває протягом восьми тижнів, а отже таке обмеження є неприйнятним. Оскільки, воно призведе до того, що значна кількість випадків вчинення вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини будуть вимушено кваліфікуватися за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України, а саме як умисне вбивство малолітньої дитини. Оскільки даний стан може тривати досить таки довгий час вживати термін «під час пологів або одразу після пологів» є недоречним.

Провівши аналіз основних проблемних питань складу злочину, передбаченого ст. 117 КК України пропонуємо викласти диспозицію даної статті у наступному вигляді: «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, вчинене під час перебування жінки у спеціальному психоемоційному стані, обумовленому пологами». Дані зміни дозволять усунути проблему визначення проміжку часу протягом якого жінка перебувала в такому особливому стані, а зведуться до визначення самого факту перебування жінки в такому стані, що здійснюється в процесі судово-психіатричної експертизи. Загалом,

Будь-які пропозиції реформування ст.177 КК України повинні бути нерозривно пов'язаними з дослідженням проблематики психоемоційного стану обумовленого пологами, в якому перебуває жінка під час вчинення злочину, що зумовлює необхідність подальшої розробки даної теми.

1. Карасова А. Л. Убийство матерью новорожденного ребенка: теоретико-прикладные аспекты ответственности. Ростов-на-Дону, 2009. 225 с.

2. Потапюк Л. М. Вікова та педагогічна психологія. *Юридична наука*. 2008. №4. С. 5–7.

3. Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2007. 22 с.

4. Шевченко О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2011. 216 с.

А. В. Макрушина,

студентка 4 курсу юридического факультета

(Брестский государственный университет

имени А. С. Пушкина)

КОГНИТИВНЫЙ МЕТОД ДОПРОСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

При проведении допроса несовершеннолетних на стадии предварительного следствия особое внимание уделяется психологической стороне проводимого следственного действия. На практике не редки случаи, когда следователю для получения показаний необходимо помочь допрашиваемому ребенку (подростку) вспомнить те или иные обстоятельства. Для этого существует значительное количество методик, которые могут включать проведение допроса несовершеннолетних в возрасте до 14 лет в обязательном присутствии психолога [1].

Среди ученых из разных стран существует мнение, что целесообразно в ходе допроса несовершеннолетних лиц использовать *метод когнитивного допроса*. Такой метод широко распространен в зарубежных странах (Франция, Германия, Англия). Данный метод позволяет извлекать информацию из памяти допрашиваемого. *Когнитивное интервью* – это метод получения достоверной, исчерпывающей личностной (субъективной) информации от потерпевших и свидетелей преступления о признаках внешности, поведении преступника (преступников) и обстоятельствах содеянного им (ими) на основе реализации системы приемов, базирующихся на достижениях когнитивной психологии [2].

В основе данного метода лежат выявленные психологами закономерности функционирования человеческой памяти и, прежде всего, принцип специфичности кодирования и воспроизведения человеком информации, а также принцип мультикомпонентности следа памяти. Рассматриваемый метод, опираясь на приемы активизации различных слоев и участков памяти интервьюируемого, помогает последнему вспомнить важные для дела обстоятельства и нюансы описываемого события [3]. Вопросы по такому методу допроса готовятся следователями и (или) психологами, исходя из познаний когнитивной психологии. Данный метод допроса позволяет в конфликтной ситуации выявить ложь в показаниях допрашиваемого.

Судебная практика Англии регламентирует проведение допроса в двух формах. Первоначальный допрос проводится в отношении подростка только после прохождения последним медицинского обследования, чаще всего беседы с психологом. Понятия «допрос на стадии предварительного следствия» в Англии отсутствует. В уголовно-процессуальном законодательстве рассматриваемого государства данное следственное действие представлено как беседа при помощи когнитивного допроса. Отмечается, что такая беседа проводится в минимальные сроки с момента начала расследования преступления. Вторая форма допроса несовершеннолетних носит более типичный характер и представлена в виде дачи показаний на судебном заседании [4, с. 90–94].

Допрос несовершеннолетних во Франции также имеет свои особенности. Уголовно-процессуальное законодательство Франции защищает права и законные интересы несовершеннолетних посредством сопровождения его третьим лицом в ходе проведения допроса. Данное правило связано с тем, что третье лицо имеет возможность прервать допрос, или изменить технику допроса, если того требуют интересы несовершеннолетнего. При многократном проведении допроса ребенка есть вероятность негативного влияния на его психологическое состояние, поэтому, в защиту интересов несовершеннолетнего используют аудио- или видеозапись [5, с. 187–191]. В Республике Беларусь также широко распространено использование аудио- и видеосвязи во время допроса несовершеннолетних.

Исходя из норм уголовно-процессуального законодательства Польши, несовершеннолетний потерпевший должен быть допрошен один раз в ходе расследования, однако дополнительный допрос также возможен, если появились основания, требующие повторного допроса. Роль психолога в польской следственной практике не ограничивается простым выражением мнения о достоверности показаний ребенка. В данном случае психолог является советником в проведении допроса и должен быть проинформирован о наличии в уголовном деле доказательств [6, с. 3].

Таким образом, можно сделать вывод, что зарубежные государства в своей практике широко используют метод когнитивного допроса несовершеннолетних, который позволяет активизировать память допрашиваемого, пресечь попытки дать недостоверные показания. Использование данной методики при производстве допроса, а также применение аудио- и видеосвязи не травмирует психологическое состояние несовершеннолетнего. Основную же роль при таком виде допроса играет психолог, который принимает участие в проведении допроса. Однако в белорусской следственной практике принято, что психолог является только сопровождающим лицом при проведении конкретного следственного действия, в то время как в зарубежных странах один и тот же психолог работает с несовершеннолетним по мере необходимости на протяжении всего периода расследо-

вания преступления. На наш взгляд, применение методики когнитивного допроса позволит усовершенствовать деятельность, связанную с расследованием преступлений.

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь, принят 16 июля 1999 года № 295-3 с изм. и доп. от 20.01.2018 // Консультант Плюс: Беларусь. Нац. центр правовой информации Респ. Беларусь. Минск, 2018.

2. Криминалистическая психология. Метод когнитивного интервью. URL: https://bookap.info/genpsy/obraztsov_kriminalisticheskaya_psihologiya/gl113.shtml. Дата доступа: 16.10.2018.

3. Образцов В. А., Богомолова С. Н. Криминалистическая психология. URL: https://bookap.info/genpsy/obraztsov_kriminalisticheskaya_psihologiya/gl113.shtml. Дата доступа: 09.11.2018.

4. Брусницын Л. В. Новые правила допроса несовершеннолетних потерпевших и свидетелей на предварительном следствии и в суде. *Уголовное право*. 2015. № 3. С. 90–94.

5. Марковичева Е. В. Использование специальных психологических знаний по уголовным делам с участием несовершеннолетних. *Уголовно-процессуальные и криминалистические проблемы борьбы с преступностью*: материалы Всероссийской науч.-практ. конф. Орел: Орловский юрид. ин-т МВД России им. В. В. Лукьянова, 2016. С. 187–191.

6. Федотов И. С. Расследование насильственных преступлений, совершаемых в отношении малолетних: правовые, теоретические и организационные основы. М.: Юрлитинформ, 2010. 480 с.

Р. Л. Максимович,

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры кримінально-
правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗАВОЛОДІННЯ ОБ'ЄКТАМИ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Традиційно в теорії кримінального права питання кваліфікації заволодіння об'єктами нерухомого майна практично не розглядається. Лише останніми роками окремими авторами приділяється даному питанню увага.

Так, О. О. Дудоров пише, що неправомірне придбання нерухомого майна можливе в результаті обернення на користь винного або іншої особи тільки шляхом оформлення права на нерухомість. Знаходження нерухомих речей в одному і тому самому місці, їх унікальність і незамінність, як і володіння ними, з огляду на труднощі, пов'язані з їх оборотоздатністю означає, що жодне речове право на нерухоме майно не може припинитись або виникнути без здійснення особливого публічного акту, дозволяє легко встановити власника нерухомості і поновити його порушенні права. Особа, яка неправомірно заволодіває нерухомістю, залишається «прикутою» до місця вчинення правопорушення. Зі сказаного випливає, що єдино можливими формами злочинного придбання нерухомого майна виступають шахрайство і вимагання. Пануючий в юридичній літературі підхід полягає у тому, що нерухомість не може бути предметом крадіжки, грабежу або розбою, оскільки сам по собі факт захоплення нерухомості без оформлення права власності на неї не може визнаватися викраденням [1, с. 555]. Також щодо цього питання відсутнє роз'яснення Пленуму Верховного Суду України у постанові «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 року № 10 [2]. Наскільки відомо автору цих рядків, то відсутні і правові позиції Верховного Суду України з цього питання у конкретних кримінальних справах.

Підставою задуматися над цим питанням стала інформація з мережі Інтернет про конкретні випадки заволодіння об'єктами нерухомого майна у м. Львові. Так, спочатку у Львівській міській раді заявили про крадіжку 17 комунальних приміщень загальною площею близько 4 тис. кв. м. Слідчим управлінням Головного управління Національної поліції у Львівській області проводиться досудове розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 4201614000000239 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 190 КК України (шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою) [3]. Згодом начальник управління комунальної власності Львівської міської ради Інна Свистун під

час засідання міської комісії, яка вивчає факти незаконного відчуження значної кількості об'єктів комунального майна в місті Львові заявила, що з 2007 з комунальної власності міста було незаконно виведено 81 об'єкт нерухомості [4]. Натомість керівник громадської організації «Розвиток громади» Оксана Маруняк заявила, що відповідно до результатів громадського розслідування, з комунальної власності Львова було незаконно виведено 197 приміщень [5].

У єдиному державному реєстрі судових рішень на жаль вироків по справах у яких йшлося б про незаконне заволодіння об'єктами нерухомого майна не знайдено. Проте, вдалося виявити ухвалу слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва, якою у кримінальному провадженні № 120 181 000 000 007 03 від 25.07.2018 за ч. 4 ст. 190 КК України відкритому за фактом внесення недостовірних відомостей до державного реєстру речових прав на нерухоме майно та реєстру прав власності на нерухоме майно було накладено арешт на відповідне майно [6].

Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року [7]. Єдиним підтвердженням права власності на нерухомість є внесення інформації в Державний реєстр речових прав на нерухоме майно. Так, стаття 2 передбачає, що державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (далі – державна реєстрація прав) – офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

У ст. 10 цього Закону зазначено, що державним реєстратором є громадянин України, який має вищу освіту за спеціальністю правознавство, відповідає кваліфікаційним вимогам, встановленим Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації прав і нотаріус. У п. 6 Постанови Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 25 грудня 2015 року № 1127 державна реєстра-

ція прав проводиться за заявою заявника шляхом звернення до суб'єкта державної реєстрації прав або нотаріуса [8].

Тобто, в більшості випадків саме у зв'язку із незаконною діяльністю державних реєстраторів і нотаріусів при здійсненні ними функцій державного реєстратора громада м. Львова втратила об'єкти комунальної власності.

Вносячи недостовірні відомості до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно зазначені особи вчиняють крадіжку, оскільки як було обґрунтовано діюче законодавство надає для цього можливість, а не шахрайство з таких підстав. Заволодіння чужим майном здійснюється таємно для потерпілого чи інших осіб і, як правило, за вилученням майна ніхто не спостерігає, воно вчиняється непомітно для інших осіб. У п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» передбачено, що обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього.

Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на нього. При шахрайстві суб'єкт злочину отримує майно не проти волі особи, яка таке майно охороняє, чи розпоряджається ним на законних підставах, а ніби-то по волі потерпілого.

Однак таке волевиявлення не справжнє, а фальсифіковане, воно «спотворене» обманом чи зловживанням довір'ям з боку шахрая.

Факт протиправності отримання майна в момент вчинення дії не усвідомлюється ні особою, яка передає майно шахраю, ні іншими сторонніми особами.

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посібник. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

2. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

3. У Львові цинічно вкрали 17 приміщень. URL: https://galinfo.com.ua/articles/u_lvivskoi_miskrady_vkraly_17_komunalnyh_prymishchen_256110.html

4. Украдено 81 приміщення комунальної власності – ЛМР. URL: <http://leopolis.news/ukradeno-81-prymishhennya-komunalnoyi-vlasnosti-lmr>

5. Із комунальної власності Львова вкрали 197 приміщень – громадське розслідування. URL: <http://leopolis.news/iz-komunalnoyi-vlasnosti-lvova-vklady-197-prymishhen-gromadske-rozsliduvannya>

6. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 27 липня 2018 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75822808>

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 року № 1952-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15/print>

8. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-%D0%BF>

В. В. Навроцька,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСКАРЖЕННЯ ВИРОКУ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ОСОБОЮ, ЯКА НЕ БУЛА ЇЇ УЧАСНИКОМ

У Кримінальному процесуальному кодексі серед особливих порядків кримінального провадження виділено й провадження на підставі угод (глава 35). Цей інститут – абсолютна новела кримінального процесуального законодавства, що потребує прискіпливої уваги, адже, за даними статистики, близько 16% проваджень в Україні (тобто, кожне шосте-сьоме з них) зараз завершується шляхом укладення обох видів угод. Водночас і законодавча регламентація цього інституту, і практика

укладення угод у кримінальному судочинстві далекі від досконалості.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим) створює правові наслідки лише для її учасників. Проте трапляються випадки, коли прокурори викладають фактичні обставини справи із посиланням на вчинення іншою особою (яка не є учасником цього кримінального провадження) злочину. У подальшому цей вирок використовують в уже іншому кримінальному провадженні як доказ винуватості такої особи.

На неприпустимість такої практики Європейський суд з прав людини вказує неодноразово. У низці своїх рішень, зокрема, «Minelliv. Switzerland» (п. 37) [1], «Nestakv. Slovakia» (п. 88) [2], «Garyckiv. Poland» (п. 66) [3] він прямо говорить про те, що презумпція невинуватості порушується, якщо судові рішення стосовно особи, яку обвинувачують у вчиненні злочину, відображає думку про винуватість до того, як це було доведено відповідно до закону. Зокрема, Стразбургський суд констатує порушення гарантій Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, якщо у нього виникне припущення, що суд розглядає обвинуваченого як винуватого та констатує його вину без дотримання права на справедливий судовий розгляд.

Що стосується можливості оскарження вироку на підставі угоди, то у ч. 4 ст. 475 КПК України йдеться про те, що він може бути оскаржений у порядку, передбаченому цим Кодексом, із підстав, передбачених ст. 394 КПК сторонами угоди, прокурором (угода про примирення).

Позиції вітчизняних судів щодо питання можливості оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості особою, яка не брала участі в її укладенні (зокрема, співучасника злочину, провадження щодо якого виділено), різняться кардинально. Суди, які заперечують таку можливість, виходять із буквального тлумачення положень ч. 4 ст. 394 КПК України (де йдеться про право оскарження вироку на підставі угоди лише обвинуваченим, його захисником, законним представником та прокурором) [4; 5].

Водночас, є й інша точка зору, згідно якої відсутність «інших осіб» у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому ст. 394 КПК України за умови, що судове рішення стосується їх прав, свобод та інтересів, не є перешкодою у доступі до правосуддя та звернення до суду вищої інстанції, що передбачено ч. 2 ст. 24 цього Кодексу [6; 7; 8].

Спробую висловити своє бачення із зазначеного питання. У ч. 4 ст. 394 КПК України право на оскарження вироку на підставі угоди надано лише обвинуваченому (його захиснику, законному представнику) та прокурору із чітко регламентованих підстав. Про інших осіб, прав, свобод та інтересів яких стосується вирок на підставі угоди, тут не згадано. Проте це не дає підстав стверджувати, що такі особи не є суб'єктами права на апеляційне оскарження. Адже у ст. 24 КПК України прямо та однозначно йдеться про право на перегляд вироку, що стосується прав, свобод чи інтересів особи судом вищого рівня незалежно від того, чи брала та особа участь у судовому розгляді.

Звісно ж, норма ч. 2 ст. 24 КПК України перебуває у конкуренції із нормою, закріпленою у ст. 394 цього ж Кодексу (якою передбачено вичерпний перелік суб'єктів та підстав оскарження вироку на підставі угоди).

За такої конкуренції підлягає застосування саме ст. 24 КПК України, оскільки:

а) у протилежному випадку буде підірвано значення загальних положень КПК як сукупності положень, що поширюються на його норми, які стосуються окремих (часткових) питань;

б) положення, викладені у зазначеній статті – це не просто звичайні, рядові положення, це положення однієї із засад кримінального процесу (які, як відомо, мають фундаментальне значення для усього кримінального судочинства, визначають його спрямованість, побудову в цілому, форму й зміст стадій та інститутів та виражають панівні у даній державі ідеї, що стосуються завдань, способу формування і здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях). Тому якраз із правовими

принципами (засадами) слід порівнювати, «звіряти» усі інші норми, що підлягають застосуванню (і аж ніяк не навпаки).

Що ж стосується зацікавленості особи, що не є учасником угоди про визнання винуватості – підозрюваного / обвинуваченого у вчиненні злочину, кримінальне провадження щодо якого виділено окремо від провадження, де фігурує інший співучасник цього злочину), то такий його правовий інтерес безсумнівний. Адже затвердження угоди призведе (чи може призвести) до виникнення преюдиції щодо неї (хоча така особа стороною угоди не була і у відповідному провадженні свої інтереси об'єктивно обстоювати не могла).

Видається цілком обґрунтованою існуюча практика, за якої суди відмовляють у затвердженні угоди із посиланням на п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України (тобто з огляду на порушення її умовами прав, свобод чи інтересів інших осіб) тоді, коли в угоді викладені обставини, які вказують на причетність до вчинення інкримінованого обвинуваченому злочину інших осіб, статус обвинуваченого яким по справі не був наданий [9]. І хоча відповідно до роз'яснень, наведених у п. 9 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 11 грудня 2015 року «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод», вирок, ухвалений на підставі угоди, у такому випадку (стосовно однієї із декількох осіб) не має преюдиційного значення для кримінального провадження відносно інших осіб, а визнання винуватості першою не є доказом вини останніх [10], окремі дослідники прямо вказують на те, що на формування внутрішнього переконання суду, який розглядає справу в загальному порядку, вирок, яким затверджена угода, матиме пріоритетне значення і здійснення захисту у майбутньому буде ускладнено [11; 12, с. 69–70].

Справді, чи багато в Україні знайдеться таких суддів, які готові бути причетними до створення патової ситуації, за якої у подальшому (після попередньо винесеного ними самими або ж їх колегами вироку про затвердження угоди, де констатовано наявність, до прикладу, пособництва у вчиненні злочину) визнають, що самого злочину по-суті то й не було?!

Отже, при перегляді справи за апеляційною скаргою «інших осіб» слід керуватися нормою, передбаченою ч. 2 ст. 24 КПК України як такою, що регламентує загальні засади та має пріоритет над нормами, що стосуються окремих правових ситуацій. А тому співучасники злочину, кримінальне провадження щодо яких виділено окремо, є суб'єктами права на оскарження вироку на підставі угоди навіть тоді, коли вони не брали участь в її укладенні.

1. Рішення ЄСПЛ «Мінеллі проти Швейцарії (Minelli v. Switzerland) від 25 березня 1983 р. URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/minelli-protiv-shvejcarii-minelli-v-switzerland-postanovlenie-evropejskogo-suda/>.

2. Рішення ЄСПЛ «Нестак проти Словаччини» («Nestakv. Slovakia») від 27 лютого 2007 р. URL: <https://ru.scribd.com/document/270068955/Case-of-Nestak-v-Slovakia>.

3. Рішення ЄСПЛ «Герицький проти Польщі» («Garycki v. Poland») від 6 лютого 2007 р. URL: <file:///C:/Users/x/Downloads/001-79352.pdf>.

4. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 04.03.2015. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/42987287>.

5. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24.07.2015. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/47464651>.

6. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 09.06.2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/58300768>.

6. Постанова ВСУ від 10.07.2018 (у справі №757/5986/17-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/7528701>.

8. Постанова ВСУ від 21.06.2018 (справа №466/6808/16-к). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74963638>.

9. Ухвала Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 22.03.2013 року (№ судової справи 537/1326/13-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

10. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №13 від 11 грудня 2015 року «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод». URL: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2015_rik.html.

11. Навроцька В. В. Право на оскарження угоди про визнання винуватості особою, яка не є її учасником. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5699/vnulpurn201685581.pdf>.

12. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання: монографія. Х.: Юрайт, 2018. С. 69–70.

Н. М. Парасюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РЕВІЗІЯ ЗМІСТУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ НА ПРЕДМЕТ ЇЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

12 листопада цього року керівництво Національною поліцією України звітувало [1] про розкриття діяльності етнічної міжрегіональної організованої злочинної групи у складі 13 осіб, які протягом тривалого часу на сільськогосподарському підприємстві в Одеській області безкоштовно експлуатувало працю близько ста людей. Для цього була налагоджена система псевдорекрутингу. Вербувальники працювали у 22 областях України та у місті Києві. Ціна завербованої людини – 500 грн. Далі у потерпілих відбирали документи і телефони та змушували працювати у полі по 13 годин. Тих, які були непокірними – били.

Наступного дня після оголошення цієї офіційної інформації шпальта усіх агенцій новин рясніли заголовками про наявний факт сучасного рабства. Кількість жертв, які опинилися у трудовому полоні насправді жахає. У сучасному світі, де кожному гарантуються громадянські права, надається доступ до європейського правосуддя, поряд з цим фіксуються випадки посягання на особисту волю людини, шляхом укладення щодо неї угоди, її рабське поневолення, примушування до праці, поєднане із застосуванням фізичного або психічного насильства чи обману.

Як виявляється розглядуваний кричущий випадок не є поодиноким. Адже, якщо у всіх на виду протягом тривалого часу процвітало сільськогосподарське підприємство, яке збагачувалося на рабській праці і нікому не було до цього діла, то очевидно слід погодитися із кримінологами у тому, що торгів-

ля людиною як вид злочинної діяльності справді характеризується підвищеним ступенем латентності. За двадцятирічний період діяльності в Україні Міжнародної організації з міграції 15000 постраждалих від сучасного рабства отримали медичну, психосоціальну та правову допомогу. Із тисяч постраждалих осіб наймолодшій було три роки, а найстаршій – вісімдесят три [2].

Ситуація із українськими трудовими невільникми набула розголосу і відповідно суспільство чекає справедливої сатисфакції. Мірилом цьому мають стати обвинувальні вироки із реальним відбуванням покарання. Суд, застосовуючи принцип індивідуалізації зобов'язаний призначити особі покарання необхідне та достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. З іншого боку саме законодавець відповідальний за формулювання як юридичної моделі забороненої поведінки, так і за визначення меж можливого впливу на порушників цієї заборони.

У чинну редакцію ст. 149 КК України зміни вносилися лише двома законодавчими актами, зокрема останні Законом України від 06.09.2018 № 2539-VIII. В обох випадках мета редагування визначалася, як необхідність приведення її у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятого резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000. Як видається основою причиною для удосконалення редакції ст. 149 КК України має бути, можливо, не стільки механічне перенесення у кримінально-правову норму положень міжнародного нормативно-правового акту, скільки усунення наявних прогалин у правозастосуванні та підвищення ефективності протидії торгівлі людьми саме у національних масштабах. Спробую висловити деякі міркування щодо цього.

По-перше, непослідовність змін має місце уже у невідповідності назви та змісту диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України, відповідно до яких саме було уточнено, що за цією нормою може

кваліфікуватися діяння вчинене стосовно одного потерпілого, тому цілком виправданим є у назві вказати саме «Торгівля людиною».

По-друге, слід звернути увагу на різний ступінь суспільної небезпеки дій, альтернативно вказаних як ознаки об'єктивної сторони. Саме торгівля людиною є тим ключовим результатом, для здійснення якого на підготовчому етапі вчиняється вербування, переміщення, переховування людини. Спільною для них є і мета подальша експлуатація людини. Тому більш виправданим буде передбачити відповідальність за торгівлю людиною у ч. 2 ст. 149 КК України.

По-третє, поряд з іншими новелою чинної редакції ч. 1 ст. 149 КК України є введення нового способу вчинення злочину, а саме «підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію». Відповідно до словника «контроль» можна тлумачити як «перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось» [3]. Той, хто контролює повинен мати щодо підконтрольної особи певні повноваження, тобто бути службовою особою. Як відомо, заподіяння шкоди одразу декільком безпосереднім об'єктам підвищує ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння і тому потребує диференціації у окремій частині ст. 149 КК України.

По-четверте, суттєвим недоліком змін, внесених Законом України від 06.09.2018 № 2539-VIII є декриміналізація «здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина». Такі зміни мають зворотню дію в часі і будуть поширюватися на осіб, які вчинили злочин до набрання цим законом чинності, які відбувають покарання, які відбули покарання, але мають судимість. Кримінально-правове значення втратили діяння, які полягали у досягненні щодо потерпілого домовленості про дарування, міну, надання у безоплатне користування, передачу в рахунок боргу тощо. Вважаю, що криміналізація «здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина» є на часі.

По-п'яте, видається необґрунтованим поряд із торгівлею людиною виділяти в окрему форму дії, які полягають у передачі або одержанні людини, вчинені з метою її експлуатації. Зміст

торгівлі людиною якраз і полягає у тому, що реалізується угода, за якою одна особа (продавець) передає, а інша (покупець) одержує людину у фактичне незаконне володіння за певну грошову винагороду.

По-шосте, окремої криміналізації потребує діяння, яке полягає у «експлуатації людини з метою одержання матеріальної чи іншої вигоди». Загалом погоджуючись із визначенням форм експлуатації, поданих у примітці до ст. 149 КК України, все ж вважаю за доцільне уточнити вказівкою на таку з форм як «поставлення людини у становище, схоже до рабства чи у сучасні умови рабства». Відповідно до 143¹ КК Грузії, під поставленням людини у становище схоже до рабства, чи у сучасні умови рабства розуміється створення для неї такої ситуації, коли вона із винагородою, неадекватною винагородою чи без винагороди виконує роботу чи надає послуги на користь іншої особи і не може змінити вказану обставину через залежність від цієї особи. Залежність від особи може бути викликана, у тому числі: а) позбавленням особи ідентифікаційних документів, контролем чи умисним посяганням на них; б) обмеженням у праві на вільне пересування чи контролем за вільним пересуванням; в) обмеженням чи контролем комунікації, зокрема, переписки і телефонних контактів із членами сім'ї чи іншими особами; г) створенням примушеного середовища» [4]. Треба також звернути увагу на те, що відповідно до примітки до ст. 143¹ КК Грузії, перелік форм експлуатації є вичерпним. У цьому законодавчому акті також уточнюється, що для цієї статті згода особи на умисну експлуатацію значення не має.

З урахуванням цього пропоную, викласти ч. 2 ст. 149 КК України у такій редакції «Торгівля людиною, здійснення іншої незаконної угоди щодо людини, експлуатація людини з метою одержання матеріальної чи іншої вигоди, а так само підкуп третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію».

По-сьоме, доцільно було б передбачити у особливо кваліфікованому складі торгівлі людиною таку ознаку, як вчинення діяння, передбаченого в основних складах злочинів «із вивезенням потерпілого за кордон».

У цій науковій розвідці вдалося акцентувати увагу лише на деяких проблемних аспектах чинної редакції ст. 149 КК України. Зважаючи на те, що торгівля людьми є динамічною розвиваючою складовою організованої злочинності, яка детермінується цілою низкою причин та умов, безумовно, що потрібно їх виявляти, але першочергово треба передбачити дієвий механізм кримінально-правового впливу на таке злочинне середовище.

1. Поліцейські звільнили 94 людини, які шукали заробіток, а опинилися у неволі / Сергій Князев. *Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України*. URL: <http://mvs.gov.ua/ua/news/16630.htm>.

2. Двадцять років Програмі MOM із боротьби з торгівлею людьми в Україні. URL: <http://iom.org.ua/ua/dvadcyat-rokiv-programi-mom-iz-borotby-z-torgivleyu-lyudmy-v-ukrayini>.

3. Контроль. *Словник UA*. URL: <https://www.slovyk.ua/index.php? ...>

4. Кримінальний кодекс Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>.

О. С. Потлянь,

викладач кафедри кримінально-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ДОКТРИНАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ЧАСУ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

Традиційно ознаками об'єктивної сторони складу злочину визначають суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, місце, час, спосіб, знаряддя, засоби та обстановку вчинення злочину.

Аналіз доктрини кримінального права свідчить про те, що дослідженню часу вчинення злочину, на відміну від інших

ознак об'єктивної сторони складу злочину, приділено найменше уваги.

Тлумачення цієї ознаки здійснюється фрагментарно, здебільшого обмежуючись формулюванням дефініцій, що не повною мірою розкривають її зміст. Дещо ширше розкривається суть цієї ознаки під час дослідження окремих складів злочинів, диспозиція яких декларує цю ознаку як обов'язкову для з'ясування.

Варто звернути увагу на те, що час вчинення злочину виступає як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину вкрай рідко. Окрім того, її не завжди достатньо просто виявити з-поміж інших ознак, що утворюють кримінально-правову норму.

Загалом, Особлива частина Кримінального кодексу України (далі – КК України) містить близько 60-ти складів злочинів, в яких час, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони складу злочину: а) безпосередньо зазначений в диспозиції відповідної статті Особливої частини КК України, причому формулювання поняття часу можуть бути різні, наприклад, «в період» (ст.ст. 111, 114-1 КК України), «під час», «після» (ст.ст. 117, 158-2, 159, 236, 272, 275, 342, 368-4, 384, 385, 390 КК України), «протягом тривалого часу» (ст. 146 КК України), «при допиті» (ст. 373 КК України); б) опосередковано впливає з її змісту – мова йде про групи однорідних злочинів, вчинення яких можливе тільки у певний час.

Наприклад, вчинення більшості злочинів, передбачених Розділом V Особливої частини КК можливе лише під час проведення виборчої кампанії або референдуму, а злочинів проти встановленого порядку несення військової служби – під час несення чи проходження військовослужбовцями військової служби або проходження військовозобов'язаними навчальних або спеціальних зборів. В таких складах злочинів немає потреби щоразу вказувати в диспозиції статті на те, що діяння вчинене під час проведення виборчої кампанії або проходження військової служби.

Враховуючи різні терміни, якими послуговується законодавець для визначення часу вчинення злочину, не дивно, що

формулювання цього поняття не знайшло єдиного бачення й серед науковців. З огляду на це, варто проаналізувати наведені в доктрині кримінального права дефініції та з'ясувати, чи охоплюються їхнім змістом усі випадки використання законодавцем поняття часу як ознаки об'єктивної сторони складу певного злочину.

Аналіз напрацьованих теорією кримінального права точок зору дає підстави розділити судження щодо поняття часу, як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, на три групи. Перша група науковців трактує час вчинення злочину як певний часовий період, протягом якого може бути вчинено злочин (А. В. Наумов, Р. В. Вереша, О. М. Костенко) [2].

Друга – певний проміжок часу, протягом якого вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки (М. І. Панов; П. Л. Фріс) [4; 6].

Третя стверджує, що під часом вчинення злочину, як ознаки складу злочину, розуміється певна частина року, місяця, тижня, доби або наявність спеціальних подій, що можуть мати загальне часове значення (П. С. Матишевський, Є. Л. Стрельцов) [5].

Перш, ніж аналізувати наведені дефініції часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, потрібно звернутися до філологічного тлумачення, тобто, з'ясувати термінологію, яка наповнює їх зміст.

Академічний тлумачний словник української мови визначає термін «період» як проміжок часу, протягом якого відбувається якийсь регулярно повторюваний процес, обмежений певними датами, подіями. Натомість під терміном «проміжок часу» розуміється час, що відмежовує одну подію, явище, дію від іншої [1].

Враховуючи циклічний характер терміну «період», напевно чи його можна застосувати для тлумачення часу вчинення, наприклад, складів злочинів, передбачених ст. 117 КК України: «умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів»; ч. 2 ст. 146 КК України: «незаконне позбавлення волі або викрадення людини... здійснюване протягом тривалого часу»; ст. 236 КК Украї-

ни: «порушення порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування ...»; ст. 272 КК України: «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою...» тощо, оскільки не є можливим наперед визначити коли саме розпочнеться та скільки часу буде тривати цей період.

Натомість у низці складів злочинів можна наперед чітко визначити той період часу, упродовж якого можливе його вчинення – під час проведення виборчої кампанії або референдуму, під час несення чи проходження військовослужбовцями військової служби або проходження військовозобов'язаними навчальних або спеціальних зборів [3].

Щодо терміну «проміжок часу», то його застосування для тлумачення часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, видається доцільнішим, оскільки вчинення будь-якого злочину можна окреслити початком та закінченням події, явища, дії.

Будь-який злочин вчиняється в умовах певного часу. Однак, не завжди цей час має кримінально-правове значення для кваліфікації вчиненого діяння. Тому встановлення певної частини року, місяця, тижня чи доби, а також проміжку часу від початку вчинення суспільно небезпечного діяння до настання суспільно небезпечних наслідків, якщо це не впливає на кваліфікацію діяння, може мати значення лише для фіксування факту вчиненого злочину в межах кримінального провадження.

Отже, можна зробити висновок, що жодне з наведених вище суджень щодо тлумачення часу, як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, не є досконалим, адже не повністю розкриває зміст наведених у положеннях статей Особливої частини КК України ознак часу вчинення злочину.

Вочевидь, на підставі вищевикладеного можна сформулювати таку дефініцію часу вчинення злочину, як ознаки об'єктивної сторони – це певний проміжок часу або часовий період, що має кримінально-правове значення для кваліфікації, прямо зазначений у диспозиції статті Особливої частини КК України або опосередковано впливає з її змісту, упродовж

якого вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: з дод. і доп. / уклад. голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь; ВТФ «Перун», 2005. 1172 с.

2. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. та доп. (станом на вересень 2011 р.). К.: Центр учбової літератури, 2012. 320 с.

3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 18.11.2018)

4. Панов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І., Кривоченко Л. М. та ін. Об'єктивна сторона злочину. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2007. С. 116–147.

5. Стрельцов Є. Л. Об'єктивна сторона складу злочину. *Кримінальне право України. Загальна частина*: підручник / відп. редактор заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор Є. Л. Стрельцов. Х.: Одіссей, 2010. 328 с.

6. Фріс П. Л. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. К.: Атіка, 2009. 512 с.

В. О. Рибалко ,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін

(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОБ'ЄДНАННЯ І ВИДІЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Процедура прийняття рішень про об'єднання і виділення матеріалів кримінальних проваджень на стадії судового розгляду залишається недостатньо врегульованою. Поза увагою законодавця залишилося ряд питань, що стосуються порядку прийняття рішень про об'єднання і виділення на цій стадії провадження, зокрема не знайшли свого вирішення питання про те, як діяти, коли в суд одночасно надходять декілька про-

ваджень і є підстави для їх об'єднання; не передбачена можливість прийняття таких рішень на підготовчому судовому засіданні; не регламентовано, чи можна об'єднювати матеріали кримінальних проваджень, які через різну територіальну підсудність надійшли на розгляд різних місцевих судів, але є взаємопов'язаними.

Рішення про об'єднання та виділення матеріалів кримінальних проваджень на стадії судового розгляду є важливим і до їх прийняття суду потрібно ставитися відповідально [1, с. 55; 2, с. 8; 3, с. 5; 4, с. 105; 5, с. 13; 6, с. 4, 138]. Неправильне визначення обсягу провадження по справі на стадії судового розгляду може призвести, зокрема до того, що поза увагою суду залишаться як обставини, які обтяжують становище обвинуваченого, так і обставини, що виключають злочинність діяння. Рішення про об'єднання та виділення матеріалів кримінальних проваджень відображаються як на ході процесу, так і на його результаті. Від їх обґрунтованості може залежити вирішення питань матеріального права, зокрема кваліфікація скоєного, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності.

Рішення про об'єднання та виділення матеріалів кримінальних проваджень впливають також на суто процесуальні моменти, зокрема на підсудність; на необхідність дублювати ті ж процесуальні дії в різних провадженнях; на склад суду, що розглядатиме справу; на те в якому судовому засіданні – відкритому чи закритому здійснюватиметься провадження; на строки провадження; на обрання запобіжного заходу; на обсяг доказів, що підлягатимуть дослідженню; на фактичне набуття одним із судових рішень преюдиційного значення; на межі перегляду судових рішень в апеляційній/ касаційній інстанціях; на розмір і розподіл процесуальних витрат. Рішення про об'єднання і виділення матеріалів кримінальних проваджень можуть вплинути як на правову оцінку скоєного, так і на саму процедуру кримінального провадження, а тому, приймаючи їх, завжди потрібно враховувати їх наслідки. Не випадково у початковій редакції КПК Української РСР (п. 5 ч. 1 ст. 246) містилася така підстава для повернення справи на додаткове розсліду-

вання як «*неправильне роз'єднання або об'єднання кримінальних справ*».

Отож, виникають питання: як має діяти суд у випадку, коли йому на розгляд надійшли матеріали кримінального провадження щодо особи, стосовно якої іншим місцевим судом вже здійснюється судове провадження? Чи повинно таке провадження передаватися до іншого суду для вирішення питання про їх об'єднання? Який із місцевих судів повинен приймати таке рішення?

Судова практика виходу із наведеної ситуації є різною, проте більшість суддів притримуються позиції, згідно якої матеріали кримінального провадження слід направити до того суду, який вже здійснює судовий розгляд справи відносно того ж підсудного для подальшого вирішення питання про їх об'єднання [7]. Хоча таке вирішення цього питання суперечить положенням КПК України про підсудність, склад суду та автоматизовану систему документообігу, воно дає можливість розглядати справу щодо однієї особи, яка підозрюється у вчиненні кількох злочинів в одному провадженні, що має ряд переваг.

По-перше, інколи лише розгляд в одному провадженні усіх злочинів, вчинених підсудним, дасть змогу правильно застосувати положення матеріального права. Це, зокрема випадки, коли постає питання про звільнення його звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з тим, що спливли строки давності щодо одного із діянь. Наприклад, Переяслав-Хмельницьким міськрайонним судом Київської обл. 06.07.2014 ухвалено вирок, яким Особу 6 визнано винним у вчиненні низки умисних злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням чужим майном шляхом шахрайства, підробленням документів та використанням завідомо підроблених документів. Як зазначено у вирокі, засуджений підробляв документи і під приводом передачі покупцям у власність земельних ділянок заволодівав їхніми коштами.

Потерпілими від дій шахрая у різний час стали понад 20 осіб. Під час судового розгляду захисником обвинуваченого заявлено клопотання про звільнення Особи 6 від КВ за вчинен-

ня перших злочинних епізодів у зв'язку із закінченням по них строків давності. Суд у цій справі правомірно відмовив у задоволенні такого клопотання, зазначивши, що обвинувачений ухилився від досудового слідства, відповідно, було зупинення перебігу давності (ч. 2 ст. 49 КК України) [8]. Якби ж провадження про злочини, вчинені Особою 6, здійснювалося б окремо, то суд не мав би інформації про наявність підстав для зупинення перебігу строків давності і, можливо, що клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення перших злочинів було би задоволене.

По-друге, ухвалення одного обвинувального вироку, яким обвинувачений визнається винним у вчиненні кількох злочинів, є більш вигідним для нього, ніж винесення кількох вироків у різний час. У цьому випадку він не буде проходити по інших справах як такий, що має одну, дві і більше судимостей. Не буде переривання перебігу строку погашення судимості, яка, відповідно, враховується у разі визнання злочину повторним, обмежує застосування амністії, виступає кваліфікуючою ознакою деяких складів злочинів, враховується під час призначення покарання та його виконання, є перешкодою для обіймання певних посад та зумовлює інші обмеження, встановлені законом, може бути врахована під час обрання запобіжних заходів.

По-третє, окреме провадження щодо злочинів, вчинених однією особою, може призвести до застосування до підсудного кількох запобіжних заходів, причому не виключено, що такі виключатимуть один одного.

Окреме провадження для підсудного, який обвинувачується у вчиненні декількох злочинів, вигідне лише у випадку, якщо він має намір приховати певні обставини справи або окремі злочинні епізоди від правоохоронних органів (чи розраховує на те, що їм ця інформація не стане відомою). Однак, якщо всі злочинні діяння і обставини справи відомі, окреме провадження суперечить його інтересам. У зв'язку з цим вбачається необхідність у внесенні доповнень до ст. 334 КПК України, які б дозволяли суду направляти провадження щодо особи, стосовно якої іншим місцевим судом вже здійснюється судове

провадження, до такого суду для вирішення питання про їх об'єднання.

1. Дробинин Д. В. Соединение и выделение уголовных дел, как гарантия их всестороннего, полного и объективного исследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Самара, 1999. 221 с.

2. Быховский И. Е. Соединение и выделение уголовных дел в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат., 1961. 77 с.

3. Тумашов С. А. Проблемы соединения и выделения уголовных дел на предварительном расследовании: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 1998. 244 с.

4. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.

5. Кадацкий С. Н. Соединение и выделение уголовных дел в стадии предварительного расследования: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Караганда, 2009. 29 с.

6. Козій В. В. Об'єднання і виділення кримінальних проваджень за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2016. 241 с.

7. Ухвала Бабушкінського районного суд м. Дніпропетровська від 27 жовтня 2016 року (справа № 200/13769/16-к, провадження № 1-кп/200/534/16). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62360682>.

8. Вирок Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 06.07.2014 (№ справи 1019/1500/12). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40048538>.

С. В. Романцова,

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАКОНОДАВЧА ТА НАУКОВА ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Міжнародно-правові стандарти протидії жорстокому поводженню з дітьми, зокрема і проявам сексуального насильства, становлять важливий елемент національного законодавства щодо захисту прав дитини.

Категорія «сексуальне насильство», хоча й використовується у міжнародному праві, проте її зміст і дефініції в національних законодавствах відрізняються і не завжди узгоджуються між собою, внаслідок чого цим поняттям охоплюється цілий спектр форм протиправної поведінки щодо дітей: від власне статевих злочинів до інших правопорушень, вчинених щодо дитини [1, с. 18]. Вважаємо, що поняття «сексуальне насильство» і його зміст у законодавстві європейських країн, і загалом у світі, істотно відрізняються, що обумовлюється відмінністю правових систем, особливостями національного законодавства, культурних традицій тощо.

У кримінальному праві США під терміном «сексуальне насильство» розуміють статеві зносини, що вчиняються із погрозою або застосуванням насильства або у разі неспроможності жертви чинити опір. Водночас природна чи неприродна фізіологічна форма сексуального насильства для правильної кримінально-правової кваліфікації значення не має.

Сексуальне насильство у зарубіжній літературі розглядається як одна з найбільш жорстких форм сексуальної агресії [2, с. 13]. Справді, термін «сексуальна агресія» значно ширший і під ним розуміється поведінка, спрямована на заподіяння шкоди у сфері відносин, які стосуються статевої свободи та статевої недоторканості особи. Однак агресія передусім трактується як негативний емоційний стан, прагнення, що має вияв у реальному поводженні або прихований (подумки). Відповідно, на відміну від насильства, агресія може і не бути реалізована в активних діях суб'єкта [3, с. 82].

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, ратифікована Україною 20 червня 2012 р., встановлює, що сексуальним насильством щодо дітей вважаються: заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру; заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли: використовується примус, сила чи погрози або насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або насильство здійс-

нюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища, правопорушення пов'язані з дитячою проституцією, дитячою порнографією, розбещення дітей та домагання дітей для сексуальних цілей [4].

Немає одностайності і конкретики і в зарубіжних дослідженнях стосовно визначення сексуального насильства щодо дітей. Одні вчені схиляються до думки, що це безпосередні сексуальні контакти дорослого з дитиною, демонстрація статевих органів і дотики до тіла [5, с. 235]. Інші вважають, що це залучення залежних дітей і підлітків до сексуальної активності, сутності якої останні не розуміють і принципово не здатні дати згоду. Відтак визначення сексуального насильства щодо дітей відбувається через терміни: *child abuse*, *child neglect*, *sexual abuse* і *sexual harassment*. Найбільш поширеним є термін *child abuse* – сексуальні взаємовідносини дорослого і дитини, що охоплюють низку ознак: а) нерівноправність; б) одностороння влада старшого над молодшим, тобто відносини домінування-підпорядкування; в) обмеження свободи і можливості вибору у дитини; г) основним мотивом таких взаємин є мотиви сексуального задоволення з боку дорослого [6, с. 304].

В англомовній літературі сексуальне насильство також розглядається як сексуальні відносини з неповнолітніми у рамках поняття «*child sexual abuse*», зміст якого передбачає більш широкий спектр дій, що підпадають під категорію сексуального зловживання [7, с. 220].

Американські дослідники визначають сексуальне насильство над дітьми (*Child Sexual Abuse – CSA*) як будь-який сексуальний досвід між дитиною до 16 років (за окремими джерелами – до 18) і особою, принаймні, на 5 років старшою від неї (як формальний критерій залежності або безпорадного стану). Тому А. Бейкер і С. Дункан визначають поняття «сексуальне зловживання дітьми» як залучення дорослого до сексуальних зносин (оральних, вагінальних, петтингу, анальних) незрілої дитини чи підлітка [8, с. 460]. Г. Кемп вважає, що під сексуальними зловживаннями щодо дітей слід розуміти схиляння залежних, нерозвинених дітей і підлітків до сексуальної

активності, сутності якої вони повністю нездатні зрозуміти і на яку вони нездатні дати згоду. Водночас сексуальне насильство щодо дітей не є обов'язково примусом дітей через погрози або силу до виконання сексуальних дій, а сам факт сексуальних дій із ними [9, с. 96].

Р. Соонетс пропонує загальне поняття «сексуальне посягання» – будь-яка активність сексуального спрямування, яка виходить за рамки допустимих у суспільстві відносин між дорослим і дитиною. Сексуальне посягання щодо дитини охоплює сексуальне насильство і сексуальні зловживання. Сексуальне насильство – це «задоволення статевої пристрасті з дитиною проти бажання дитини в умовах, коли дитина не в змозі відмовитися від цього і захистити себе внаслідок нерівності душевних і фізичних сил». Сексуальне зловживання – «ненасильницьке використання дитини як сексуального об'єкта для задоволення свого сексуального потягу» [10, с. 104].

Загалом у науковій літературі простежуємо різні поняття, що характеризують сексуальні посягання щодо дітей, наприклад: «сексуальне посягання», «сексуальне насильство», «сексуальні зловживання», «сексуальна агресія», «сексуальна експлуатація», «педофілія».

Такі трактування відображають суб'єктивний підхід кожного автора до зазначеної проблеми, проте це не зовсім правильне рішення, оскільки необхідно враховувати різне смислове навантаження кожного терміна. Так, опираючись на дані лексикології, можна стверджувати, що поняття «сексуальне посягання», «сексуальні зловживання» і «педофілія» здебільшого стосуються безпосередньо посягань на статеву недоторканість дітей, насильницьких дій сексуального характеру. А терміни «сексуальне насильство», «сексуальна агресія» і «сексуальна експлуатація» щодо попередніх за своїм змістом є ширшими за обсягом, а отже, вони є системоутворюючими і охоплюють більш вузькі поняття.

1. Джужа А. О. Алкогольне сп'яніння як віктимогенний фактор, що сприяє вчиненню сексуальних злочинів. *Науковий вісник КНУВС*. 2010. № 2. С. 184–186.

2. Израелян Е. В. Что надо знать о насилии. Мировое общество против насиллия. Как создать кризисный центр для женщин. М., 1995. С. 13–14.

3. Овсяникова А. А. Сексуальная эксплуатация как форма насилия над несовершеннолетними. *Вестник Владимирского юридического института*. Владимир. 2013. № 3 (28). С. 82–86.

4. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, ратифікована Законом України від 20 червня 2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_927/page

5. Wyatt G. E., Peters S. D. Issues in the definition of child sexual abuse in prevalence research. *Child Abuse and Neglect*. 1986. Vol. 10. P. 231–240.

6. Lang R. A., Frenzel R. R. How sex offenders lure children. *Annals of Research*. 1988. № 1. P. 303–307.

7. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др.; пер. с англ. М.: Изд-во «Весь Мир», 2003. 376 с.

8. Baker A. W., Duncan S. P. Child sexual abuse a study of prevalence in Great Britain. *Child Abuse and Neglect*. 1985. Vol. 9. P. 457–467.

9. Kempe C. Henry. The Battered-Child Syndrome. 1961. 389 p.

10. Соонетс Р. и др. Недостойное обращение с детьми. Тарту: АО Атлекс, 2000. С. 103–106.

М. П. Свиридович,

студентка 4 курса специальности «Правоведение»
(*Барановичский государственный университет*)

ПОЛНОМОЧИЯ ПРОКУРОРА ПО НАДЗОРУ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Оперативно-розыскная деятельность, осуществляемая гласно или негласно уполномоченными на то законом государственными органами, имеет целью защиту жизни, здоровья, прав, свобод и законных интересов граждан, собственности, обеспечение безопасности общества и государства от преступных посягательств.

При определении характера полномочий прокурора в этой отрасли следует иметь в виду, что оперативно-розыскные мероприятия могут осуществляться не только в связи с рас-

следованием уголовного дела. Они могут проводиться и до возбуждения уголовного дела или же в связи с обстоятельствами, вообще не имеющими отношения к правонарушению, например, в связи со сбором данных, характеризующих личность для принятия решений о допуске к сведениям, составляющим государственные секреты [1; 4].

Закон Республики Беларусь «О прокуратуре Республики Беларусь» № 220-3 от 08.05.2007 г. (далее – Закон о прокуратуре), определяя направления деятельности прокурорского надзора, указывает, что прокуратура в целях обеспечения верховенства права, единства и укрепления законности, защиты прав и законных интересов граждан и юридических лиц, а также общественных и государственных интересов осуществляет надзор за исполнением законов органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, дознание и предварительное следствие [3].

Надзор за исполнением законодательства при осуществлении оперативно-розыскной деятельности – это отрасль прокурорского надзора, в которой осуществляется деятельность прокурора по обеспечению законности в работе органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, и их должностных лиц по предупреждению, выявлению, пресечению преступлений, а также выявлению и установлению лиц, их подготавливающих, совершающих или совершивших, розыску лиц, скрывающихся от органов уголовного преследования и суда, уклоняющихся от уголовного наказания, а также без вести пропавших.

В соответствии со ст. 29 Закона о прокуратуре при осуществлении надзора за исполнением законодательства органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, и их должностными лицами Генеральный прокурор и уполномоченные им прокуроры в пределах своей компетенции имеют право:

- 1) проверять дела оперативного учета, другие материалы и документы, связанные с оперативно-розыскной деятельностью, за исключением данных о лицах, внедренных в организованные преступные группы и преступные организации,

негласных сотрудниках органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, а также о лицах, оказывающих им содействие на конфиденциальной основе, об организации и тактике проведения оперативно-розыскных мероприятий;

2) давать санкцию либо отказывать в даче санкций на проведение оперативно-розыскных мероприятий в случаях, определенных законодательными актами;

3) продлевать сроки проведения оперативно-розыскных мероприятий в порядке, установленном законодательными актами;

4) давать письменные указания о проведении оперативно-розыскных мероприятий по уголовным делам, а также о прекращении их проведения;

5) знакомиться со сведениями о лицах, внедренных в организованные преступные группы и преступные организации, негласных сотрудниках органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, а также о лицах, оказывающих или оказывавших содействие этим органам на конфиденциальной основе, в случае обращения указанных лиц с письменными заявлениями и жалобами на незаконные действия сотрудников органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, или привлечения этих лиц к уголовной ответственности;

6) требовать от руководителей органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, проведения проверок исполнения законодательства при осуществлении оперативно-розыскной деятельности. О результатах проведения проверок руководителей указанных органов письменно информируют прокурора [3].

Осуществляя надзор за исполнением законодательства органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, прокурор проводит необходимые проверки. Согласно Закону Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» уполномоченный прокурор в ходе проведения проверок должен знакомиться с подлинными оперативно-служебными документами, включающими в себя дела оперативного учета, материалы о проведении оперативно-розыскных мероприятий с использованием оперативно-технических средств,

учетно-регистрационные документы и статистические сведения, а также иные документы, необходимые для осуществления надзора за исполнением этого Закона. Указанные в ст. 13 Закона Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» оперативно-розыскные мероприятия не могут быть проведены без предварительной санкции прокурора или его заместителя [2].

Таким образом, прокурор при осуществлении надзора за исполнением законодательства органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, обладает в определенной мере властно-распорядительными полномочиями. В частности, властно-распорядительным полномочием является то, что в соответствии с абзацем 5 п. 1 ст. 29 Закона «О прокуратуре Республики Беларусь» прокурор вправе давать обязательные для исполнения письменные указания о проведении оперативно-розыскных мероприятий по уголовным делам, а также о прекращении их проведения[3].

При правильной организации надзора прокурор, используя предоставленные ему законом полномочия, не только по поступлении к нему жалобы, но и по собственной инициативе проверяет исполнение оперативно-розыскными подразделениями установленных законом оснований и порядка проведения оперативно-розыскных мероприятий: наличие в необходимых случаях решения суда, соблюдения сроков, в течение которых допускается прослушивание телефонных и иных переговоров, и др.

1. Комитет государственной безопасности Республики Беларусь. URL: <http://kgb.by/ru/zakon289-3/>. Дата доступа: 14.09.2018.

2. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Респ. Беларусь, 15 июля 2015 г., № 307-3; в ред. Закона Респ. Беларусь от 25.01.2016 г., № 305-3. *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*. 24.07.2015. 2/2305.

3. О прокуратуре Республики Беларусь: Закон Респ. Беларусь, 08 мая 2007 г. № 220-3; в ред. Закона Респ. Беларусь от 18.07.2016 № 401-3. *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*. 21.07.2016. 2/2399.

4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь: Кодекс Респ. Беларусь, 16 июля 1999 г., № 295-3; в ред. Закона Респ. Беларусь от 08.01.2018 г., № 93-3. *Нац. правовой Интернет-портал Респ. Беларусь*. 20.01.2018. 2/2531.

І. Р. Серкевич

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПОНЯТТЯ ПРОКУРОРСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Для приведення у відповідність із європейськими стандартами Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII «Про прокуратуру» в систему органів прокуратури впроваджується інститут прокурорського самоврядування [1]. Нині до нього посилена увага як правників, так і прокурорів, оскільки цей Закон є одним із новел для наукового дослідження і саме на нього покладено забезпечення належного рівня самостійного колективного вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури та гарантій їх незалежності.

Інноваційним положенням у Законі України «Про прокуратуру» є створення та функціонування інституту прокурорського самоврядування в системі органів прокуратури, який організовує умови для забезпечення незалежності прокурорів, захисту їх професійних та соціальних прав.

Публічна влада в первісній общині здійснювалась через самоврядування, та це зазнало змін на різних етапах його розвитку. На першому етапі публічна влада – це общинне самоврядування – період зрілого первісного суспільства, яке ґрунтувалось на спільності інтересів, виробництва і споживання членів роду. На другому етапі публічна влада на стадії розпаду первісного суспільства, з появою надлишкового продукту, трансформації колективної власності у сімейну, поглиблення соціальної неоднорідності, виникнення майнової нерівності, спочатку – міжнародної, а потім внутрішньо родової, класового розшарування.

Отже, саме первісне суспільство в його історичній еволюції створює модель нормативного впорядкування соціальних

зв'язків і засновує механізм публічної, над персональною політичної властивості – державу.

Крім того, з виникненням держави на зміну самоврядуванню прийшло управління: державний апарат, який зосередив владу, використовував її з метою управління справами суспільства. У цей період самоврядування не зникло, а набуло локального характеру, воно поширилося у певні структури і сфери життя (далекі від центру) – селянські осередки, робітничі артілі. Також воно закріпилося у середньовічних містах за Магдебурзьким правом, у козацьких об'єднаннях (наприклад, в Україні); за нових часів – у земському самоврядуванні, автономії університетів (наприклад, у дореволюційній Росії). Проте, не можна протиставляти демократію і самоврядування, оскільки демократія передбачає самоврядування, тоді як самоврядування може існувати і без демократії як форми політичної влади народу. В Росії самоврядування трактувалося тільки з погляду політичних інтересів. Оминаючи окреме громадське самоврядування колишнього Королівства Польського та локальне самоврядування в балтійських губерніях, російське законодавство визнавало серед територіальних форм самоврядування лише міське та земське. Якщо міське самоврядування було запроваджене в усіх містах імперії (за винятком Туркестану, Закаспійської території і частково Кавказу), то земське самоврядування існувало тільки в губерніях з корінним російським населенням і частково українським, причому в українських губерніях були запроваджені окремі виборчі курії, які мали забезпечити перевагу російської національності. Крім того, ані в давнину, ані в середні віки не існувало інвестицій, які відповідали б сучасному поняттю самоврядування, тобто самоврядування на той час не було предметом політичних прагнень [2].

Тлумачення категорії самоврядування неоднозначне. Зокрема, в енциклопедичних джерелах самоврядування трактується як тип соціального управління, за якого інтереси суб'єкта і об'єкта управління збігаються, тобто самі люди управляють своїми справами, спільно приймають норми і рішення та діють з метою їх реалізації. Укладачі сучасної правової енциклопедії зазначають, що самоврядування як внутрішня

самоорганізація певної системи (трудового колективу, громадської організації, регіональної влади тощо) спрямована на самодостатній розвиток. Філософський енциклопедичний словник визначає самоврядування як автономне функціонування будь-якої організаційної структури (підсистеми), правомочне прийняття нею рішень із внутрішніх проблем, включення виконавців у процеси вироблення рішень; колективне управління як участь усіх членів організації, населення в роботі відповідного органу управління [3].

У теорії управління поняття «самоврядування» більшість учених тлумачать також по-різному. Під самоврядуванням розуміють відносно автономне функціонування визначеного колективу (організації) людей, що забезпечується самостійним прийняттям членами цього колективу норм і рішень, які стосуються його життєдіяльності, та відсутністю в колективі розриву між суб'єктом і об'єктом управління.

Поняття «самоврядування» визначають також як вид соціального управління, заснований на самоорганізації, саморегулюванні і самодіяльності учасників суспільних відносин, об'єкт і суб'єкт управління збігаються, тобто люди самі керують своїми справами, приймають спільні рішення і спільно діють із метою їх реалізації. В умовах самоврядування його учасники визнають над собою владу тільки власного об'єднання.

Проте, самоврядування як управлінське явище не може розглядатися окремо від сфери соціального управління, а зміст його у забезпеченні цілісності та належного функціонування конкретної організованої системи для досягнення встановленої мети. Самоврядування є формами організації людського співіснування, тобто йдеться про: практичне вираження управлінського впливу, спрямованого на впорядкування та узгодженість дій; наслідки та результати дій і зв'язків, які, об'єднуючись, дають змогу взаємодіяти у вирішенні спільних завдань, пов'язаних з управлінням [4].

З урахуванням викладеного, самоврядування – це різновид управління, який сприймається як внутрішня самоорганізація певного органу, в якому збігаються інтереси суб'єкта

і об'єкта, та наділяє колектив можливістю самостійно керувати своїми справами, приймати спільні рішення та їх реалізувати.

На сьогодні в Україні самоврядні професійні організації активно розвиваються у юридичній сфері: професійне самоврядування нотаріусів, адвокатське самоврядування, суддівське самоврядування і виникло нове «прокурорське самоврядування».

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

2. Панейко Ю. Л. Теоретичні основи самоврядування. Львів: Літопис, 2002. 196 с.

3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2012. 1020 с.

4. Прокурорське самоврядування: монографія / І. М. Козьяков та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 68 с.

Т. В. Сильченко,

студентка 4 курса юридического факультета
(Брестский государственный университета
им. А. С. Пушкина)

ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ ДОЗНАНИЯ, ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО СЛЕДСТВИЯ, ПРОКУРАТУРЫ, ГОСУДАРСТВЕННОГО КОМИТЕТА СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Осуществление эффективного предварительного расследования любого уголовного дела невозможно лишь одним правоохранительным органом без использования дополнительных ресурсов и содействия иных органов, осуществляющих борьбу с преступностью.

УПК Республики Беларусь не содержит конкретных положений о порядке взаимодействия органов прокуратуры, дознания, предварительного следствия и Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь (далее – ГКСЭ), определяя лишь общие нормы [1]. Более подробный порядок взаимодействия вышеуказанных органов установлен ведомственным подзаконным актом – Постановлением Следственного комитета Республики Беларусь от 26 декабря 2016 № 278 «Об утверждении Инструкции о порядке взаимодействия органов прокуратуры, предварительного следствия, дознания и Государственного комитета судебных экспертиз в ходе досудебного производства» (далее – Инструкция).

В практике возникает ряд проблем, связанных со взаимодействием органов предварительного следствия, дознания и ГКСЭ при расследовании уголовных дел по факту совершения насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетних. Полагаем целесообразным обратиться к следственной практике по данному вопросу: «Следователем В. возбуждено уголовное дело по факту совершения изнасилования и насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетней гражданки А. Следователем В. в рамках уголовного дела было дано поручение органам внутренних дел установить свидетелей преступления. Сотрудником органа внутренних дел (далее – ОВД) Б. было установлено три свидетеля произошедшего, одновременно вместе с этим, им было принято решение самостоятельно произвести допрос указанных лиц. В результате чего показания свидетелей по ошибке были записаны не в протокол допроса свидетеля, а в протокол получения объяснений, что повлекло за собой необходимость переписать показания в протокол допроса» [2, с. 47]. Указанный пример свидетельствует о том, что сотрудником ОВД были выполнены действия, не предусмотренные поручением следователя, что повлекло за собой по невнимательности совершение формальной ошибки, что является недопустимым. Как видно, отсутствие четкой координации и процесса взаимодействия являлось следствием данной ошибки.

В соответствии с п. 39 Инструкции, для орган внутренних дел организует выезд следственно-оперативной группы (далее – СОГ) на место происшествия и обеспечивает по указанию следователя участие необходимых специалистов в его осмотре. Прокурор уведомляется о возбуждении уголовного дела в течение 24 часов с момента вынесения следователем постановления, которое направляется прокурору, изучается им на предмет обоснованности возбуждения уголовного дела, а также помещается в надзорное производство [3].

Еще одной немаловажной проблемой, на наш взгляд, является отсутствие должной координации между членами СОГ, происходит некачественное производство неотложных следственных действий, допускаются ряд процессуальных нарушений, а также упускается возможность получения как можно большего количества доказательств. Так, следователем М. возбуждено уголовное дело по факту совершения насильственных действий сексуального характера в отношении малолетнего. Следователем было дано поручение сотрудникам ОВД для установления свидетелей по уголовному делу, которое не было выполнено в установленный срок, в результате чего в дальнейшем было установлено, что один из важных свидетелей Р. в это время покинул территорию страны. По истечению времени следователю удалось допросить Р., однако, со дня преступления прошло длительное время, свидетель уже не мог пояснить некоторые детали, которые были важны для установления всех обстоятельств [2, с. 50]. В данном случае, сотрудник ОВД недостаточно грамотным образом спланировал свою служебную деятельность, что повлекло за собой негативные последствия.

По окончании осмотра места происшествия эксперт оказывает помощь следователю в определении вида экспертного исследования, которое целесообразно назначить исходя из данных, полученных на осмотре места происшествия, а также тот перечень вопросов, которые необходимо разрешить в ходе производства экспертизы. На наш взгляд, подобное взаимодействие органов предварительного следствия и экспертов ГКСЭ способствует наиболее полному и объективному рассле-

дованию насильственных действий сексуального характера. Однако, при этом, следователь должен самостоятельно определять окончательный перечень вопросов, которые необходимо разрешить в ходе экспертного исследования, в целях недопущения несоответствий при расследовании уголовного дела. Так, в отношении гражданина Т. было возбуждено уголовное дело по факту совершения изнасилования и насильственных действий сексуального характера в отношении 16-летней Н. В постановлении о назначении судебно-медицинской экспертизы подозреваемого лица не содержалось вопроса относительно его способности вступать в половую связь. В ходе дальнейшего расследования было установлено, что преступление было совершено гражданином Р., а гражданин Т. по результатам повторной судебно-медицинской экспертизы не способен вступать в половую связь. При этом потерпевшая опознала гражданина Р. как лицо, совершившего преступление [2, с. 56].

Таким образом, в целях наиболее эффективного взаимодействия вышеуказанных органов можно выработать следующие рекомендации: во-первых, со стороны руководителей правоохранительных органов должны периодически (например, раз в 3 месяца) проводится совместные методические мероприятия по вопросам недопущения противоречий в ходе их взаимодействия, с молодыми сотрудниками помимо всего прочего должны проводиться разъяснительные беседы по вопросам применения внутриведомственных актов, касающихся взаимодействия с иными правоохранительными органами; во-вторых, каждым должностным лицом органа уголовного преследования должны четко планироваться все следственные и процессуальные действия; в-третьих, в случае возникновения сложностей, следователю рекомендуется уточнить у эксперта какие конкретно вопросы должны быть разрешены в ходе экспертного исследования, однако, следователь в данном вопросе также должен сохранять свою процессуальную самостоятельность, т.к. окончательное решение следователь принимает сам, а положения, высказанные экспертом носят лишь рекомендательный характер. Данные рекомендации обусловлены в первую очередь тем, что насильственные действия сексуального

характера, совершенных в отношении несовершеннолетних являются особо тяжкими преступлениями и требуют объективного, полного и всестороннего предварительного расследования.

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. 16 июля 1999 г., № 295-З: принят Палатой представителей 24 июня 1999 г.: одобр. Советом Респ. 30 июня 1999 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 17.07.2018 г. ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2018.

2. Халиуллина А. Ф. Особенности расследования насильственных действий сексуального характера, совершенных в отношении несовершеннолетних: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Уфа, 2018. 180 с.

3. Об утверждении Инструкции о порядке взаимодействия органов прокуратуры, предварительного следствия, дознания и Государственного комитета судебных экспертиз в ходе досудебного производства: утв. Постановлением Следственного комитета Респ. Беларусь, 26 дек. 2017 г., № 278. Минск, 2016. 46 с.

Е. Г. Сычевич,

студентка 4 курса специальности «Правоведение»
(*Барановичский государственный университет*)

ПОЛНОМОЧИЯ И ПОРЯДОК ДАЧИ САНКЦИИ ПРОКУРОРОМ НА ПРОВЕДЕНИЕ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

Прокуратура является одним из важнейших правоохранительных органов государства. Прокуратура Республики Беларусь – это единая и централизованная системой органов, осуществляющих от имени государства надзор за точным и единообразным исполнением нормативных правовых актов на территории Республики Беларусь, а также выполняющих иные функции, установленные законодательными актами [1].

Пределы прокурорского надзора за законностью в деятельности органов и должностных лиц, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, ограничены ст. 22 Закона

Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности» от 15 июля 2015 г., № 307-3, в соответствии с которой сведения о лицах, внедренных в организованные преступные группы, негласных сотрудниках органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, а также о лицах, оказывающих или оказывавших содействие этим органам на конфиденциальной основе, представляются прокурору только с письменного согласия указанных лиц, за исключением случаев, требующих их привлечения к уголовной ответственности [2].

Полномочия прокурора на проведение оперативно-розыскных мероприятий:

1) давать санкцию либо отказывать в даче санкций на проведение оперативно-розыскных мероприятий в случаях, определенных законодательными актами;

2) продлевать сроки проведения оперативно-розыскных мероприятий в порядке, установленном законодательными актами;

3) давать письменные указания о проведении оперативно-розыскных мероприятий по уголовным делам, а также о прекращении их проведения;

4) знакомиться со сведениями о лицах, внедренных в организованные преступные группы и преступные организации, негласных сотрудниках органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность [3].

Прокурор не вмешивается непосредственно в оперативно-розыскную деятельность органов, осуществляющих ее, не вторгается в вопросы организации и тактики проведения конкретного оперативно-розыскного мероприятия. Прокурорский надзор не распространяется до полной осведомленности о тактике и методике оперативно-розыскной деятельности. Прокурор не может подменять начальника органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, в его руководстве подчиненными должностными лицами. Прокурор обязан осуществлять только надзор за законностью при осуществлении оперативно-розыскной деятельности.

На проведение процессуальных и иных действий или оперативно-розыскных мероприятий Генеральный прокурор

Республики Беларусь и его заместители, прокуроры областей, города Минска и их заместители, прокуроры районов, районов в городах, городов, межрайонные прокуроры дают санкцию в случаях, предусмотренных законодательными актами [4].

Санкция либо отказ в ее даче оформляются прокурором в виде резолюции на постановлении (ином документе) о проведении действий (мероприятий), скрепляемой печатью соответствующей прокуратуры. В резолюции об отказе в санкции указываются мотивы, по которым принято такое решение [3].

Одним из наиболее эффективных средств, применение которых обеспечивает соблюдение законности в уголовном судопроизводстве, является предоставление прокурору права санкционировать производство ряда оперативно-розыскных мероприятий, которые в существенной мере затрагивают конституционные гарантии и законные интересы граждан, в частности такие, как тайна переписки, телефонных и иных переговоров, телеграфных сообщений, а также право на неприкосновенность жилища.

Необходимо помнить, что оперативно-розыскные мероприятия осуществляются на основании мотивированного заключения одного из руководителей соответствующего органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, с незамедлительным уведомлением об этом соответствующего прокурора и последующим получением санкции в течение 24 часов. В случае угрозы жизни, здоровью, собственности отдельных лиц по их заявлению или с их письменного согласия разрешается прослушивание переговоров, ведущихся с их телефона или других переговорных устройств, на основании постановления, утвержденного руководителем (заместителем руководителя) органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность, и с обязательным уведомлением соответствующего прокурора в течение 24 часов [4].

При санкционировании оперативно-розыскных мероприятий прокурору в обязательном порядке предоставляются оперативные дела и иные материалы оперативного документирования, подтверждающие необходимость получения санкции. При санкционировании этих мероприятий прокуроры

принимают меры по сохранению государственной и служебной тайны и несут ответственность за разглашение такого рода сведений, ставших им известными.

Указания прокурора о выполнении каких-либо мер оперативно-розыскного характера должны быть четкими, определенными и конкретными, чтобы не было их неправильного понимания и разнопланового толкования исполнителями. Такого рода указания и поручения должны быть оформлены в письменной форме. Указания приобщаются к уголовному делу. Копии этих указаний должны находиться на контроле у прокурора и помещаться в наблюдательное производство по уголовному делу.

Таким образом, надзор за исполнением законодательства при осуществлении оперативно-розыскной деятельности является одним из приоритетных, поскольку борьба с преступностью – одна из главных задач государства, особенно в настоящее время. Прокурор обязан следить за тем, чтобы нормы закона, регулирующие оперативно-розыскную деятельность, не нарушались органами, осуществляющие оперативно-розыскные мероприятия, а при обнаружении нарушений немедленно принимались меры к их устранению, восстановлению нарушенных прав и свобод гражданина, предупреждению нарушений закона. Необходимо также помнить о порядке проведения оперативно-розыскных мероприятий, которые могут осуществляться органами. При осуществлении надзора за исполнением законов органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, прокурор не вправе участвовать в проведении оперативно-розыскных мероприятий, в то время как при проведении следственных действий прокурор наделен таким правом, а в необходимых случаях обязан лично проводить отдельные следственные действия.

1. Конституция Республики Беларусь: с изм. и доп., принятыми на респ. референдумах 24 нояб. 1996 г. и 17 окт. 2004 г. Минск: Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2016. 62 с.

2. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Респ. Беларусь, 15 июля 2015 г., № 307-3; в ред. Закона Респ. Беларусь от 25.01.2016 г.,

№ 305-3. Нац. правовий Інтернет-портал Респ. Беларусь. 24.07.2015. 2/2305.

3. О прокуратуре Республики Беларусь: Закон Респ. Беларусь, 08 мая 2007 г. № 220-3 ; в ред. Закона Респ. Беларусь от 18.07.2016 № 401-3. Нац. правовий Інтернет-портал Респ. Беларусь. 21.07.2016. 2/2399.

4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь: Кодекс Респ. Беларусь, 16 июля 1999 г., № 295-3 ; в ред. Закона Респ. Беларусь от 08.01.2018 г., № 93-3. Нац. правовий Інтернет-портал Респ. Беларусь. 20.01.2018. 2/2531.

Б. М. Телефанко,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-
правових дисциплін
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОФІЛАКТИКА РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА КРИМІНОЛОГІЇ

Рецидив злочинів – доволі поширене явище в структурі і динаміці злочинності. Проблема рецидивної злочинності завжди викликала підвищену увагу кримінологів, оскільки її рівень свідчить про ефективність правоохоронної системи держави та про сталі тенденції розвитку всієї злочинності. Майже кожен другий засуджений вчинив не один, а два і більше злочинів або раніше засуджувався за вчинення злочину. В середньому кожний третій злочин вчинюється особою, яка раніше вже була засуджена. Причому такі особи вчиняють у переважній більшості тяжкі злочини: вимагання, розбої, тяжкі посягання проти особи, тяжкі види хуліганства тощо [1, с. 263–264].

Кримінологія використовує поняття «фактичний рецидив злочинів», яке набагато ширше за кримінально-правове розуміння цього явища. Вивчаючи рецидивістів і рецидивні злочини, вона базується на емпіричних знаннях і на практичному досвіді. Для кримінології рецидивіст у широкому розу-

мінні – це людина, яка вчинила протягом свого життя декілька злочинів, незалежно від того, чи було офіційно зафіксовано їх і чи була вона притягнута до кримінальної відповідальності чи ні, а якщо була, то питання погашення чи зняття судимості не мають значення. Рецидивісти спочатку набувають злочинний досвід, а потім, опираючись на нього, діють більш професійно. Висока злочинна кваліфікація забезпечує такому виконавцю досягнення мети з мінімальним ризиком. Рецидивні злочини, в якій би сфері відносин вони не вчинялися, свідчать про те, що для більшості з них існують сприятливі причини і відповідні умови, що провокують на злочинний шлях особу, яка вже мала судимість і яку ні страх перед новим покаранням, ні проведені стосовно неї заходи індивідуальної кримінально-виконавчої дії не можуть утримати від наступного діяння [2, с. 424].

Профілактика рецидивної злочинності є актуальною проблемою не лише нашої держави, а й усього сучасного світу. При правильній профілактичній роботі у злочинців більше шансів покінчити зі своїм кримінальним минулим. І власне мова йде про пошук нових ефективних заходів зниження рівня рецидивної злочинності. Ефективними засобами протидії рецидиву злочинів є зокрема: своєчасне виявлення і розкриття злочинів, ретельне вивчення особи у процесі слідства, правильний і обґрунтований вибір відповідного запобіжного заходу, призначення справедливого покарання (його відбування), з урахуванням вимог диференціації та індивідуалізації, неухильне забезпечення принципів, невідворотності і більш суворого покарання злочинців за новий злочин, суворе дотримання режиму в місцях обмеження і позбавлення волі, активний виховно-педагогічний вплив, заохочення до щонайменших позитивних проявів у поведінці засудженого, водночас рішуча боротьба зі злочинними проявами в місцях обмеження і позбавлення волі, подання допомоги в зав'язуванні соціально корисних зв'язків, побутове і трудове влаштування на волі тощо. Та на жаль, ці принципи не завжди виконуються послідовно на практиці. Багато злочинців через різні обставини звільняються від покарання або засуджуються на незначні строки позбав-

лення волі, що викликає обурення такою несправедливістю не тільки суспільства, а й навіть інших засуджених [3, с. 211].

Крім цього, в Україні майже 50% осіб звільняють від відбування покарання з випробуванням, в тому числі і тих осіб, які вчиняють тяжкі злочини. Треба щоб було реальне відбування покарання. Ті, хто виступає за пом'якшення покарання рецидивістам, які неодноразово вчиняють злочини стають на позицію рівної провини або симетричної відповідальності. Мовляв, особа погарячкувала, місця позбавлення волі і тривалі строки покарання не виправляють. Є мета, є засоби. Ніхто не хоче тюремного безправ'я. Мета – дати зрозуміти суспільству, що рецидивіст – це особа яка неодноразово вчиняє злочини не зважаючи на те, що вже відбувала покарання. І суворі вирок судів мають бути інструментами для втілення цієї мети. Також у чинному Кримінальному кодексі України найбільш поширеними кваліфікуючими ознаками є вчинення злочину повторно чи особою, раніше судимою за такий злочин – 130 разів.

Позитивну роль у протидії новим злочинам відіграє пенітенціарна і постпенітенціарна робота виправних установ, уповноважених органів служби пробації і органів внутрішніх справ тому що саме позбавлення волі і місця відбування покарання значною мірою сприяють десоціалізації засудженого. Стабільність показників рецидивної злочинності об'єктивно свідчить не тільки про суттєві недоліки в організації виправного процесу засуджених, але й про несприятливий стан справ у сфері соціальної адаптації звільнених з місць позбавлення волі, у тому числі, за актами амністії та помилування. Необхідно також удосконалювати роботу по умовно-достроковому звільненню засуджених – рецидивістів від відбування покарання, оскільки серед цих осіб, які знову вчиняють злочини велика доля осіб, умовно-достроково звільнених.

Жорстким запобіжним заходом рецидиву, пов'язаним з деякими обмеженнями прав громадян, які відбули міру покарання є адміністративний нагляд поліції. Адміністративний нагляд – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб,

звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ. Такий нагляд строком від одного до двох років устанавлюється з метою попередження злочинів окремими особами, звільненими з місць позбавлення волі, і здійснення виховного впливу на них. Адміністративний нагляд встановлюється судами за особами, від яких є обґрунтовані підстави очікувати вчинення нового злочину. Утім потребують вдосконалення як сам інститут, так і практика адміністративного нагляду, усунення формалізму в його здійсненні.

До заходів боротьби з рецидивною злочинністю належать також законотворча робота щодо вдосконалення кримінального, кримінального процесуального, адміністративного, кримінально-виконавчого законодавства, підвищення рівня оперативно-розшукової роботи з виявлення і припинення злочинної діяльності злісних рецидивістів і професійних злочинців; надійної взаємодії і координації зусиль правоохоронних органів у виконанні програм протидії рецидивній злочинності [3, с. 237].

Отже, перераховані заходи сприятимуть підвищенню ефективності профілактики рецидивної злочинності, тому що кожен закінчений злочин полегшує вчинення наступного, знижуючи або зменшуючи у злочинця імунітет до кримінально-каранної поведінки і усуває перешкоди психологічного характеру для реалізації злочинних намірів. Злочин вчинений рецидивістом, створює більшу суспільну небезпеку, ніж злочин, вчинений раніше несудимою особою. Кримінологія, оцінюючи рецидивну злочинність не може не зважати на відповідні поняття юридичної психології, соціології, пенітенціарної педагогіки, інших суспільних наук. Тому профілактика рецидивної злочинності – завдання складне і потребує ґрунтовних комплексних досліджень.

1. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те видання, перероблене і доповнене. Х.: Право, 2015. 528 с.

2. Канцір В. С. Тероризм у сучасному глобалізаційному просторі: філософсько-правовий вимір: монографія. Львів: Край, 2011. 558 с.

3. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія: курс лекцій. К.: МАУП, 2002. 295 с.

Н. І. Устрицька,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
(Львівського державного університету
внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ

Поняття рецидиву визначено у ст. 34 КК України як вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин, а в ст. 35 КК України встановлено, що повторність, сукупність та рецидив злочинів враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених КК України. Звідси можна виділити такі його ознаки:

- вчинення двох або більше злочинів;
- усі злочини у межах рецидиву є умисними;
- злочини, які утворюють рецидив відокремлені один від одного певним проміжком часу;
- на момент вчинення нового злочину особа має судимість за попередній злочин (злочини).

Проте, як уже зазначалось у юридичній літературі, ці ознаки не характеризують особливостей рецидиву злочинів, які відрізняють його від повторності. Адже повторністю може бути визнано і вчинення нового злочину особою, що має судимість за попередній злочин [1, с. 145–146]. У ч. 4 ст. 32 КК України зазначено, що повторність відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято. А в п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» вказано, що для визнання злочину повтор-

ним немає значення, чи було особу раніше засуджено за вчинення злочину. Тобто поняття повторності злочинів охоплює рецидив злочинів.

Однак, тут слід виділити кілька важливих моментів. Одним із них є те, що усі злочини у межах рецидиву є умисними. Умисел при цьому може бути як прямий, так і не прямий. Тобто поняття рецидиву, яке міститься у ст. 34 КК України, обмежує його лише випадками вчинення нового умисного злочину особою, засудженою за умисний злочин. Вчинення після вчинення умисного злочину одного чи декількох нових необережних або, навпаки, вчинення після одного (чи декількох) необережних злочинів нового умисного злочину рецидиву не утворюють.

Такий підхід з боку законодавця, як зазначає І. І. Митрофанов, пояснюється тим, що необережні злочини є відображенням недостатньо дбайливого, несумлінного відношення винного до інтересів окремої особи, суспільства чи держави і не свідчать про наявність у винного стійких антисоціальних поглядів. На відміну від цього, умисна форма вини говорить про негативну установку винного до суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом.

Враховуючи сказане, повторне вчинення умисного злочину дає можливість констатувати його невідповідний характер, глибоку ступінь моральної деградації винного, наявність укорінених антигромадських переконань, що є характерною ознакою рецидиву [2, с. 322].

Наступним важливим моментом, який визначає кримінально-правовий зміст рецидиву злочинів є наявність судимості за попередній злочин. На відміну від фактичної повторності злочинів, у випадку рецидиву за раніше вчинений умисний злочин відповідна особа повинна мати судимість. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» остання визначається як правовий стан особи, який виникає через її засудження до кримінального покарання і, за перелічених у законі умов, тягне настання для неї певних негативних наслідків (п. 1).

Слід сказати, що судимість визначається як захід кримінально-правового характеру, який застосовується до особи за вчинення злочину, виникає на підставі набрання обвинувальним вироком, з призначенням покарання, законної сили і тягне настання несприятливих правових наслідків. Це означає, що за зазначений злочин стосовно цієї особи повинен існувати обвинувальний вирок, який набрав законної сили.

В Особливій частині КК України рецидив позначається словосполученням «особою раніше судимою» і далі вказується або назва злочину (наприклад, особою, раніше судимою за зайняття забороненими видами господарської діяльності) або вказується номери статей Особливої частини, або злочин, передбачений цією статтею (наприклад, ст. 213 КК України «Порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом», у ч. 2 ст. 213 «... особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею»).

Якщо такий рецидив не є кваліфікуючою ознакою злочину, то він визнається повторністю злочинів (ч. 2 ст. 185 КК України). Як вже згадувалось у літературі рецидив становить собою повторність, пов'язану із засудженням за попередній злочин. Якщо закон не виділяє рецидив як ознаку складу злочину, але передбачає посилення відповідальності при повторності, то повторне вчинення злочину особою, яку було засуджено за відповідний злочин, враховують як повторність [2, с. 46].

Звідси випливає, що рецидив злочинів – це вид повторності злочинів, який характеризується тим, що новий умисний злочин вчинено особою, незважаючи на заходи кримінально-правового впливу, що вже застосовувалися до неї раніше.

1. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.

2. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.

3. Навроцький В. О. Кримінально-правовакваліфікація: конспект лекції з спеціального курсу. *Життя і право*. 2004. № 11. 79 с.

Н. М. Чорна,
здобувач освітнього ступеня бакалавр
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

В умовах розвитку нашої держави в напрямку демократії та бажання пришвидшити процес євроінтеграції, реформування законодавства про кримінальну відповідальність є необхідною умовою цього процесу.

Спроба гуманізації сфери кримінальної відповідальності об'єктивно обумовлюють створення та введення в дію нового для українського законодавства інституту, який передбачає впровадження відповідальності за вчинення кримінальних проступків.

Впровадження в правову систему України інституту кримінального проступку стало остаточно зрозуміло навіть найбільш реакційно налаштованими супротивниками даної ідеї після ухвалення Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року [1], що встановив специфіку досудового розслідування і судового провадження щодо кримінальних проступків. Враховуючи ступінь небезпеки проступку і, відповідно, особи, яка підозрюється у ньому, інструменти для розслідування також мають набагато менше обмежувати його права і свободи [2, с. 91].

Передбачається, що застосування інституту кримінальних проступків сприятиме забезпеченню швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості та зменшенню навантаження на слідчих органів досудового розслідування, оскільки їхні повноваження у процесі досудового розслідування кримінальних проступків, відповідно до ч. 3 ст. 38 КПК, зможуть здійснювати співробітники інших підрозділів, а саме: органів Національної поліції, органів безпеки та

органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства [3, с. 75].

Також розслідування проступків провадитиметься у формі дізнання з відповідним спрощенням процедури, включаючи скорочені строки не більше ніж 1 місяць з дня повідомлення про підозру, спрощений порядок судового розгляду.

Особливість кримінальних проступків в тому, що вони мають значно менший рівень суспільної небезпеки ніж злочин. Відповідно покарання за них, не має бути пов'язане з позбавленням волі. Тобто в такому випадку достатньо штрафу або суспільно-корисних робіт.

Саме такої позиції дотримуються автори законопроекту, який пройшов перше читання у Верховній Раді України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 20.04.2018 №7279-д. Відтак пропонується вважати кримінальним проступком «передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі» [4].

В цьому формулюванні вбачається неточність. Якщо розглядати систему видів покарань, передбачених ст. 51 КК України, то більш доцільно буде замінити термінологічний зворот «покарання, не пов'язане з позбавленням волі» на «покарання більш м'яке, ніж позбавлення волі».

З іншої сторони необхідно зауважити, що запровадження кримінального проступку суперечить цілому ряду положень Конституції України (наприклад, статтям 29, 30, 31, 34, 39, 60, 62, 92 тощо).

Зокрема, в ч. 22 ст. 92 Основного Закону вказується перелік видів юридичної відповідальності «виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них» [5, с. 357].

Так чи інакше, але запровадження інституту кримінальних проступків буде мати позитивний вплив на криміногенну ситуацію у країні, оскільки багато діянь будуть вважатися менш небезпечними та покарання за них буде більш м'якими. Думається, що в цьому аспекті слід орієнтуватися на досвід зарубіжних розвинених держав, де відбувається класифікація кримінально караних діянь, та прагнути вдосконалювати національне законодавство, оскільки дотримання прав і свобод людини – основне завдання держави, яке також втілюється шляхом захисту населення від злочинних посягань.

Слід зробити висновок проте, що запровадження інституту кримінального проступку хоча і здатне зблизити національне законодавство про кримінальну відповідальність із законодавством країн Європейського Союзу, проте потребує свого подальшого доопрацювання на концептуальному рівні з урахуванням сучасних досягнень науки кримінального, кримінального процесуального та адміністративного права, а також тенденцій гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.

2. Гладун О. З. Інститут кримінальних проступків: елемент гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність чи шлях до криміналізації суспільства? *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 91–95.

3. Ковальчук В. П. Деякі питання відповідності норм Кримінального процесуального та Кримінального кодексів України: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). Львів, 2013. 544 с.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: законопроект від 20.04.2018 № 7279-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62859.

5. Фріс П. Л. Ознаки та склад кримінального проступку. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*: збірник наукових праць. 2007. № 2. С. 166–171.

6. Шармар О. М. Кримінальний проступок: історія і сучасність. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. К., 2013. № 2. С. 356–364.

Д. М. Шевченко,
завідувач сектору досліджень зброї
(Миколаївський НДЕКЦ МВС України)

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦИФІЧНИХ ЗНАТЬ ПРО КРИМІНАЛІСТИЧНІ МІТКИ НА СТРІЛЯНИХ ГІЛЬЗАХ ТА КУЛЯХ

На сьогодні в поширеній спеціалізованій довідниковій літературі окремі аспекти проведення балістичних ідентифікаційних досліджень нарізної мисливської вогнепальної зброї та вивчення слідів від деталей зброї незначною мірою знайшли своє відображення лише у роботах таких відомих криміналістів: П. Д. Біленчука, Д. М. Закутського, О. І. Устінова, Р. С. Белкіна, В. П. Гусарова, Б. Н. Єрмоленка, В. В. Філіппова та ін. Проте роботи даних вчених загалом присвячені вивченню екземплярів нарізної мисливської зброї вітчизняного виробництва (здебільшого – часів СРСР), і залишають питання дослідження сучасних зразків нарізної мисливської вогнепальної зброї відкритим.

Відомо, що внаслідок проведених пострілів з будь-яких зразків зброї вистріляні кулі або ж стріляні гільзи містять на своїй зовнішній поверхні сукупність ідентифікаційно-значимих ознак (слідів), вивченням яких із застосуванням відповідних методик та методів та можливостей спеціалізованої криміналістичної техніки (порівняльні мікроскопи, балістичні сканери та ін.) можлива ідентифікація (встановлення конкретної тотожності) зброї з якої дані об'єкти були вистріляні/стріляні.

Відомий криміналіст та вчений М. В. Салтевський у своїх працях акцентує увагу на тому, що для встановлення виду (здійснення ідентифікації) зброї треба знати, які сліди і на яких об'єктах залишає певна модель зброї, яке їх розташування на гільзах та снарядах [1, с. 241].

Під самим поняттям «криміналістичної мітки» пропонується вважати заздалегідь визначене позначення, зміст,

конфігурація та розташування якого несе в собі інформацію, що класифікує чи ідентифікує зброю.

Саме тут, у нагоді, при вирішенні спеціалістом питань з ідентифікації зброї, могли б стати певні «криміналістичні мітки» на гільзах чи кулях стріляних з вогнепальної зброї, що забезпечуються внесенням змін у слідоутворюючі частини та механізми мисливської (наразі) вогнепальної зброї – канал ствола, патронник ствола, «чашка» затвору тощо; та відповідним відображенням на стріляних з даних екземплярів зброї кулях чи гільзах даних змін, у вигляді позначок певної конфігурації, змісту чи розташування [2, с. 498].

Але не варто розглядати можливість визначати та використовувати знання про криміналістичні мітки лише як роботу судового експерта у галузі балістики при проведенні судових експертиз.

Ці особливі і важливі знання – знання про особливості відображення криміналістичних міток на об'єктах балістичного походження (вистріляні кулі або ж стріляні гільзи), якщо вони є науково- та практично підтвердженими та консолідованими, мають бути використані навіть при проведенні первинної слідчої дії – огляді місця події (далі – ОМП) всіма його учасниками.

За допомогою найпростішої криміналістичної техніки, якою укомплектовані робочі технічні валізи інспекторів-криміналістів, слідчого-криміналіста чи навіть прокурора-криміналіста (лупа або ж лупа з під світкою, кратністю від 4^x до 6^x) та із використанням відповідного довідника, який може бути занесений до комплекту робочої криміналістичної валізи інспектора-криміналіста слідчих підрозділів управлінь Національної поліції або самого слідчого-криміналіста або ж із накопиченням знань, отриманих внаслідок відповідних занять чи вивчення спеціалізованої літератури можливе виявлення наявних на стріляних гільзах відповідних криміналістичних міток, що їх залишають відповідні деталі зброї внаслідок проведеного пострілу.

Умовно, криміналістичні мітки, що залишаються на об'єктах балістичного походження (гільзи/кулі) внаслідок

пострілів зі зразків мисливської або ж бойової вогнепальної зброї, можна розподілити на ті, що:

- залишені чашкою затвору (на гільзі);
- залишені бійком ударника (на гільзі);
- залишені будовою патронника (на гільзі);
- залишені дульним зрізом ствола зброї (на кулі);
- залишені газовідвідними отворами у каналі ствола (на кулі).

Для наочності наведемо два прості приклади:

- криміналістична мітка якою є два сліди у вигляді відкритої трапеції, розташовані обидві центровано на схилі гільзи калібру 7,62 × 39 мм, через 180°, внаслідок проведеного пострілу з 7,62 мм мисливського карабіну «МКМ-072 Сб» – дані сліди залишають відповідно розташовані виступи у патроннику ствола зброї.

Окремо варто зазначити, що і варіативність відображення подібних слідів здебільшого залежить від матеріалу (металу) виготовлення гільз патронів використаних для проведення пострілів/стрільби.

Криміналістична мітка, якою є слід від бійка ударника, що залишається на капсулі стріляної гільзи патрону після проведеного пострілу з самозарядного пістолету «Беркут-Streamer» калібру 9 мм Р.А., у вигляді цілковитої «сітки» у дні сліду [3, с. 284].

Наведені приклади вигляду криміналістичних міток, дозволяють «не озброєним» оком, навіть, не фахівцю, визначати під час проведення ОМП модельний ряд зброї з якої дані гільзи були стріляні і в якому подальшому русі і напрямку мають бути орієнтовані працівники кримінального блоку правоохоронних органів у пошуку правопорушника та його зброї.

Такі знання знов таки можуть використовувати: як інспектор-криміналіст слідчих підрозділів; чи судовий експерт, якого було залучено до проведення ОМП у якості спеціаліста; так і працівники управління карного розшуку; інспектори відділів дозвільної системи управлінь превентивної діяльності ГУНП в областях (при можливому проведенні оглядів місць подій за фактами злочинів пов'язаних із незаконним полю-

ванням); дільничні інспектори; працівники патрульної служби та ін.

Визначення модельного ряду зброї за подібними виявленими криміналістичними мітками на об'єктах балістичного походження будь-ким з учасників проведення огляду місця події дозволяє оперативно спрямовувати хід проведення розслідування по справі у конкретному напрямку:

- передуючи проведенню судово-балістичної експертизи, як окремої слідчої дії в рамках досудового розслідування вже визначити модель зброї, що була використана при вчиненні злочинів;
- визначення кола власників подібної зброї, з числа зареєстрованої, що перебуває у власності громадян;
- визначення каналу потрапляння аналогічної зброї до нашої країни та шляхів і схем її подальшої реалізації та ін.

На думку автора поширення та використання учасниками гласних та негласних слідчих (розшукових) дій подібних спеціальних знань про наявні криміналістичні мітки на об'єктах балістичного походження має полегшити роботу працівників органів внутрішніх справ в умовах одвічного браку часу, інтенсивності процесу встановлення правопорушників та розслідування злочинів та великого навантаження від кількості матеріалів, що дедалі збільшується у роботі правоохоронних органів України.

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.

2. Матвієнко С. А. Щодо проблемних питань проведення судово-балістичної експертизи з ідентифікації мисливської нарізної зброї на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник ДДУВС*: збірник наукових праць. 2015. № 1 (75). 568 с.

3. Матвієнко С. А. Особливості використання спеціальних знань про криміналістичні мітки на об'єктах балістичного походження при проведенні огляду місця події: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квітня 2016 р.). Одеса: ОДУВС, 2016. С. 282–285.

4. Криміналістика: учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. Р. С. Белкина. М.: Издательство НОРМА (Издательская группа Норма-Инфра М), 2000. 990 с.

5. Криміналістика: підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, П. Ю. Тимошенко, М. В. Салтевський. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1997. 230 с.

Г. З. Яремко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

СПІВВІДНОШЕННЯ ВИМАГАННЯ ТА НАСИЛЬНИЦЬКОГО ГРАБЕЖУ, РОЗБОЮ: ВЕРИФІКАЦІЯ АКсіОМ

У поприщі кримінального права існують питання, які сприймаються як аксіоми. З одного боку, це позитивно. Адже свідчить, що, вочевидь, відповідні положення є правильними, адже стабільно однаково оцінюються фахівцями. Проте, з іншого боку, мабуть, немає загрозливішого явища в праві, аніж правові позиції, підкріплені авторитетом часу та фахівців. Адже такі питання сприймаються як беззаперечна істина на практиці, а тому не піддаються аналітичній ревізії. Відповідно допущена доктринальна чи судова помилка може вдало «замаскуватися» та керувати правозастосовним руслом.

Серед таких загально визнаних питань є співвідношення насильницького грабежу, розбою та вимагання, поєданого з таким же за змістом насильством чи погрозами. Співвідношення таких складів злочинів розкривається у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2011 року № 11 (далі – Постанова ПВС України від 6 листопада 2011 року № 11). Врешті, така ж позиція вкоренилася у доктрині. Так, в абзаці 5 п. 12 Постанови вказано, що при розмежуванні вимагання і насильницького грабежу чи розбою слід виходити з того, що при грабежі та розбої насильство або погроза його застосування спрямовані на заволодіння майном у момент їх застосування. При цьому погроза являє собою такі дії чи висловлювання, які виражають намір застосувати насильство негайно. Дії, що полягають у насильстві або в погрозі його застосування, спрямовані на одержання майна в майбутньому,

а також вимогу передати майно, поєднану з погрозою застосувати насильство до потерпілого або його близьких родичів у майбутньому, слід кваліфікувати як вимагання. Отож, фактично в основу розмежування таких складів злочинів покладено два критерії, які є часовими за своїм змістом:

1) час заволодіння майном – відповідно негайно при грабежі та розбої та у майбутньому при вимаганні;

2) час можливої реалізація відповідної погрози як способу вчинення злочину – також відповідно негайно при грабежі та розбої та у майбутньому при вимаганні.

Однак такий підхід викликає застереження.

По-перше, якщо можна погодитися з тим, що при грабежі і розбої дії особи спрямовані на заволодіння майном у момент застосування насильства чи погрози його застосування, то висновок про те, що вимагання полягає у діях, що спрямовані на одержання майна в майбутньому, виглядає надуманим. Адже абсолютно не базується на законодавчому формулюванні. Дійсно з викладу норм про грабіж та розбій, а саме вказівки на викрадення майна (ст. 186 КК України) та напад з метою заволодіння майном (ст. 187 КК України), можна зробити висновок, що це злочини, які полягають у самовільному вилученні майна у потерпілого mimo його волі.

Так, тлумачний словник інтерпретує термін «викрадати» як забирати кого-, що-небудь у когось, звідкись [1]. Тобто це дії, які полягають у вилученні (забиранні) майна у потерпілого самим винним. Врешті, у Постанові ПВС України від 6 листопада 2011 року № 11 зазначено, зокрема, що крадіжку і грабіж потрібно вважати закінченими з моменту, коли винна особа **вилучила** майно і мала реальну можливість розпоряджатися чи користуватися ним (виділено авт.: Г.Я.) Тобто при грабежі особа самовільно фізично вилучає (відбирає) майно у потерпілого, використовуючи насильство чи погрозу його застосування як спосіб подолання опору, залякування потерпілого.

Своєю чергою, відповідно до п. 6 Постанови ПВС України від 6 листопада 2011 року № 11 під нападом у складі розбою слід розуміти умисні дії, спрямовані на негайне **вилучення** чужого майна шляхом застосування відповідного фізичного

або психічного насильства (виділено авт. Г.Я.). Словник української мови термін «нападати» розтлумачує як, зокрема, накидатися на кого-, що-небудь, щоб захопити, пограбувати, знищити тощо [1]. Тобто знову ж таки вказується на вилучення майна самим винним, мимо волі потерпілого.

При вимаганні ж йдеться про вимогу передати майно (зокрема). **«Вимагати» ж означає:** 1. Настирливо просити що-небудь у когось; 2. Ставити перед ким-небудь якусь вимогу; пропонувати в категоричній формі зробити щось. 3. Зобов'язувати до чого-небудь, змушувати робити саме так [1]. Тобто це інформаційна за своїм змістом дія, яка фактично є формою примусу. Потерпілого примушують самому віддати майно шляхом застосування насильства, під загрозою заподіяння певної шкоди тощо. При цьому винний не вилучає самовільно майно потерпілого, а змушує передати його самостійно потерпілим. Звичайно, що воля потерпілого, незважаючи на те, що він начебто сам передає майно, не є вільним волевиявленням.

При цьому із кримінального закону України абсолютно не впливає, коли повинна відбутися така передача майна – у момент вимоги чи у близькому чи далекому майбутньому. Тобто якщо потерпілий у момент вимоги, поєднаної з відповідним насильством чи відповідними погрозами, передає майно винному, то такі діяння повинні бути оцінені як вимагання, а не як розбій чи насильницький грабіж.

По-друге, варто відзначити, що суспільна небезпека вимагання, якщо порівняти санкції відповідних норм, нижча, ніж грабежу чи розбою. Видається сумнівним, щоб небезпека вимагання як способу розкрадання залежала від того, коли винний бажає отримати майно – негайно чи у майбутньому. Адже виходить, що спосіб вчинення (насильницький) і шкода для потерпілого така ж. Однак, якщо розглядати насильницький грабіж і розбій як способи насильницького самовільного вилучення (відбирання) майна у потерпілого, а вимагання як примус потерпілого до самостійної передачі майна винному, то, вочевидь, можна погодитися, що вимагання все ж трохи «менш зухвале», а слідом менш небезпечне, аніж самовільне вилучення майна у потерпілого.

По-третє, у ч. 2 ст. 186 КК України йдеться про грабіж, поєднаний з відповідним насильством **над потерпілим** чи погрозою його застосування (виділено. – *авт. Г.Я.*). Своєю чергою, у ст. 187 КК України вказується на напад з метою заволодіння майном, поєднаний з відповідним насильством щодо **особи, яка зазнала нападу**, чи погрозою його застосування (виділено – *авт. Г.Я.*). Тобто насильство чи погроза його застосування при грабежі та розбої спрямовані виключно щодо особи, у якої винний вилучає майно. Тоді як у ст. 189 КК України законодавець вказує, що погрози можуть відноситися до потерпілого чи його близьких родичів. Тобто розширено коло адресатів погрози. Оскільки для винного насильство чи погроза його застосування є не способом вилучення майна, а способом примусу потерпілого до його передачі.

По-четверте, неприйнятною є також позиція ПВС України в частині того, що розмежувальною ознакою насильницького грабежу, розбою та вимагання є час можливої реалізація відповідної погрози як способу вчинення злочину – негайно при грабежі та розбої та у майбутньому при вимаганні. Адже семантично термін «погроза» – це обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність (залякування) [1]. Будь-яка обіцянка – це лише імовірність щось вчинити у майбутньому. Тобто погроза об'єктивно може бути реалізована **лише** у майбутньому. Якщо особа бажає заподіяти шкоду негайно, то вона її заподіює, якщо ж погрожує – то адресує обіцянку заподіяння шкоди у майбутнє (близьке чи віддалене). А тому такі міркування ПВС України взагалі алогічні.

Отож, проведений аналіз дозволяє поставити під сумнів узвичаєну в науці і практиці позицію про час заволодіння майном та час можливої реалізація відповідної погрози як відмінні ознаки вимагання та насильницького грабежу, розбою. Такою розмежувальною ознакою слід вважати характер суспільно небезпечної дії.

При грабежі і розбої – це фізична дія, яка полягає у самовільному вилученні винним майна у потерпілого. А при вимаганні – це інформаційна дія, спрямована на примус потерпілого до самостійної передачі майна винному. Такий підхід не є ба-

жанням зламати усталені підходи, які гартувались у горнилі кримінального права, однак, спрямований на активізацію наукової спільноти та тих, хто застосовує право, до перегляду «аксіоматичних» підходів, що несуть загрозу законності.

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. URL: http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.

І. М. Ясінь,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(*Львівський державний університет
внутрішніх справ*)

НЕОБХІДНІСТЬ ІСНУВАННЯ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ, ЯК ЕФЕКТИВНОГО ЗАСОБУ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Одним із важливих аспектів сучасної державно-правової політики в Україні є процес реформування системи запобігання і протидії корупції. Досягнення успіху в цьому процесі є передумовою формування у суспільства довіри до влади, зростання економічного потенціалу держави та покращення добробуту громадян. За останні роки в Україні боротьба з корупцією значно активізувалася, про що свідчать численні зміни до законодавства, чимало з яких піддаються жорсткій критиці з боку науковців і практиків, а також створення спеціальних органів у сфері запобігання і протидії корупції. Серед законодавчих новел – ст. 368-2 КК України «Незаконне збагачення», щодо змісту, значення і перспектив якої висловлюються діаметрально протилежні судження. Яскравим свідченням складності розуміння, відповідно і застосування цієї норми стало звернення

59 народних депутатів до Конституційного Суду України з поданням про визнання її такою, що не відповідає Основному закону. Дискусії в цьому контексті зводяться до того, що притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення є порушенням принципу презумпції невинуватості особи у вчиненні злочину, права на свободу від самовикриття, а також принципу законності.

Положення ч. 1 ст. 368-2 КК України про підтвердження законності підстав набуття активів у власність доказами дослівно звучить так: «законність підстав набуття яких не підтверджено доказами». Латинська сентенція «*Criminalia sunt restringenda*» означає, що норми кримінального права потрібно тлумачити обмежувально. Тож, зазначене положення ч. 1 ст. 368-2 КК України, необхідно тлумачити не як покладення обов'язку на особу, яка є суб'єктом цього злочину, а як надану законом можливість для особи, наявні активи якої, явно перевищують її законні доходи, підтвердити доказами законність їхнього походження (продемонструвати законність свого збагачення). Представивши альтернативну теорію походження своїх активів, яка підтверджується відповідними доказами, особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має змогу захиститися [1, с. 38]. Саме суб'єктивним юридичним правом особи є надання підтвердження законності походження її активів. Підтвердження цьому знаходимо у ст. 63 Конституції України. Якщо особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або члени її сім'ї, скориставшись своїм конституційним правом, відмовляться надавати докази законності походження предмета складу незаконного збагачення, то за наявності усіх об'єктивних і суб'єктивних ознак складу незаконного збагачення, вчинене повинно бути кваліфіковане за відповідною частиною ст. 368-2 КК України [2, с. 41]. Тому, не можна презумпцію невинуватості, розглядати як перешкоду для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які становлять підвищену суспільну небезпеку.

Діяння, передбачене ст. 368-2 КК України формує схильність до незаконного способу життя одних громадян та веде

до зuboжіння інших [3]. Таке зuboжіння обумовлене наявністю корупційної складової практично у всіх сферах суспільного життя, внаслідок чого підвищується соціальна напруга в суспільстві та поглиблюється соціальна нерівність. Переслідуючи інтереси особистого збагачення, корумповані особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування позбавляють населення можливості задовольняти свої базові соціальні потреби. Про це свідчить те, що гострою в Україні залишається проблема подолання бідності, адже як зазначають дослідники, рівень доходів, який є одним із показників добробуту, у більшій частини працюючого населення країни є дуже низьким [4]. Провідні фахівці Світового банку з питань України зазначають, що в державі за останні п'ять років рівень бідності, зріс на 10% [5]. За даними Міністерства соціальної політики України щодо рівня життя населення у 2017 р. за межею відносної бідності за витратами перебувало 25,4% населення [6]. Згідно з даними Державної служби статистики, цей показник становить 1,68 млн. осіб [5]. Таким чином, слід вказати, що корупційна діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є однією з головних причин низького рівня якості життя населення України. Задля виживання мешканці України виїжджають за кордон. Це веде, як до кількісного зменшення населення України, так і до руйнування ціннісних орієнтирів підростаючого в таких умовах покоління, в тому числі незасвоєння сімейних цінностей. А це пряма загроза національній безпеці України.

У результаті дії корупційних схем бюджет держави з року в рік недоотримує значні грошові суми, які могли б бути спрямовані на благо України. Зокрема, за даними НАБУ збитки, завдані корупційними злочинами у I півріччі 2018 р. становили 213,2 млн. грн. [7]. Однак, це лише та сума, яка встановлена на підставі офіційних даних щодо тих кримінальних проваджень, в яких обвинувальний акт скеровано до суду. Назвати реальну суму збитків, завданих внаслідок вчинення таких діянь, досить складно, оскільки корупційна злочинність має прихований характер.

В результаті цього високий рівень латентності корупційної злочинності призводить до неможливості чинити належну кримінально-правову протидію, і відповідно притягати винних до кримінальної відповідальності. Злочин, відповідальність за який встановлена у ст. 368-2 КК України є очевидним, оскільки більшість видів активів, які особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, набула у власність, ніде приховати. З огляду на вище вказане, існування норми про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення є «ultima ratio» на шляху до вирішення проблеми протидії корупційній злочинності, більше того вона є нагальною потребою і вимогою сьогодення, і в цьому полягає її особливість, яка відрізняє її від інших кримінально-правових норм, спрямованих на протидію корупції.

1. Лінді Музіла. Отримати повне уявлення про державних службовців: керівництво з ефективного фінансового декларування / Лінді Музіла, Мішель Моралес, Маріанне Матіас, Таммар Бергер // Серія книг «Повернення викрадених активів» (StAR). Вашингтон: округ Колумбія, 2017. Світовий банк, doi:10.1596/978-1-4648-0953-8. Ліцензія: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO.

2. Ясінь І. М. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2018. 236 с.

3. ООН констатує: 80% українців живуть за межею бідності. URL: <http://expres.ua/news/2016/01/13/168582-oon-konstatuye-80-ukrayinciv-zhyvut-mezheyu-bidnosti>.

4. Попова Т. Л. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>.

5. Світовий банк: в Україні стрімко зріс рівень бідності населення. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/economics/v-ukraini-zris-riven-bidnosti-zyavilasya-zhahayucha-statistika.htm>.

6. Інформаційно-аналітична записка Мінсоцполітики щодо рівня життя населення у 2017 році. URL: [file:///C:/Users/Ilona/Downloads/2017_rk_mnsoc_%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ilona/Downloads/2017_rk_mnsoc_%20(1).pdf).

7. Звіт НАБУ за I півріччя 2018 року. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_10.08.2018_sayt.pdf.

ЗМІСТ

Благуа Р. І.	
Трансформації й тенденції правового регулювання в Україні у 2018 році (<i>вітальне слово</i>).....	3
Крсницький І. В.	
Узгодженість кримінального та кримінального процесуального регулювання: стан та тенденції.....	9

Секція 1

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Андрушко Я. С., Соломон І. І.	
Психологічна архітектура правосвідомості особистості.....	13
Бортник Н. П.	
Методологічні аспекти адміністративно-правового регулювання міграційних процесів.....	15
Вавринчук М. П., Когут О. В.	
Полицейські заходи примусу.....	19
Гаврильців М. Т.	
Правовий імунітет і суміжні юридичні категорії: компаративно-правовий аналіз.....	23
Гаврильців М. Т., Іщенко С. Ю.	
Правове регулювання парламентського імунітету в Україні: проблеми і перспективи.....	27
Галус О. О.	
Правове регулювання загальних зборів громадян за місцем проживання.....	31

Грищук А. Б., Чабак В. Ю.	
Професійна підготовка державних службовців в Україні як умова ефективного реформування системи державної служби.....	35
Грищук А. Б.	
Сучасне нормативно-правове регулювання діяльності державних службовців в Україні в контексті реформи державної служби.....	40
Гула І. Л.	
Органи виконавчої влади як суб'єкти адміністративного процесуального права.....	45
Годяк А. І.	
«Санітарні та фітосанітарні заходи» угоди про асоціацію: стан виконання.....	48
Дмитрик А. Б.	
Про тактичні переваги позивача у справі в адміністративному судочинстві.....	53
Дмитрик А. Б., Коробій Л. О.	
Адміністративно-правовий аспект реалізації державної молодіжної політики.....	57
Ллюшик О. М.	
Стандарти аудиторської діяльності.....	60
Ллюшик О. М., Петрашик Я. М.	
Бюджетний процес України.....	63
Льницький О. В.	
Нормативні колізії при обранні форми провадження в адміністративному процесі.....	66
Єсімов С. С.	
Виборче право: конституційно-правовий інститут або самостійна галузь права.....	70
Єсімов С. С., Муравйов Р. І.	
Деякі аспекти забезпечення інформаційної безпеки.....	73
Ковалів М. В.	
Адміністративна відповідальність як засіб охорони та захисту суспільних відносин.....	76
Ковалів М. В., Самардак М. В.	
Адміністративний примус як різновид державного примусу.....	81

Когут Р. І.	
Окремі аспекти діяльності управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування.....	85
Кузьмочка Ю. В., Васильцова О. А.	
Правове регулювання організації прикордонного контролю в Україні.....	88
Лепіш Н. Я.	
Вплив на процес видання актів тлумачення норм права.....	92
Лепіш Н. Я., Дзюбак І. Т.	
Інституту президента в Україні та в Польській Республіці.....	96
Лозинський Ю. Р.	
Діяльність органів виконавчої влади у сфері забезпечення прав біженців в Україні.....	102
Лук'янова Г. Ю.	
Особливості формування представницьких органів та феномен влади країн Азії (на прикладі Японії).....	105
Миджин Г. Є.	
Авторські права в інформаційно-телекомунікаційному просторі.....	109
Микієвич М. М.	
Організаційно-правові передумови становлення оборонної політики Європейського Союзу.....	112
Отчак Н. Я.	
Визначення поняття публічного порядку та безпеки у законодавстві України.....	115
Павлович-Сенета Я. П.	
Адміністративна відповідальність в Україні та країнах Європи: теоретико-правовий аспект.....	119
Павлович-Сенета Я. П., Балакова Х. О.	
Приватні особи у системі суб'єктів адміністративного права.....	123
Панкевич О. З.	
Синергія колективних прав.....	127
Панкевич О. З., Лапан С. Я.	
Законодавчий процес у Великобританії: деякі аспекти врегулювання.....	132

Прокоф'єв М. М.	
Деякі аспекти адміністративно-правового регулювання припинення державної служби у правоохоронній сфері.....	136
Проць І. М.	
Засади дослідження волонтерської діяльності в контексті взаємовідносин держави і суспільства.....	140
Проць І. М., Чабак А. В.	
Проблеми правоохоронної діяльності на сучасному етапі розвитку суспільства.....	145
Рижук І. В.	
Розпуск парламенту як форма колективної відповідальності парламентарів в умовах конституційної реформи в Україні.....	147
Самбор М. А.	
Проблеми визначення поняття «громадський порядок» як підстави для встановлення обмеження здійснення права на мирні зібрання.....	151
Середа Т. М.	
Правові проблеми реформування судової системи України.....	155
Парасюк М. В., Сидор М. Я.	
Реординаційні відносини місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування як об'єкт правового регулювання.....	158
Тимчишин Т. М., Яцина О. І.	
Окремі аспекти адміністративної відповідальності при вчиненні нотаріальних дій.....	162
Туз Н. Д.	
Оперативне командування із застосуванням сил поліції, відповідно до скандинавської моделі охорони публічного порядку та безпеки, під час проведення масових заходів.....	165
Чорна С. З.	
Ефективність дії конституції як передумова забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні.....	169

Ямкова Т. І., Півень С. Г.	
Поліцейські заходи за законодавством України.....	173
Ярема О. Г.	
Питання ефективності державної служби в правоохоронній сфері.....	177

Секція 2

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Адам В. М.	
Екологічні наслідки зростання кількості автомобілів у густонаселених пунктах: правові аспекти.....	181
Бутинська Р. Я.	
Дотримання принципу гендерної рівності при реалізації конституційного права на працю в Україні.....	184
Гамалюк Б. М.	
Реформування системи державного управління в сфері забезпечення екологічних прав особи в Україні.....	187
Годованець Ю. С.	
Дисциплінарна відповідальність за трудовим законодавством України й окремими законами України: проблеми розмежування.....	192
Долинська М. С., Гулій М. Р.	
До питання доступу до професії нотаріуса в Італійській Республіці.....	196
Ільків Н. В., Янко Ю. А.	
Особливості припинення права громадян на загальне використання природних ресурсів.....	199
Козьяков І. М.	
Принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.....	203
Мелех Л. В.	
Господарсько-правові засоби як попередження фіктивного господарювання.....	207

Мокрицька Н. П.	
До питання дотримання нормативу працевлаштування для осіб з інвалідністю.....	210
Мокрицька Н. П., Чорна Н. М.	
Правова природа локальних нормативно-правових актів як джерела трудового права.....	213
Парасюк В. М., Марко О. І.	
Окремі питання відповідальності у господарських правовідносинах.....	216
Руданецька О. С., Козак В. П.	
Зарубіжний досвід системи охорони праці – удосконалення правового регулювання охорони праці в Україні.....	220
Семенюк І. Я.	
Становлення та розвиток законодавчого регулювання акціонерної справи в Україні.....	224
Смолин Г. В., Туркот О. А.	
Щодо удосконалення процедур банкрутства.....	227
Хомко Л. В.	
Новели правового регулювання електронного цифрового підпису.....	229
Чернега В. М.	
Врегулювання комерційних спорів за участю судді.....	232
Яновицька А. В.	
Правові підходи до розуміння житла.....	236

Секція 3

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Бабецька І. Я., Ходак С. М.	
Приватні і публічні інтереси як критерій визначення предмету галузі сімейного права.....	241
Бойко О. А., Макрушина А. В.	
Медіація в Республіке Беларусь: порядок вибору и назначение медиатора.....	245
Борачок М. В., Юркевич Ю. М.	
Проблеми «неголосуючих» акцій за законодавством України.....	248

Верба-Сидор О. Б.	
Механізм примусового виконання рішень юрисдикційних органів України та Франції: порівняльно-правовий аспект.....	250
Верхола Ю. В.	
До питання понятійного апарату договору водопостачання та водовідведення.....	255
Вовк М. З.	
Вина як умова відповідальності за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.....	259
Воробель У. Б.	
Процедурні особливості розгляду заяв про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення у цивільних справах.....	262
Гобечія І. Т., Юркевич Ю. М.	
До питання про підприємницьку чи непідприємницьку мету створення адвокатських об'єднань.....	266
Горупа Т. А.	
Защита прав потребителей в Европейском Союзе и Евразийском экономическом союзе: институциональный аспект.....	269
Грабар Н. М.	
Процедура врегулювання спору за участі судді в цивільному процесі.....	273
Грабар Н. М., Бубенко М. Б.	
Електронні докази у цивільному процесі.....	277
Дутко А. О.	
До питання про гендерну рівність у сімейному праві.....	281
Заяць О. С.	
Особливості права регресу страховика до страхувальника.....	284
Кельман Л. М.	
Оціночні поняття та розсуд правозастосовника при вирішенні сімейних справ.....	289
Кос І. Б.	
Окремі аспекти страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.....	294

Крупник Р. В.	
Примусове вилучення земельних ділянок: окремі аспекти правового регулювання.....	297
Майкут Х. В.	
До питання поділу спільного майна подружжя.....	300
Маковій В. П.	
Нормативне закріплення темпоральних величин у загальних положеннях зобов'язального права.....	305
Михайлів М. О.	
Форма зовнішньоекономічного договору та правові наслідки її недотримання.....	310
Пасайлюк І. В.	
Участь представника у цивільній справі з іноземним елементом.....	314
Петрочнак Ю. О.	
Роль принципів міжнародного приватного права для правової системи сучасної України.....	318
Рабінович С. П.	
Спірні питання застосування правил предметної юрисдикції у справах з оскарження рішень органів публічної влади у сфері земельних відносин.....	321
Федик С. Є.	
Класифікація учасників судового процесу.....	324

Секція 4

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Бойко О. А.	
Профілактика киберпреступності среди непереноснолетних в Республіке Беларусь.....	328
Броневицька О. М.	
Застосування процесуального інтерв'ю у міжнародних судових установах.....	332
Гавгун С. Р.	
Модель процесуального інтерв'ю «PEACE» як інструмент у розслідуванні кримінальних правопорушень: загальна характеристика.....	337

Горпинюк О. П.	
Стандарти обробки біометричних даних у діяльності правоохоронних органів.....	343
Гуцуляк Ю. В.	
Визначення поняття міжнародного та міждержавного розшуку підозрюваного у кримінальному провадженні.....	348
Дільна З. Ф.	
Особливості відібрання біологічних зразків для проведення експертизи.....	352
Дімітров М. К.	
Співвідношення погрози і виявлення наміру вчинити злочин.....	356
Иванчина О. Н.	
Измеряемость результатов работы по противодействию преступности.....	361
Зубанський М. К.	
Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни відповідно до положень міжнародних нормативно-правових актів та Кримінального кодексу України.....	364
Климкевич Р. А.	
Забезпечення права на переклад у кримінальному процесуальному законодавстві ЄС.....	368
Лащук Н. Р.	
Вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій: врахування при призначенні покарання.....	371
Лісіцина Ю. О.	
Характеристика способів вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 143 Кримінального кодексу України.....	375
Луцик В. В.	
Проблемні питання призначення ревізій у кримінальному провадженні.....	380
Маковецька Н. Є.	
Проблемні питання конструкції складу злочину «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» відповідно до положень Кримінального кодексу України.....	384
Макрушина А. В.	
Когнитивний метод допроса несовершеннолетних.....	388

Максимович Р. Л.	
Кваліфікація заволодіння об'єктами нерухомого майна.....	391
Навроцька В. В.	
Оскарження вироку на підставі угоди особою, яка не була її учасником.....	395
Парасюк Н. М.	
Ревізія змісту кримінально-правової норми про торгівлю людьми на предмет її ефективності.....	400
Потлань О. С.	
Проблеми доктринального тлумачення часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину.....	404
Рибалко В. О.	
Об'єднання і виділення кримінальних проваджень.....	408
Романцова С. В.	
Законодавча та наукова дефініції поняття сексуального насильства: закордонний досвід.....	412
Свиридович М. П.	
Полномочия прокурора по надзору за исполнением законодательства при осуществлении оперативно- розыскной деятельности.....	416
Серкевич І. Р.	
До поняття прокурорського самоврядування.....	420
Сильченко Т. В.	
Проблеми взаимодействия органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры, государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь при расследовании насильственных действий сексуального характера в отношении несовершеннолетних.....	423
Сычевич Е. Г.	
Полномочия и порядок дачи санкции прокурором на проведение оперативно-розыскных мероприятий.....	427
Телефанко Б. М.	
Профілактика рецидивної злочинності як актуальна проблема кримінології.....	431
Устрицька Н. І.	
Кримінально-правовий зміст рецидиву злочинів.....	435

Чорна Н. М.	
Запровадження кримінального проступку в законодавстві України.....	438
Шевченко Д. М.	
Можливості використання специфічних знань про криміналістичні мітки на стріляних гільзах та кулях.....	441
Яремко Г. З.	
Співвідношення вимагання та насильницького грабежу, розбою: верифікація аксіом.....	445
Ясінь І. М.	
Необхідність існування норми про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, як ефективного засобу протидії корупції.....	449

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В УКРАЇНІ

*Тези доповідей учасників
регіональної науково-практичної конференції*

14 грудня 2018 року

Тези опубліковано в авторській редакції

Макетування *Н. М. Лесь*

Підписано до друку 12.12.2018 р.
Формат 60 × 84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 26,97.
Тираж 100 прим. Зам. № 164-18.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.